

Zachar Péter Krisztián

**Gazdaság, politika,
érdekképviselet**

Fejezetek a magyar és európai
gazdasági kamarák történetéből

*Feleségemnek, Anikónak és
gyermekeimnek: Pannának, Máténak*

A kötet az **MTA Bolyai János ösztöndíja** támogatásával készült.

A kötet a **Kodolányi János Főiskola Történeti Műhelyében**
készült.

ISBN 978-615-5592-03-4

Heraldika Kiadó
H-1113 Budapest, Takács Menyhért u. 5.
Tel.: (36-1) 209-6078, (36) 20-9736-120
Email: heraldikakiado.bt@chello.hu
www.heraldikakiado.hu

Felelős kiadó: Dr. Tellér Tivadarné
a Heraldika Kiadó ügyvezetője

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	5
I. RÉSZ: A GAZDASÁGI KAMARÁK TÖRTÉNETE.....	8
A gazdasági kamarák fejlődése a polgári korban	9
A kamarákról általában.....	9
A gazdasági kamarák létrejötte Magyarországon	14
A kamarák „fénykora” a dualizmuskori Magyarországon.....	20
Kamarai autonómiák a trianoni Magyarországon.....	25
A kereskedelmi és iparkamarák szerepe a 19. századi magyar gazdaságpolitikai rendszerben (1848-1918).....	34
A kamarák belső működése a Monarchia korában	65
A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje 1904.....	84
A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara és a Nagy Háború	95
A kamarák történelmi kereskedelemfejlesztő szerepe a Budapesti Nemzetközi Vásár tükrében (1885-1945)	116
A magyar gazdasági kamarák szerepe a rendszerváltoztatás utáni gazdaságpolitikában.....	130
Az egyesületi gazdasági kamarák és a rendszerváltoztatás (1989-1994)	140
A köztisztviselési gazdasági kamarák (1994-1999)	145
A kötelező kamarai tagság felszámolása, az EU csatlakozás és a kötelező regisztráció rendszere.....	153
A határmenti gazdasági kamarák, mint a nemzetközi gazdaságélénkítés szervezetei.....	161
Egy nyugat-európai kamarai sikertörténet: az osztrák gazdasági kamarák fejlődése	175
A kezdetek.....	176
A neoabszolutizmus időszaka	179
Az alkotmányos monarchia kamarai rendszere	182
A két háború árnyékában.....	186
A modern kamarai rendszer kialakulása	195
Új tendenciák és kihívások	204
A kamarák nemzetközi szövetsége, mint a gazdaságfejlesztés eszköze az Európai Unióban.....	214

A Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetségének létrejötte.....	218
A Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetségének stratégiája és tevékenysége	221
II. RÉSZ: POLITIKA, GAZDASÁG, ÉRDEKKÉPVISELET – A GAZDASÁGI KAMARÁK SZEREPE A MODERN KORI TÁRSADALMI-GAZDASÁGI ÉRDEKKIEGYEN LÍTÉSBEN.....	233
Társadalmi – gazdasági konfliktusok Európában a 20. században: az osztályharctól a társadalmi érdek kiegyenlítésig.....	234
A nemzetközi körülmények: a liberalizmus válsága a 20. század kezdetén	235
A két világháború közötti alternatívák.....	243
A neokorporatív társadalom: az európai érdek kiegyenlítés modellje.....	261
Az osztrák szociális és gazdasági partnerség.....	277
A gazdasági és szociális partnerség létrejöttének körülményei	279
A gazdasági és szociális partnerség intézményi alapjai.....	290
Az osztrák neokorporatív párbeszéd jelentősége a változó körülmények közepette.....	299
Az uniós (neo)korporatív gazdaság- és társadalompolitikai érdekkiegyenlítés szervezetei – Történelmi tanulságok, jövőbeni perspektívák.....	313
Létezik-e európai neokorporatizmus?.....	314
Az európai Szociális Dialógus történelmi tapasztalatai.....	319
A magyar résztvevők az uniós érdekkiegyenlítő c sűcsszerveknél.....	326
A Szociális Dialógus eredményei	329
ÖSSZEGZŐ KITEKINTÉS	333
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALMAK	
JEGYZÉKE	340
Levéltári források.....	340
Nyomtatásban megjelent források.....	340
Felhasznált szakirodalmak	342

ELŐSZÓ

A modern jogállamiság, a részvételi demokrácia és a költségghatékony szolgáltató állam megteremtésének korában a szakmai-tudományos közvélemény részéről egyre több figyelem fordul a civil szféra tevékenysége, működésének keretei és kérdései felé. A polgárok önszerveződésének eredményeképpen létrejövő szervezetek szerepe és mozgásteré azonban sokak számára mindmáig nem világos, s keveset tudunk alapvetően 19. századi genezisükről illetve 20. századi fejlődéstörténetükről is.

Különösen így van ez a különböző érdekvédelmi és érdek-képviselői szervezetek esetében, mivel ezen autonómiaformák problematikája eddig nem állt a tudományos érdeklődés homlokterében. Jelen kötet épp ezért a gazdaság terén egy speciális szervezet, a kereskedelmi és iparkamarák révén végbemenő érdekérvényesítő-érdekvédelmi munkát igyekszik a szélesebb olvasóközönséggel megismertetni. Jelen kötet e tevékenység tapasztalatait és évszázados alapproblémáit kívánja – részben komparatív eszközökkel, interdiszciplináris módon, nemzetközi összehasonlításban és kitekintéssel – bemutatni.

A kötet az érdek-képviselői munkát végző kamarák szempontjából is alapvető önkormányzatiságnak, autonómia-működésnek a fejlődését, történeti háttérét tárja fel. Az egyes fejezetek lehetőséget adnak a gazdasági kamarai mozgalom magyarországi és európai előrehaladásának, prosperálásának megismerésére, a kamarai feladatok korszakokon átívelő összehasonlítására és elemzésére. Részletesen bemutatásra kerülnek az egyes korszakokban az érdekképviselői törvény adta feladatai és lehetőségei. Az olvasó megismerkedhet a kamarák belső szerkezetével és működési alapelveivel, valamint a munka lehetővé teszi a kamarák saját célkitűzéseinek elemzését és egyes korokban - így különösen a polgári korban és a rendszerváltoztatás után - lobbijuk feltárását is. Fontos

területe vizsgálatunknak, hogy milyen mértékben voltak képesek a gazdasági kamarák a képviselt szakmai-gazdasági kör érdekeit hatékonyan megjeleníteni, akár a mindenkori kormányzattal szemben is. Ezáltal illetve az érdekvédelmi mozgalom rendszerváltoztatást követő útkeresésének bemutatása révén ugyanis meg lehet határozni a jelenlegi kamarai autonómia mértékét, hatékonyságát és működésének főbb nehézségeit.

Az eddigi kutatás nyilvánvalóvá tette, hogy az autonóm gazdasági érdekképviselőtek témaköre sok tekintetben feltáratlan, ugyanakkor mai gazdasági-társadalmi viszonyaink tekintetében is igen aktuális. Különösen igaz ez hazánk uniós csatlakozása tükrében, hiszen 2004-től egy olyan közösségnek vagyunk tagjai, ahol a kamarai autonómiáknak nemcsak komoly hagyományai vannak, hanem hatékony működésük révén meghatározó szerepet játszanak a döntéshozatalban is. Így a kötet külön hangsúlyt helyez a magyarországi kamarai struktúrák mellett - külföldi kutatások révén - az európai kontextus megteremtésére is, feltárva a par excellence „kamarai állam”, Ausztria, hasonló struktúráit és bemutatva az Európai Unió szintjén megjelenő gazdasági érdekképviselőt lehetőségeit.

A kötet végkicsengése, hogy e szervezetek nagymértékben járulhatnak hozzá a napjainkban is jelen lévő társadalmi-gazdasági konfliktusok enyhítéséhez. A szerző bemutatja, hogy a történelmi gyökerekből, a két világháború közötti szubszidiaritás és szolidaritás gondolatából, 1945 után Nyugat-Európában kifejlődött a szervezett gazdasági-társadalmi érdekkiegyenlítés modellje, melyben kulcsszerep jut a gazdasági kamaráknak. Ez az ún. (neo)korporatív társadalom- és gazdaságpolitika az állami hatóságok és magángazdasági alanyok, illetve szervezeteik között létrejött két- vagy többoldalú megállapodásokkal fémjelzett irányítási-érdekegyeztetési rendszer. Ennek segítségével az állami adminisztráció közvetlenül jobb információkhoz jut hozzá és segítséget kap a társadalmi érdekek megfelelő csatormázására, melyek pedig saját érdekeiket hatékonyabban tudják kifejtetni. Az érdekpolitika, mely makrogazdasági és politikaterületeken átívelő irányt mutatott,

pozitív hatással volt a gazdaság összteljesítményére: hosszú távon magasabb gazdasági növekedés volt kimutatható, alacsony maradt a munkanélküliségi ráta, alacsony az infláció, miközben a GDP gyorsabb növekedése volt elérhető. Mindez jobb védelmet jelentett a társadalmi konfliktusokkal és a külső sokkhatásokkal szemben, ami egyben a bizonytalanság csökkentését is magával hozta. A gazdasági kamarai mozgalom a belső érdekkiegyenlítés, a törvény által biztosított érdekkartikuláció és a javaslattevési lehetőségek révén e folyamatokra meghatározó hatást gyakorolt.

Hisszük, hogy a korábbi kutatások révén feltárt és itt a szélesebb olvasóközönség elé tárt minták segítséget nyújthatnak egyrészt az állami és uniós döntéshozatal hatékonyabbá tételéhez, másrészt pedig a kamarai rendszerek sikeres működésének előmozdításához, mely által e szervezetek könnyebben találhatják meg helyüket az átalakuló magyar és európai társadalomban. Az ismeretek gyakorlati alkalmazásával közelebb kerülhetnénk az autonóm lét, illetve a regionalizmus és szubszidiaritás uniós gyakorlatának magyar civil társadalomban történő meghonosításához, és elősegíthetnénk a kamarák hatékonyabb szerepvállalását a gazdasági-szociális jellegű nemzeti és összeurópai döntések meghozatalában.

Zachar Péter Krisztián

I. rész
A gazdasági kamarák története

A GAZDASÁGI KAMARÁK FEJLŐDÉSE A POLGÁRI KORBAN

A KAMARÁKRÓL ÁLTALÁBAN

A mai közbeszédünket és a polgári jogállamról alkotott képünket is meghatározza az állampolgárok közvetlen részvételére építő szervezetek jelenléte és azok szerepvállalása a közügyekben. Különösen jelentős szerepet töltenek be az egyes szakmai csoportokat, gazdasági köröket tömörítő intézmények, amelyek egyes nyilatkozataival, megnyilvánulásaival napjainkban a média is előszeretettel foglalkozik. Ezek között is kiemelkedő jelentőségűek Európában a kamarák. Ugyanakkor azonban igencsak kevés ismerettel rendelkezünk azzal kapcsolatban, pontosan mi ezeknek a szervezetek feladata, milyen kötelezettségek és jogosítványok mentén folytatják működésüket és milyen történelmi gyökerekre, genesis-történetre tekinthetnek vissza. A témához való közeledés szempontjából fontosnak tartjuk kiemelni, hogy eme szervezetek történeti fejlődésében már a 19. században egy, a mai Európai Unió keretei között is preferált gondolkör, a szubszidiaritás és önkormányzatiság elve jelent meg. A kamarák önmagukat olyan törvény által létrehozott szervezetnek tekintették (és részben ma is ezt állíthatjuk róluk), amely saját ügyeit önállóan, autonóm módon intézi, képviseli tagsági körének érdekeit és a saját szakmai területén működő állami közigazgatástól bizonyos feladatokat és ezzel járó jogosítványokat átvész. A 19. században különösen Lorenz von Stein filozófiája nyomán létrejövő önkormányzati eszme¹ nem az állam

¹ Lásd: STEIN, Lorenz von (1858): *Lehrbuch der Volkswirtschaft*. Manz, Wien; STEIN, Lorenz von (1887): *Lehrbuch der Nationalökonomie*. Manz, Wien. (3. átdolg. kiad.)

hatalmának kiterjesztését látta az adott szféra autonóm működésének szabályozásában, hanem sokkal inkább az állam hatalmának visszaszorítását és egyes szférák „privatizálását” a köztes hatalmi szint megteremtése által. Az „önkormányzatiság” ugyanis ebben a felfogásban csak egyfajta antitézis-ként jöhet létre: A mindenható kormányzattal, vagy az azt megvalósító államigazgatással szemben nyer értelmet az önkormányzó csoportok léte. A politikai szabadságjogok, az önrendelkezés és a saját felelősség elve – a mai szubszidiaritás eszméje – csak ezek tükrében nyeri el jelentőségét.²

A kamarai autonómiák általános szabályozottságukat és kereteiket illetően a társadalom szerveződésének strukturális hierarchiában pontosan ennek megfelelően helyezhetők el.³ E tekintetben – a történeti fejlődés hatására – három szintet különböztethetünk meg: a makro-, a mikro- és a köztes, vagyis mezzo-szférát. A makroszférába tartozik a politika, az állami szint a törvényhozó és végrehajtó hatalommal. Ezzel szemben a mikroszféra az egyes állampolgárok szintje, tágabb értelemben a munkavállalók, a vállalatok tartoznak ebbe. A mezzo-szféra az intézményekből, képviseleti szervekből álló „köztes közeg”, mely átfogja a társadalom egészét vagy annak egyes rétegeit, csoportjait. Az első két szférát primer szintnek lehet tekinteni, míg a mezzoszféra, a köztes szféra intézményei, szervezetei és tevékenysége szekunder jellegű.⁴ Míg a két primer szint saját meghatározottsággal létezik és működik, mindkettő sajátos, egyedi struktúrával rendelkezik, addig „a szekunder jellegű mezzoszféra szervezetei, intézményei ehhez képest a makro- vagy mikroszféra által meghatározott közeg-

² Lásd bővebben: FISCHER, Klaus H. (1990): *Die Wissenschaft der Gesellschaft. Gesellschaftsanalyse und Geschichtsphilosophie des Lorenz von Stein unter besonderer Berücksichtigung seines gesellschaftlichen Entwurfs*. Haag & Herrchen, Frankfurt/M.

³ Vö.: GERGELY Jenő (2005): Az autonómiáról általában. In: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan - ELTE, Budapest. I. k. 22-24.

⁴ Vö.: FARKAS György (2000): *Kamarák és vállalati érdekképviseltek az integrációs felkészülésben*. Osiris, Budapest. 7-17.

ben, és általuk meghatározott feladatok ellátására jönnek létre és működnek.”⁵

Az általunk történeti genezisükben vizsgált kamarai autonómiák a mezzoszféra köztes intézményrendszerében helyezkednek el. Emellett pedig egy másik szempont alapján is köztes státuszt viselnek: mivel alapvetően köztisztviselési jelleggel rendelkeznek és az államtól átruházott (közigazgatási) feladatokat is ellátnak, ugyanakkor egy adott szakmai-gazdasági kör érdekeit hivatottak – autonóm módon – megjelentetni éppen az államhatalommal szemben, félcivil intézményeknek tekinthetők, vagyis átmenetet képeznek a közigazgatási szerv és a tényleges (állampolgári) civil szerveződés között.

A kamarák kapcsolódása a másik két szférához a történelem menetében sokféle lehet: alá- vagy fölérendeltség, egy vagy többoldalú függőség, párhuzamosság és partnerség. Hatásmechanizmusuk szerint ez a kapcsolódás lehet alulról felfelé, felülről lefelé irányuló vagy egyidejűleg mindkét irányú. Eme tényezők mellett figyelembe kell vennünk azt aényt is, hogy hazánkban a kamarák – legalábbis a polgári korszaknak tekintett és általunk vizsgált időszakban – a „törvényes érdekképviselő” formáját öltik magukra: a kamarai autonómiák mozgásterét részint az azt létrehozó törvény, részint a kamara saját érdekérvényesítő képessége szabja meg.⁶ Az egyes

⁵ FARKAS, 2000. 13.

⁶ E helyütt kívánjuk megjegyezni, hogy a Magyarországon több mint százötven éve működő kamarákat nem lehet egységesen vizsgálni. A polgári korban egymástól függetlenül létrejövő szervezetek között – éppen a fenti meghatározottság révén is – alapvető és markáns különbségek mutatkoznak. Mivel az egyes kamarák általában külön-külön, önálló törvényi szabályozás útján kerültek felállításra, önkormányzatuk jellege és gyakran mértéke, valamint érdekképviselési erejük és tevékenységük aktivitása is eltérő volt, az „ab ovo kamarai autonómia” nem lehet tudományos vizsgálatunk tárgya, mindössze a különböző „kamarai autonómiák” mibenléte és mértéke. Vö.: STRAUZ PÉTER (2008): *Kamarák a két világháború között Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest. 9-10.

kamarai struktúrák autonómiája nem közvetlen konfliktus által kivívott önkormányzat, hanem a makroszférától kapott önállóság, mely a szubszidiaritás jegyében fogant. Mivel az állam adja az érdekképviselőnek az autonómiát, rögtön meg is szabja annak mértékét, ugyanakkor az államrendszer jellegétől függően, beépíti abba saját befolyásának biztosítékait.

Mindezt kiegészíthetjük azzal a közgazdasági szemlélettel is, hogy minden egyes államigazgatás legfontosabb feladatai közé tartozik a minél hatékonyabb gazdálkodás és a minél kisebb számú állami feladatkörök és funkciók megléte. Ebben a szemléletben szintén hangsúlyozni kívánjuk, hogy a kisebb csoportok önkormányzatisága és önfenntartó működése – mint azt többek között a kamarai autonómiák történeti vizsgálata is igazolja – hozzájárulhat az államigazgatási agenda csökkentéséhez és a hatékonyság növeléséhez. A regionális vagy helyi önkormányzati működés révén mindemellett egyes csoportok különleges igényeire is nagyobb figyelem fordítható és – a szubszidiaritás elvének megfelelően – a belső érdekkiegyenlítés révén mindegyik társadalmi csoport számára pozitív hozadék származhat.

Vizsgált korszakunkban ezeket a „törvényes érdekképviselőteket” már alapvetően két nagy csoportra oszthatjuk: a képviselt kör jellege szerint beszélhetünk gazdasági, illetve szakmai kamarákról. Az első csoportba a kereskedelmi és iparkamarák, a kézműves és mezőgazdasági kamarák, valamint Európa egyes térségeiben az úgynevezett munkavállalói (munkás) kamarák sorolhatók. E szervezetek a belső érdekkiegyenlítés és az érdekképviselői munka mellett foglalkoztak az adott tagsági kör termelési-értékesítési nehézségeinek enyhítésével, a bel- és külkereskedelmi kapcsolatok elősegítésével, a (tovább)képzés és szakmai felvilágosítás kérdéseivel, valamint a kialakuló köztisztviselői jellegnek megfelelően bizonyos esetekben átvállalták az állami szakigazgatás egyes feladatait. A másik csoport még az elsőtől is heterogénebb táborot alkotott (és alkot mind a mai napig). A szakmai kamarák körébe a valamilyen közös szellemi szabadfoglalkozást űző, elsődlegesen értelmiségi pályák tartoztak. Az 1867 utáni

időszakban e csoportba sorolandók az ügyvédi, közjegyzői, mérnöki, orvosi kamarák valamint a korszak végén létrehozott sajtó- illetve színművészeti és filmművészeti kamara. E szervezetek – mindamellet, hogy a gazdasági kamarák feladatköréhez hasonlóan – ellátták az adott szakma érdekképviseletét, képzésének és szakmagyakorlásának szabályozását, valamint átvettek velük kapcsolatos államigazgatási funkciókat, még a tagságuk felett fegyelmi bíraskodási jogkörrel is rendelkeztek.⁷

Így egy immár nyolcvan éves elemzéssel együtt elmondhatjuk, hogy az általunk vizsgálandó 1848 és 1940 közötti időszakban „a kamarai intézmény a maga törvényes rendeltetésénél fogva mintegy összekötő kapocsként szerepel az állami közigazgatás és a gyakorlati élet között s a kamarák az állami közigazgatással szemben a gondozásukra bízott közgazdasági érdekek törvényes szakképviselőteként jelennek meg”.⁸

⁷ A szakmai kamarák altípusai az egyes európai országokban igen sokrétűek lehetnek/lehetnek. Így a későbbi fejlődés eredményeképp megtaláljuk a különböző jogi és gazdasági tanácsadói kamarákat (vagyis a közjegyzők és ügyvédek mellett a szabadalmi ügyvivők, a bírósági végrehajtók, az igazságügyi szakértők, a könyvvizsgálók, az adótanácsadók, revizorok szakmai önkormányzatait), az egészségügyi kamarákat (az orvosok mellett a későbbiekben önálló kamarát kapnak egyes európai országokban a fogorvosok, az állatorvosok, a gyógyszerészek, az egészségügyi szakdolgozók, a pszichoterapeuták, vagy a védőnők). Szintén jelentkeznek a mérnöki és építész kamarák mellett a földmérők, a magányyomozók, a sportügyben foglalkoztatottak, vagy a vadászszakma érdekképviseletei. Lásd: KLUTH Winfried (Hrsg) (2005): *Handbuch des Kammerrechts*. Nomos, Baden-Baden. 179-184.

⁸ SZÁVAY Gyula (1927): *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850-1925*. BKIK, Budapest. 441. Ezt a nézetet erősíti a hazánk fejlődésére is meghatározó befolyást gyakorló kamarákról alkotott német jogfelfogás, mely eme intézményeket a „funkcionális önkormányzat” kifejezéssel illeti. Lásd: KLUTH, Winfried (1997): *Funktionale Selbstverwaltung. Verfassungsrechtlicher Status - verfassungsrechtlicher Schutz*. Mohr-Siebeck, Tübingen.

A GAZDASÁGI KAMARÁK LÉTREJÖTTE MAGYARORSZÁGON

A kamarai intézmény Európában francia hatásra alakult ki és terjedt el. Ez a kontinentális autonómia-modell alapjaiban tér el az ezzel párhuzamosan kifejlődő, angolszász mintájú, ténylegesen a szabad egyesülések alapján álló kamarai rendszertől.⁹ Az első kereskedelmi kamarának nevezett hivatalos érdekképviselői és tanácsadó szervezetet XIV. Lajos 1700-ban kiadott királyi rendelete hozta létre és a francia forradalom rövid intermezzóját követően Napóleon konzuli tevékenységével majd hódító hadjárataival terjedt el Európában ez az intézmény.¹⁰ Későbbi fejlődésére jelentős hatást gyakorolt a német önkormányzatiság és gazdaságfilozófia eszmerendszere is, különösen a korábban már említett Lorenz von Stein munkássága. Mindennek nyomán, noha a kontinentális kamara a szervezetben összefogott kör érdekképviselői intézményévé vált és jóval kiterjedtebb feladatköröket látott el mint a párhuzamos angolszász szervezetek, egyben a mindenkori hatalom is sokkal jobban érvényesíthette befolyását fölötte. Az első szervezettípus a gazdaság terén bontakozott ki: mindenütt Európában első intézményként a kereskedelmi és iparkamarák alakultak meg. Ezen szervezetek struktúrája volt az a minta, melyen keresztül megszületett a szabad érdekképviselői és egyesülésekkel szemben a hivatalos, törvényes érdekképviselői intézmény.

A Habsburg Birodalom területén a napóleoni háborúk hatására jött létre az első kamara: 1811-ben az akkor Párizs befolyási övezetébe tartozó Lombardia és Velence területén

⁹ A kamara-típusokra lásd: STRAUZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián (2008): *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. L'Harmattan, Budapest. 15-31.

¹⁰ Lásd ehhez: FRITZ Péter (1896): *A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850-1896*. BKIK, Budapest. 9. DICZIG Alajos – RADÓ Dezső (1938): *A kereskedelmi és iparkamarák hazánkban és külföldön*. Debrecen.

alapítottak francia mintát követő kereskedelmi kamarákat, melyek Napóleon bukása után is tovább folytatták működésüket.¹¹ Ezzel párhuzamosan – szintén a francia csapatok hatásának köszönhetően – a Magyar Szent Korona országainak területén elsőként Fiumében állítottak fel 1811 novemberében kereskedelmi és iparkamarát, mely azonban a francia csapatok távozását követően (1814 októberétől) felhagyott működésével.¹²

A szorosabb értelemben vett Magyarország területén egészen 1848-ig nem történt hasonló kísérlet. Azonban a békés forradalommal létrejövő első alkotmányos magyar minisztérium – a francia és itáliai példák alapján – meg volt győződve a céhrendszer túlhaladottságáról, a kereskedelem és ipar körében szükséges modernizációról, így maga lépett fel kezdeményezőként. A kamarai struktúra kidolgozására és megvalósítására azonban a szabadságharc viharai közepette nem maradt ideje.¹³ Érdekes módon a bécsi kormányzat ugyanezen időben sikeresen kezdte meg a kamarai intézmény megszervezését; 1848. október 3-án született döntés arról, hogy a kötelező tagság elve alapján létrehozzák a kereskedelmi kamarát, mint a kereskedelmi minisztériumnak alárendelt tanácsadó testületet.¹⁴ A szabályozás nyomán csupán egy kamara jött

¹¹ Eme intézmények szerepét – a céhrendszerrel szembeni újkori struktúrájukat – korabeli elnevezésük is jól mutatta: *camere di commercio, arti e manifatture*. Lásd: RETTER, Kurt (1997): *Die Wirtschaftskammer-Organisation*. Verlag Österreich, Wien. 58.

¹² A fiumei kamarára vonatkozóan lásd: FRITZ, 1896. 16-17. valamint SÁRKÖZI Zoltán (1967): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete. *Levéltári Szemle* 1967/1. 55-107., itt 60.

¹³ Az első felelős magyar kormány kamarával kapcsolatos lépéseire vonatkozóan lásd: FRITZ, 1896. 18-20. és SÁRKÖZI, 1967. 61.

¹⁴ „A kereskedelmi kamarák mint tanácsadó intézmények azt az általános feladatot kapják, hogy minden ipari és kereskedelmi kérdésben kívánalmakat és javaslatokat tegyenek tárgyalásuk tárgyává és ezekről felszólításra, vagy akár anélkül nézetüket és véleményüket az ipari szorgalom és a forgalom fenntartása és előmozdítása érdekében a hivatal tudomására hozzák.” *Erlaß des*

létre Bécs központtal, mely azonban már viszonylag széles jogkörrel rendelkezett. A kereskedelem és ipar általános érdekeinek képviselése mellett javaslatokat terjeszthetett fel a kereskedelemmel és iparral kapcsolatos törvények jobbá tételére, sőt véleményét a törvényjavaslatok előkészítése során ki kell kérni, továbbá részt vállalhatott a vámtarifák megállapításában, a kereskedelmi diplomaták kinevezése ügyében személyi javaslatot tehetett, mindemellett pedig kimutatásokat és jelentéseket volt köteles készíteni.

A kormányzati befolyást biztosította, hogy a kamarai gyűlésen nemcsak a tagok, hanem a tartományi kormány és a helyi önkormányzat elnöke is részt vehettek, ugyanakkor a kamara szervezeti önállóságot kapott, ügyrendjét maga állapíthatta meg, sőt működési költségeit nem a tagságra hárították, hanem a központi kormányzat, a tartományi vezetés illetve a helyi közigazgatás vállalta egyenlő arányban magára.

Az Osztrák Császárságot megrázó 1848-1849-es eseményeket követően a kormányzat a kamarai struktúrában megfelelő eszközt látott a közigazgatás modernizációjára, az állami működés segítésére és az ezzel párhuzamos centralizációra, így a bécsi kormány elhatározta, hogy az itáliai tartományokban már több évtizedes múlttal rendelkező kereskedelmi kamarai struktúrát a többi örökös tartományban is meghonosítja. A Lajtán innen és túl megvalósítani kívánt uniformizálás és központosítás szellemében fogant az 1850. március 18-án szentesített, majd március 26-án Karl Ludwig Bruck báró, kereskedelmi miniszter által közzétett uralkodói parancs. Ez rendelkezett a kamarai rendszer kiépítéséről a Császárság és a Magyar Szent Korona országaiban egyaránt.¹⁵

Ministeriums für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten, enthaltend die auf Grundlage des Beschlusses des hohen Ministerrathes vom 3. Oktober 1848 erlassenen provisorischen Bestimmungen in Betreff der Errichtung von Handelskammern. A magyar fordítást közli: ZACHAR Péter Krisztián: Az osztrák gazdasági kamarák hivatal- és autonómiatörténete. KÚT - Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa. 2006. 2-3. sz.

¹⁵ SÁRKÖZI, 1967. 61. és DICZIG - RADÓ, 1938. 169.

A határozat e lépést nemcsak a kereskedelem és ipar előmozdításának szándékával indokolta, hanem leszögezte, hogy az a birodalmi egység politikai és gazdasági értelemben történő megteremtésének is elengedhetetlen előfeltétele.¹⁶

A rendelet egyfelől hangsúlyozta a szervezetek önállóságát, függetlenségét, önszerveződő mivoltukat s az állami intézményektől eltérő jellegüket, ugyanakkor mozgásterüket igencsak szűkre szabta: az egyes érdekképviseltek csupán felettes miniszteri engedéllyel léphettek egymással kapcsolatba – ez pedig komoly visszalépést jelentett az 1848-as szabályozáshoz képest. A természetesen megőrzött kötelező kamarai tagság mellett azonban megmaradt a szervezetek tanácsadó és véleményezési jogköre is, mely utóbbit akár felülről érkező felszólítás, felkérés nélkül, önálló felterjesztés révén is gyakorolhatták.

Változott viszont a szervezet finanszírozása: már nem a központi, tartományi és helyi igazgatás tartotta fenn a kamarát, hanem a tagságra kivetett kamarai illetékből kellett annak gazdálkodnia. Az autonómia biztosításának alapvető eszköze a megfelelő pénzügyi háttér megteremtése lehetett volna, azonban forrásaink egyértelművé teszik, hogy a kamarák megalakulásukat követően folyamatosan gazdasági és likviditási gondokkal küszködtek. A kamarák költségvetés-előirányzatát a kereskedelmi miniszter hagyta jóvá, az abban szereplő kiadások fedezése pedig a legszűkebb értelemben vett kamarai tagság, vagyis az adott kamara területén tevékenységet folytató összes kereskedő és iparos feladata lett volna az évente rájuk kivetett kamarai tagdíj segítségével. A tagdíjak beszedése azonban folyamatosan akadozott, noha igyekeztek azokat az egyenes adókkal egyidejűleg behajtani.¹⁷

¹⁶ A törvény szövegét közli: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. I-III. kötet. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest, 2005. I. k. 22. sz. dokumentum (*Császári kereskedelmi miniszteri rendelet a kereskedelmi és iparkamarák felállításáról*, 1850. március 26.) 517-527.

¹⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Gazdasági Levéltár, Z 195: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Általá-

A kamarák a bécsi kereskedelmi minisztérium alá tartoztak, tanácskozásairól nemcsak értesíteni voltak kötelesek e felettes hatóságot, de jegyzőkönyveiket, éves számadásukat és minden határozatukat is ide voltak kötelesek megküldeni. Emellett – különösen a pest-budai kamara esetében – a kereskedelmi miniszternek jogában állt a tanácskozásra biztost küldeni, aki nem rendelkezett ugyan szavazati joggal, de bármikor szót kérhetett, és első kézből tájékoztathatta a Helytartótanácsot, illetve a minisztériumot az üléseken történtekről.¹⁸ Összesen 11 kamarát állítottak fel a Magyar Szent Korona országainak területén: a fentiekén kívül kamarai központ lett Debrecen, Kassa, Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Eszék, Zágráb és Fiume. A kamarák így félig hivatalos, félig pedig autonóm testületekké lettek.¹⁹

Az ilyen keretek között megindult működés során a kamarák olyan kérdésekkel foglalkoztak, mint az 1848-as Kossuth-bankók kárptólás nélkül történt elértéktelenítése, a bankkérdés rendezése, az osztrák nemzeti bank megnyitott fiókjának dotációemelése, a dunai gőzhajózás monopolizálásának veszélyei, a közúthálózat fejlesztése, a vasútvonalak kiépítése, a szabad verseny és ezzel az iparszabadság teljes megteremtése, Pesten egy átmeneti raktár és egy külföldi mintára szervezett kereskedelmi felső iskola²⁰ létrehozása,

nos Iratai. 1. cs. 18.562/1851 (1851. október 20.) valamint 20.122/1851 (1851. november 14.)

¹⁸ Lásd az említett császári pátens 24. és 34. §-ait.

¹⁹ SÁRKÖZI, 1967. 62.

²⁰ A kereskedelmi szakoktatás első előterjesztője Appiano József, a pesti kamara elnöke (1851-1852, 1854-1856) volt, akinek javaslatára 1856-ban ténylegesen elindultak azok az előkészületi munkálatok, melyek nyomán 1857. november 1-én megnyitotta kapuit a pest-budai Kereskedelmi Akadémia. Erről bővebben lásd: ANTAL Zsuzsa – BAKSA Máté (2013): A közgazdasági képzés története, a vezetés- és szervezéstudomány fejlődése a kezdetektől 1948-ig. In: *Tanulmányok a magyar menedzsmenttudomány 20. századi történetéről*. Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Budapest. 25-42. Valamint SZUPPÁN Vilmos (1907): *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia emlék-*

valamint egy szintén pesti téli kikötő, és egy áru- és értéktőzsde létesítése.²¹ A pesti kamara egyik első jelentése általános problémaként említette a kereskedők és iparosok nehéz helyzetét, a kormányzat gátló fellépését. Ennek nyomán sürgette a magyar országgyűlés mielőbbi összehívását, mely megfelelő gazdaságpolitikai döntéseket eszközölhetne az ország érdekében.²² Szintén a kamarák hatáskörébe tartozott a gazdaság és kereskedelem fellendítésének gyakorlati elősegítése is. Így a kamara pártfogolta és elősegítette a külföldi vásárokon való magyar jelenlétét, ez a kamara véleménye szerint ugyanis rendkívül jó lehetőséget jelentett a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére és a távoli piacokon történő bemutatkozásra. A kamara a kereskedelmi minisztérium megkeresésére magára vállalta a jelentkezők részletes tájékoztatását, a kiállításon való megjelenésük elősegítését és a kiállításra bejegyzett termékek állami költségen történő továbbítását is.²³

Az Októberi Diploma kiadása nyomán vita indult meg Magyarországon a kamarák jövőbeni szerepével kapcsolatban. Akadtak, akik nyíltan a fennálló kereskedelmi és iparkamarák megszüntetése érdekében léptek fel, mivel azokat a neoabszolutizmus gyermekének, sőt kimondottan törvényellenesnek tartották. Ebben a helyzetben a budai Helytartótanács 1861 februárjában egyenesen a kereskedelmi és iparkamarákhoz fordult, véleményezzék, miként lenne ez az intézménytípus

könyve (1857-1907). Budapest; SZÉKÁCS Antal (1903): Kereskedelmi iskoláink és a gyakorlati élet. Grill Nyomda, Budapest.

²¹ Ezekre a témakörökre lásd részletesen: FRITZ, 1896. 52-58., valamint SZÁVAY, 1927. 201-249.

²² SÁRKÖZI, 1967. 63.

²³ Az 1854. évi müncheni vásárral kapcsolatban lásd például: *Pester Lloyd* 1854. január 6. („Die Pest-Ofner Handels- und Gewerbekammer an die Industriellen ihres Distriktes“) és 1854. március 2. („Rundschreiben der Pest-Ofner Handels- und Gewerbekammer an sämtliche Industriellen und Produzenten ihres Distriktes betreffs der Beschickung der Industrieausstellung in München“) OSZK, mikrofilmtár, FM3/775 1. és 2. tekerés.

beilleszthető az új, alkotmányosnak tekintett struktúrákba.²⁴ A kérdésre többek között a debreceni és a pest-budai kamara is válaszfeliratot készített, melyek szerint – az eddigi kinevezési gyakorlat helyett – alkotmányos választások révén kell a kamarák autonómiáját garantálni és a jogos működés alapjait lefektetni. A tervezetekben szó esik az esetleges mezőgazdasági, illetve gazdasági-gyáripari kamara felállításáról, valamint első ízben a kamara keretében működő két szekció szétválasztásáról és önálló kereskedelmi, valamint ipari kamara létrehozásáról is. A javaslat emellett javasolja a kamarák küldötteinek évenkénti összejövetelét a fővárosban, akik ily módon a kormány kereskedelmi főtanácsát, egyfajta gazdasági értekezletet is képeznének.²⁵ Végül azonban valós reformokra nem kerülhetett sor, a kamarák a megszokott keretek között működtek tovább, jogi helyzetüket és autonómiájuk mértékét csak a polgári jogállamba való átmenet során tisztázták.

A KAMARÁK „FÉNYKORA” A DUALIZMUSKORI MAGYARORSZÁGON

Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés hatására a magyarországi illetve a Lajtán túli kamarai struktúrák tekintetében is változás állt be. A kamarák véleményének meghallgatása mellett Gorove István kereskedelmi miniszter által kialakított törvényjavaslatot Andrássy Gyula gróf miniszterelnök 1868 márciusában terjesztette a képviselőház elé. A tervezet sok szempontból előrelépést mutatott az 1850-es osztrák kamarai rendelethez képest: liberálisabb alapokra helyezte a kamarákat, biztosította tényleges autonómiájukat és szabad mozgásterüket. A törvényjavaslat tárgyalása alig egy hónap alatt lezajlott, a képviselőházban 1868. április 20-án, míg a főrendiházban április 27-én – változtatás nélkül – fogadták el a vita során

²⁴ FRITZ, 1896. 68-69.

²⁵ A budapesti kamara feliratát lásd SZÁVAY, 1927. 252-256.

kiegészített és módosított törvényjavaslatot. I. Ferenc József pedig már 1868. április 30-án szentesítette a törvényt, amelynek kihirdetésére 1868. május 4-én került sor a képviselőházban, 5-én pedig a főrendiházban.²⁶

Az 1868-as kamarai törvény jóval szabadabb mozgást és több önállóságot biztosított ezen szervezeteknek, mint az 1850-es uralkodói pátens. Az általános és kötelező érdekképviselet elve megmaradt, megszűnt azonban a felettes kereskedelmi miniszter azon korábbi joga, miszerint megokolás nélkül, bármikor feloszlathatja a kamarát. A közgyűlés tagjainak száma megnőtt, felszámolták a kereskedők eddigi dominanciáját és a vidéki iparosoknak, kereskedőknek is lehetőségük nyílt nagyobb súllyal részt venni az autonómiaszervezet életében. Ennek köszönhetően a kamarák fejlődését hosszú időre meghatározó 1868. évi VI. törvény színvonala több tekintetben megközelítette a csaknem három évtizeddel később, 1897-ben kiadott porosz kamarai törvényt.²⁷

A törvény végrehajtására kiadott rendelet, majd az 1868-as horvát–magyar közjogi rendezés nyomán, valamint a későbbi – elsősorban Baross Gábor miniszterségéhez köthető – átalakítások és újjászervezések következtében összesen 20 kereskedelmi és iparkamara jött létre a dualizmuskori magyar államterületen.²⁸

²⁶A kamarai törvény előkészítésének és elfogadásának körülményeire lásd *Az 1865/8-iki országgyűlés nyomtatványai, képviselőházi irományok*. IV. kötet, 195. sz., valamint FRITZ, 1896. 104-109. és SÁRKÖZI, 1967. 64-65.

²⁷ Az 1850-es pátens és az 1868. évi kamarai törvény nyomán létrehozott szervezeti struktúrával és kamarai belső működéssel, valamint az autonómiát biztosító rendelkezésekkel kapcsolatban lásd kötetünkben *A kamarák belső működése a Monarchia korában* című fejezetet.

²⁸ Ezen kamarák a következő központtal szerveződtek: Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Debrecen, Temesvár, Kolozsvár, Brassó, Fiume (1850/1868), Arad (1872), Zágráb, Zengg, Eszék (1876), Miskolc (1880), Pécs (1881), Szeged, Győr, Besztercebánya, Nagyvárad, Marosvásárhely (1890).

Az Osztrák-Magyar Monarchia mintegy fél évszázados története idején három nagy csoportba oszthatjuk a kereskedelmi és iparkamarák tevékenységét: beszélhetünk a kamarák egyre bővülő közhatósági, véleményező és kezdeményező-javaslattevő feladatköréről. Ebből a számadatok alapján a legnagyobb csoportot a központi közigazgatástól átvett közhatósági feladatok jelentették; a törvénykezés ugyanis a kamarákra ruházta az áruvédjegyek, mustrák és minták lajstromozását, a közhatósági szállítmányozók megbízhatósági tanúsítványainak kiállítását, a cégbejegyzések ellenőrzését, a származási bizonyítványok kiállítását, és számos további hasonló közfeladatot. Ugyancsak ebbe a feladatkörbe sorolandó a minisztériumi megkeresésre adandó felvilágosítások, statisztikai összeállítások és adatsorok, szakértői vélemények megküldése. A második csoportba, a véleményező tevékenységbe kell sorolnunk a minisztérium által a kamarákhoz eljuttatott törvény- és rendellettervezetekről alkotott kamarai véleményeket, az egyes minisztériumi szakbizottságokban való kamarai tanácskozó megjelenést, vagy a nemzetközi konferenciákon való képviselést is. A harmadik feladata a kamaráknak saját javaslataik előterjesztése volt, aminek előfeltételét jelentette a tagság belső érdekiegyenlítésének megvalósítása és ennek nyomán a magyar gazdaságban érintettek összességének képviselése és érdekeinek megjelenítése.

A kamarai autonóm tevékenységet vizsgálva, a teljesség igénye nélkül, említjük meg, hogy a kereskedelmi és iparkamarák oroszánrészt vállaltak az 1872-es ipartörvény kidolgozásában, több ízben is rámutattak a vasúti szállítás, a rakhelyek és pályaeépítmények elégtelenségére, felhívták a figyelmet a dunai vasúti hidak létesítésének szükségére, a távírdai hálózat és a nemzeti bank igényére. De ugyanígy a kamarákat kérték fel például a Pesten felállítandó Kereskedelmi Akadémia, vagy az osztrák örökös tartományok és Magyarország közötti vám- és kereskedelmi szövetség módosításának véleményezésére. A kamarák küldöttei részt vehettek például az ipartörvényt megvitató bizottmányi üléseken, a vallás- és közoktatási miniszter által létrehozott országos közoktatási

tanácsban, a közlekedési minisztérium vasúti díjszabásról szóló értekezletein, később pedig az Országos Ipartanácsban illetve az Országos Közlekedési Tanácsban is.²⁹ A javaslatok, véleményezések előkészítésére a kamara tagjai közül általában ad hoc bizottságot jelölt ki, amely „a szakértők s a kereskedők és iparosok testületeinek bevonásával ankétokon vitatta meg a szóban forgó témát és alakította ki a kamarai véleményt”.³⁰ Ugyancsak korszakos jelentősége volt, hogy a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara felvállalta a kereskedelemfejlesztés érdekében egy országos kiállítás és vásár megszervezését, mely elvezetett a Millenniumi Kiállításhoz és 1906-tól a Márciusi Vásárhoz, végül pedig 1925-től a Budapesti Nemzetközi Vásár létrehozásához.³¹

Noha a kereskedelmi és iparkamarák működésére és szervezetére nézve a dualista Magyarországon több reformelképzelés is megfogalmazódott, nem került sor a kamarai törvény módosítására vagy működési kereteik megváltozásra. A korszakban az egyetlen, lényegi módosulást az jelentette, hogy kísérlet történt egy országos joghatóságú kamarai központ létrehozása. Ez a központ az egyes kamarák helyett, amelyek elsősorban saját kerületük érdekeinek képviselőire hivatottak, egységes testületként juttatta volna kifejezésre álláspontját a kormánnyal és a közélet bármely faktorával szemben. Végül azonban – hosszas tárgyalásokat követően – csak a magyar

²⁹ Ezekre lásd: MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 143/1869. i.sz. (1869. szept. 10.); 111/1871. i.sz. (1871. jan. 18.); 648/1870. i.sz. (1870. máj. 5.); 1145/1873. i.sz. (1873. aug. 14.); 37/1870. i.sz. (1870. jan. 19.); 140/1872. i.sz. (1872. febr. 1.); 1411/1874. i.sz. (1874. aug. 5.), valamint MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Mutatók 1905/a-b. k. (1907-1910. évek) 22.263/1907. és 22.452/1907. i.sz.

³⁰ BOGNÁR Nándor (1997): *Fejezetek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara életéből*. Kamarapressz, Budapest. 19.

³¹ Lásd erről bővebben e kötetben *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara és a kereskedelemfejlesztés a Budapesti Nemzetközi Vásár tükrében* című tanulmányt.

kamarák Országos Közös Irodájának létrehozására került sor. A Közös Iroda azonban nem vált, nem válhatott a kamarák felett álló csúcsszervvé, jogosítványait ugyanis az egyes érdekképviselőktől kapta, autonómiája pedig egyedül saját belső szervezeti szabályzatának kidolgozására terjedt ki. A külvilág felé is csupán a kamarák kifejezett kérésére és engedélyével nyilvánulhatott meg.³²

A kereskedelmi és iparkamarák, különösen a BKIK jelentős szerepet töltek be a magyar gazdaság stabilizálásában és működőképességének fenntartásában a kortársak által Nagy Háborúnak nevezett első világegés során is. Bizonyította szerepét a gazdaságszervezésben és a nyersanyag-, valamint forráselosztás terén is, ami lehetővé tette, hogy az intézmény – túlélve a trianoni békediktátum és a Tanácsköztársaság okozta megrendülést – a két világháború közötti időszakban hozzá tudjon járulni Magyarország újjáépítéséhez.³³

³² Lásd ehhez: MNL OL, Gazdasági Levéltár Z 195 2. t. 470. cs. A 21.797 sz.: a Pozsonyi Kereskedelmi és Iparkamara körlevele (1915. dec. 1.); továbbá a 33.782/1916. sz. irat (píszkozat, fogalmazvány a kamarai központról folytatott tárgyalásokról); és „A magyar szent korona országai kereskedelmi és iparkamaráinak országos értekezletei, továbbá a kamarák által létesített közös iroda dolgában megállapított vázlatos szervezeti szabályok” című irat. A kamarák Közös Irodájának dokumentumait közli: *Autonómiák Magyarországon 1848-1998. Tanulmányok*. Főszerk.: GERGELY Jenő. ELTE, Budapest 2004. 124-130. Lásd még bővebben: SZÁVAY, 1927. 575-579.

³³ A háborús részvétellel kapcsolatban lásd: RIGÓ Balázs (2010): *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara részvétele az első világháborús hadigazdaságban*. In: LÉNÁR Andor - LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (szerk.): *Politika, egyház, mindennapok. Modern Minerva Könyvek 2*. Heraldika Kiadó, Budapest.

KAMARAI AUTONÓMIÁK A TRIANONI MAGYARORSZÁGON

A Horthy-korszak, melyet – az 1918/19-es forradalmi időszakok törekvéseivel ellentétben – számos tekintetben a dualista Magyarország folytatásának tekinthetünk, kezdetben elősegítette és támogatta a polgári berendezkedés liberális fel-fogását tükröző kamarai érdekképviseleti rendszer kiépülését és kiteljesedését. Leszögezhetjük, hogy a kiépülő gazdasági kamarák a korabeli, Trianon után³⁴ átalakuló, társadalmi, gazdasági³⁵, de néha még a politikai életnek is olyan tényezőjévé váltak, melyekkel a politikai döntéshozatal során is számolni kellett. Ezen autonómia-szervezeteknek a kormányzat törvény-előkészítő munkájának szakmai tanácsok, javaslatok útján történő segítése, az általuk megjelenített terület fejlődésének előmozdítása, illetve a képviselt társadalmi réteg és a politikai vezetés közötti kapcsolat biztosítása mellett kiemelt feladata volt az érdekképviselet is.

Amennyiben a gazdasági kamarák autonómiáját és fejlődését vizsgáljuk, úgy kimutatható, hogy a fennálló kereskedelmi és iparkamarák – az ország jelentős területi megcsontítása és a gazdasági válsághelyzet ellenére is – megerősödve kerültek ki az első világháborús megpróbáltatásokból. Tevé-

³⁴ A trianoni békediktátum kapcsán lásd: VIZI László Tamás (2010a): A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. *Közép-Európai Közlemények*. III. évf. 3. szám. 2010/3. No. 10. 67-79.; VIZI László Tamás (2010b): Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. *Közép-Európai Közlemények*. III. évf. 4. szám. 2010/4. No. 11. 109-132.; VIZI László Tamás (2014): Ki írja alá a trianoni békét? *Rubicon Történelmi Magazin*. XXIV. évf. 260. szám. 2014/6. 70-76.

³⁵ Az elhúzódó háborúnak a magyar gazdasági életre gyakorolt hatásairól lásd GULYÁS László (2009): Az első világháború és Trianon következményei a magyar gazdaságra. In: GULYÁS László (szerk.): *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig*. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged. 101-112.

kenységükkel bizonyították, hogy képesek a kormányzattal az együttműködésre, ugyanakkor az adott körülmények között folyamatosan szem előtt tartják az általuk képviselt gazdasági kör érdekeit. Feladataikat és struktúrájuk főbb elemeit továbbra is az 1868. évi VI. törvénycikk szabályozta, mely rendelkezést csak az 1934. évi XX. törvénycikkkel módosították néhány pontban. Trianon hatására a korábbi kamarai központokból mindösszesen hét kereskedelmi és iparkamara működött tovább: Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs, Sopron és Szeged. E hét szervnek 1930-ban összesen 351 ipartestület és több mint százezer magánszemély volt a tagja³⁶, ami önmagában is mutatta jelentőségét a korabeli magyar gazdaságban. Továbbra is autonóm tevékenységi körükbe tartozott ügyrendjük megállapítása, a tisztviselők megválasztása, ugyanakkor a korszakban általánosan érvényesülő centralizációs törekvések a kamarát sem kerülték el. Így érezhetővé vált a felügyelet gyakorló kereskedelemügyi miniszter erőteljesebb beleszólása a közgyűlés összetételébe, illetve a kamarák sürgős esetekben sem kerülhették ki a szakminisztériumot és nem fordulhattak az esetleg érintett egyéb kormányzati szervekhez.³⁷ Ez a centralizációs törekvés találkozott a kamarák azon felismerésével, hogy „céljaikat csakis a náluk sokkal potensebb kormányzattal együttműködve tudják elérni, ezért a legtöbb esetben kooperációra, nem pedig konfrontációra törekedtek”.³⁸

Ez az utóbbi megállapítás érvényesnek tekinthető az agrárium terén kialakuló új autonómia-szervezetek esetében is. A gazdasági kamarák körében jelentős változást jelentett, amikor 1920-ban sor került a mezőgazdaság érdekképviseletéről szóló törvény megalkotására. E tény jelentőségét támasztja alá, hogy az agrárium gazdasági és szerkezeti gondjai már a XIX. század végétől egyre erőteljesebben éreztették hatásukat Magyarországon, elég ha e helyütt csak az agráriusiparos ellentétre, majd a századfordulón markánsan megjelenő agrárszocia-

³⁶ MNL OL, Gazdasági Levéltár Z 193 BKIK, Kamarai szervek 1930-1944, 50. d. 48. t.

³⁷ Lásd: STRAUSZ, 2008. 62-64.

³⁸ STRAUSZ, 2008, 65.

lizmusra utalunk. E téren igyekezett komoly érdekérvényesítő szerepet betölteni a mezőgazdasági kamarák rendszere.³⁹ A mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló 1920:XXVIII. törvény-cikk alapján a mezőgazdasági érdekképviselők felépítésükben is eltértek a korábbi gazdasági kamaráktól, ugyanis egy háromlépcsős érdekképviselői szisztéma jött létre: a községekben, járásokban, városokban és megyéenként szerveződő mezőgazdasági bizottságok delegálták tagjaikat az öt kerületi mezőgazdasági kamarába, melyek előterjesztéseit egy központi szerv: az Országos Mezőgazdasági Kamara közvetítette a Földművelési Minisztérium felé.⁴⁰

A legfrissebb elemzések szerint a mezőgazdasági érdekképviselők mindvégig szoros kapcsolatban maradtak az államhatalmi szervekkel, ami jelzi szűkebb mozgásterüket és lehetőségeiket. Ennek okát elsődlegesen abban láthatjuk, hogy a mezőgazdasági kamarák rendes tagjainak sorában megtaláljuk a törvényhatósági jogú városok polgármestereit, a kerületi vármegyék alispánjait, valamint 1937-től a megyei gazdasági felügyelőségek vezetőit, illetve a vitézi törzsszékek egy-egy küldöttét is. Emellett ebben a folyamatban szintén

³⁹ A mezőgazdasági kamarák létrejöttéig az agrárium érdekképviselőt kizárólag szabad társulási alapon működő szervezetek, így olyan helyi vagy országos érdekelttségű gazdasági egyesületek látták el, mint a Széchenyi István által 1935-ben életre hívott „Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE), vagy a Károlyi Sándor közreműködésével megszületett Magyar Gazdaszövetség és a Gazdasági Egyesületek Országos Szövetsége.

⁴⁰ Ennek értelmében öt kerületi érdekképviselő jött létre Kecskemét, Debrecen, Miskolc, Győr és Kaposvár központtal. Ez a kamarai beosztás később a felvidéki, kárpátaljai, erdélyi és délvidéki területek visszatérével módosult: az Észak-Dunántúli Mezőgazdasági Kamara egyes területeiből, illetve a visszatért felvidéki vármegyékből létrejött a Kisalföldi Mezőgazdasági Kamara, 1940-ben pedig felállították a kárpátaljai agrár-érdekképviselőt is. Lásd erről részletesen: STRAUZ Péter (2004): A magyar mezőgazdasági kamarák vázlatos története 1920–1946. *KÚT – Az ELTE Történelmudományok Doktori Iskola kiadványa*. 2004/1. sz.

fontos szerepet töltött be az országos szerv létrehozása is. Ez a korábbi kamarák esetében mellőzött szerv esélyt kínált arra, hogy az agrárium érdekképviselői munkája összefogottabb és hatékonyabb legyen, ugyanakkor a kormányzat hamar felfedezte benne a mindig kényelmet nyújtó központosítás kitűnő eszközét.⁴¹ Ezt láthatjuk az 1920. évi XVIII. tc. 1937-ben bekövetkezett módosításában is, minek nyomán a mezőgazdaság országos jelentőségű ügyben a törvényhozáshoz vagy a kormányhoz csak az Országos Mezőgazdasági Kamara útján tehetett előterjesztést.⁴²

A centralizációs törekvések ellenére és a gazdasági kamarák, valamint a politikai elit tagjai között mutatkozó személyi átfedések ellenére sem lettek az érdekképviselők a „politika szolgálóleányaivá”. Különösen igaznak kell ezt tekintenünk abban az esetben, ha hitelt adunk Khuen-Héderváry Károlynak, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnökének, miszerint „a kamara feladata az, hogy autonómiájával élve bírálja és segítse a kormányt”⁴³. Ebben a szellemben a gazdasági kamarák önálló kezdeményezéseikkel, autonóm működésükből fakadó tevékenységükkel mindvégig törekedtek önállóságuk megtartására, sőt lehetőségek szerinti bővítésére.

A kereskedelmi és iparkamarák autonóm munkája révén számos olyan elemmel gazdagodott a magyar „civil társadalom” a két világháború közötti korszakban, mely ma is példaértékű kezdeményezésként áll előttünk. A gazdasági élet szempontjából már a korábbiakban utaltunk a Budapesti Nemzetközi Vásár kiépítésére, de emellett létrehozták a Magyar Hét elnevezésű rendezvénysorozatot is, mely évente felhívta a figyelmet a hazai ipar új eredményeire. Emellett a budapesti és a vidéki kamarák, összefogva a kereskedelem és ipar területén működő egyéb, szabad érdekképviselői szervezetekkel, 1926-

⁴¹ STRAUSZ, 2008. 75-76.

⁴² 1937. évi XVII. tc. *A mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló 1920:XVIII. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról.* 17-19. §.

⁴³ A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara 1940. április 28-i közgyűlésének jegyzőkönyve. MNL BKmL IX. 234. A DTMK közgyűlési jegyzőkönyvek 1922-1944.

ban felállították az Országos Hitelvédő Egyletet, melynek élén a korszakban mindvégig a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke vagy delegált alelnöke állt. Emellett a magyar kereskedelem népszerűsítése céljából az 1930-as évek végén a kereskedelmi kamarák egy ötvenezer pengő névértékű alapítványt hoztak létre a Magyar Tudományos Akadémiánál, melyből minden évben a legkiválóbb kereskedelem-népszerűsítő tanulmány szerzőjét jutalmazták. A tanulók elősegítésére folyamatosan bővült és nyilvánossá vált a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara könyvtára is. Sőt ezen túlmenően támogatták a szakmai oktatás kiépülését is: több ösztöndíjjal és pályadíjjal igyekeztek segíteni az ipari szakiskolák, valamint a kereskedelmi fiú- és lányiskolák legjobb növendékeit.⁴⁴ Emellett érdemes megemlítenünk, hogy a kereskedelmi és iparkamarák nemcsak a tanoncképzésben és –vizsgáztatásban, valamint a kereskedelem és ipar fejlesztésének szolgálatában létrehozott alapítványokban vállaltak szerepet, hanem saját tagságuk rászorulóit is mindenkor segíyezni igyekeztek.

A mezőgazdasági kamarák körében megfigyelhetőek a különböző vállalkozások (kórdiagnosztikai állomás, kertészet, gyümölcsös stb.) elindítása, mely az anyagi önállóság megteremtését célozta, továbbá számos előremutató kezdeményezés kötődik nevükhöz. Létrehoztak kertmunkásképző iskolát, talajtani állomást, valamint számos tenyészállat-kiállítás és -vásár szervezésével igyekeztek tagságuk szakmai fejlődését elősegíteni. Saját hivatalos lapjaik és időszakos kiadványaik révén próbálták a magyar gazdálkodókat naprakész szakmai információkkal ellátni. A gazdák továbbképzésére téli iskolákat is tartottak, sőt a mezőgazdasági kamarák aktív szerepet vállaltak a tanyakérdés szőnyegre vitelében, valamint a népfőiskolai mozgalom útnak indításában is. Segítségükkel új mezőgazdasági kultúrák honosodtak meg (például az alföldi homoki szőlőtermesztés vagy a nyírségi almaültetvények) és felgyorsult az agrárium gépesítése. De nem álltak itt meg a kamarák működésükben: saját hitelszervezetet állítottak fel,

⁴⁴ A kérdésekről lásd részletesen: STRAUZ, 2008. 148-155.

mely évente milliós nagyságrendű támogatásokat osztott ki, emellett a mintagyümölcsösökkel és -kertekkel olyan bevételekre tettek szert, melyekből a szociálisan rászorulókat támogatták. Emellett pedig sikerült egy munkásjóléti alapot is létrehozni és munkásotthonokat építeni.⁴⁵ Mindez jól mutatja, hogy a kamarák számára tevékenységük nem ért véget a politikai döntés-előkészítésnél és a döntéshozatalban való részvételnél, hanem e szervezetek megjelentek a közélet legkülönbözőbb szintjein és kilépve szűk szakmai körükből az egész társadalomra nézve hoztak létre kezdeményezéseket.

A trianoni Magyarországon a kamarák működésének fontos fórumát jelentette 1926 után a parlament felsőháza: az azévi XXII. törvénycikk értelmében ugyanis a mezőgazdasági kamarának hat, a kereskedelmi és iparkamaráknak szintén hat, míg a szakmai kamarák közül az ügyvédi és a mérnöki kamaráknak kettő-kettő, a közjegyzői kamaráknak pedig egy küldöttje vehetett részt a felsőház munkájában.⁴⁶ (Később az orvosi kamara is delegálhatott tagot a testületbe.) Természetesen itt is elsődlegesen a képviselt kör érdekeinek megfelelően fejtették ki a kamarák tevékenységüket, így jellemző módon gyakran egymással is szembe kerültek bizonyos kérdések megvitatása kapcsán.⁴⁷ Ezen kívül pedig minden szakmai szervezet esetében volt mindig egy-két olyan, a kamarához kötődő személy, akit a kormányzói akarat örökös felsőházi

⁴⁵ Lásd részletesen: STRAUZ, 2008. 150-155. A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara például Horthy Miklós 20 éves kormányzói jubileuma alkalmából 25.000 pengős alapítványt hozott létre a szegény, megrokkant tagok és a mezőgazdasági munkások gyógykezelésére. A vezetés úgy rendelkezett, hogy e munkásjóléti alap feléből építsenek négy munkásotthont a pihenésre szorulóknak számára. Lásd: A DTKM 1940. április 28-i közgyűlésének jegyzőkönyve. MNL BKM IX. 234. a. A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara iratai. Általános iratok. 1. d. DTKM közgyűlési jegyzőkönyvek, 1922-1944.

⁴⁶ 1926:XXII. tc. *Az országgyűlés felsőházáról.* 19. §.

⁴⁷ Bővebben lásd: STRAUZ, 2008. 146-147.

taggá nevezett ki, így az ő közbenjárásukra, segítségükre is lehetett számítani.

Ezekre a személyes kapcsolatokra a korszakban – akárcsak napjainkban – komoly feladat hárult. A mezőgazdasági kamarák vezetése e tekintetben kiemelkedő helyzetben volt, ugyanis a kerületi kamarai elnökök alapvetően a nagybirtokos arisztokrácia tagjai közül kerültek ki.⁴⁸ Ugyan a kereskedelmi- és iparkamarák a személyes kapcsolatok tekintetében nem versenyezhettek az agrár-érdekképviselletekkel, de elmondhatjuk, hogy – különösen a fővárosi – vezetők jó kapcsolatokat ápoltak a kormánykörökkel.⁴⁹

Az elmondottakból is kiviláglik, hogy a magyarországi kamarák a Trianon utáni időszakban és a gyakran visszaszabott körülmények közepette is minden erejükkel igyekeztek a társadalmi élet minél több fórumán megjelenni, tagságuk érdekeit megfelelő súllyal képviselni. Ennek gyakran a kormányzat centralizációs törekvései, illetve egyes körök jobb érdekartikulációs képességei, valamint a személyes ismeretségek, továbbá az anyagi eszközök megléte vagy hiánya szabhattak gátat. Ennek ellenére elmondható, hogy a klasszikus liberális gondolkodásból fakadó, önkormányzatiságon és autonómián alapuló kamarai szervezetek – amíg lehetőségük volt rá – megfelelően és nemcsak az adott szakmai kör, hanem az egész társadalom javára töltötték be feladataikat. Nem várták passzívan a kormányzat lépéseit, számos helyen autonóm öntevékenységgel igyekeztek az adott szakma és a magyar társadalom helyzetén javítani. E szempontból tekinthetjük őket a mai civil szervezetek elődjének.

⁴⁸ Csak példaként említjük meg, hogy a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamarának olyan elnökei voltak, mint gróf Almássy Imre vagy Kállay Miklós későbbi földművelésügyi miniszter, miniszterelnök, míg a Duna-Tisza-közi Mezőgazdasági Kamara elnöke egy ideig Purgly Emil későbbi földművelésügyi miniszter volt.

⁴⁹ A budapesti elnökök és főtítkárok közül például Szávay Gyula, Belatiny Artúr, Éber Antal, később pedig főleg Gyulay Tibor esetében tapintható ki a szoros kormányzati kapcsolat.

Mindebből fakadóan nem volt váratlan, hogy az 1945 után Magyarországon fokozatosan berendezkedő szovjet típusú diktatúra egyik elsődleges célpontjaivá váltak a polgári Magyarországot megtestesítő kamarai struktúrák: 1948-ban a kormány felszámolta a legnagyobb múlttal rendelkező hazai kamarákat.⁵⁰ Az állami szervek átvették az addigi kamarai közigazgatási feladatokat, az érdekképviselési tevékenységet pedig a rendelet értelmében egyéb kereskedelmi és iparai érdekképviselések látták el a továbbiakban.⁵¹ A mezőgazdasági kamarák megszüntetése felé az első lépéseket már nem sokkal a világháború végét követően megtette a kormányzat: 1945. július 14-én kibocsátották a 4.660/1945. M. E. számú rendeletet, amely kimondta, hogy a földművelésügyi miniszter felüggesztheti a kamarák önkormányzatát és azok élére miniszteri biztost nevezhet ki, ha az érdekképviselési szerveket működésükben rendkívüli körülmények zavarják, vagy tevékenységük ellentétben áll a közérdekkel. A rendelet végrehajtására vonatkozó utasítás azonban végül nem jelent meg, így tulajdonképpen a következő esztendőben kiadott 24.070/1946. M. E. számú rendelettel számolták fel e szervezeteket. Ez a rendelkezés ugyanis az agrárium érdekeinek képviselésére a mezőgazdasági kamarák helyére és azok székhelyein úgynevezett földművelésügyi tanácsokat, Budapesten pedig az Országos Földművelésügyi Tanácsot állította fel. A kamarák önkormányzata és önálló működése ezzel megszűnt, azonban a kamarai hivatalok változatlan összetételben és szervezeti formában 1949-ig tovább folytatták tevékenységüket, akkor azon-

⁵⁰ „1. § A kereskedelmi és iparkamarák (az alábbiakban: kamarák) a jelen rendelet hatálybalépésének napján megszűnnek, vagyonuk – ideértve a nyugdíjalap megjelöléssel elkülönített célvagyonot, valamint egyéb alapokat is – az államkincstárra száll.” A Magyar Köztársaság kormányának 5590/1948. Korm. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák megszüntetése, továbbá belkereskedelmi igazgatóságok felállítása tárgyában. Közli: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. II. k. 1215-1219.

⁵¹ Erről kötetünk későbbi fejezetében részletesen szólnunk.

ban a földművelésügyi tanácsokkal együtt felszámolták őket.⁵² Az agráriumnak így négy évtizedig nélkülöznie kellett az önálló, szervezetszerű érdekképviseletet. Ez a folyamat természetesen összhangban állt az ágazat gazdaságirányításával, a szabad paraszti réteg felszámolásával és a termelőségvetkezetek fokozatos (kényszerrel történő) létrehozásával.

Eme folyamatok egy jelentős történelmi múltra és komoly szakmai munkára visszatekintő szervezet-forma működésének szabtak gátat. Az állampolgárok bizonyos, jól körülhatárolható csoportjainak érdekeit megjelenítő, ugyanakkor a velük kapcsolatos államigazgatási feladatok jelentős részét átvállaló „köztes intézmények” az állam diktatórikus keretei közepette nem működhettek, tevékenységük felélesztéséig egészen az 1980-as évek végéig kellett várni. Ugyanakkor a mai modernkori intézmények számos tekintetben eltérnek az itt bemutatott, a polgári korszakban jelentős szerepet betöltő intézményektől.⁵³ A gazdasági kamarák történelmileg rendkívüli szerepet vállaltak Magyarország modernizálásában, a polgári önkormányzatiság megteremtésében, a gazdasági szakoktatás hazai elindításában, valamint a szolidáris érdekkiegyenlítésben. A továbbiakban a kamarák eme jelentős szerepét kívánjuk részletesen megvizsgálni és rávilágítani hazai fejlődési tendenciáikra, a 19. és 20. századi válsághelyzetek közepette betöltött híd-szerepükre.

⁵² Lásd: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. II. k. 1219.

⁵³ Ezekre lásd: STRAUSZ – ZACHAR, 2008. 76-155.

A KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARÁK SZEREPE A 19. SZÁZADI MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKAI RENDSZERBEN (1848-1918)

A 19. századi autonómiák egyik jellegzetes és meghatározó példáját a kereskedelem és ipar területen kifejlődő érdekképviselői szervezetek, a kereskedelmi és iparkamarák alkották. Jelentőségük annál fogva vált kiemelkedővé, hogy példájukon keresztül született meg – nemcsak Nyugat-Európában, de a Magyar Szent Korona országaiban is – a szabad érdekképviselőekkel és egyesülésekkel szemben a hivatalos, törvényes érdekképviselői szervezet. „A kamara hivatalos érdekképviselő, mely a törvény rendelkezése alapján áll fenn. Nem szabad-társulás, melyhez való csatlakozás az érdekeltek önelhatározásától függ, hanem kötelező s így minden önálló kereskedőre, iparosra, kereskedelmi, ipari és közlekedési vállalatra kiterjed, tekintet nélkül arra, hogy az illetők a cégek lajstromába be vannak-e vezetve vagy nincsenek.”⁵⁴

Eme szervezet bölcsőjét Franciaországban, a merkantilista gazdaságpolitika korszakában leli meg a szakirodalom, igaz pontos kialakulásának körülményeiről vita alakult ki a 19. század végi és 20. század eleji történétírók körében. Míg a kamarák korai történetét feltárva jelentős munkát végző Fritz Péter és Sugár Ignác a marseilles-i korai 'Députés de Commerce' intézményére vezetik vissza a kamarák intézményét, addig az 1930-as években a kamarákat kutató Diczig Alajos és Radó Dezső, ezt vitatva, az államilag szervezett és eleinte csak időszakosan működő 'Chambre supérieure du commerce', majd 'Conseil de Commerce' intézményében véli felfedezni a kamarák létrejöttének gyökereit.⁵⁵ Abban azonban mindegyik szerző véleménye megegyezik,

⁵⁴ SUGÁR Ignác (1905): *A kereskedelmi és iparkamara*. Forster-Klein-Ludvig Könyvnyomda, Miskolc. 14.

⁵⁵ Erre vonatkozóan lásd: FRITZ, 1896. valamint SUGÁR, 1905. és DICZIG – RADÓ, 1938.

hogy az első valós kereskedelmi kamarának nevezett hivatalos érdekképviselői és tanácsadó szervezetet XIV. Lajos 1700-ban kiadott királyi rendelete (ordonnance) hozta létre. Ettől kezdve a kamarák szinte minden nagyobb franciaországi városban létrejöttek, egészen, míg a francia forradalom vihara el nem söpörte őket mint a szabadságot és egyenlőséget veszélyeztető intézményeket. Ezt követően Napóleon konzuli tevékenységéhez (az 1802. dec. 24-i dekrétumhoz) köthető a kamarák újult életre keltése.⁵⁶ „Napóleon hadjáratai azután mindenütt Európában meghonosították a kamarai intézményt”.⁵⁷

A Magyar Szent Korona országainak területén is francia hatásra született meg az első kamarai kísérlet: elsőként Fiumében állították fel 1811 novemberében kereskedelmi és iparkamarát. Ez a kísérlet azonban a francia befolyás megszűntével szintén véget ért, 1814 októberétől a kamara beszüntette működését. Helyét 1829-ben a helyi közgazdasági érdekek képviselője céljából létrehozott kereskedelmi kirendeltség (deputazione mercantile) vette át, amely egészen az új kereskedelmi kamarák létrehozásáig működött.⁵⁸ Ausztriában 1848 előtt csak Lombardia és Velence területén létezett francia hatásra és dekrétumok alapján kereskedelmi kamara (camere di commercio, arti e manifatture), melyek a napóleoni háborúk után sem szűntek meg. 1849. július 21-i szabályzatával a bécsi kormány ezeket újjászervezte (regolamento per le camere di commercio del Regno Lombardo-Veneto), majd a későbbiekben rájuk is kiterjedt a később ismertető 1850-es ideiglenes

⁵⁶ DICZIG – RADÓ, 1938. 13-14.

⁵⁷ FRITZ, 1896. 9.

⁵⁸ Lásd erről bővebben FRITZ, 1896. 16-17., valamint *A Pallas nagy lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben*. X. kötet (Kacs-Közellátás), Budapest 1895. 417. A kamarák magyarországi előzményeként kezeli Szávay Gyula az olyan jelentősebb önként szerveződő kereskedelmi társulásokat, mint a budai kiváltságos (1699) illetve a pesti polgári (1700) kereskedők testületét, a székesfehérvári kereskedelmi grémiumot (1714), vagy a kalmárok és szatócsok testületét (1822) és a királyi kiváltságos nagykereskedők testületét (1846). Lásd erről bővebben: SZÁVAY, 1927. 74-132.

kamarai törvény joghatálya. Eme példa alapján 1848-ban a bécsi kormány a kereskedelmi kamarákat a többi örökös tartományban is életbe kívánta léptetni, egyfajta a kereskedelmi minisztériumnak alárendelt tanácsadó intézményként. Ezért a kamarai törvény megalkotásáig miniszteri rendelet (1848. október 3.) útján szabályozták a kamarák létét. Ennek alapján azonban csak egy kamara jött létre: a bécsi.⁵⁹

A szorosabb értelemben vett Magyarország területén egészen 1848-ig nem történt hasonló kísérlet. Azonban a békés forradalommal létrejövő első alkotmányos magyar minisztérium – a francia és itáliai példák alapján – meg volt győződve a céhrendszer túlhaladottságáról, a kereskedelem és ipar körében szükséges modernizációról, így maga lépett fel kezdeményezőként a változások elindítására; elsősorban az érintett körök véleményét kívánta megismerni. „Klauzál Gábornak, az első magyar kereskedelemügyi miniszternek, 1848-ik évi május 26-áról és június 6-áról kelt rendeleteiben foglalt felhívása folytán tehát az akkor fennállott pesti kereskedelmi testületek és általában a kereskedő körök több tagú bizottságot alakítottak, melynek feladata volt, hogy a kereskedelem szervezésére, különösen pedig a kereskedelmi kamarák és kereskedelmi bíróságok szervezésére vonatkozólag, nemkülönben a hazai kereskedelem emelését célzó intézkedések tárgyában is czélszerű javaslatokat tegyen. A bizottság több ülésben tárgyalta a kérdéseket és egy albizottság munkálata alapján még 1848-ik évi július havában több pontozatra terjedő fölterjesztést is intézett a kormányhoz, melynek tartalmáról azonban

⁵⁹ FRITZ, 1896. 12-13. Ez a bécsi kamara már igen szabad jogkörökkel rendelkezett: a kereskedelem és ipar általános érdekeinek képviseletén kívül javaslatokat készíthet a kereskedelmi és ipari törvények javítására, közreműködhet a vámtarifa szabályozásnál, a konzulok és kereskedelmi ügynökök kinevezésénél. „Kötelesség kimondatott továbbá, hogy a kamarák véleményét a kereskedelem és ipar körébe vágó minden törvényjavaslatra és kibocsátatni szándékolt kormányrendeletre nézve, nemkülönben azoknak minden lényeges módosítására nézve előzetesen meg kell hallgatni.” FRITZ, 1896. 13.

közelebbi adatok hiányzanak”.⁶⁰ A kamarák létrehozásának ezen első magyar kezdeményezésű kísérlete a szabadságharccal együtt bukott el és még újabb két évtizedig kellett várni, hogy alkotmányos úton szülessenek meg a törvényes érdekképviselői szervezetek.

Ennek az időszaknak az eredménye, hogy a francia kamarai hagyomány mellett a közép-európai térségben egyre inkább teret nyer a porosz fejlődési modell és az észak-német térségben már a koraújkor óta jelen lévő kereskedői önszerveződés. A német fejlődésben az első kamara-típusú szervezetet 1665-ben Hamburgban állították fel (Commerzdeputation), majd a Lübecki társulást követően (Kommerzkollegium) jött létre még ugyanabban az évben a nevében is a francia kamarák szellemiségét idéző 'Commerciens-Cameral' Kassel városában. Az első hivatalos kereskedelmi és iparkamara 1797 óta Köln városában működött a német nyelvterületen. A modern szellemiség legfontosabb lépésének az 1830-ban létrehozott 'Handelskammer von Elberfeld und Barmen' (ma Wuppertal-Solingen-Remscheid kereskedelmi és iparkamarája) tekinthető: a német ipari forradalom egyik magterületén létrehozott kamara szabályzatai első ízben tartalmazták a képviselt terület összgazdasági érdekeinek megjelenítését, a tagság hivatalos érdekképviseletét és a térség politikai kormányzatának tanácsadásával történő segítségét.⁶¹

A neoabszolutizmus korszakában hazánk területén azonban nem alulról építkezve, hanem a kormányzati stratégiának megfelelően császári paranccsal állították fel a kereskedelem és ipar területén immár elengedhetetlenül szükséges modernkori intézményeket. Ily módon a kereskedelmi és iparkamarák felállítása az 1848-ban megkezdett folyamat újrafelkarolása és – a Lajtán túl már létező intézmény Lajtán inneni kiterjesztésével – az összbirodalom egységes szervezeti struktúrájának megteremtését célzó fegyver volt. Alig néhány

⁶⁰ FRITZ, 1896. 19.

⁶¹ KLUTH, Winfried – RIEGER, Frank (2010): *Grundbegriffe des Rechts der Industrie- und Handelskammern*. PJV, Halle an der Saale.

hónappal a magyar szabadságharc leverése után, 1850. március 18-án szentesített és március 26-án báró Karl Ludwig Bruck kereskedelmi miniszter által rendeletileg közzétett császári parancs rendelkezett a kamarák létrehozásáról nemcsak a birodalom nyugati felében, de a Magyar Szent Korona országaiban is.⁶² Az indoklás szerint nemcsak a kereskedelem és ipar előmozdítása érdekében, de a birodalmi egység megteremtése, a közbülső vámsorompók megszüntetése és a birodalomrészek közötti kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében elengedhetetlen a kamarai intézmény létrehozása.⁶³

Az 1848-as ideiglenes szabályozás helyébe lépő kamarai törvény számos tekintetben biztosította az új testületek autonómiáját, sőt a későbbiekben azzal is igyekeztek hangsúlyozni látszat-függetlenségüket, hogy megnevezésükben nem engedélyezték a császári-királyi (k.k.) jelző használatát, és a korona-ország címerét sem alkalmazhatták pecsétjükön. Helyette a császári sassal ellátott pecséten a „(székhely)-i Ke-

⁶² Az 1850-es törvény szövege megtalálható: *Az ausztriai birodalmat illető közösleges birodalmi törvény- és kormánylap*. 1850-dik évfolyam, első rész I-XXXV. darabok. Bécs, a cs.k. udvari és állami nyomdából 1850. XXXIV-dik darab. Kiadatott és szétküldetett a német magánkiadásban 1850-iki Márczius 30-kán, a jelen kettős kiadásban 1850-iki Junius 8-kán. 122. sz. A kereskedelmi ministeriumnak 1850-diki Márczius 26-kán kelt rendelete kiható a birodalom egész terjedelmére, melly által, a kereskedelmi s iparkamarák felállítására tárgyában, Ő Felsege által az 1850-diki Márczius 18-kán kelt legfelsőbb határozvánnyal szentesített ideiglenes törvény tétetik közhírré. 711.-721.

⁶³ Érdekes megfigyelni, hogy az abszolutizmus és centralizmus korszakában – a politikai retorika szintjén – Bruck miniszter megnyilatkozásaiban a kamarai autonómia kihangsúlyozása is teret kaphatott: „Ma Ausztriában [1852-ben] a kamarák az egyedüli független szervek, amelyeken keresztül a tartományok óhajaikat és kívánásait a központi kormány tudomására hozhatják. Sokat előreláthatólag nem fognak elérni, azonban nem jelentéktelen fontosságú az, hogy van egy szerv, amelynek legalább beszélnie szabad, míg a többieknek mind hallgatni és engedelmeskedniök kell”. Idézi DICZIG-RADÓ, 1938. 169.

reskedelmi és Iparkamara” (Handels- und Gewerbekammer in /Sitz der Kammer/) nevet alkalmazták.⁶⁴

Minden autonómiát adó látszatintézkedés ellenére azonban a kamarai törvény néhány szabályozással igencsak szűkre szabta az új szervezetek mozgásterét. Így minden kamara csak saját jogszabályilag megszabott kerületében járhatott el és az egyes kamarák csak külön miniszteri engedéllyel érintkezettek egymással. A kamarai képviselőket kötelező jellegét domborította ki az a tény, hogy a kereskedők és iparosok csak a kamarák révén juttathatták el kérvényeiket a kormány elé. Azonban ennek ellensúlyozására pontosan körülhatárolta a törvény azokat a területeket, melyek kapcsán a minisztériumnak ki kellett kérnie a kamara véleményét. Ezen túlmenően pedig a kereskedelmi és iparkamarák autonómiájának fontos része volt, hogy maguk is tehettek – felszólítás nélkül – az őket érintő kérdéskörökben javaslatokat.

Emellett a törvény számos feladatot rótt a kamarákra: évenként jelentést voltak kötelesek felterjeszteni kerületük gazdasági ügyeiről és az általuk végzett munkáról is; a minisztériumi statisztikákhoz pontos adatokkal kellett szolgálniuk kerületük kereskedőire és iparosaira nézve; a minisztérium a kereskedelmi és iparkamarákra bízta az áru- és váltóalkuszok helyi megvizsgálását (átvilágítását) és ezt követő kinevezését, valamint a tervezett részvénytársaságok engedélyezését és cégbejegyzését.

Ugyanakkor a törvény által garantált szabadságjogok érvényesülése messze nem volt egyértelmű. Jól mutatja ezt, hogy már a magyarországi kamarák megalakulása sem a törvényben előírt választások révén történt, hanem a helytartótanács kinevezésével.⁶⁵ Legelsőként a soproni (1850. augusztus 13.), majd a pozsonyi kamara (1850. augusztus 25.) jött létre, míg a pest-budai kereskedelmi és iparkamara meg-

⁶⁴ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Általános Iratai. 1. tétel: Iratszám szerint irattárazott iratok, 2. cs. 1851/8646/H (1851. november 17.)

⁶⁵ Lásd erre MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1.t., 1. cs. 1850/13389. 6-8.pp (1850. december 4.). Továbbá FRITZ 39.

alakulására 1850. szeptember 28-án került sor. Összesen 11 kamarát állítottak fel a Magyar Szent Korona országainak területén: a fentiekén kívül kamarai központ lett Kassa, Temesvár, Zágráb, Debrecen, Kolozsvár, Brassó, Eszék és Fiume.⁶⁶ A törvény szerint a kamarák tagjait három évre „választották”, akiknek ezt a pozíciót tiszteletbeli hivatásnak kellett tekinteniük és munkájukért nem kaphattak díjazást. A kontinuitást – vagy inkább az abszolút kormányzat befolyását – a törvény azon rendelkezése volt hivatott biztosítani, mely szerint a kamarai tagok harmad részét, valamint mind a kamarai elnököt, mind a két alelnököt minden évben újra kellett választani. A kamarák a bécsi kereskedelmi minisztérium hatásköre alá tartoztak, tanácskozásaikról nemcsak értesíteni voltak kötelesek a minisztert, de azok jegyzőkönyveit, éves számadásukat és minden határozatukat, ide voltak kötelesek megküldeni. „A kamarák így végső fokon félig hivatalos, félig pedig autonóm testület lettek.”⁶⁷

Az autonómia első, kézzel fogható megnyilvánulása a kamarák ügyrendjének és költségvetésének saját hatáskörben történt kidolgozása volt. Ezeket ugyan jóváhagyás végett fel kellett terjeszteni a kamarák működését felügyelő kereskedelmi minisztériumhoz, de a szabályozások szinte változtatás nélkül elismerést nyertek. A pest-budai kereskedelmi kamara első ügyrendjét a kereskedelmi minisztérium 1850. november 28-i 2.785. sz. rendelete hagyta jóvá. Említésre méltó, hogy az ügyrend 9. §. engedélyezi nem kamarai tagok, szakértők, jogtudósok meghívását a kamarai tanácskozásokra. Továbbá az esetleges parttalan viták elkerülése végett a 22.§. kimondja, hogy az ülésen ugyanazon tárgyhöz – az elnök és a tárgy előadójának kivételével – mindenki csak háromszor szólhat hozzá. Noha a saját hatáskörben kialakított ügyrend alapján a kamara az egyes napirendi pontokat és az azokon túl felmerülő aktuális kérdéseket nyíltan tárgyalhatta, a minisztérium mégis fontosnak tartotta, hogy befolyását a tanácskozás során is

⁶⁶ SUGÁR, 1905. 10. és FRITZ, 1896. 38.

⁶⁷ SÁRKÖZI, 1967. 62.

érvényesíthesse. Ezért a kamarai törvény értelmében a kereskedelmi miniszternek jogában állt a tanácskozássra biztost küldeni, aki ugyan nem rendelkezett szavazati joggal, de bármikor szót kérhetett. Az ügyrend első tervezetében a pesti kamara a 13. §-ban két állandóan működő albizottságot is létre kívánt hozni, melyeket azonban a minisztérium nem fogadott el. A legfőbb ok az volt, hogy az első állandó bizottság valójában a kamara megválasztott tagjainak feladatát venné át és így kisajátíthatná az egyes kérdésekben a döntéshozatal jogát és ezzel magát a kamarai autonómiát kérdőjelezné meg. A második bizottság, mely a statisztikai regiszterek vitelét látta volna el, pedig a titkári feladatkört vonta volna hatásköre alá és így a minisztérium ehhez sem járulhatott hozzá. Sőt kikötötte, hogy a 41. §-nak szigorúan tartalmaznia kell a titkár erre vonatkozó kötelezettségét is.⁶⁸ Az ügyrend a továbbiakban kimondta, hogy – az autonóm kamarai megnyilatkozások hiteles forrásaként – a jegyzőkönyveket a titkár tollából, de elnöki jóváhagyás mellett a helyi hivatalos magyar és német lapokban közzé kellett tenni (44. és 46.§).⁶⁹ Ennek meg is felelt a kamara, ugyanis a Pester Lloyd hasábjain nemcsak a pest-budai kereskedelmi és iparkamara állásfoglalásai, jegyzőkönyvei és közleményei jelentek meg folyamatosan, de amennyiben a vidéki, vagy ciszlajtán kamarák is eljuttatták állásfoglalásaikat, éves jelentéseiket a laphoz, úgy ezekről is részletes beszámolót közöltek.⁷⁰

Az így megindult kamarai működés a kezdetektől fogva komoly kérdéseket állított a tagság elé. Olyan témák szerepeltek a kamarai ülések napirendjén, mint az 1848-as

⁶⁸ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1.t., 1. cs. 1850/24.067/G. 28-30.pp (1850. december 4.)

⁶⁹ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1.t., 1. cs. 1850/24.067/G. 28-30.pp (1850. december 4.) Az első ügyrenddel és a választási szabályzattal kapcsolatban lásd bővebben: SZÁVAY 194-196.

⁷⁰ Jó példa erre az alsó-ausztriai kereskedelmi és iparkamara éves jelentésének közlése 1854. januárjában. *Pester Lloyd*, 1854. jan. 13. és 14. valamint jan. 24. („Jahresbericht der n.ö. Handels- und Gewerbestadt Wien”) OSZK, mikrofilmtár, FM3/775 1. tekerés.

Kossuth-bankók kárpótlás nélkül történt elértéktelenítése, a bankkérdés rendezése és az osztrák nemzeti bank megnyitott fiókjának dotációemelése, a dunai gőzhajózás monopolizálásának veszélyei, a közúthálózat fejlesztése, a vasútvonalak kiépítése⁷¹, a szabad verseny és ezzel az iparszabadság teljes megteremtése, Pesten egy átmeneti raktár és egy külföldi mintára szervezett kereskedelmi felső iskola⁷² létrehozása, valamint egy szintén pesti téli kikötő, valamint egy áru- és értéktőzsde létesítése.⁷³ A pesti kamara egyik első jelentése általános panaszként említette a kereskedők és iparosok nehéz helyzetét, a kormányzat gátló fellépését. Ennek nyomán a kamara sürgette a magyar országgyűlés mielőbbi összehívását, mely megfelelő gazdaságpolitikai döntéseket tudna az ország érdekében eszközölni.⁷⁴

Természetesen nem csak nagyhorderejű, gyakran országos kérdések kerültek a kamara elé. Így például a pest-budai kamara a budai helytartóság (Statthaltere) megkeresésére foglalkozott a pékáruk árszínvonalának emelkedésével, vagy a tanoncok kiképzésével. A fenti témákból az is nyilvánvaló,

⁷¹ E kérdéskörben elsősorban a Budapest – Debrecen – Kolozsvár – Brassó vasútvonal érdekében szóltak fel ismételten a kamarák. Ugyanis éles ellentét húzódott meg a vasútépítés irányáról a központi kormányzat és a magyar gazdasági érdekcsoportok között, hiszen Bécs a régi-új erdélyi fővárost, Nagyszebent támogatta és a vasúti kérdésben is az Arad – Gyulafehérvár – Nagyszeben – Vöröstorony vonalat favorizálták a Kolozsvár – Brassó vonal-tervvel szemben.

⁷² A kereskedelmi szakoktatás első előterjesztője Appiano József, a pesti kamara elnöke (1851-1852, 1854-1856) volt, akinek javaslatára 1856-ban ténylegesen elindultak az előkészületi munkálatok, melyek nyomán 1857. november 1-én megnyitotta kapuit a pest-budai Kereskedelmi Akadémia. (Erről bővebben lásd: SZUPPÁN VILMOS.: *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia emlékkönyve (1857-1907)*. Budapest 1907, valamint SZÉKÁCS ANTAL: *Kereskedelmi iskoláink és a gyakorlati élet*. Grill Nyomda, Budapest 1903.)

⁷³ Ezekre a témakörökre lásd részletesen: FRITZ 52-58., valamint SZÁVAY 201-249.

⁷⁴ SÁRKÖZI 1967. 63.

hogy a kamara ügykörébe tartozott a gazdaság és kereskedelem fellendítésének gyakorlati elősegítése is. Erre a terjedelmi korlátokra való tekintettel csak egyetlen példát emelnek ki: 1854. január 6-án, majd ezt követően több ízben is, így március 2-án a Pester Lloyd hasábjain, a pest-budai kamara, Appiano József elnök és Rósa Lajos titkár által felhívást intézett kerületének összes iparosához, hogy a július 15. és október 15. között megrendezésre kerülő müncheni, a bajor kormányzat által támogatott iparkiállításon (Industrieausstellung) bárminemű termékkel vegyen részt. Ez a kamara véleménye szerint rendkívül jó lehetőség a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére és a távoli piacokon történő bemutatkozásra. A kamara a kereskedelmi minisztérium megkeresésére magára vállalta a jelentkezők részletes tájékoztatását, a kiállításon való megjelenésük elősegítését és a kiállításra bejegyzett termékek állami költségen történő továbbítását is (erre a cs.kir. államasutak és a bajor dunai gőzhajótársaság vállalkozott).⁷⁵

Az autonómia biztosításának egyik alapvető eszköze a megfelelő pénzügyi háttér megteremtése lehetett volna, azonban forrásaink egyértelművé teszik, hogy a kamarák megalakulását követően folyamatosan gazdasági és likviditási gondokkal küszködtek. A kamarák költségvetés-előirányzatát a kereskedelmi miniszter hagyta jóvá, az abban szereplő kiadások fedezése pedig a legszélesebb értelemben vett kamarai tagság, vagyis az adott kamara területében tevékenységet folytató összes kereskedő és iparos feladata lett volna az évente rájuk kivetített kamarai tagdíj segítségével. Ezen tagdíjak behajtása azonban – noha igyekeztek az egyenes adókkal egyidejűleg behajtani az érintettektől – folyamatosan akadoztak.⁷⁶

⁷⁵ Pester Lloyd 1854. január 6. („Die Pest-Ofner Handels- und Gewerbekammer an die Industriellen ihres Distriktes“) és 1854. március. 2. („Rundschreiben der Pest-Ofner Handels- und Gewerbekammer an sämmtliche Industriellen und Produzenten ihres Distriktes betreffs der Beschickung der Industrieausstellung in München“) OSZK, mikrofilmtár, FM3/775 1. és 2. tekercs.

⁷⁶ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1.t., 1. cs. 18.562/1851 (1851. október 20.) valamint 20.122/1851 (1851. november 14.)

Az abszolutizmus első korszakának összeroppanásával kérdésessé vált a kamarák létezése is. Születtek megnyilvánulások, melyek nyíltan a kamarák eltörlése érdekében léptek fel, mivel azokat a neoabszolutizmus gyermekének, sőt kimondottan törvényellenesnek tartották. A budai helytartótanács ebben a helyzetben egyenesen a kereskedelmi és iparkamarákhoz fordult, hogy miként lenne ez az intézménytípus beilleszthető az alkotmányos szervezetbe (1861. február 13.-i 7.507. sz. rendelet).⁷⁷ A kérdésre többek között a debreceni és a pest-budai kamara is válaszfeliratot készített, melyek szerint alkotmányos választások révén kell a kamarák autonómiáját garantálni és a jogos működés alapjait lefektetni. A tervezetekben szó esett az esetleges mezőgazdasági illetve gazdasági-üzemipari kamara felállításáról, valamint első ízben a kereskedelmi és az ipari kamara szétválasztásáról is. Emellett hangsúlyozza a javaslat a központosítás mellőzésével a kamarák nyilatkozási és véleményezési jogát az általános, egész országot érintő közgazdasági-közforgalmi kérdésekben. Ehhez javasolja a kamarák küldötteinek évenkénti összejövetelét a fővárosban, akik ily módon a kormány kereskedelmi főtanácsát, egyfajta közgazdasági értekezletet is képeznek.⁷⁸ Végül valós reformokra nem kerülhetett sor, sőt a helytartótanács „1861-ik évi decz. 10-éről 67.415 sz. a. arról értesítette a hazai kamarákat, hogy az 1861. nov. 8-áról 15.600 sz. a. kelt udvari rendelet szerint a magyar kamaráknak a jövő törvényhozás további intézkedéséig leendő fenállása legfelsőbb helyen elhatározottat s a fentartásukra megkívántató illetékek beszedése is elrendeltetett”.⁷⁹ Ennek következtében a kamarák tovább folytatták megkezdett tevékenységüket, ismét a legégetőbb gazdasági és közpolitikai kérdésekkel foglalkoztak.⁸⁰

⁷⁷ FRITZ, 1896. 68-69.

⁷⁸ A budapesti kamara feliratát lásd SZÁVAY, 1927. 252-256.

⁷⁹ FRITZ, 1896. 76.

⁸⁰ Többek között továbbra is napirenden volt a vasútvonalak kérdése, maga a brassói kamara elnöke és a kolozsvári kamara is több röpiratot fogalmazott a brassói vonal szükségességének bizonyítására. (Az erdélyi vasútvonalak kérdésében többek között lásd:

Az alkotmányosság látszatának fenntartása érdekében ekkor, 1863-ban került sor ismételt kamarai választások kiírására. Azonban ez elszigetelt jelenség maradt, ugyanis a legfontosabb szerepet betöltő pest-budai vagy a kolozsvári kamarában ezt követően az alkotmányos korszak beköszöntéig nem került sor újabb kamarai választások megtartására.⁸¹ A polgári jogállamba való átmenet ugyanakkor meghozta a kamarák teljes jogú elismerését is.

Az alkotmányosság helyreállításával 1867-ben megkezdődött a kamarák alkotmányos alapokra helyezése és autonómiájuk teljes körű biztosítása.⁸² Ennek kicsúcsosodásaként terjesztette Andrassy Gyula gróf miniszterelnök 1868. március

ZICHY EDMUND: *Egy szó az erdélyi vasútról*. Pest, Heckenast Gusztáv nyomdája, 1866.) Emellett ebbe a korszakba, 1863-ra esik a pesti áru- és értéktőzsde létrejötte, valamint ugyancsak ekkor került sor a német vámegylettel kötött vámtarifa-megállapodás megújítására.

⁸¹ FRITZ, 1896. 88-89. A kamarai törvény 1850-ben ugyanis – mint láttuk – még úgy rendelkezett, hogy kamarai választásokat háromvenként kell rendezni, melyre a gyakorlatban a neoabszolutizmus korszakában szinte egyáltalán nem volt példa. „Azzal a megokolással, hogy a választási előkészületek hosszabb időt vennének igénybe, a kormány pedig óhajta, hogy a kamara mennél előbb kezdje meg üdvös működését, a budapesti kamara tagjait az 1850. évben egyszerűen kinevezte; s ezt a következő években is ismételte, elannyira, hogy a kamarai intézmény újjászervezéséig, vagyis az 1869. évig terjedő időszakban a budapesti kamara kerületében egyetlen egyszer, az 1858. évben volt választás.” *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara díszülése ötvenéves fennállásának és ezzel kapcsolatosan újonnan épített székháza felavatásának megünneplése alkalmából 1900. évi november hó 11-én*. Budapest, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1900. (a továbbiakban BKIK, 1900) 15.

⁸² Ennek jeleként a budapesti kereskedelmi és iparkamara már 1867. ápr. 13-án felterjesztést intézett Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterhez a kamarák alkotmányos átalakítása tárgyában, melyben elsősorban az 1861-es felterjesztés főbb pontjait ismételte meg, kiemelve a központi kamarai gyűlés fontosságát és a kereskedelmi és iparkamara szétválasztásának elvét is. Erről lásd bővebben FRITZ 92-93., valamint SZÁVAY 271-272.

30-án a képviselőház elé a Gorove István kereskedelmi miniszter által kialakított kereskedelmi és iparkamarákról szóló törvényjavaslatot. A tervezet sok szempontból előrelépést mutat az 1850-es osztrák ideiglenes kamarai törvényhez képest, így liberálisabb alapokra helyezte a kamarákat, biztosította tényleges autonómiájukat, szabad mozgásterüket: megszüntette a kamarák önkényes feloszlásának lehetőségét, megnövelte a kamarai tagok számát, elválasztotta egymástól a bel- és kültagokat, ezzel biztosítva a kültagok, vagyis a kamara külső, vidéki kerületének kellő képviselését. A gyors menetben megtárgyalt és elfogadott törvény szentesítésére 1868. április 30-án került sor. Ennek nyomán a képviselőházban 1868. május 4-én, míg a felsőházban másnap hirdették ki a kereskedelmi és iparkamarákról szóló 1868. évi VI. törvénycikket.⁸³ Érdekes, hogy nem változott a korábbi császári paranccsal életbe lépett ideiglenes törvény alapértelmezése: megmaradt a kamarák általános kötelező jellege és – a kamarák kérésének ellenére – a kereskedelem és ipar együttes képviselete (1868:VI. tc. 1.§). A korábbi három éves kamarai mandátum a törvényben öt évre módosul (6.§), erre az időtartamra viselik a kamarai elnökök is hivatalukat, akik immár szabad választások útján – igaz miniszteri megerősítés mellett – nyerik azt el (13. és 14. §).

A törvény végrehajtását a kereskedelmi miniszterre bízták, aki 1868. november 28-án kiadott 19.223. sz. rendeletével a szűkebb értelemben vett Magyarország addigi 8 kamarai központjának (Budapest, Pozsony, Sopron, Kassa, Debrecen, Temesvár, Kolozsvár és Brassó) fenntartása mellett döntött, igaz kerületük módosításával. Ezek mellett továbbra is

⁸³ A törvény szövege megtalálható: *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000-1895 Millenniumi Emlékiadás; 1836-1868. évi törvénycikkek*. Szerk. MÁRKUS DEZSÓ. Budapest, Franklin Társulat 1896. 369-373. A törvény létrejöttére, főbb kérdéseire nézve lásd *Az 1865/8-iki országgyűlés nyomtatványai, képviselőházi irományok*, IV. kötet, 195. sz., valamint SUGÁR i.m., FRITZ i.m. és SZÁVAY i.m. vonatkozó részeit. A törvény autonómiát biztosító rendelkezéseivel kapcsolatban kötetünk következő fejezetét.

fenntartott a fiumei kereskedelmi és iparkamara. A későbbi törvényhatósági változásokkal kapcsolatban és a megnövekedett igény szerint alakulnak majd további kamarák: 1872-ben jött létre a bánági határőrvidék polgárosítása kapcsán az aradi kamara, mely a temesvári és debreceni rovására kap területet. A horvát kiegyezéssel párhuzamosan, noha Horvátország nem kapott kereskedelmi autonómiát, gazdasági tárgyalások kezdődtek az ottani kereskedelmi és iparkamarák helyzetéről. A hosszas egyeztetés elhúzódott, így csak 1876-ban került sor a kamarák rendezésére. Ezzel megváltozott a fiumei kamara kerületi beosztása, mivel területéből kihalva részt kapott az ismét életre hívott zágrábi, valamint az új zenggi kamara is (így a fiumei kamara hatásköre csak Fiume városra és kerületére korlátozódott). Emellett ugyancsak ekkor állították fel ismételten az eszéki kamarát is. 1880-ban alakult meg a miskolci kamara a budapesti és a kassai területének rovására; 1881-ben tartotta alakuló ülését a pécsi kamara, melyek területe a soproni rovására kerül kijelölésre. A harmadik nagyméretű általános átszervezésre 1890-ben került sor, mikor Baross miniszter egyszerre öt kamarát létesített: Szeged, Győr, Besztercebánya, Nagyvárad, Marosvásárhely székhellyel. Ezzel kialakult a korszakunkban a Magyar Szent Korona országainak területén működő összesen húsz kereskedelmi és iparkamara.⁸⁴

⁸⁴ *A kereskedelmi és iparkamarák alapításának, kerületi beosztásának, személyzete létszámának, vagyoni és egyéb viszonyainak ismertetése.* Különlenyomat a Közgazdasági Értesítő 1884. évi 6. számából, kiadta a Földművelés-, Ipar és Kereskedelemügyi M. Kir. Minisztérium, Budapest 1884. 3-5. valamint *A Pallas nagy lexikona*, X. kötet, 417.

A Magyar Királyság közigazgatási térképe a századfordulón⁸⁵

A törvény alapján és a fent említett kereskedelmi miniszteri rendelet hatására megtörténtek az első alkotmányos kamarai választások is, és 1869. második felében került sor az első új kamarák megalakulására, a kamarai irodák és titkári hivatalok újjászervezésére, valamint az ügyrendek kidolgozására. A választásokon való részvétel sok helyen érdeklenségbe, sőt ellenszenvbe fulladt és igen gyér volt.⁸⁶

⁸⁵ A térkép forrása: ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék; online: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/varmegy.gif>

⁸⁶ „Különösen az iparos körök voltak azok, melyek többet vártak az ország politikai képviseletétől, az országgyűléstől és jobban látszottak bízni ebben, mint saját kamarai érdekképviseletükben. (...) Az iparosok köre többnyire a kamarák mellőzésével vagy egyenesen a képviselőházzal fordultak kérvényeikkel, vagy pedig az országos és más fennálló magán iparegyesületek támogatását vették igénybe. (...) Különösen a kisebb kereskedőknek és kiváltképpen a kisebb iparos-osztálynak ellenszenvbe a kamarák iránt ebben a korszakban is épen úgy, mint az előzőekben, nagyrészt

Az ennek ellenére megindult kamarai működés ez időben az ipartörvényt előkészítő tárgyalásokat helyezte előtérbe. A budapesti kamara nemcsak tárgyalta a törvénytervezetet, de lényeges módosító javaslatokat is kidolgozott, melyek közül a legtöbbet a képviselőház központi bizottsága elfogadott. Ezért is tartották a kortársak, hogy az 1872-es ipartörvény szabadelvűsége a kamarák győzelme, a korlátlan iparszabadság elvének diadala. Emellett természetesen továbbra is olyan kérdések voltak a kamara tárgyalásainak napirendjén, mint a hazai vasút és általában a közlekedés rossz helyzete, vagy a későbbiek során a hazai ipar felkarolása. „A kamarák 1884-ben kezdeményezték azt, hogy a hazai vasutak és gépgyárak anyagbeszerzéseiket a hazai iparnál eszközöljék. Ez igen szép eredményre vezetett, úgy hogy 1895-ben a hazai vasutak és gépgyárak összes szükségleteiknek már 89%-át hazai iparosoktól szerezték be.”⁸⁷ Szinte lehetetlen csak érintőlegesen is felvázolni azt a számos kérdéskört, melyek a kereskedelmi és iparkamarák napirendjén feltűnnek. Viszont érdemes megemlítenünk, hogy a szociálpolitika terén már 1870-ben foglalkoztak az olcsó munkáslakások kérdésével, majd a soproni kamara külön mozgalmat indított a vasárnapi munkaszünet érdekében. A kamarák ugyancsak közreműködtek a 19. század végén megszülető munkásvédelmi és betegsegélyezési törvények megalkotásában.

Ebből a felsorolásból is látható, hogy a törvény alapján a kamarákra ruházott feladatkörök igen szerteágazóak és különbözőek. A korabeli intézménytörténettel foglalkozó kutatók igyekeztek három nagy kategóriába besorítani ezeket. Így az Osztrák-Magyar Monarchia mintegy fél évszázados története idején beszélhetünk a kamarák egyre bővülő közhatósági,

arra vezethető vissza, hogy bár csekély, de mégis pénzbeli adózásra kényszerítve voltak oly célokra, melyeket nem, vagy alig fogtak fel, s oly tevékenység támogatására, melynek rájuk nézve áldásos hatását nem látták, közvetlenül nem érezték és melyet épp azért hiábavalónak, sőt gyakran egyenesen károsnak vélték rájuk nézve”. (FRITZ, 1896. 145.)

⁸⁷ FRITZ, 1896. 291.

véleményező és kezdeményező-javaslattevő feladatköréről. Ebből a számadatok alapján a legnagyobb csoportot a közhatósági feladatok jelentették, ugyanis a törvénykezés a kamarákra ruházta az áruvédjegyek, mustrák és minták lajstromozását, a közhatósági szállítmányozók megbízhatósági tanúsítványainak kiállítását, a cégbejegyzések ellenőrzését, a származási bizonyítványok kiállítását, és számos további hasonló közfeladatot. Ugyancsak ebbe a feladatkörbe sorolandó a minisztériumi megkeresésre adandó felvilágosítások, statisztikai összeállítások és adatsorok, szakértői vélemények megküldése. A második csoportba, a véleményező tevékenységbe kell sorolnunk a minisztérium által a kamarákhoz eljuttatott törvény- és rendelettervezetekről alkotott kamarai véleményeket, az egyes minisztériumi szaktanácsadókban való kamarai tanácskozó megjelenést, vagy a nemzetközi konferenciákon való képviselést is. A harmadik feladata a kamaráknak saját javaslataiknak előterjesztése, a tagság érdekeinek képviselése volt.

Az 1860-as években elindult kamarai működés leggyakoribb tevékenysége mindemellett az iparjegyek kiállítása és belajstromozása maradt. A tagság igényeinek megfelelően, érdekvédelmi funkcióit komolyan véve, a kamara tagjainak folyamodványait szinte kivétel nélkül továbbította a minisztérium (illetve korábban a helytartótanács) felé. Ennek szép példája Liszka Károly esete, ki kérvényezte, hogy a kamara járjon közben a szerb kormány által az osztrák-magyar sörre kivetett nagy adó leszállításában⁸⁸, vagy Müller Miksa kérvénye, melyben egy árverési intézet felállításáért folyamodik, és melyet a kamarának kell véleményeznie⁸⁹.

Azonban a kamarákra nehezedő feladatok hatására a kezdeti években az alapvető kamarai működés egyre nagyobb nehézségekbe ütközött. A kamarák felállításától kezdve tisztázatlan volt a kültagok helyzete, elsősorban utazási költségeik megtérítésének tisztázatlansága és emiatti távolmaradásuk az

⁸⁸ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1535.k. (1866. év) 95. i.sz. (1866. jan. 30.)

⁸⁹ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1535.k. (1866. év) 258. i.sz. (1866. márc. 7.)

ülésektől. De ugyanilyen – ha nem még fontosabb – kérdést jelentett a kamarák továbbra is sanyarú pénzügyi helyzete, a kamarai illetek beszédese körüli folyamatos zűrzavarok. Mindezek nyomán egyre hangosabb volt a kamarák követelése egy – a törvény 3. §-ban lefektetett – egyetemes kamarai gyűlés megtartása iránt. Már 1868-ban felmerült a bécsi kereskedelmi és iparkamara részéről, hogy az egész birodalomra kiterjedő általános kereskedői gyűlést hozzanak létre, melynek tervezetét meg is küldték az ekkor újjáalakulásban lévő pest-budai kamarának és támogatását kérték az ügy iránt.⁹⁰ Ekkor még nem volt eredményes a lobbizás, de a kamarák érdekérvényesítő erejét és elsősorban autonómiájuk kiemelkedő megnyilvánulását is jelenti, hogy panaszokkal élve és felterjesztésekkel szüntelenül a minisztériumot bombázva elérték, hogy Szláv József, újonnan kinevezett földművelésügyi, ipari és kereskedelmi miniszter végül 1871. decemberére beadta derekát. Az első összkamarai gyűlés 3 napig tartott 1871. december 16. és 18. között, a levezető elnök maga a miniszter, illetve Fest Imre államtitkár volt.⁹¹ Az itt kidolgozott javaslatok alapján Kochmeister Frigyes, a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara elnökének vezetésével összeült egy reformbizottság, mely konkrét pontokra vonatkozóan kidolgozta a kamarai törvény módosítását.⁹² A reform azonban az újabb miniszterváltás (a bársonyszékbe 1873-ban Zichy József gróf került) következtében megakadt, ugyanis az új minisztérium nem kívánt egy teljesen új, átdolgozott törvényt

⁹⁰ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1537.k. (1868. év) 68. i.sz. (1868. jan. 28.)

⁹¹ Az ülésen a legfőbb kérdések természetesen a kamarai illetek, egy központi kamara létrehozása, a kamarák konkrét feladatainak és autonómiájának kiterjesztése voltak. Ezekről bővebben lásd FRITZ, 1896. 164-175., valamint SZÁVAY, 1927. 306-312.

⁹² A reformjavaslat teljes szövege megtalálható a módosítandó kamarai törvény szövegével együtt FRITZ, 1896. 182-197.

beterjeszteni, csak egyes pontokban kívánta a korábbi jogszabályt módosítani.⁹³

Ugyanakkor ezzel párhuzamosan lehetünk szemtanúi a magyar kereskedelmi és iparkamarák történetében az egyetlen esetnek, amikor a miniszter a kamarai autonómia korlátozására kényszerült és az 1868-as kamarai törvényben számára fenntartott felosztatási jogával élt. Miként is lehetett volna másként, pénzügyi kérdések kapcsán került egymással Kemény Gábor kereskedelmi miniszter és a brassói kamara szembe. A minisztérium a helyi kereskedelmi és ipari szakoktatás támogatását hiányolta a kamara működéséből és felhívta a brassói kamarát, hogy segítse elő a Székelyföldön, és kiemelten pedig Sepsiszentgyörgyön az ipariskola működését évi 200 forintra. „A kamara válasziratában a segélyezést azért nem tartá helyesnek, minthogy kerületében nagyobb számú segélyezésre méltó ipariskolák léteznek, de azokat mind segélyezésben részesíteni nem képes és így egyes kivételes segélyezések indokoltak nem lát.”⁹⁴ A minisztérium a válasszal azonban nem elégedett meg, a kamarai autonómián felülállónak tételezte annak eldöntését, hogy kit és hogyan támogat a kamara, főleg, mivel a kamarai törvény 3. §-a kimondottan a helyi kamarák feladatává tette a kerületükben az iparoktatás előmozdítását. Ezért a miniszter rendeletben (1880. július 7-i 18.953. sz. leirat) kötelezte a brassói kamarát, hogy a 200 forintos éves támogatást adja meg a sepsiszentgyörgyi iskolának. Ezt a kamara 1880. aug. 3-án megtartott teljes ülése ismételtelen elutasította, és úgy vélte ez továbbra is a kamara autonóm belátásán múlik.⁹⁵ A kamarai törvény 2. §-a azonban egyértelműen lehetőséget adott a miniszternek a beavatkozásra, hiszen ez

⁹³ FRITZ, 1896. 199. Jól mutatja ezt, hogy a kamarák történetéből írásban, eredetiben ránk maradt első jegyzőkönyv – az 1873. március 24. és március 29-én tartott közös ülésről – már egyáltalán nem foglalkozik a kamarai törvény módosításának igényével! Vö.: MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192 BKIK, Ülésjegyzőkönyvek és bizottsági iratok. 1. d., 1. t.

⁹⁴ FRITZ, 1896. 237.

⁹⁵ FRITZ, 1896. 237.

kimondja: „A kereskedelmi és iparkamarák a földművelési, ipar és kereskedelmi minister alatt állanak, egyenesen veszik és teljesítik rendeleteit, s közvetlenül hozzá intézik előterjesztéseiket.”⁹⁶ Ennek nyomán a miniszter jogosan hivatkozott arra, hogy a brassói kamara ellenáll rendelkezéseinek és élt a kamarai törvény 24. §-ában lefektetett jogosítványával: „A minister továbbá a kamarát, ha hivatásának nem felel meg, vagy ha törvényes hatáskörét túllépi, fel is oszthatja, mely esetben azonban köteles a rendes működési évekből még hátralevő időre legfeljebb 3 hó alatt a kamarát újra megválasztatni”.⁹⁷ A paragrafus alapján az 1880. évi augusztus 10-i 23.057 leiratával felosztatottnak nyilvánította a brassói kamarát és erről értesítette is a többi kereskedelmi és iparkamarát.⁹⁸

⁹⁶ 1868:VI. tc. 2. §. (Corpus Iuris 1836-1868, 369.o.)

⁹⁷ 1868:VI. tc. 2. §. (Corpus Iuris 1836-1868, 372.o.)

⁹⁸ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1. t., 75. cs. 1990/1880. sz. (1880. aug. 10.). A miniszteri leirat teljes szövege a következőképp hangzott: „Földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi magyar kir. Minister 23.057. szám. A kereskedelmi és iparkamarának Budapesten. Folyó é. 41. sz. a kelt iratommal a brassói kereskedelmi és iparkamarát azon irányban teendő nyilatkozatra hívtam fel, vajjon mennyiben és mily módon szándékozik az iparos oktatás ügyét a Székelyföldön, különösen a Sepsi-Szentgyörgyi iparikolát anyagilag elősegíteni. A kamara válasziratában a segélyezést azért nem tartá helyesnek, minthogy kerületében nagyobb számú segélyezésre méltó ipariskolák léteznek, de azokat mind segélyben részesíteni nem képes, s így egyes kivételes segélyezéseket indokoltaknak nem lát. Mivel azonban az 1868. VI. törvénycikk 3. §-a a kamarák hivatása és kötelessége gyanánt a többi közt a szakképzés előmozdítását is felsorolja, f. é. június hó 21-ről 12.604. sz. a kelt iratommal a brassói kamarát arra köteleztem, hogy a sepsi-szentgyörgyi ipariskolát három éven át 200 frt évi segélybe részesítse, illetőleg, hogy ezen tételt évi költségvetésébe felvegye. Ebbeli rendelemet visszavonása érdemében tett kamarai felterjesztésre f. é. július hó 7-én 18.953. sz. a kelt rendelettel korábbi elhatározásomat fenntartottam, illetőleg annak foganatosítását ismételve elrendeltem. Azonban ezen újabb rendelkezésem dacára is a kamara f. hó 3-án tartott teljes ülésében a végrehajtást meg-

A miniszter lépése – ha nem is túl hangos – felzúdulást váltott ki a többi kamara körében, melyek a kamarai autonómia megkérdőjelezését vélték a miniszter lépésében felfedezni. A budapesti kamara szeptemberi gyűlésén ugyan tudomásul vette a miniszteri leiratot és mint a felszólalásokból kitűnik, „nem szándékozik érdemleges vitát vagy határozatot provokálni egy oly ügyben, mely csak tudomásul vétel végett került a kamara elé”⁹⁹, azonban a miniszter lépését elítélően foglalt állást. Az ülésen e kérdésben felszólaló Ráth Károly nyilatkozata nyomán a pesti kamara jegyzőkönyvében is nyilvánította, hogy „jelezni kívánja a veszélyt, mely a miniszter ezen eljárásánál fogva a kereskedelmi és iparkamarák autonómiáját fenyegeti, mert sem az eddigi gyakorlat, sem a törvény alapján nem kötelezhetők a kamarák, hogy egy meghatározott iskolát kivételes anyagi segélyben részesítsenek”¹⁰⁰. A kérdés ezzel a nyilatkozattal azonban lekerült a napirendről, a kamarák semmilyen további lépést nem tettek önállóságuk védelmére és ezzel ez a brassói eset a dualizmus időszakának egyedi példája maradt. A későbbiekben a kamarai autonómia megsértéseként értelmezett hasonló miniszteri lépésre nem került sor.

Mivel a kamarai reform ügye az egyetemes gyűlések után sem jutott előbbre, az 1881. év folyamán – az újabb kamarai választások lezajlása után – a budapesti kamara mind július 4-i, mind szeptember 26-i ülésén felterjesztést intézett a

tagadta. Ez által a kamara az 1868. VI. t.cikk II. 2. §-ban kijelölt abbeli köteletségét, mely szerint a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minister rendeleteit teljesíteni tartozik, ismételten megszegte. Ily körülmények közt kénytelen vagyok hivatkozott törvénycikk 24. §-ban foglalt felhatalmazással élni és a kamarát feloszlattam. Miről a kamarát oly hozzáadással értesítem, hogy a kamarai vagyon és iroda kezelésével egyelőre Szász Róbert min. fogalmazót, ministeri biztos minőségben megbíztam. Kelt Budapesten, 1880. augusztus hó 10-én. B. Kemény.”

⁹⁹ Idézi FRITZ, 1896. 238.

¹⁰⁰ Idézi FRITZ, 1896. 238.

miniszterhez a reform végrehajtása ügyében, sőt utóbb már küldöttséget is menesztett a minisztériumba. Azonban mindkét esetben elutasítással találkozott.¹⁰¹ A helyzet több éven át nem változott, mígnem ismét új miniszter került a bársonyszékbe Baross Gábor személyében, aki már miniszteri munkája kezdetén meghirdette elkötelezettségét a kamarák intézménye iránt (1889. július 6-ról datált 1769/eln. számú rendelet) és ismételten egyetemes kamarai gyűlésre hívta őket a kérdések tisztázása végett.¹⁰² Az 1889. október 5-én megtartott negyedik egyetemes kamarai gyűlésen végre találkozott a kamarák reformok iránti igénye a miniszter elkötelezettségével a reformok véghezvitele iránt. Ennek nyomán még ebben az évben megindult a miniszter részéről azon vállalások teljesítése, melyeket rendeleti úton tudott szabályozni. Így a kamarák már 1889. novemberi üléseiken véleményezés végett kézhez kapták azon rendelettervezetet, mely a kamarák új kerületi beosztását és 5 újabb kamara felállítását célozta meg.

*Baross Gábor, Pollák Zsigmond metszete.*¹⁰³

¹⁰¹ FRITZ, 1896. 238.

¹⁰² SZÁVAY, 1927. 327.

¹⁰³ A kép forrása: OSZK Digitális Képtár, DKA-035542. Online: <http://keptar.oszk.hu/035500/035542>

A tervbe vett és a többi kamara által támogatott szegedi, győri, besztercebányai, nagyváradi és marosvásárhelyi kamarát 1890. elején kiadott rendeletével alkotta meg a miniszter, és azok így vagy még ez év során, vagy 1891 elején, ténylegesen meg is alakultak.¹⁰⁴ Az 1889-ik évi 60.954. szám alatt kibocsátott körrendeletében a miniszter tudatta a kereskedelmi és iparkamarákkal az éves jelentések tekintetében támasztott elvárásait. Ezt követően pedig oly leiratot intézett a kamarákhoz, melyben ösztöndíj-lehetőséget kínált fel külföldi tanulmányutakhoz kereskedő- vagy iparostanonc fiataloknak 300 forint értékben. Sőt nem feledkezett meg a kamarai illeték körüli zavarokról sem és azok pontos behajtása érdekében új lajstromok készítését irányozta elő.¹⁰⁵ Ily módon rendeződtek a kamarák régóta napirenden lévő legsürgetőbb kívánságai, anélkül, hogy a kamarai törvényhez hozzá kellett volna nyúlni vagy egy esetleges új törvényt kellett volna kidolgozni. Ezzel a kamarai reform eme kérdései korszakunkban szinte végleg lekerülnek a napirendről.

A kamarák mindennapi tevékenységi körébe tartozott az egyes törvényjavaslatok, így például a korszakunkban többször újjászülető ipartörvény¹⁰⁶ vagy a bányatörvény javasla-

¹⁰⁴ Vö.: Baross Gábor miniszter 1890. február 10-én kelt leirata a budapesti kamarának, a kerületek új beosztásáról és további intézmények alapításáról. MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 193, BKIK, Elnöki iratok. Kamarai választások jegyzőkönyvei és iratai, 52. d., 52. t.

¹⁰⁵ Ezekről lásd bővebben DICZIG – RADÓ, 1938. 187-188., FRITZ, 1896. 249-252., valamint SZÁVAY, 1927. 327-337. Ekkor kerül sor végre a kültagok útiköltségeinek megtérítését szabályozó rendelet megalkotására is (1889. okt. 24-éről 55.765. sz. alatt kelt rendelet). Baross Gábor személyiségére, munkásságára, a kereskedelemmel és iparal kapcsolatos nézeteire, elképzeléseire vonatkozóan lásd: GYÖMREI SÁNDOR – VÉRTESY MIKLÓS: *Baross Gábor*. BKIK – Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, Budapest, 1937.

¹⁰⁶ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 143/1869. i.sz. (1869. szept. 10.)

tairól¹⁰⁷ való véleményalkotás. De ugyanígy a kamarákat kérték fel például a Pesten felállítandó kereskedelmi Akadémia¹⁰⁸, vagy az osztrák örökös tartományok és Magyarország közötti vám- és kereskedelmi szövetség módosításának véleményezésére¹⁰⁹. A kamarák küldöttei részt vehettek például az ipartörvényt megvitató bizottmányi üléseken¹¹⁰, a vallás- és közoktatási miniszter által létrehozott országos közoktatási tanácsban¹¹¹, a közlekedési minisztérium vasúti díjszabásról szóló értekezletein¹¹², majd az Országos Ipartanácsban illetve az Országos Közlekedési Tanácsban is¹¹³.

A századfordulón ünnepelte a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara fennállásának 50. évfordulóját, amelyet követően a századelőn az esetleges súlyozott kamarai választások kérdésének tisztázása mellett, melyre sajnos itt nem tudok kitérni, még egy – az autonómia szempontjából meghatározó fontosságú – problémakör volt megoldatlan: a központi

¹⁰⁷ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 111/1871. i.sz. (1871. jan. 18.)

¹⁰⁸ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 648/1870. i.sz. (1870. máj. 5.)

¹⁰⁹ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 1145/1873. i.sz. (1873. aug. 14.)

¹¹⁰ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 37/1870. i.sz. (1870. jan. 19.)

¹¹¹ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 140/1872. i.sz. (1872. febr. 1.)

¹¹² MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Iktatókönyvek 1538.k. (1869-1875. évek) 1411/1874. i.sz. (1874. aug. 5.)

¹¹³ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 BKIK Általános Iratok, Mutatók 1905/a-b. k. (1907-1910. évek) 22.263/1907. és 22.452/1907. i.sz. Érdekességként jegyezzük meg, hogy a korszak kamarai munkájában is itt-ott felbukkant az egyik alapvető közpolitikai kérdése a korszaknak, a választójogi reform vitája. Azonban a kamara ezzel kapcsolatos hivatalos állásfoglalást sohasem adott ki. A kérdésről a korszakban lásd: SIMÁNDI Irén (2009): *Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon 1848-1938*. Gondolat, Budapest.

országos kamara, vagy az esetleges állandósított kamarai egyetemes gyűlés kérdése. Érdekes, hogy ezekben az években nem a centralizációtól való félelem határozta meg a központi vagy országos kamaráról alkotott véleményeket, hanem sokkal inkább az érdekérvényesítési lehetőségek bővülése, a nagyobb autonómia és a szélesebb véleményformáló fórum lebegett az ötletgazdák szeme előtt. Ezzel kapcsolatban a századelő egyik legnagyobb formátumú kamarai képviselője, Tonelli Sándor több ízben papírra vetette gondolatait és minden fórumon megragadta az alkalmat, hogy figyelmeztessen egy központi kamarai szerv létrehozására: „A kívánalmak sorába tartozik még a sokat emlegetett kamarai központ létesítése is, amelynek gyökere már megvan az önmagukból kialakult kamarai titkári értekezletekben. Ez a központ az egyes kamarák helyett, amelyek elsősorban saját kerületük érdekeinek képviselőjére hivatottak, mint egységes nagy testület juttatná kifejezésre álláspontját a kormánnyal és a közélet bármely faktorával szemben. Maga a központ nem volna más, mint a kamarák egyesülése a közös feladatok elvégzésére (...)”¹¹⁴

A Nagy Háború kitörése előtt azonban ennek sem sikerült megfelelő kereteket adni. Az 1896. szeptemberében Kolozsvárott megtartott országos kamarai értekezlet nyomán megszületett egy tervezet egy állandóan fennálló országos értekezlet működésével, ügykörével és ügyrendjével kapcsolatban. Az általános alapelvek szerint az országos értekezlet minden évben más-más kamara székhelyén került volna megrendezésre, melynek során az „egybegyűlt kamarai képviselők eszmecserét folytatnak a kamarai intézményt és annak működését illető ügyeken kívül oly általános közgazdasági kérdések felett is, amelyeket a kamarák egyike vagy másika szükségesnek tart arra, hogy az értekezleten megvitatás és véleményezés alá kerüljenek”¹¹⁵. A sikeres munka reményében

¹¹⁴ TONELLI Sándor (1914): *A magyar közgazdasági érdekképviseletek*. Az Országos Iparegyesület kiadványa, Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése, Budapest. 99.

¹¹⁵ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1. t. 146. cs. 12.156/1896. sz. (1896. dec. 12.)

a konkrét napirendi pontok kidolgozására már a gyűlés előtt az egyes kamarai titkárok révén sor került volna, és a házigazda kamara titkára minden egyes ügyről előterjesztést, illetve előadói véleményt juttatott volna el a többi résztvevőhöz. A vita eredményét és a gyűlés állásfoglalását a jegyzőkönyvön kívül a nagyobb érdeklődő nyilvánosság számára is hozzáférhetővé kívánták volna tenni és egyben ez lett volna az egyes kerületi kamarák működésére nézve is a vezérfonal.¹¹⁶ A nagy lélegzetvételű terv ellenére azonban az országos gyűlés rendszeresítését és ügyrendi szabályozását nem sikerült megvalósítani, a kamarák egymás közötti kapcsolattartása és véleményformálása megmaradt az évtizedes intézményközi síkon. Azonban a kamarák autonómiájának tiszteletben tartásával maga a miniszter kezdeményezte 1904-ben egy havonta összeülő, a kereskedelem és ipar általános működésével kapcsolatos eszmecsere-t folytató fórum létrehozását.

A Kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara épülete¹¹⁷

¹¹⁶ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1. t. 146. cs. 12.156/1896. sz. (1896. dec. 12.)

¹¹⁷ Kép forrása: Hereditatum – Online műemlék-adatbázis.
<http://hereditatum.ro/muemlekek/kepgaleria.html?muemlek=3465>

A Kolozsvárott megtartott értekezletnek közvetlen hozománya volt, hogy – amint a miniszteri leirat fogalmazott – „közvetlenebb tájékozást szerezhessenek az ország ipari és kereskedelmi viszonyairól, a kamarák pedig a intencióimról”¹¹⁸. A közvetlen tárgyalások révén megismerhetővé váltak a kamarai érdekvégyesítés és egyben az ipar és kereskedelem fejlődésének útjában álló szerkezetei és intézményi nehézségek, a minisztérium teljesebb képet kapott a kamarák véleményéről. A rendszeres értekezlet során mindig megőrizték annak informális jellegét és a minisztérium vezetése részéről óvakodtak attól, hogy beleszóljanak a kamarák belső ügyeit illetve az ipari-kereskedelmi érdekek védelmét alkotó ügyekbe. Napirendre csak általános (köz)igazgatási, strukturális kérdések kerültek. Már az első ülésre szóló meghívó kiemelte a kamarák autonóm jogköreinek védelme érdekében, hogy „ezen értekezletek csak informatív jellegűek lesznek és azokon oly határozatok nem hozatnak, melyek a kamarák, mint érdekképviseleti szervek hatáskörébe tartoznának, mely hatáskört a legteljesebb mértékben respektálni kívánom”¹¹⁹. Ennek nyomán az értekezleteken csak a kamarai titkárok vettek részt és az itt hozott működési feltételeket érintő döntések jegyzőkönyvek formájában kerültek minden egyes kamara elnöksége illetve közgyűlése elé.¹²⁰ Ez a fórum azonban továbbra sem oldotta

¹¹⁸ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1. t. 224. cs. 1904. év 7280/1904. sz. irat (1904. ápr. 5.)

¹¹⁹ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1. t. 224. cs. 1904. év 7280/1904. sz. irat (1904. ápr. 5.)

¹²⁰ Csak érdekességként és egyben ezeken az értekezleteken megvitattott kérdések példázataként emeljük ki, hogy az 1904. április 30-án Szerényi József miniszteri tanácsos elnökletével megtartott első titkári értekezlet napirendjén a kamarai illetékek befizetésének nyilvántartása, a kamarák évi jelentéseinek kiadásának módozatai, illetve a közigazgatási szervek és a kamarák kapcsolattartása szerepelt. Ebből is kitűnik, hogy a minisztérium óvakodott a kamara autonómiáját érintő kérdéseket napirendre tűzni. Sőt ott, ahol esetlegesen a kamarák belső döntései váltak volna szükségesé, a jegyzőkönyvben külön kitéltet fogalmaztak meg. Ilyen volt

meg a kamarák régóta vágyott szorosabb együttműködésének kérdését.

Végül csak az első világháború sodró eseményei közepette rendeződött a kamarák egymás közötti rendszeres kapcsolattartásának és véleményformálásának évtizedek óta elhúzódó problémája az ún. „Vidéki Kamarák Központi Irodájának” felállításával. Az iroda létrehozása ahhoz a momentumhoz kötődik, amikor a „vidéki kamarák arra a belátásra jutottak, hogy működésük módja és iránya nem mindenkor egyezik az ország metropolisának kamarájáéval, szervezeteik és eszközeik is mások, de ami leglényegesebb, gondolatmenetük és felfogásuk ritmusa is más (...) s ha a kormányzati tüzekhez közel álló fővárosi kamara élve a maga jól elhelyeztettségének előnyeivel, az illetékes köröknél maga adja le a kamarai vótumot, úgy az egyedekben szállingózó vidék súlyhoz és szóhoz alig jut, ha csak valamiképp nem organizálja magát.”¹²¹ Ez a felismerés annál is valóságosabb alapokon nyugodott, minthogy a fentiekben láthattuk, hogy az egyes törvénytervezetek, előterjesztések tárgyalása során a budapesti kamara véleményének, állásfoglalásának meghatározó súlya volt.

A kezdeményezés végül Debrecenből indult ki, és ennek a vidéki központi szervezet-tervnek a megvitatására Pozsonyban, alulról összehívott, egyetemes kamarai gyűlésen

például a minisztérium szerkesztésében megjelenő összesített kamarai jelentések, illetve a kamarák által kiadandó évi jelentések kérdése: „Az évi jelentést illetőleg a kamarák autonómiája tiszteletben tartatik, ha akarják, kibocsátják külön évi jelentésüket, ha nem, ehhez is joguk van. Általánosnak látszik az óhaj, hogy az összesített jelentés közrebocsátassék. (...) Az értekezlet az összesített jelentésnek oly kiadása mellett nyilatkozik, hogy abban csak a kamarai jelentések általános része közöltessék megfelelő feldolgozásban.” MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 1. t. 226. cs. 1904. év 12.191/1904. sz. irat (1904. jún. 14.)

¹²¹ SZÁVAY, 1927. 576. Lásd ezzel kapcsolatban még a Pozsonyi Kereskedelmi és Iparkamara körlevelét (1915. dec. 1.) MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 2. t. 470. cs. A 21.797 sz.

került sor. Noha a pesti kamara igyekezett a hozzá közel álló kamarákat meggyőzni saját álláspontjáról, végül a pozsonyi gyűlésen 1915. dec. 15-én határozatot fogadtak el a Vidéki Kamarák Központi Irodájának létrehozásáról. A szervezést a debreceni kamara titkárára bízta. Először 10 kamara jelezte részvételi szándékát, de hamarosan csak Sopron és Pécs maradt ki, akik azonban a horvát-szlavón kamarák támogató és részvételi nyilatkozata után maguk is a Központi Iroda mellett tették le a voksukat.¹²²

Az Iroda felállítására már 1916. elején sor került, az ünnepélyes alakuló ülést jan. 9-én tartották. Az ülésen az alkotó munka leghívebb tagjait rögtön meg is dicsőítették, hiszen maga Szent-Királyi Tivadar, a debreceni kamara elnöke lett az első hivatalbeli irodai elnök és az Iroda igazgatójává a debreceni kamarai titkárt, Szávay Gyulát hívták meg. Rögtön elfogadásra került a Szávay által kidolgozott szervezeti szabályzat és három gépíró segítségével az Iroda megkezdte működését. Ennek legelső napjaitól kezdve arra törekedtek, hogy ne a budapesti kamarával szembenálló intézményt hozzanak létre, hanem valamilyen módon sikerüljön a székesfővárost is, megbékéltetve, bevonni a munkálatokba. Ennek érdekében Szent-Királyi Tivadar és Láczy Leó, a budapesti kamara immár több mint két évtizede hivatalban lévő befolyásos elnöke, illetve az ő megbízásukra Szávay Gyula és Krejcsi Rezső főtitkárok között hosszas tárgyalások kezdődtek¹²³, de végül sikerült a megegyezést tető alá hozni: 1917. június 6-án a budapesti kamarában tartott újabb ünnepélyes alakuló üléssel megszületett a magyar kamarák Országos Közös Irodája. Ezzel az Iroda Debrecenből Pestre költözött, ahol benyújtotta módosított szabályzatait. Sőt az 1917. jún. 16-17-én megtartott

¹²² SZÁVAY, 1927. 576. „Ezt az intézményt tehát nem a törvény és nem a kormány, hanem maga a kamarák autonóm akarata teremtette meg, úgy miként a hegyeket egykor a vulkanikus erő. A kormány azután törvényesítette – miután az akadályok elhárultak.”

¹²³ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 2. t. 470. cs. A 21.797 sz. (33.782/1916. sz. irat; pizskozat, fogalmazvány)

egyetemes gyűlést már teljes egészében az Iroda szervezte és bonyolította.¹²⁴

Az Iroda feladatává tették, hogy a rendszeres kamarai országos értekezletek nyomán előkészítse és elősegítse a kamarák együttes munkáját, tájékoztassa az egyes kamarákat az aktuális közgazdasági kérdésekről, segítse elő és élénkítse a kamarák egymással való érintkezését, esetleg járjon közben egyes fórumokon a kamarák ügyeiben és gondoskodjon egy esetlegesen periodikusan kiadásra kerülő „Kamarai Közlöny” megjelentetéséről. A közös iroda működésében a kezdeti ellenérzések és kimaradás után a főváros ismét átvette a kezdeményezést, és maga közös iroda is a budapesti kereskedelmi és iparkamara épületében kapott helyet, melynek infrastruktúrájáról így szintén a pesti kamara gondoskodott és még könyvtárát is az iroda rendelkezésére bocsátotta.¹²⁵

Az iroda autonómiája ugyanakkor csak korlátozott volt, hiszen felhatalmazását a kamaráktól nyerte és működését az országos kamarai értekezlet felügyelte, így csak saját munkájának ellátásáról hozhatott munkaszabályzatot vagy ügyrendet és kifelé csak a kerületi kamarák felkérésére, az általuk betervezett ügyekben nyilvánulhatott meg. Így a közös iroda működése a kerületi kamarák autonómiáját és eljárási önállóságát sem érintette vagy korlátozta.¹²⁶

Ezzel a momentummal az Osztrák-Magyar Monarchia alkonyán kiteljesedett az a kamarai szervezeti struktúra és az érdekérvényesítő autonómia, amelyért a kereskedelmi és ipar-

¹²⁴ Erről részletesebben lásd SZÁVAY, 1927. 576-578.

¹²⁵ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 2. t. 470. cs. A 21.797 sz. (A magyar szent korona országai kereskedelmi és iparkamaráinak országos értekezletei, továbbá a kamarák által létesített közös iroda (kamarák közös irodája) dolgában megállapított vázlatos szervezeti szabályok), idézi SZÁVAY, 1927. 578.

¹²⁶ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195 2. t. 470. cs. A 21.797 sz. (A magyar szent korona országai kereskedelmi és iparkamaráinak országos értekezletei, továbbá a kamarák által létesített közös iroda (kamarák közös irodája) dolgában megállapított vázlatos szervezeti szabályok), idézi SZÁVAY 579.

kamarák a kezdetektől harcoltak. A monarchia szétesését követően, az őszirózsás forradalom, majd a tanácsköztársaság rombolása után a stabilizálódó Csonka-Magyarországon a kamarák is újult erővel vetették bele magukat nemcsak a közgazdaság irányításába és működési területük érdekérvényesítésébe, de egyben saját szervezetük és tevékenységi körük továbbfejlesztésébe is.

A KAMARÁK BELSŐ MŰKÖDÉSE A MONARCHIA KORÁBAN

A kamarai autonómiák, többek között az intézményteremtő kereskedelmi és iparkamarák kutatása és feltárása során egy mindeddig teljes jelentőségében be nem mutatott történelmi forrástípussal találkozhatunk: ez a szervezet által megalkotott ügyrend. „Az ügyrend azoknak a szabályoknak foglalhatja, amelyek hatóság vagy más testület elé tartozó ügyek kezelésénél irányadók”.¹²⁷ Ezzel az ügyrendek a törvény által létrehozott kamarai testületek működésének egyik leg-alapvetőbb forrását képezik. Ugyanis ezekben kerül szabályozásra mindaz a számos, a kamarai mindennapi életet érintő kérdés, melyekre a kamarákra vonatkozó jogszabályok nem térnek ki, és melyeket az egyes szakminiszterek kamarákat érintő rendeletei sem szabályoznak. Ennek nyomán az ügyrend egyben a kamarák 19. században élvezett autonómiájának legelső és leg-alapvetőbb (forrás-)dokumentuma.

A kereskedelmi és iparkamarák első részletes szabályozása, az 1848-as ideiglenes kísérletet követően már a neoabszolútizmus korszakának legelején, 1850-ben történt. Ez a kereskedelmi és iparkamarákról szóló első részletes császári nyílt parancs (törvény)¹²⁸ öt fejezetben olyan kérdésköröket

¹²⁷ *A Pallas nagy lexikona – Az összes ismeretek enciklopédiája tizenhat kötetben.* XVI. kötet (Téba-Zsuzsok), Budapest, 1897. 550.

¹²⁸ Az 1850-es törvény szövege megtalálható: *Az ausztriai birodalmat illető közönséges birodalmi törvény- és kormánylap.* 1850-dik évfolyam, első rész I-XXXV. darabok. Bécs, a cs.k. udvari és állami nyomdából 1850. XXXIV-dik darab. Kiadatott és szétküldetett a német magánkiadásban 1850-iki Márczius 30-kán, a jelen kettős kiadásban 1850-iki Junius 8-kán. 122. sz. A kereskedelmi ministeriumnak 1850-diki Márczius 26-kán kelt rendelete kiható a birodalom egész terjedelmére, mely által, a kereskedelmi s iparkamarák felállítása tárgyában, Ó Felsége által az 1850-diki Márczius 18-kán kelt leg-felsőbb határozvánnyal szentesített ideiglenes törvény tétetik közhírré. 711.-721.

dolgoz fel, mint a kamarák felállítása, a tagság szabályozása, a belső működés alapvető körülményei, illetve a kamarai költségvetés. Az 1850-es törvényre erősen építő, de azon több szempontból mégis túllépő, az itt közölt ügyrend törvényi háttérét képező 1868. évi VI. törvénycikk a kamarák alkotmányos alapokra helyezését, a valós önkormányzatiságot és autonómiát valósította meg.¹²⁹ A törvény adta új helyzet megszüntette a cenzúra lehetőségét a kamarák kiadványainál, megvalósította a kamarák egymás közötti közvetlen és bármely tárgyra kiterjedő érintkezését, egyben megszüntette a minisztérium közvetlen beavatkozásának lehetőségét is.

A törvényi szabályozás 1850-ben alapvetően a kereskedelmi és iparérdekek védelmét és képviseletét bízta a kamarákra. A jogszabály értelmében ugyanakkor minden kamara csak saját kerületében járhatott el és a kamarák egymás közötti érintkezése miniszteri jóváhagyáshoz volt kötve. (1850. tc. 3. és 4. §.) Az 1868-as törvény szintén a kereskedelem és ipar ügyeinek előmozdításában látja a kamarák legfőbb feladatát, ugyanakkor azonban lehetőséget biztosít számukra, hogy „mind az ország törvényhatóságaival, mind magán testületekkel és magánosokkal, mind végre egymás között egyenes levelezés által szabadon érintkeznek” (1868:VI. tc. 2.§.).

A kamarák konkrét törvényileg szabályozott feladatköre alig változott a neoabszolutizmus és az alkotmányos korszak jogi szabályozásában. Ennek értelmében a kamarák a földművelés-, ipar- és (későbbiekben csak) kereskedelmi miniszter hatáskörébe tartoznak, legfőbb feladatuk a javaslattevés, az ipar és kereskedelem érdekeinek képviselete, a szakoktatás előmozdítása, a kívánt felvilágosítás megküldése a minisztériumba. (1850. tc. 5.§. A.I.; 1868:VI. tc. 3. §. a.) Emellett a kamarák gyűjtik kerületükben a kereskedelmi és ipari statisztikai adatokat, minden évben pontos jelentést tesznek kerületük kereskedelmi, közlekedési és iparviszonyainak állásáról.

¹²⁹ Az 1868-as törvény szövege megtalálható: *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000-1895 Millenniumi Emlékiadás; 1836-1868. évi törvénycikkek.* Szerk. MÁRKUS Dezső. Franklin Társulat, Budapest, 1896. 369-373.

(1850. tc. 5.§. A. II. és III.; 1868:VI. tc. 3. §. b. és c.) Ugyancsak kötelességük az árubélyegek, mustrák és minták pontos lajstromozása, az alkusznak jelentkezők szakmai vizsgálata, valamint az áru-származási bizonyítványok kiállítása. (1850. tc. 5.§. B. IV. és V.; 1868:VI. tc. 3. §. d. – f.) Az 1850-es törvény még külön szabályozza a kamarák mint bírósági fórumok jogállását (1850. tc. D. VII.), mely a későbbi törvényben már nem szerepel. Ezzel szemben az alkotmányos korszak jogi szabályozása értelmében a miniszter által összehívandó kamarai egyetemes gyűlésbe, a sikeres működés érdekében, a kamarák kötelesek megfelelő tagokat delegálni. (1868:VI. tc. 3. §. g.) Így elmondhatjuk, hogy „a kamarai intézmény a maga törvényes rendeltetésénél fogva mintegy összekötő kapocsként szerepel az állami közigazgatás és a gyakorlati élet között s a kamarák az állami közigazgatással szemben a gondozásukra bízott közgazdasági érdekek törvényes szakképviselőiként jelennek meg.”¹³⁰

Ezen feladatok taglalása az egyes ügyrendekben már nem található meg részletesen, ebben is látszik ezen műfaj különbözősége az alapszabályoktól. Leginkább csak a törvény megfelelő pontjára való hivatkozással veszik fel a kamarák feladatait az ügyrendbe, mint jelen forrásunk első pontjába is: „A budapesti kereskedelmi és iparkamara működését az 1868. április 30-dikán szentesített VI. törvénycikk határozmányain kívül ezen ügyrend szabályozza”.¹³¹ Ennek ellenére véleményem szerint az ügyrend a kamarai autonómia legalapvetőbb megnyilvánulása. Ezt maga az 1868:VI. tc. 23. §-a is garantálta. Ennek értelmében: „A kamara maga állapítja meg ügyrendjét, mely a miniszternek jóváhagyás végett bemutatandó”. Az így létrejött ügyrend éppen emiatt, a

¹³⁰ SZÁVAY, 1927. 441.

¹³¹ A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara itt közölt 1904-es ügyrendje eddig csak az adott évben, a kamara tagjainak szánt kiadványban jelent meg: *A kereskedelmi és iparkamaráról szóló 1868-ik évi VI. törvénycikk; a kamarák működését szabályozó egyéb törvényes intézkedések és ministeri rendeletek; a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1904. 141-153.

feladatokat részletező fenti törvényi szabályozás miatt számos tartalmi kérdésben eltér az önkéntes társulás révén létrejövő egyesületek vagy egyéb testületek, intézmények alapszabályaitól. Hiszen a kamarai tagságot kötelezővé teszik, a kereskedelem és ipar területén csak az működhetett, akit a kamara lajstromában regisztrált, ugyanakkor a szélesebb tagság által választott képviselői szervezet (ezt szoktuk leegyszerűsítve kereskedelmi és iparkamarának nevezni), nem az alapvetően törvényileg szabályozott feladatkörök újrakodifikálásával foglalkozott, hanem a törvény által csak nagy vonalakban előírt belső felépítéssel és szervezeti, működési elvekkel. Ennek fényében az ügyrend a későbbiekben használatos ügyviteli szabályokkal egyenlő, sőt talán nem meglepő, hogy az 1850-es törvény még „ügyletrendről” beszél. Mindez alatt „azokat a rendelkezéseket kell érteni, amelyekhez a hatóságok, hivatalos testületek, gyülekezetek működésükben alkalmazkodnak. (...) Az ügyviteli szabályok rendszerint nemcsak a belső ügykezelés szabályaira terjeszkednek ki, hanem azokra is, amelyeket a közönségnek kell a hivatalokkal való érintkezésben szem előtt tartani”.¹³² Ily módon az ügyrend tartalmazta nemcsak a kamarák – a törvényben nem részletezett – működési elveit, az ügykezelés szabályait, az egyes kamarai tagok és testületek alapvető jogosítványait, kötelezettségeit és hatásköreit, de a kamarák keretén belül felállítandó iroda működését, annak vezető tisztségviselőinek szerepét, valamint a kamara költségvetését, elszámolási kötelezettségeit és nem utolsósorban a kamarákhoz forduló ügyeinek rendezését is.

A pest-budai Kereskedelmi és Iparkamara első ügyrendjének megalkotására már 1850-ben sor került. A törvény nyomán – rendeleti úton kinevezett tagokból – 1850. szeptember 28-án alakult meg a kamara, mely azonnal megkezdte működésének szabályozását. Így az első ügyrendet még november folyamán beterveztették a kereskedelmi minisztériumba, ahol azt a miniszter 1850. november 28-án kelt 2.785. számú

¹³² Révai Nagy Lexikona – Az ismeretek enciklopédiája. XVIII. kötet (Tarján-Vár), Budapest Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság 1925. 670. (ügyviteli szabályok címszó)

rendelete hagyta jóvá. Ezt követően több ügyrend-módosításra került sor. A legjelentősebb minden bizonnyal az alkotmányos alapok megteremtése során újjáalakított kamarák megújuló belső szabályozása. Az 1868-ban megalkotott kamarai törvény nyomán 1869. aug. 2-án tartotta alakuló ülését az új Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara. Már ezen létrehozták azt a tíztagú szervezőbizottságot, mely kidolgozta a kamara pontos kerületi kiterjedését, a kamarai tagok teljes névsorát, az első költségvetést és a megújult ügyrendet is. Az alkotmányos korszak első budapesti ügyrendjét nem ismerjük teljes egészében, csak részletek maradtak fent Szávay Gyula monográfiájában.¹³³ Ennek ellenére fontos különbségeket fedezhetünk fel az alábbiakban közzétett ügyrendhez képest. Annak érdekében, hogy a kereskedelmi és iparkamarák működéséről korszakunkban teljes képet alkothassunk, érdemes vizsgálatunkba bevonni a monarchia korának utolsó, 1914-ben megalkotott szabályozását¹³⁴ is, mely az 1904-eshez képest ugyancsak jelentős módosításokat tartalmaz.

Míg az egyes kamarák számának és pontos működési kerületének meghatározását a törvényi szabályozás a mindenkori kereskedelmi miniszterre bízta, addig a kamarák belső szervezetét egységes keretbe foglalta: Budapest kivételével – ahol 48 – mindenütt 32 beltag és ugyanennyi számú kültag alkotta a kamarákat. A beltagok a kamara székhelyén lakó kereskedők és iparosok képviselői, míg a kültagok a kamara külső területét képviselték, de ugyanazon jogokkal rendelkeztek, mint a beltagok. Emellett a kamarák, saját belátásuk alapján, önkormányzatiságuk jeleként választhattak maguk közé levelező, tanácskozási joggal ellátott tagokat is. A levelező tagokat a korai ügyrendek szerint a közös üléseken választották, bármely kamarai bel- illetve kültag javaslatára. Ezzel szemben az 1914-es ügyrend megszigorítja és leszűkíti a levelező tagok megválasz-

¹³³ SZÁVAY, 1927. 288-292. Az 1868-as ügyrendre vonatkozó megjegyzések és idézetek forrása itt található.

¹³⁴ Az 1914-es ügyrendre vonatkozó megjegyzések és idézetek forrása: *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje 1914*. Kiadja a Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest 1914.

tásának lehetőségét. A 14. § értelmében: „Levelező tagok a kamara megalakítását követő első érdemleges ülésen az elnökség javaslata alapján választatnak.”

A kamarai törvény (1868:VI. tc.) 9. §-a szerint csak az lehet a kereskedelmi és iparkamara beltagja, aki „benszüllött” vagy megtelepedett iparos (azaz vagy születésétől fogva magyar állampolgár, vagy honosított honfi), rendelkezik minden polgárjoggal, az adott kamara kerületében lakik, és természetesen maga is kereskedő vagy iparos, illetve iparvállalat, részvényvállalat vezetője, igazgatója. Érdekes, hogy a törvény nem szab meg életkort, azaz nem köti a kamarai tagságot nagykorúsághoz. Ez azzal függ össze, hogy a polgári jogok teljes élvezetéhez nem szükséges minden esetben a nagykorúság elérése, jeles példája ennek a képviselőházi választásokon való részvétel.¹³⁵

Fontos, hogy a kamarai tagok hivatásukat – már az 1850-es törvény szerint is – tiszteletbeli feladatként, fizetés nélkül látják el. (1868:VI. tc. 4. – 12. §.) Az ügyrend természetesen ennél részletesebben határozza meg a tagok jogait és kötelezettségeit. Eszerint részt kell venniük az üléseken, a hozzájuk intézett megkereséseket pontosan kötelesek teljesíteni. Azonban felszólalhatnak az üléseken és természetesen előterjesztéseket tehetnek. Míg az itt ismertetett 1904-es ügyrend csak ezt az általános kijelentést tartalmazza az előterjesztésekkel kapcsolatban, addig az indítványozási jogra nézve az 1868-as ügyrend jóval alaposabb, pontosan meghatározva, mely területekhez tartozó kérdéskörök, hol és milyen feltételekkel adhatók elő. Eszerint: „A kamara minden tagja fel van jogosítva arra, hogy valamint a közös, úgy az osztály- vagy szakosztályülésekben bármikor indítványt tehessen oly ügyben, mely az ország, a kamarai kerület, avagy egyes helység közigazgatási, kereskedelmi, vagy ipari érdekére vonatkozik. Sürgős indítványok az ügyrend 39. §-a határozatai alá esnek. [ezt a paragrafust nem ismerjük – Z.P.K.] Egyéb indítványok vagy ülés előtt az elnökséghez benyújtandók, mely azokat a napirendre kitézi, vagy ha az illető azokat szóbelileg és a

¹³⁵ Erről bővebben lásd: SUGÁR, 1905. 40-48.

sürgösség kiemelése mellőzésével akarná előadni, csak megállapított napirend bevégezte után kerülhetnek tárgyalás alá. Tisztán kereskedelmi avagy ipari jellegű indítványok a tagok által szabályszerűleg előbb azon osztály elé terjesztendők, melyhez tartoznak. Általánosan közgazdasági indítványokat közvetlenül a közös ülés elé lehet terjeszteni. A közös vagy az osztályülés fog határozni a felett, vajjon az indítvány azonnal tárgyalassék, illetőleg mindjárt szavazás alá bocsáttassék, avagy tárgyalatás céljából a szakosztályhoz utasíttassék-e. Szakosztály nevében tett indítványtól az azonnali tárgyalás meg nem tagadható.” (IV. szeptet, 6. §.)

Ez a szabályozás a későbbi ügyrendekben beépült az egyes osztályokról, illetve a tárgyalandó ügyek előkészítéséről szóló rendelkezések közé és nem szerepel ilyen explicit módon az ügyrendben.

A tagok rendkívüli esetekben a rájuk bízott kamarai képviselőket az ügyrend szerint visszamondhatták, ez esetben helyüket a törvény szerint a legutóbbi választások során képviselői jogot nem nyert, de az alulmaradók közt a legtöbb szavazatot begyűjtő jelölt töltheti be. Természetesen nem csak saját elhatározásból szűnhet meg a kamarai tagság. Ez egyfelől automatikusan megszűnik a megbízás lejártával, vagyis ha a törvény 6. §-a által előírányzott 5 éves működés véget ér és új választások kiírására kerül sor, vagy ha a kamara időközi feloszlására kerülne sor (1868:VI. tc. 24. §). Ugyancsak a tagság megszűnését vonja maga után a csőd eljárás, a gondnokság alá helyezés vagy a polgári-politikai jogok elvesztése büntetőeljárás nyomán. Hasonlóképp nem vihető tovább a kamarai tagság, ha a megválasztott tag a kamara területéről elköltözik vagy iparos-kereskedői tevékenységével felhagy.¹³⁶ A kamara is alkalmazhatja büntetőhatározatként a kamarai tagok névsorából való törlést, mint azt az ügyrend 13. §-a illusztrálja. Míg e tekintetben az 1904-es ügyrend tömören és a törvényre hivatkozva fogalmaz, addig a felelősségre vonást az 1868-as ügyrend igen részletesen és figyelemreméltó precizi-

¹³⁶ Ehhez további részleteket szolgáltat SUGÁR, 1905. 50-65.

tással járja körül: „Ha egy kamarai tag öt rendes közös ülésben igazolás nélkül részt nem vett, az elnökség az illetőt kötelességére figyelmezteti, s ha a hatodikon sem jelennék meg, kizárása a kamarából (a kamara-törvény 22. §-a szerint) a következő hetedik ülés napirendére tűzetik, melyen a netaláni igazolási okokat személyesen vagy levélben előterjesztheti. Az igazolás elfogadását vagy elvetését a szavazók általános többsége dönti el. Ha ezen ülésben a kamarai beltágok felénél kevesebben vettek részt, a határozat ellen egy további közös üléshez lehet fellebbezni. Más esetben, vagy a második közös ülési határozat ellen további felebbfolyamodásnak hely nem adatik.” (IV. szelet, 9. §. b.)

E helyen tehát az ügyrend racionalizálásával találkozhatunk: egy adott kérdést, melyet az ügyrend jogi alapja, a kamarai törvény pontosan szabályoz, nincs értelme ismételt ügyrendi szinten is szabályozni. Ezért került ki az 1868-as ügyrendben még szereplő részletes leírás a későbbi ügyrendekből.

Az 1868-as ügyrendhez képest egy másik igencsak fontos kérdéskör is kikerül a későbbi szabályozásokból, mely szintén a tagok jogaival és kötelezettségeivel kapcsolatos. Az 1868-as ügyrend szerint a kültagok számára a kamara megtérítette utazási költségeiket, hogy részt vehessenek a kamarai üléseken: „Kamarai kültagok, kiknek a közös vagy osztályülésbeni jelenléte jegyzőkönyvileg kimutatva van, vittelbéri költségeik megtérítését igényelhetik”. (IV. szelet, 7. §.) Ezt a fontos igényt még egyszer megfogalmazza az 1868-as 10. §., mikor a kültagok jogairól és kötelezéseiről szól: „A kültagok úti-költségeinek a kamara pénztárából leendő megtérítése mellett kötelesek a közös üléseken éppúgy, mint a beltágok, megjelenni ...” (IV. szelet, 10. §.) Erre a pontra nézve az ügyrend megalkotásakor már évtizedes vita alakult ki a minisztérium és a kamarák között. Már az első kamarák megalakulása után, 1850-ben javasolta a soproni kamara a kültagok utazási költségeinek megtérítését: „azoknak a kamarai tagoknak, a kik nem a kamara székhelyén lagnak s a kik e szerint épen a külső vidék érdekeit volnának hivatva képviselni, a kamarai üléseken való részvétel tételessék lehetővé az által, hogy nekik legalább

útiköltségeik mindannyiszor téríttessenek meg”.¹³⁷ Azonban erre egészen 1868-ig nem került sor, sőt az 1868-as ügyrendből a pest-budai kamarának később törölnie kellett a vonatkozó, fent idézett pontot és az a későbbi ügyrendekben sem szerepel. Épp ezért a kamarák saját bőrükön tapasztalták, hogy az önköltségű érdekképviselőnek is megvannak a hátulütői: a kültagok rendszerint nem jelentek meg a közös üléseken, gyakran mondvacsinált indokok alapján mentették ki magukat, hiszen az utazási költségek igencsak megterhelők lettek volna. A kamarai intézmény és az 1868-as VI. törvencikk revíziója és reformja kapcsán egybehívott egyetemes kamarai gyűlések is minden alkalommal kiemelték a költségterítés szükségességét és hasznosságát a működőképesség érdekében. Azonban egészen 1889-ig nem került pont az ügy végére. Ekkor október 24-én keltezett, 55.765. számú rendeletével Baross Gábor miniszter saját hatáskörében egyetlen tollvonással lehetővé tette a kültagok számára az útiköltségek megtérítését a kamara pénztárából. Erdemes e helyütt megnézni a miniszteri indoklást, mivel rámutat, mennyire jogos volt a kamarák évtizedes követelése: „Mint hogy a kamara hivatásának, mint a kamara területén lakó iparosok és kereskedők képviselő közege, nézetem szerint is teljesebben megfelelhet, ha a kerületében választott kültagjaival folytonos érintkezésben áll s ha tőlük a kamara székhelyén kívül eső vidékek és városok forgalmi, kereskedelmi és ipari viszonyairól és helyzetéről közvetlen értesítést nyerhet és ha viszont a kamara kerületéhez tartozó egyes városok és községek iparosai és kereskedői a kültagok útján a kamara kebelében lefolyt tanácskozmányokról közvetlen érintkezés útján értesülnek; minthogy továbbá a kamarát csak akkor tekinthetem a kereskedelmi és ipari körök hű tolmácsának, ha üléseiben az egész kerület kereskedőinek és iparosainak választottjai úgyszólván állandóan részt vesznek; minthogy végre írásbeli jelentések és nyilatkozatok, bármily alaposak legyenek azok, a személyes érintkezésből eredő eszmecsere soha teljesen nem pótolhatják: ezennel készségesen megengedem, hogy a kamara

¹³⁷ Idézi FRITZ, 1896. 41.

költségelőirányzatának keretén belül az üléseken megjelenő kültagok útiköltségeit (napidíjak kizárásával) az illetők kívánására megtéríthesse és amennyiben ezen költségek a rendes előirányzatot túlhaladnák, ezen célra, a fedezet kijelölése mellett, póthitel engedélyezése iránt hozzám előterjesztést tehesen.¹³⁸

Érdekes, hogy ennek ellenére sem leljük nyomát a költség-térítésnek az 1904-es vagy 1914-es ügyrendben, mindössze az 1904-es 16. §. foglalkozik a kamarai tagok esetleges kiküldetése során mutatkozó költségek és napidíj megállapításával, de az 1914-es ügyrendből érthetetlen módon még ez is kimaradt. Azonban a paragrafusok számozása nem változik, az 1914-es, következő fejezet elején továbbra is a 17. §. szerepel.

A törvény értelmében a kamarák két osztályra, a kereskedelmire és az iparira oszlanak és ezek tagjait külön-külön választják az iparosok illetve a kereskedők. A választásokra öt évenként kerül sor, azok pontos menetéről a miniszter rendeleti úton rendelkezhet. A kamarák havonta üléseznek, ekkor közös, illetve az 1914-es ügyrend megnevezése szerint teljes ülést tartanak. Ennek pontos menetéről az ügyrend rendelkezik, míg a törvény csak a határozathozatal jogi alapjait tartalmazza: a közös ülésen 12 szavazóképes tag részvétele és szavazata szükséges a határozathoz. A döntéseket egyszerű szótöbbséggel hozzák. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. (1868:VI. tc. 18. §.) A rendkívüli ülések lehetőségét – mivel arról a törvényben nem esik szó – az ügyrend részletesen szabályozza. Ugyancsak kitér az ügyrend a kamarához intézett sürgős kérdések eldöntésére, melyet a kamarai elnök hatáskörébe utal. Erről a későbbiekben, az elnöki jogkör taglalásakor, még részletesen lesz szó. A közös ülésekről a törvény előírásainak megfelelően jegyzőkönyvet kell készíteni, ezek formai kritériumait az 1880-ban született, 19.612. sz. földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszteri rendeletben szabályozták. Ez az alábbiakban határozta meg a jegyző-

¹³⁸ Idézi FRITZ, 1896. 249-250., valamint kivonatossan SZÁVAY, 1927. 333-334.

könyv tartalmát: a jelenlevők névsora, az ügyforgalom szám- szerinti kimutatása az utolsó ülés óta és a beérkezett egyes darabok tárgy szerinti rövid jellemzése (ide tartozik az utolsó ülés óta tartott bizottsági és osztályülések kimutatása is). Csak ezek után következik a napirendi pontok ismertetése és az ülés folyama.¹³⁹ A jegyzőkönyvek sorsáról ezt követően az 1888. évi 27.496/1888. sz. F.I.K.M. rendelet és ennek folyománya- ként az 1897. évi 7.899. kereskedelmi miniszteri rendelet in- tézkedett, melyek értelmében ezeket a miniszterhez legkésőbb három héttel az ülés után beadványként fel kell terjeszteni. Ugyanakkor a kamarai törvény rendelkezését, hogy a jegyző- könyvek „amennyiben közérdekű tárgyakat tartalmaznak, közzétéendő” (1868:VI. tc. 21. §), nem szabályozták részle- tesen. Gyakran megfigyelhető eljárás, hogy a kamara jegy- zőkönyveit saját kiadásában kinyomtatta és azt tagjainak, illetve a többi kamarának, közgazdasági intézményeknek, ipar- testületeknek megküldte. Természetesen néha könyvtárak is kaptak ezekből a kiadványokból, sőt a képviselőház elnökének 1894. évi 8054. sz. leirata nyomán ezeket a képviselőház könyvtára számára külön is meg kellett küldeni.¹⁴⁰

A közös (teljes) ülések mellett a kamara két osztálya külön osztályüléseket is tartott. Ezek nem voltak törvényileg szabá- lyozott időponthoz kötve, azokat a szükséges feladatok tekint- tetében az adott osztályi alelnök, illetve a tagok külön kérésére tartották. Az osztályülések jelentőségéről Sugár Ignác, a mis- kolci kamara titkára 1905-ös munkájában külön is megem- lékezett: „Az osztály képezi a kamara tulajdonképeni gerin- czét, mert az ügykezelés természete szerint az ugyanegy foglalkozási csoport elemeiből álló osztályok képezik az igazi tárgyalási helyet, ahol a közös ülésen előkerülő ügyek alapos megvitatás tárgyai, mert a közös ülés természete és össze- tétele, amint a gyakorlat mutatja, rendszerint már csak az osztályülési vélemények el vagy el nem fogadására terjed ki s

¹³⁹ A rendeletről szóló részletes ismertetést lásd SUGÁR, 1905. 72-75., szövegét egészében közli DICZIG - RADÓ, 1938. 382-383.

¹⁴⁰ SUGÁR, 1938. 74.

a közös ülések főként csak a netán felmerült elvi ellentétek kiegyenlítésére szorítkoznak.”¹⁴¹

Ezzel szemben a mindennapi kamarai munka legjelentősebb részét az 1868-as ügyrend nem az osztályülésekre bízta. Ez az ügyrend az osztályülések mellett további szakosztályokra történő felosztást is alkalmazott, mely a későbbi ügyrendekből kikerült és csak a korszakunk végén megalkotott 1914-es ügyrend tért vissza az ezekhez hasonló szakcsoportok életre hívásához. Az 1868-as ügyrend vonatkozó pontjai így szólnak:

„13. §. A tanácskozási tárgyak előleges alapos megvitatása végett a kamarai tagok öt szakosztályra oszlanak, melyeknek egyike a közös ülésben választatik, míg a kamara mindegyik osztályából két szakosztály alakul.

14. §. Ezen szakosztályok elseje (I.) az általános közigazgatási kérdéseknek, a mindkét osztálynak közös ügyei és a kamara házi belügyeinek előleges megvitatásával foglalkozik. A közös ülés ezen legalább tizenkét beltagnál alakítandó közös szakosztályba az elősorolt tizennégy tárgy számára, egy évi tartamra előadót választ, tekintet nélkül arra, melyik osztályhoz tartozik. Az előadók a közös osztályhoz tesznek jelentést. Az előadó véleménye értelmében hozott osztály-határozatokat a közös ülésben is előadja, de az osztálynak az ő véleményétől eltérő határozatainak nem köteles a közös ülésben szószólója lenni; és ha a jelentéstételről lemond, a pótelőadó, vagy ha ez sem vállalkoznék, az osztály más tagja bízandó meg az illető tárgy felett a szakosztályi többség által hozott határozatról jelentést tenni. Ez esetben a kisebbségnek is joga van szintén egy előadót választani. Az előadandó ügyeket a kamara elnöke a közös osztály illető előadóinak kiadja. Az előadók választása, kik mindenkor ismét választhatók, minden év első közös ülésén eszközözendő. Ezen szakosztályba a választott tizenkét előadón kívül tetszés szerint a kamara bármely tagja, osztálykülönbség nélkül, beléphet, aláírásával egy évre kötelezvé magát, mely évnél lefolyta után újabb bejegyzésnek van helye. A közös szakosztály saját kebeléből egy előülőt és helyettes előülőt választ.

¹⁴¹ SUGÁR, 1938. 75.

15. §. A kereskedelmi osztály két szakosztályra oszlik, melyeknek mindegyike az év első havi ülésében egy év tartamára egy állandó és egy pótelőadót választ.

16. §. Az ipar-osztály két szakosztályra oszlik, melyeknek mindegyike az év első havi ülésében egy év tartamára kebeléből egy állandó és egy pótelőadót választ.

17.§. A négy szakosztály (II., III., IV., V.) mindegyike legalább nyolc tagból áll. Az egyik vagy másik osztály tagjai az ahhoz tartozó mindkét szakosztályba beírhatják s aláírásukkal kötelezik magukat, hogy a folyó évben az illető szakosztályhoz fognak tartozni. Ha a 4 szakosztály valamelyikében a tagok teljes 8-as száma az önkéntes belépés által el nem éretnek, az választás útján az illető osztályokból létszen kiegészítendő. Az ügyek kiosztása az elnökség útján, az illető szakosztálytitkárok által eszközöltetik.”

A későbbiekben nem volt szükség állandó szakbizottságokra (szakcsoportokra), mivel a kamarai munka ellátásához elegendő volt a kamarai törvény 17. §-a által biztosított lehetőség a szaktárgyalások szükség szerinti összehívására. Így ezek a bekezdések kikerültek az 1904-es ügyrendből. A kamarai feladatok fejlődésével azonban az ügyek előkészítése elengedhetetlenné tette a pontos szakismeretek alkalmazását és ily módon állandó szakbizottságok létesítését. Erre a budapesti kamara esetében az 1914-es ügyrendben került sor. Az ügyrend 17. §-ában került részletezésre az új szervezeti struktúra, valamint a szakcsoportok feladatköre és jelentősége.¹⁴² A betoldott szövegrész a következőképp hangzik: „Az előzetes szaktanácskozást igénylő és fontosabb ügyeknek a teljes ülés, illetve az osztályok tanácskozásaira való előkészítése végett a kamara teljes ülése a megalakulás után szakcsoportokat alakít. E szakcsoportok a következők: I. Belkereskedelmi szakcsoport. Ügyköre: Belkereskedelmi intézmények és egyes kereskedelmi ágakra vonatkozó ügyek. A belkereskedelemre vonatkozó törvények és azok végrehajtása, az ezek körébe eső kihágások

¹⁴² A kamarai működéssel kapcsolatban lásd részletesen: SÁRKÖZI, 1967. 55-109.

elbírálásával. Kereskedelmi szokások. Kereskedelmi kongresszusok. Kereskedelmi jogszolgáltatás. Védjegyügy, mintaoltalom, tisztességtelen verseny. II. Külkereskedelmi szakcsoport. Ügyköre: Vám- és külkereskedelmi ügyek. Konzuláris ügyek. Kiviteli ügyek. III. Gyáripari szakcsoport. Ügyköre: A gyáripart érdeklő törvények és azok végrehajtása. Gyáripari kérdések, gyáriparfejlesztés. Szabadalmak. Közszállítási ügyek. Állami beruházások. Kiállítások. IV. Kézműipari szakcsoport. Ügyköre: A kézműipart érdeklő törvények és azok végrehajtása. Kézműipari kérdések, kézműiparfejlesztés. Ipari szakoktatás. Ipartestületi ügyek. Ipari közigazgatás, ipari kongresszusok. V. Közlekedési szakcsoport. Ügyköre: Útügy. Vasút. Hajózás. Posta, távirda, telefon. A közlekedésügyre vonatkozó törvények és azok végrehajtása. VI. Pénzügyi szakcsoport. Ügyköre: A pénzügyintézetekre és biztosítóintézetekre vonatkozó ügyek; a részvényjog; az idevágó törvények és azok végrehajtása. Állami pénzügyek. Adó- és illetékügyek, állami jövedékügy és az ezekre vonatkozó törvények. VII. Szociálpolitikai szakcsoport. Ügyköre: Kereskedelmi és ipari alkalmazottak helyzete és jogviszonyai. Munkásbiztosítás és védelem. Munkásmozgalmak. Városi szociálpolitika: lakás-, közlekedési stb. kérdések. Községi üzemek. Idegenforgalom.

18.§. Minden szakcsoport élére annak kebeléből a teljes ülés elnököt választ, aki a vezető titkárral egyetértve gondoskodik az ügyek referálásáról és kiutalja azokat a szakcsoport valamelyik tagjának, vagy a szakcsoport mellé rendelt kamarai tisztviselőnek. Utóbbi köteles a szakcsoport munkarendjét ellátni. A szakcsoportok javaslataikat azok osztály elé terjesztik, amely az illető ügyre nézve illetékes. Mindkét osztályt érdeklő ügyekben úgy a kereskedelmi, mint az iparosztály tárgyalja a szakcsoport jelentését. A szakcsoportokba a teljes ülés kamarai levelezőtagokat, valamint a kamarán kívül álló szakértőket is beválaszthat.”

A kamarák és azon belül a szakbizottságok munkája során a nyelvi kérdés jelen ismereteink szerint nem okozott fennakadást. Az 1904-es budapesti ügyrend 3., 4. valamint 5. §-a jól mutatja a monarchia korszakának szabadelvű megnyilatkozásait, a nemzetiségi jogok nyílt biztosítását, főleg az 1868. évi

XLIV. (a nemzetiségi egyenjogúságról szóló) tc. nyomán. Maga a kamarákról szóló törvény semmilyen módon nem rendelkezett a kamarák nyelvéről, azt a helyi intézményekre bízta. Ennek hatására korszakunk első budapesti kamarai ügyrendje még korlátozóbb volt, csak a két nagy nyelvet engedélyezte: „A kamara üléseiben az elnöklők és a tagok tetszésük szerint magyarul vagy németül szólhatnak.” (II. szelet, 2. §. b.) Sőt ezzel a szűkítéssel nem elégedvén meg, a jegyzőkönyvek szerkesztésénél is korlátozást emelt: „Egyes kamarai tagok vagy osztályoknak a közös üléshez vagy osztályhoz intézendő javaslatokat vagy előadmányaikat a két nyelv bármelyikén tehetik; de ha vagy azok, vagy ezek alapján szerkesztett dolgozatok hivatalosan közzétételnek, akkor ha a közzétételnek mindkét nyelven való eszközlése el nem lett volna határozva, az csakis magyar nyelven történik.” (II. szelet, 2. §. d.) Így a későbbi ügyrendek már valóban a nemzetiségi jogok figyelembevételével szélesebb jogokat biztosítottak a tagoknak, mint az alkotmányos korszak első ügyrendjében szereplő rész, hiszen bármely nemzetiség nyelvén szólhattak a kamarai ülésen és emellett alaphelyzetként határozta meg a jegyzőkönyvek német és magyar nyelven történő kiadását.

A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara épülete a századfordulón¹⁴³

¹⁴³ A kép forrása: Magyarország a XX. században. II. kötet. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. Főszerk.: KOLLEGA TARSOLY István. Babits, Szekszárd. 623.

A kamara élén, az alakuló ülésen öt évre választott elnök és a két alosztály élén pedig, egy-egy alelnök áll, kiket a miniszter erősít meg hivatalukban és akik mandátumuk lejártá után újraválaszthatók. (1868:VI. tc. 13. – 16. §.) Az elnök személye oly jelentőségű, hogy a törvény szerint „ha kilépés vagy halálozás által egyik vagy másik [értsd az elnöki vagy alelnöki poszt – Z.P.K.] üresedésbe jönne, a kamara azonnal pótválasztást tart. (1868:VI. tc. 14. §.) Érdekes módon az elnök választásáról az ügyrend nem rendelkezik, azonban hatáskörét pontosan körülírja és részletesen ismerteti. Ennek értelmében ő képviseli a kamarát tárgyalásokon, ő vezeti a közös üléseket és emellett szavazati joggal részt vehet az osztályüléseken. Ő gondoskodik nemcsak az ügyrend megtartásáról, de a kereskedelmi miniszter rendeleteinek végrehajtásáról is. Akadályoztatása esetén az alelnökök felváltva töltik be hivatalát, míg újra a kamara rendelkezésére áll. Emellett pedig az elnökre a sürgős esetekben fontos feladat hárul, maga dönthet a halasztást nem tűrő ügyekben. Az 1914-es ügyrendben erről részletesen rendelkeztek: „Sürgős eljárást igénylő ügyekben, amelyek fölötti határozathozatal a legközelebbi ülésig el nem halasztható, de viszont melyek nem oly fontosak, hogy tárgyalásukra rendkívüli ülés összehívása indokolható volna, utólagos bejelentés mellett elnökileg történik intézkedés, illetve jelentésfelterjesztés. (Keresk. min. 31.227/1889. VII. 6. sz. leirata.)” Ez a jogosítvány szerepel jelen 1904-es ügyrend 10. §-ában is, igaz kissé más megfogalmazásban. Az elnöki jogkör eme pontja a megnövekedett ügyforgalom miatt valószínűsíthetően oly jelentőségűvé emelkedett, hogy az 1914-es ügyrend nem elégedett meg az itt közölt betoldással, hanem azon túlmenően az elnöki jogosítványok leírásánál – a megfogalmazást korszerűsítve – megtartotta az 1904-es 10. §-t is. Az elnök ennek értelmében külső szakértők véleményét is kikérhette a sürgős döntések meghozása előtt. Ez a részletesen szabályozott elnöki jogkör több évtizedes fejlődés eredménye. Az 1868-as ügyrendben még csak alig két mondattal határozták meg az elnökre vonatkozó jogokat és köteleességeket: „A kereskedelmi és iparkamara mindkét osztálya által közös ülés-

ben választott elnök a kamara képviselője s elnöklő a közös ülésekben. Hatásköre kiterjed a két osztálynak közös ügyeire, amelyeket az egyes osztály önállóan el nem intézhet.” (III. szelet, 3. §.) Ez minden valószínűség szerint mindent magában foglalt abban a korban.

Az alelnökök jogköre a későbbi ügyrendekben hasonló módon részletesen szabályozásra került, azonban a kamarai törvény előrelátóan, gondolva a feladatkörök sokaságából adódó munkaterhekre, lehetővé tette a kamarák számára, hogy az alelnökök és az osztályok munkája mellett „kereskedelmi és iparügyekben jártas” titkárt illetve segédszemélyzetet is alkalmazzanak. Ezek pontos feladatairól a törvény nem rendelkezett, a kamarák irodai struktúrájának kialakítását az illető kamarák autonóm rendelkezésére hagyta. Ennek megfelelően alakult az egyes kamaráknál a belső hivatali rendszer kiépítése, hiszen számos helyen alig néhány fő látja el a háttérmunkát, míg ezzel ellentétben a budapesti kamara mögött egy nagyon terebélyes, ám az olajozott működéshez szükséges segédgárda ténykedett. Az első ügyrend még csak egy „szaktudományilag képzett fizetéses” titkárt, két osztályjegyzőt, továbbá egy fogalmazót és két írnokot említ, igaz meghagyja a lehetőséget, hogy „a munka túlszaporodása esetén a szükséglethez képest díjnokok alkalmazandók”. (VI. szelet, 25. és 26. §.) Ezzel szemben – az 1904-es ügyrend köztes állapotát túlhaladva – az 1914-es ügyrend már a titkár feladatául „csak” az iroda vezetését tűzi ki, míg mellette az osztályügyekkel és a fogalmazással segédtitkárok és fogalmazók foglalkoznak, emellett alkalmaznak védjegylajstromozót, könyvtárnokot, irodaigazgatót a pénzügyek és irattár vezetésére és mellette irodatisztek. (VIII. cím 49. §.)

A törvény rendelkezései (1868:VI. tc. 21.§.) és az ügyrend szerint a titkárnak nemcsak joga, de kötelessége is az üléseken való részvétel, nélküle közös ülés nem tartható. Nemcsak indítványozási és tanácskozási joga van, de az 1877-es 4.468/1877 sz. F.I.K.M. rendelet értelmében a kamarai ügyrend lehetőséget biztosíthat számára, hogy a kamara véleményétől

eltérő nyilatkozatait az ülés jegyzőkönyvében megörökítse.¹⁴⁴ Munkájukért a kamara tisztviselői fizetésük mellett lakbértámogatást és az elnök által megítélt egyéb pótlékokat is kaphattak. Ugyanakkor munkaviszonyuk megszűnt és öregkori ellátásuk hosszú időn keresztül nem volt tisztázott, nem volt általános irányelv a kamarákat szabályozó törvény és rendeletek paragrafusai között. Ezért szervezték meg 1876. szeptember 6-án a kamarai titkárok első országos gyűlését Budapesten. Itt saját jogi helyzetüket megvitatták elsősorban azt kifogásolták, hogy az egyes kamarák különbözően kezelték helyzetüket. Míg Budapesten a kamarai tagokkal és az elnökséggel együtt 5 évenként újraválasztották a titkárt és másodtitkárt, addig több vidéki kamarában (így az aradiban, brassóiban, debreceniben) élethosszig töltötték be ezeket a pozíciókat. Megoldásként követelték, hogy a minisztérium rendeletileg mondja ki a kamarai tisztviselők életre szóló megbízatását. Végül a titkárok értekezletének határozatait a miniszter 1876. márc. 21-én 4.468. sz. alatt véleményezés végett megküldte a kamaráknak, mely nyomán teljesült a titkárok követelése.¹⁴⁵

Nemcsak az élethosszi munkaviszonyról nyilatkozott a gyűlésen pozitívan a miniszter, de a tisztviselői nyugdíjak tekintetében is támogatásáról biztosította a kamarai alkalmazottakat. „Ezek figyelembe vételével a hazai kamarák majd mindenike létesített nyugdíj-alapot s szabályzatot. Ezek az egyes kamarák viszonyaihoz képest nagyon is eltérők. A nyugdíj-alap képeztetik a) a kamara által egyszersmindenkorra adományozott tőkéből, b) az évi költségvetés keretében nyújtott hozzájárulásból, c) a tisztviselők hozzájárulásából, mely az évi fizetés, új tisztviselők, előléptetések után fizetett százalékos hozzájárulásból áll, d) az alkalmazottakra rótt rendbírságokból”¹⁴⁶

A tisztviselők juttatásait a kamarának saját költségvetéséből kellett biztosítani. Az 1868:VI. tc. 26. §-a értelmében a kamarák költségvetésük megalkotása tekintetében is széleskörű

¹⁴⁴ Erre vonatkozólag lásd még DICZIG - RADÓ, 1938. 415.

¹⁴⁵ A tanácskozás lefolyásáról bővebben lásd FRITZ, 1896. 213.

¹⁴⁶ SUGÁR, 1905. 101.

autonómiával rendelkeztek: „Évi költségvetését maga a kamara készíti el és terjeszti fel helybenhagyás végett a földművelési, ipar- és kereskedelmi miniszterhez.” A 28. §. pedig azt szabályozza, hogy a kamara bevételeiről és kiadásairól pontos számadást köteles vezetni, melyet nemcsak a miniszter elé terjeszt, hanem közzé is tesz. A kamarai költségvetés és ezzel a bevételek fő forrását a tagok által fizetett illeték képezte, ám ennek nehéz behajthatósága miatt több éven át húzódo vita bontakozott ki a kamarák és a minisztérium között. Az illetékek behajtása, mely összeg a kamarakerületben választójogosultat jövedelmi és személyes kereseti adója arányában terhelte, annak ellenére nem akart zökkenőmentesen haladni, hogy azt 1870. jan. 8-án kelt 25.086/1870 számú rendeletével szabályozta a miniszter. Eme rendelet szerint a községi, városi adóhatóságok egységes minta alapján elkészítették a kamarai választójoggal bíró kereskedők és iparosok lajstromát és ebbe maguk a kamarák vezették be az illetékkulcs alapján az adott kereskedőre/iparosra eső illeték összegét. Ez a kimutatás pedig visszakerült az adóhivatalhoz, ahol azt az egyéb járulékokkal együtt szedték be, majd negyedévenként – külön kívánságra akár hónaponként – utalták át a kamaráknak. Az illetékek beszedésének nehézsége, a lajstromok pontatlansága miatt azonban a kamarák többször szorgalmazták a helyzet rendezését. Többek között ennek az elégedetlenségnek tudható be az első egyetemes kamarai gyűlés összehívása 1871-ben. A helyzet tisztázását és javulását az 1875. évi adóreformmal párhuzamosan a pénzügyminiszter 62.616/1877 számú rendelete hozta meg, mely helyreállította a törvényi előírást. „Alapelve szerint a kamarai illetéket a kamarák vetették ki és ezen kivetés alapján írták elő a királyi adóhivatalok a kivetett illetékek községenkénti főösszegét a községek adófizetési íveibe és az egyenes adókról az adóhivataloknál vezetett számfejtő könyvben az illető községek számlájára. Ennek megtörténte után a kir. adóhivatalok a kivetési lajstromot behajtás végett a községi (városi) adóhivataloknak küldték meg.”¹⁴⁷

¹⁴⁷ DICZIG - RADÓ, 1938. 512.

Az ekképp szabályozott kamarai működés egyik mintadokumentumát közöljük a következő oldalakon, mely tanulmányozásával válaszokat kaphatunk a kamarák belső szervezetére, mindennapi munka- és ügymenetükre, a tagok közötti feladatmegosztásra, jogaikra, kötelezettségeikre és felelősségükre. Ezzel közelebb kerülhetünk a kamarai autonómia további vizsgálatához és megismerhetjük a mai kamarák történelmi gyökerét.

A BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ÜGYRENDJE 1904

I. cím: A kamara működése

1.§. A budapesti kereskedelmi és iparkamara működését az 1868. április 30-dikán szentesített VI. törvényczikk határozmányain kívül ezen ügyrend szabályozza.

2.§. Oly ügyek, melyek a kereskedelem körébe vágnak, előzetesen külön a kereskedelmi osztályban, azok, melyek az ipar köréhez tartoznak, előzetesen külön az ipari osztályban tárgyalatnak.

Az olyan ügyek, melyek mind a két osztályt egyformán érdeklik, a kamara belügyei és általános jellemű közgazdasági kérdések, amennyiben fontosságuknál fogva előzetes tárgyalást igényelnek, a kamara összes beltagjaiból álló közös bizottságban készítettnek elő.¹⁴⁸

Végérvényes határozat a kamara működési köréhez tartozó bármely ügyben csak a kamara közös ülésében határozható.

II. cím: Ügykezelési és tárgyalási nyelv

3.§. A kamara hivatalos nyelve a magyar; azonban az ülésekben a magyar nyelven kívül a hazában dívó bármely nyelven lehet szólni.

4.§. Levelezésben a kamara ott, hol szüksége mutatkozik, a magyar helyett más nyelvet is használhat.

¹⁴⁸ Az 1914-ben jóváhagyott ügyrendben a fenti bekezdés már nem szerepel.

A közös ülések jegyzőkönyvei, valamint a kamara évi jelentései német fordításban is kiadatnak.¹⁴⁹

III. cím: Az elnökség hatásköre¹⁵⁰

5.§. A kamara elnöke képviseli a kamarát kifelé és vezeti a közös ülések tanácskozását, de szavazási joggal részt vehet a kamara kebelében tartott minden, akár osztály-, akár bizottsági ülésben.

Az elnök¹⁵¹ vesz át a kamarához érkező minden beadványt és annak elintézési módja, illetőleg kiosztása vagy [-] a 2. §. értelmében [-] az osztályokhoz, illetőleg a közös bizottságokhoz való utasítása iránt ő határoz. A közös ülések napirendjét ő állapítja meg és hozzájárul az osztályülések¹⁵² napirendjének megállapításához. Ő ellenőrzi, a kamarai titkár közvetítésével, a közös ülésben hozott határozatok végrehajtását. A kamara összes kiadványait a titkárral együtt ő írja alá.

¹⁴⁹ Az 1914-es ügyrend megtartotta a 4. §. szövegének első bekezdését, de azt hozzászátolta a 3. §-hoz, ezzel megváltoztatva a későbbi paragrafusok számozását is és egyidejűleg törölte a közös ülési jegyzőkönyvek kiadására vonatkozó megjegyzéseket.

¹⁵⁰ Az 1914-ben kiadott ügyrend III. cím alatt a kamara szerveit sorolja fel. Ezzel beszúrva egy eddig nem létező paragrafust: „III. cím: A kamara szervei: 4. §. A kamara szervei: 1. Az elnökség; 2. A szakcsoportok; 3. Az elnöki tanács; 4. Az állandó szakbizottságok; 5. A kamarai iroda.” A struktúra ilyenén módon történő felvázolása a - bevezetőben bemutatott - megváltozott kamarai felépítés miatt vált szükségessé. Az 1904-es ügyrendben eredetileg III. címként szereplő elnökségi hatáskörök az 1914-es ügyrendben már IV. címként jelennek meg, míg a paragrafusszámolás az újlag betoldott kamarai szervekről szóló paragrafusnak köszönhetően visszatér az eredeti szövegvariáns paragrafusszámaihoz.

¹⁵¹ A megsokasodott teendőkre való tekintettel az 1914-es ügyrendbe az alábbi betoldás szerepel: „Az elnök, illetve az elnöktől nyert megbízás alapján a titkár...”

¹⁵² Az 1914-es ügyrendben nemcsak az osztályületekről tesznek említést, hanem a kamarai szervek módosulása nyomán az alábbi betoldást eszközlik: „hozzájárul az osztály-, valamint a szakcsoport-ülések napirendjének...”

6.§. Az elnök tisztehez tartozik arról gondoskodni, hogy az ügyrend határozatai megtartassanak és hogy a kamara határozatai, valamint a kamara területén belül a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium ide vonatkozó rendeletei végrehajthassanak.

7.§. Az elnök¹⁵³ jogosítva van a kamara napidíjait és szolgálait felfogadni és elbocsátani.

8.§. Az alelnökök az elnökkel egyetértve megállapítják az illető osztályülés napirendjét és vezetik az osztályülések tanácskozását. Gondoskodnak arról, hogy az azon osztályokhoz utasított ügyek a kamara irodája¹⁵⁴ által előkészíttessenek, vagy jelentéstételre az osztályülést megelőzőleg az osztály¹⁵⁵ valamelyik tagjának kiadassanak.

9.§. Az elnök akadályoztatása esetében az akadályoztatás tartama alatt az alelnökök havonként váltakozva látják el az elnöki teendőket.

Az első helyettesítés azon alelnököt illeti, ki más osztályhoz tartozik, mint az elnök.

10.§. Oly ügyekre nézve, melyek nem elvi természetűek és szabályszerű határozathozatalt nem igényelnek, az elnök, esetleg az alelnöknek vagy más kamarai tagoknak megkérdezése után önállóan intézkedhetik.

Az elnökileg elintézett ügyekről, valamint az ülési tárgyalást nem igénylő ügyforgalomról a kamara legközelebbi közös ülésének jegyzőkönyvébe sommás jelentés vétetik föl.

¹⁵³ Hasonlóan az 5. §-ban alkalmazott jogkör-átruházáshoz, itt is szerepel a titkárra vonatkozó közbeszúrás az 1914-es ügyrendben: „Az elnök, illetve az elnöktől nyert megbízatás alapján a titkár jogosítva...”

¹⁵⁴ A struktúraváltozás és a feladatkörök módosulása nyomán az 1914-es ügyrendben itt alábbi betoldás szerepel: „a kamara irodája, illetőleg a megfelelő szakcsoportok által...”

¹⁵⁵ Az 1914-es variáns: “az osztály vagy a szakcsoport valamelyik...”

IV. cím: A kamarai tagok jogai és kötelességei¹⁵⁶

11.§. A kamara bel- és kültagjai a kamara közös és illető osztályüléseiben szólási, szavazási és a kamara működési köréhez tartozó ügyekben indítványozási joggal bírnak.

Viszont a kamarai tagok a választás elfogadása által azon kötelességet vállalják magukra, hogy a kamara tanácskozásaiban, melyekre meghivatnak, részt vesznek, a kamara által hozzájuk intézett minden megkeresést pontosan teljesítenek és a reájuk eső választásokat, ha csak mérvadó akadály fenn nem forog, elfogadják.

12.§. A kamara bel- vagy kültagja, ki a kamara kötelékéből ki akar lépni, e szándékát a kamara elnökével írásban közölni köteles.

Az üresedésbe jött helyek betöltése iránt a kamarai törvény 6. §-a értelmében az elnök intézkedik.

13.§. Olyan esetekben, midőn valamely beltág hat hónapon át az üléseken részt nem vett, az elmaradás igazolása, illetőleg a kamarai törvény 22-ik §-ának alkalmazása iránt a közös ülés határoz.

14.§. Levelező tagokat, lakhelye és foglalkozásra való tekintet nélkül, egy tag ajánlatára a kamara közös ülésben választ.

A választás a kamarai tagok mandátumának lejártáig szól.

15.§. A levelező tagok a választás elfogadása által kötelezik magukat, hogy a kamarának hozzájuk intézett írásbeli megkeresését pontosan teljesítik.

A levelező tagok a kamara közös üléseire meghivatnak, de az elnök vagy az illető alelnök által az osztályülésekre és a közös bizottság üléseire is meghívhatók, és mindezen ülésekben tanácskozási szavazattal bírnak.

16.§. Kamarai kiküldetésben lakóhelyén kívül járó kamarai tagnak a kamara pénztárából a felmerült fuvarozási költségen kívül 8 frt napidíj jár.

¹⁵⁶ Érdekességként érdemes megjegyezni, hogy az 1914-es ügyrend a korábban beiktatott kamarai szervekről szóló újabb cím ellenére a kamarai tagok jogairól szóló fejezetet továbbra is IV. címként tünteti fel, minden valószínűség szerint amiatt, hogy az 1904-es ügyrendvariáns átírásánál nem javították következetesen az átszámolandó fejezeteket.

V. cím: A tárgyalandó ügyek előkészítése

17.§. A tárgyalandó ügyeket rendszerint a kamara irodája készíti elő.¹⁵⁷

A két osztályt közösen érdeklő ügyeknek, a kamara házi ügyeinek és általános jellemű közgazdasági kérdéseknek előzetes tárgyalása amennyiben szükségesnek mutatkozik, a kamara összes beltagjából álló közös bizottságban történik.

Más állandó szakbizottságot egyes speciális teendőkre csak a kamara közös ülése küldhet ki egy év tartamára.

Fontosabb kérdések előzetes alapos megvitatása céljából akár a közös, akár az osztályülés ad hoc bizottságot küldhet ki, melybe nem kamarai tagok is meghívhatók.

Ily bizottságot sürgős esetben a kamara elnöke rövid úton saját hatáskörében is megvitathat.

18.§. A bizottságok rendszerint azon közeg elé terjesztik jelentésüket, mely őket kiküldte, vagy meghívta.

Sürgős esetekben a közös ülés meghatalmazhatja a közös vagy az általa kiküldött bizottságot, hogy közös ülésben hozott határozat alapján az elnökséggel egyetértőleg végérvényes intézkedést tehessen.

VI. cím: A közös és osztályülések tárgyalási rendje.

A) A közös ülések.¹⁵⁸

19.§. A kamara rendes közös ülései lehetőleg minden hónap első hétfőjén délután¹⁵⁹ tartanak.

¹⁵⁷ Az ezt követő szövegrész elé az 1914-es ügyrend a bevezetőben ismertetett szakcsoportokról szóló szövegrészt illeszti, ezzel természetesen a későbbi paragrafusok számozása is megváltozik. A betoldott szövegrészt követően az 1914-es szövegvariáns is visszatér az 1904-es szöveghez és „A két osztályt közösen érdeklő ügyeknek...” kezdetű mondatot 19. §-ként folytatja.

¹⁵⁸ Mint fentebb említettük az 1914-es ügyrend már nem közös, hanem teljes ülésekről beszél.

A közös ülésre a kamara bel-, kül- és levelező tagjai, valamint a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium képviselője a napirend közlése mellett legalább öt nappal előbb hivatnak meg.

A közös ülések megtartása a fővárosi nagyobb napi lapokban előzőleg közzéteendő.

20.§. Hat kamarai tagnak írásbeli kívánságára az elnök rendkívüli közös ülést tartozik egybehívni.

Különösen sürgős esetekben a rendkívüli közös ülések az elnök által a 19. §-ban megállapított határidő megtartása nélkül is egybehívhatók.

21.§. A közös ülések nyilvánosak.

22.§. A közös ülésben a kamara elnöke, akadályoztatás esetében a helyettesítő alelnök, ha ez sem volna jelen, a másik alelnök, ennek távollétében pedig az ülés által ez alaklomra választott kamarai tag elnököl.

23.§. A közös ülés napirendjét, azon utasítás figyelembe tartásával, melyet a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium a közös ülések jegyzőkönyvének szerkesztésére nézve kiadott, az elnök állapítja meg.

Az elnök által megállapított tárgyalási sorrendtől csak az ülések határozata alapján lehet, az említett ministeri utasítás keretén belül eltérni.

24.§. A kamarai tagok által az ülés napirendjének megállapítása és szétküldése előtt írásban benyújtott indítványok a közös ülés napirendjére mindenestre felvételnek.

Valamely tárgyalás alatt lévő üggyel kapcsolatos indítványok a vita folyamában és élő szóval is tehető és kapcsolatosan tárgyalhatók.

25.§. A kamarai tagoknak megküldött napirendbe fel nem vett önálló indítványok csak oly esetekben tárgyalhatók, ha azokat legalább 8 kamarai tag támogatja és a közös ülés a sürgősséget kimondja. Ellenkező esetben az indítvány a következő közös ülés napirendjére tüzetik.

26.§. Interpellációt szóval vagy írásban csak a közös ülés elején és csak az elnökhöz lehet intézni, ki az interpellációra tetszése szerint vagy rögtön, vagy a legközelebbi közös ülésben felel.

¹⁵⁹ A későbbi ügyrend 1914-ben már nem hétfő, hanem kedd délutánt jelöli meg az ülések napjaként.

Az interpellációra adott feleletre csak az interpelláló nyilatkozhatnak.

Ha az interpellációra adott feleletet a többség nem veszi tudomásul, az ügy a legközelebbi rendes, vagy sürgős esetben külön egybehívandó rendkívüli közös ülés napirendjére tűzetik, de ugyanazon ülésben csak az esetben tárgyalható, ha ezt az ülésen jelenlevő tagoknak legalább két harmada kívánja.

27.§. A napirenden levő tárgyakhoz a kamarai tagok az elnöknél történt jelentkezések sorrendjében szólnak.

Sorrenden kívül csak az ügyrendhez, személyes kérdésben vagy rövid helyreigazításra lehet szólni.

Ugyanazon tárgyhöz többször, mint kétszer csak a jelen levő kamarai tagok többségének beleegyezésével lehet szólni. Valamely ügy előadója vagy indítványozója nem esik ezen megszorítás alá és a kérdés feltevése előtt élhet zárszóval.

28.§. Az elnöknek ügyelnie kell arra, hogy a szólók félbe ne szakítottassanak és hogy a vita személyes vitatkozással ne fejlődjék.

Aki a szólókat ismételten félbeszakítja, az elnök által rendre utasítandó.

Ha valamelyik szóló a tárgytól eltér, az elnök figyelmezteti őt, hogy a tárgynál maradjon; ha pedig a szóló valaki ellen személyes támadást intéz, az elnök rendre utasítja és ismételt esetben megvonja tőle a szót.

29.§. Ha az ülésben a csend és rend fenn nem tartható, az elnök az ülést felfüggesztheti, vagy fel is oszlatja.

30.§. Ha öt tag a vita befejezését indítványozza, e felett a közös ülés vita nélkül felállás által határoz. A vita befejezése a többség által kimondatván, az ügyhöz még csak az addig jelentkezett tagok és az előadók vagy indítványozók szólhatnak.

31.§. A vita befejeztével felteendő kérdés szövegezéséhez mindenkor lehet szólni. A szövegezésre vonatkozó véleménykülönbség esetében a többség határoz.

32.§. A szavazás történik:

a) felállás által;

b) legalább öt kamarai tag kívánságára név szerint, vagy titkosan, szavazó cédulával.

33.§. A közös ülésben mindenkor, kivéve, ha az ügyrend módosítása forog szóban (l. 55. §.), vagy interpellációra adott felelet rögtöni tárgyalása iránt kell döntenie (l. 26. §.), a jelen lévő kamarai tagok általános szótöbbsége döntő.

Szavazat-egyenlőség esetében az elnök szavazata döntő.

34.§. Az elnök a szavazás eredményét és a határozatot kihirdeti, mi megtörténvén, az elintézett tárgyra ugyanazon ülésben újból visszatérni nem lehet.

35.§. Személyes ügyekben a határozathozatal titkos szavazás útján történik. Azonban választások, egyhangúság esetében, felkiáltással is eszközölhetők.

A netalán szükséges szavazatszedő bizottságot az elnök jelöli ki.

Ha választásoknál a szavazatok egyenlően oszlanak meg, a sors-húzás dönt.

36.§. Különösen sürgős esetekben, és ha rendkívüli közös ülést a rendelkezésre álló időben nem lehetne egybehívni, a hivatalból ki-küldendő egyéneket a kamara elnöke jelöli ki.

37.§. A ministeri utasítás értelmében szerkesztendő ülési jegyzőkönyvbe felvételnek: a jelen lévő tagok névsora, a tárgyalás folyamata a szólók megnevezésével, a vita folyamában felhozott főbb érvek, a hozott határozatok, a netalán beadott külön vélemények, ha az illetők ezt határozottan kívánják és a névszerinti szavazásnál a szavazók nevei.

A jegyzőkönyvet az elnök, a jegyző és két kamarai tag, kiket az ülésen jelenlévők közül az elnök jelöl ki, aláírásukkal hitelesítik.

Az ülésben tett nyilatkozatokra vonatkozó helyreigazításokat a jegyzőkönyvben csak az illető ülés elnökének beleegyezésével lehet eszközölni.

38.§. Az előző közös ülés jegyzőkönyve a következő közös ülés előtt a kamara összes tagjainak megküldetik.

B) Az osztályülések.

39.§. Az osztályülések megtartása nincs határozott időhöz kötve, hanem szükség szerint az illető alelnök által határoztatik el.

Rendszerint havonként egy-egy osztályülés tartatik.

Valamelyik osztály 3 tagjának írásban bejelentett kívánságára az illető alelnök az osztályt ülésre egybehívni tartozik.

40.§. Az osztályülésre a meghívók a napirend közlése mellett lehetőleg 3 nappal az ülés előtt küldetnek szét.

41.§. Az osztályülések tanácsozásait az illető alelnök vezeti, kit akadályoztatása esetében az osztály jelenlevő tagjai által ez alkalomra választott tag helyettesít.

42.§. Az egyik ülésén a másik osztály tagjai mint hallgatók jelen lehetnek.

43.§. Az osztályülések napirendjét az illető alelnök az elnökkel egyetértve állapítja meg. Oly ügy, melyet az elnök az osztályokhoz utasított, az osztály ülésének napirendjébe mindenesetre felveendő.

44.§. A tárgyalás rendjét illetőleg a 27-29. és 31-35. §-okban foglalt határozatok az osztályülésekre, valamint az elnök által egybehívandó közös bizottsági ülésekre nézve is mérvadók.¹⁶⁰

45.§. Az osztályülésben hozott határozatok az osztály véleménye gyanánt a legközelebbi közös ülés elé terjesztetnek, mely a végérvényes határozatot hozza.

46.§. Az osztályülések jegyzőkönyvei az osztály határozata alapján egészen vagy kivonatilag közzétételhetnek és a kamara irodájában az osztály tagjai által mindenkor megtekinthetők.

VII. cím: A kamara költségvetése és zárszámadása

47.§. A kamarának az elnökség által megállapított évi költségvetése, mielőtt a közös ülés elé terjesztetnék, legkésőbb az október hónapban tartandó ülés meghívóival együtt a kamarai tagoknak megküldetik, és a közös ülés által jóváhagyatván, annak jegyzőkönyvében egész terjedelmében kinyomatik.

Hasonló eljárás követendő a számvizsgálók által megvizsgált évi zárszámadásra nézve is, mely legkésőbb minden év május havában terjesztendő a közös ülés elé.

VIII. cím: A kamarai tisztviselők

48.§. A kereskedelmi és iparkamara az iroda vezetésére, azaz a fogalmazási és irodai ügyek elintézésére és a határozatok foganatosításának, valamint az áruvédjegyek és minták lajstromozásának eszközzésére titkárt, az osztályügyek elintézésére, amennyiben szüksége mutatkozik, tollvivőket, a fogalmazványok elkészítésére kellő számban fogalmazókat, a kamara pénzügyeinek, az irattárnak, leltárnak és könyvtárnak kezelésére, valamint az iktatás és kiadványozás

¹⁶⁰ Az 1914-es átszámozott ügyrendben természetesen itt a 28-30. és 32-36. §-okra történik hivatkozás, melyek azonban megegyeznek a korábbi 27-29. és 31-35. §-okkal.

eszközlésére irodaigazgatót, e mellé, ha szüksége mutatkozik, irodatisztekét választ.

Mindezen tisztí állások pályázat hirdetése útján a közös ülés által töltenek be.

Előléptetés esetében a pályázat hirdetése mellőzhető.

49.§. Az összes irodai teendőket az elnök beleegyezésével a titkár osztja ki az alkalmazottak között és ő felelős azok kellő elintézéséért.¹⁶¹

50.§. A kamarai tisztviselők a délelőtti rendes hivatalos órákon kívül is jelen tartoznak lenni a kamara kebelében tartott valamennyi ülésen, melyekben a titkárnak és a tollvivőknek, esetleg az őket helyettesítő fogalmazóknak is, vélemény és felvilágosítás adás céljából szólási joguk van.

51.§. Az előforduló fizetéseket az elnök utalványra alapján az irodaigazgató teljesíti.

A pénztárnak és a kamara egyéb vagyonának helyes és hű kezeléséért első sorban az irodaigazgató felelős.

Az ellenőrzést az elnökségen kívül a kamara közös ülésében januárban egy évre mindegyik osztályból választott egy-egy kamarai tag gyakorolja.

52.§. Az áruvédjegyek, minták és mustrák lajstromzását eszközlő tisztviselő az ez iránti megbízás nyeresé után a kamara elnöksége előtt e tiszte hű és lelkiismeretes teljesítésére fogadalmat tesz le.

53.§. A tisztviselők illetékei rendes fizetésre, szálláspénzre és személyes pótlékra oszlanak¹⁶²:

A rendes fizetés és szálláspénz az első megállapítás alkalmával jóváhagyás végett a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium elé terjesztendő.

Személyes pótlékot a kamara az elnökség indítványára és a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium jóváha-

¹⁶¹ A megsokasodott feladatkörre való tekintettel az 1914-es ügyrend e paragrafus végén pontos belső irodai szabályozás felállítását követeli meg: „A belső ügyvitelre és az irodai osztályok működésére nézve az elnökség által jóváhagyott külön szabályzat irányadó.”

¹⁶² Az 1914-es ügyrendben bár ugyanezek a juttatások lelhetőek fel, neveik mégis változnak. A szöveg törzsfizetésről, lakberről és pótlékokról tesz említést. (VIII. cím 54. §.)

gyásának fentartása mellett hosszas szolgálatokért vagy kitűnő munkálkodásért szavazhat meg.

Az állások új betöltésénél mindenkor a rendes fizetés adatik meg.

54.§. A 48. §-ban említett kamarai tisztviselők állandóan és élethossziglan alkalmazottaknak tekintetnek.

Nyugdíjigényök a a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium által jóváhagyott külön nyugdíjszabályzatban van meghatározva.

Szolgálati viszonyuk részletes meghatározása külön szolgálati szabályzatban foglaltatik.

IX. cím: Az ügyrend megváltoztatása

55. §. Az ügyrend módosítására irányuló indítvány csak a kamara közös ülésében és csak akkor tárgyalható, ha azt legalább 10 kamarai tag támogatja és ha előzetesen napirendre tétetett.

Az ügyrend megváltoztatására irányuló határozat csak akkor érvényes, ha ahhoz a jelenlevő bel- és kültagoknak két harmada hozzájárult és a földműves-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium a módosítást jóváhagyta.

A BUDAPESTI KERESKEDELMI ÉS IPARKAMARA ÉS A NAGY HÁBORÚ

A magyar gazdasági kamarai intézményrendszer a hosszú 19. század második felének különböző korszakain átívelően – a nemzetközi hatások és elméletek nyomán – a század végére teljes virágzásban volt. A neoabszolutizmus korszakában véglegesen felállított, majd az alkotmányosság helyreállításával 1867/68-ban új alapokra helyezett, autonóm működésű, ám ugyanakkor közfeladatokat ellátó és az államot ezáltal tehermentesítő (kötelező tagságú) érdekképviselőket, a kereskedelmi és iparkamarák, nagymértékben befolyásolták hazánk gazdasági fejlődését a polgári korban.¹⁶³

Az 1868. évi VI. törvénycikk alapján a kamarákra ruházott feladatkörök igen szerteágazóak és különbözőek voltak, melyeket alapvetően három csoportba sorolhatunk: a kamarák egyre bővülő közhatósági, véleményező és kezdeményező-javaslattevő feladatokat láttak el. Még csak címszavakban is roppant nehéz utalni mindarra, ami a kamarák napirendjén szerepelt. Ahogy a korábbi fejezetekben rámutattunk: a neoabszolutizmus idején sürgették a bankkérdés rendezését, a vasútvonalak kiépítését, a szabad verseny és ezzel az iparszabadság teljes megteremtését, egy pesti kereskedelmi felső iskola, valamint egy szintén pesti téli kikötő és egy áru- és értéktőzsde létesítését. A dualizmus korában az egyik legfontosabb eredményüknek az ipartörvény előkészítésében való részvételüket tekintették, így a kortársak is úgy tartották, hogy az 1872-es szabályozás szabadelvűsége a kamarák győzelme, a korlátlan iparszabadság elvének diadala volt. Mindemelllett a kamarák részt vettek többek között a pesti Kereskedelmi Akadémia tervezetének, vagy az ausztriai felségterületek és Magyarország közötti vám- és kereskedelmi szövetség módosításának véleményezésében. A kamarák küldöttei részt vehet-

¹⁶³ A kamarák különböző típusaira, történeti fejlődésére és magyarországi kezdeteire vonatkozóan lásd részletesen: STRAUZ – ZACHAR, 2008. 15-38.

tek például a vallás- és közoktatási miniszter által létrehozott országos közoktatási tanácsban, a közlekedési minisztérium vasúti díjszabásról szóló értekezletein, majd az Országos Ipartanácsban illetve az Országos Közlekedési Tanácsban is.¹⁶⁴ Az országos vezető szerephez jutó Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) ülésein fontos kérdéskörként újra és újra visszatértek a szociálpolitikai problémák: így tárgyalták a munkások lakásviszonyainak rendezése iránti előterjesztéseket (1896, 1906), melyek az 1911-ben a parlament elé terjesztett kispesti munkástelepről szóló törvénybe is bekerültek. Foglalkoztak a munkapiac szervezésének kérdésével, a munkaközvetítő intézmények létrehozásával, melyről 1903-ban emlékiratot nyújtottak be a kormányhoz. A szociális biztosítás hatékonysága érdekében már 1899-ben a magán-betegsegélyező pénztárak hatósági ellenőrzését sürgették.¹⁶⁵ Összességében a korszakkal kapcsolatban elmondhatjuk, hogy „nem volt közgazdasági életünknek egyetlen egy vonatkozása sem, amelyben a kamara a maga szavát fel ne emelte volna (...), mindenütt ott találjuk a kamara kezdeményező beavatkozását”.¹⁶⁶ Ennek köszönhetően „a kamarák gazdaságszervező és –fejlesztő tevékenységükkel jelentősen hozzájárultak a kiegyezés utáni gyors gazdasági fejlődéshez. A budapesti kamara ipart és kereskedelmet fejlesztő teljesítménye jelentős szerepet játszott abban, hogy Budapest az ország gazdasági központja lett”.¹⁶⁷

¹⁶⁴ A korszakban zajló kamarai tevékenységre: BOGNÁR, 1997. 11-19. és ZACHAR Péter Krisztián (2005): A szakmai önkormányzatok létrejötte és fejlődése 1850-1918. In: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. Főszerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest. I. k. 115-126.

¹⁶⁵ E kérdésekről lásd bővebben: Szávay Gyula (1927): *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története*. BKIK, Budapest. 381-464.

¹⁶⁶ Lánczy Leó kamarai elnök búcsúbeszéde. MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192 2. d. 2. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1920. évi április hó 20-án tartott teljes üléséről. p. 62.

¹⁶⁷ Bognár, 1997. 19. A dualista Magyarország gazdasági fejlődéséről lásd GULYÁS László (2009): *Regionális folyamatok a 19. században*.

Az 1914 augusztusában megindult háború súlyos következményekkel járt a magyar állam közgazdasági fejlődésére, melyet a kereskedelmi és iparkamarák igyekeztek korábbi tapasztalataik és a magyar társadalom életében betöltött súlyuknál fogva ellentételezni. Csak utalni tudunk a munkaerő-, majd az áruhiányra, a közlekedés terén mutatkozó nehézségekre, „hiteletünk ütemének nagyarányú ellankadására”¹⁶⁸ és a fedezetlen papírpénz-gazdálkodásból adódó problémákra. Ebben az időszakban „minden állami és társadalmi szerv kizárólag azon cél szolgálatába állítottatott, hogy a háborút szövetségeseinkkel együtt mi fejezzük be győzelmesen.”¹⁶⁹ Mindebben a folyamatban pedig – az élelmezés, felszerelés, termelés, szociális ellátás tekintetében is – alapvető szerep hárult a kamarákra, melyek megfelelő mederbe tudták terelni az állami koncepciókat és szükségleteket. A magyarországi kamarák közül is kiemelkedett a BKIK tevékenysége, mely azért is tudott hatékonyan együttműködni a kormányzattal, mert befolyásos elnöke, Lánzy Leó majd három évtizedig vezette ezt a legtöbb taggal és legjelentősebb kereskedelem- és iparirányító szereppel rendelkező érdekképviselői szervet.¹⁷⁰

In: GULYÁS László (szerk.): *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig.* JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged. 93-99. valamint KAPOSZI Zoltán (2002): *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000.* Dialóg Campus, Budapest – Pécs. 250-270. és KÖVÉR György (2007): *Az Osztrák-Magyar Monarchia gazdasági teljesítménye: Lépték és tempó.* In: GERŐ András (szerk.): *A Monarchia kora – ma.* (Habsburg történeti monográfiák; 1.) Új Mandátum, Budapest. 44-72.

¹⁶⁸ *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara működése a világháború első évében.* BKIK, Budapest. 1915. 3.

¹⁶⁹ KATONA Béla (1915): *Magyarország közgazdasága.* In: *Pénzügyi és közgazdasági évkönyv az 1915. évről.* Budapest. 5-6.

¹⁷⁰ Lánzy Leó elnöksége meghatározó volt a magyar kamarai rendszer fejlődése szempontjából, 1893-tól olyan kérdésekben exponálta magát, mint az agrárius támadások elleni fellépés, az önálló magyar vámterület, a kisiparosok fokozott támogatása, vagy a Tavaszi Vásár (a későbbi BNV) életre hívása. Ugyanakkor a

Lánzy Leó portréja, Erdélyi Mór felvétele.¹⁷¹

A legjelentősebb kihívást – a liberális piaci viszonyok mellett elkötelezett kamara számára – a központi árszabályozások bevezetése jelentette, melynek során kormányrendeletekkel igyekeztek meghatározni az egyes cikkek legmagasabb árait. Az ármaximalizálások és korlátozások megszüntették a szabad versenyt, majd megjelent a hatósági jellegű készletgazdálkodás. „A kamara ezekben a nehéz időkben is megtette kötelességét, tanáccsal és tettel is állandóan segítségére volt a kereskedelemnek és az iparnak. A kötött gazdálkodás fölter-

kamara egyik legfontosabb törekvését, a budapesti székesfővárosi törvényhatósági bizottságban való közvetlen képviselőlet a korszakban nem tudta megvalósítani.

¹⁷¹ A kép forrása: Österreichische Nationalbibliothek, ANNO - Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften, Sport und Salon, 23. November 1901.

tózhatatlan előre haladásával szemben igyekezett menteni, ami menthető volt és nemcsak vélemények adásával és előterjesztések megtételével, hanem nem egyszer a gazdasági közigazgatásba való tetteges bekapcsolódással is igyekezett közzgazdaságunk el-elakadó gépezetét a nehézségeken átsegíteni.”¹⁷²

Míg az 1868-as kamarai törvény a kamarák legjelentősebb feladataként a gazdaság általános fejlesztését és emelését határozta meg,¹⁷³ addig a háborús években nem lehetett más szerepe a kamarai szervezetnek, mint arra törekedni, hogy „közzgazdaságunk két fontos ágát, a kereskedelmet és ipart a nagy világpusztulás közepette is a lehetőség szerint legalább konzerváljuk”.¹⁷⁴ Ennek érdekében a liberális alapelvek mellett elkötelezett intézmény hajlandó volt alapelveit feladva a döntéshozatalban minél több hatáskört a kamarai vezetés kezében összpontosítani és „a gyors állásfoglalást igénylő kérdésekben a teljes kamarai ülés helyett számos esetben az elnök kezébe adta a döntés lehetőségét.”¹⁷⁵

Emellett – a korábbi ellentéteken felülemelkedve és az esetleges nézeteltéréseket félretéve – a kamarák, a BKIK vezetése alatt, hajlandónak mutatkoztak együttműködni az ipar és a kereskedelem egyéb, szabad társulásos alapon működő érdekképviselőivel. Ennek intézményesített formájává vált az 1914-ben felállított *Érdekképviselőközi Állandó Közzgazdasági Tanács*. A tényleges koordinációt és a munkát

¹⁷² SZÁVAY, 1927. 488.

¹⁷³ „A kereskedés és ipar, valamint az e téren működő osztályok szükségéit folytonos figyelemmel kísérve, czélszerű javaslatokat készíteni, ezeket a minister elé terjeszteni, úgy annak s az ország törvényhatóságainak, kereskedelmi és iparügyekben, a kivánt felvilágosítást vagy véleményt kiszolgáltatni, a szakképzést s egyáltalában a kereskedelem és ipar fejlődését közvetlenül előmozdítani.” 1868:VI. tc. 3. §. a)

¹⁷⁴ BKIK 1915. 9.

¹⁷⁵ RIGÓ Balázs (2010): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara részvétele az első világháborús hadigazdaságban. In: LÉNÁR Andor – LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (szerk.): *Politika, egyház, minden- napok*. Modern Minerva Könyvek 2. Heraldika, Budapest. 219.

az ún. Titkári Bizottság végezte. Ebben a fővárosi és vidéki kereskedelmi és iparkamarák, valamint az országos jellegű és a fontosabb szakmabeli érdekképviseleti egyesületek¹⁷⁶ titkárai vettek részt, megtárgyalva a háború által felvetett gazdasági kérdéseket.

A leggyakrabban felmerülő kérdés a közellátás biztosítása volt, melynek során olyan kérdések kerültek a Titkári Bizottság üléseinek napirendjére, mint a szénellátás, a tejszálítás, a gabonakészletek kezelése, a gyümölcsstermés konzerválása, stb. Természetesen tárgyalta az Állandó Tanács a kormány által előterjesztett szociálpolitikai törvényeket is. Azonban még ezek megszületését megelőzően az első teendők között találjuk azt a gyorssegélyt, melyet a háború nyomán állástalanná vált, vagy hadba vonult kiskereskedők és kisi-
parosok hozzátartozói számára igyekeztek nyújtani az érdekképviseletek. Budapesten a BKIK e célból két külön alapot állított fel, báró Kohner Adolf¹⁷⁷ és Thék Endre¹⁷⁸ elnöklete alatt, melyek a teljes Nagy Háború ideje alatt működtek és igyekeztek segélyeket nyújtani.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, Országos Ipartestület, Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés, Kereskedelmi Csarnok, Pesti Lloyd Társaság.

¹⁷⁷ Kohner Adolf családja a tollkereskedelemtől indult, majd jelentős földbirtokok, vegyipari vállalkozások és bankház működtetése is hozzájárult gazdagodásához. I. Ferenc József 1912-ben bárói ranggal jutalmazta, sőt az udvari főtanácsosi címet is kiérdemelte. Fontos posztokat viselt a magyarországi zsidó szervezetekben, és vezető szerepe volt az Országos Képzőművészeti Egyesületben is. UJVÁRI Péter (szerk.) (1929): *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest.

¹⁷⁸ Thék Endre (Orosháza, 1842. nov. 1. – Bp., 1919. jún. 8.): nagyiparos, a nagyüzemi magyar bútorgyártás megteremtője. Alelnöke volt az Országos Iparegyesületnek és a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarának. KENYERES Ágnes (szerk.) (1981): *Magyar Életrajzi Lexikon*. Budapest.

¹⁷⁹ Lásd erről MNL OL Z 195. 739. cs. 41. t. (Segélykuratórium, segélyügylek), valamint részletesen: BKIK 1915. 9-20.; Szávay, 1927. 489-490.

A közigazgatással való együttműködés során a kamarák javaslatára összefoglalták és gyűjteményes formában a Magyar Vámpolitikai Központ által kiadták a háborús gazdasági törvényeket és rendeleteket.¹⁸⁰ Emellett szintén sor került az ellenséges, a szövetséges és a semleges államokban fennálló kiviteli tilalmak jegyzékének összeállítására. A kamarák hazai jelentős szerepét mutatta, hogy a külföldi vállalatok ellenőrzésével megbízott felügyelő-biztost a kereskedelmi és iparkamarák jelölhették. Mindemellett pedig a BKIK tartotta nyilván az egyes kamarai tagok ellenséges hadviselő államokban fennálló követeléseit is.¹⁸¹ 1916 októberétől működött a „Délkeleti megszállott területek magyar hitelezőinek központja”, majd a „Romániában érdekeltek magyar központja”, végül 1918-ban összefogva a korábbi külön bizottsági munkákat a „Külföldi vagyonérdekeket védő szervezet”.¹⁸²

A hadigazdaság egyik legfontosabb jellemzője a hadikölcsönök megjelenése volt.¹⁸³ Az első kölcsönjegyzések közvetlenül a háború augusztusi megindulását követően történtek, míg egy második jelentős kötvénykibocsátásra Olaszország antant-oldali hadba lépését követően került sor. A kamara – és különösen Lánzy Leó elnök – nemcsak széleskörű propagandát fejtett ki a hadikölcsönök jegyzése érdekében, hanem az állam támogatása érdekében – a BKIK teljes vagyonát és nyugdíjalapjainak tőkéjét is ezekbe fektette.¹⁸⁴ A hadikölcsönök

¹⁸⁰ A dr. Székely Artúr kamarai előadó szerkesztésében megjelent *Háborús gazdasági törvények és rendeletek* című sorozat 1918-ig rendszeresen jelent meg. MNL OL Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi december hó 21-én tartott teljes üléséről. p. 616-617.

¹⁸¹ BKIK 1915. 95-96.

¹⁸² RIGÓ, 2010. 222.

¹⁸³ Az elhúzódó háborúnak a magyar gazdasági életre történő hatásairól lásd GULYÁS László (2009): *Az első világháború és Trianon következményei a magyar gazdaságra*. In: GULYÁS László (szerk.): *A modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig*. JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged. 101-112.

¹⁸⁴ SZÁVAY, 1927. 493. A BKIK, az Országos Iparegyesület, a MGYOSZ és az Országos Kereskedelmi Egyesülés külön felhívásban

nők jegyzésének sikerét mutatja, hogy már az első kibocsátás esetében is rendkívül jelentős volt az 1000 korona alatti jegyzések (összesen 60 millió korona) és a két-, illetve tízezer korona közötti jegyzések (összesen 436 millió korona) aránya. Majd a második kibocsátás esetében még jelentősebb mértékben megugrott az ezer koronáig terjedő kis jegyzések száma (összesen 372 millió korona).¹⁸⁵ A hadikölcsönök sikerét azzal is támogatta a kamara, hogy saját pénzkészletét, illetve a kamarai nyugdíjalap tőkéjét is ezekbe fektette.¹⁸⁶

A kamara véleménye szerint a háború második évétől egyre erőteljesebb állami kontroll érvényesült az ország gazdasági életében és német mintára egyre több területre terjesztették ki az ármaximalizálást és a központosított irányítást. Ez az alapvetően liberális értékrend mellett elkötelezett és a manchesteri kapitalizmus laissez faire szellemiségében fogant kamarai mozgalom számára komoly kihívást és megalkuvást is jelentett.

A háborús viszonyok között a kényszergazdálkodás folyamatos kiterjesztése volt megfigyelhető: „egyes cikkek valóságos gazdasági diktatúra alá helyeztetek” – jegyzi meg a korabeli megfigyelő.¹⁸⁷ Az első termények, melyek esetében

fordultak tagjaikhoz, melyben kiemelték, hogy „a polgári munka harcosainak is meg kell kettőzteniök hazafias kötelességük teljesítését. Az állam elvárja tőlünk, hogy használjuk fel a nemzeti kölcsön új határidejét arra, hogy választ adjunk az olasz támadásra: minden magyar iparos, kereskedő jegyezzen tehetsége szerint megsokszorozódott buzgalommal, hogy büszkén mondhassa el magáról, hogy mikor legtöbb ellenség szakadt reánk, akkor áldozott legtöbbet honáért.” Az 1915. május 29-i felhívást közli: BKIK 1915. 90-91.

¹⁸⁵ KATONA, 1915. 133-135.

¹⁸⁶ Vö.: RIGÓ, 2010. 234.

¹⁸⁷ SZÁVAY, 1927. 494. „Ama téves felfogásból kiindulva, hogy a háborús gazdasági helyzet rosszabbodását az anyagi haszon elérését célzó kereskedők okozták s hogy ezért a háborús áruforgalom lebonyolítását rájuk, mint teljesen megbízhatatlan, sőt közveszélyes egyénekre bízni nem lehet, vezérgondolattá vált,

sor került a központosításra a gabonafélék és az örlemények voltak. E tekintetben már az 1915. januári 240/1915. ME. rendelet előírta a házi szükségleteket meghaladó termékmennyiségek hatósági áron történő beszolgáltatását az Országos Gazdasági Bizottságnak. Majd ezt a 422/1915. ME. rendelettel a lisztfélékre is kiterjesztették. A tényleges központosítást végül a Russó Illés vezetésével megszervezett Haditermény Rt. létrehozása jelentette 1915. június 16-án.¹⁸⁸

Azt a tényt, hogy a kamara, illetve annak tagjai, maguk az iparosok és a kereskedők milyen felkészültek voltak az adott kor meghatározó pillanatában, jól szemlélteti egy késői megfigyelő elemzése: „A kereskedelem korlátozottságának fejében munkájukhoz most a hatósági bizományosi jelleget megnyerő kereskedők hatalmas rutinja és szervezőképessége meglepő gyorsasággal állítja lábra mindezeket a szervezeteket.” A Haditermény Rt. esetében a délelőtti alakuló ülést követően „délutánra már kibérlik a Nádor utca egy sarokházának I. emeletét, estére a Teleki téren megvett ócska íróasztalokkal már be is bútorozzák, s másnap reggel 7-kor szerződtek az első 24 tisztviselőt is, kikötve azonban, hogy széket hozzanak magukkal, ezt ugyanis hamarjában nem tudtak beszerezni.”¹⁸⁹

A Haditermény Rt. létrehozását folyamatosan újabb és újabb termékek központi irányítás alá vonása követte, így jött létre – többek között – a Fémközpont, a Takarmányközpont, a Vasbizottság, a Lenipari Központ, a Hadi Szénbehozatali Rt, a Faértékesítő Hivatal, a Bőrközpont, stb.¹⁹⁰ 1914 során elsősorban a szeszfőzésre alkalmas anyagok korlátozására és a liszt-készítés szabályozására került sor, majd folyamatosan terjesz-

hogy a kereskedők kikapcsolásával eszközlendő az áruelosztás.” *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara működése a világháború harmadik évében. 1917. január – 1917. december.* BKIK, Bp. 1918. 9.

¹⁸⁸ Lásd: 2072/1915. ME. rendelet.

¹⁸⁹ VÖRÖS Károly (szerk.) (1978): *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig.* (Budapest története IV. k.) Akadémiai, Budapest. 730.

¹⁹⁰ Lásd bővebben: KATONA, 1915. 300-301.

tették ki a kényszergazdálkodást a búza, rozs, árpa, kukorica és az olajos magvak terére. Majd az élelmiszereken túl kiterjesztették 1915 során a szabályozásokat a fémekre, a nitrogéntartalmú anyagokra, a bőrkészletekre és a bőrgyártási anyagokra, a gumira, gyapjúra, nyerspamutra, majd az ásványi olajra, a gyantára és a terpentinre is. 1916-tól, majd fokozottan 1917-től a glicerin, az ócskavas, a cukor, a kender, az élesztő, a szén, a papírhulladék, a szappan, a cipő, a konzerv, a fa, a szerszámgépek, az azbeszt, a prémek, és még sok egyéb termék is központi irányítás alá került.¹⁹¹

Ezáltal a háborús kereskedelemre legnagyobb befolyást minden bizonnyal a különböző áruközpontok gyakorolták.¹⁹² Ezekre elsősorban a hadiérdekek biztosítása szempontjából volt szükség¹⁹³, amit a kamarák is elismertek, azonban többször véleményt nyilvánítottak a központok bürokratikus szervekké alakítása és ezáltal a kereskedelem további központi irányítása ellen. „Irányadó kereskedelmi körökben nem nézték jó szemmel ezeket a központokat, nem ugyan jelenlegi

¹⁹¹ Lásd erre: *Budapest története IV.* 728-729. A kényszergazdálkodás minden esetben először a készletek felmérésével, kötelező bejelentésével kezdődött, ezt követően a hatóságoknak lehetősége nyílt a készletek zárolására és hatósági igénybevételére, valamint ezzel összefüggésben az adott termékek vagy alapanyagok feldolgozásának, forgalmazásának és fogyasztásának korlátozására. Ugyancsak követhette ezt a folyamatot a zárolt anyagok felajánlási vagy eladási kényszerének elrendelése és árának maximalizálása.

¹⁹² Az áru- vagy anyagközpontok célja azon nyersanyagok, áruk és közszükségleti cikkek egységes irányelvek mentén történő szétosztása volt, amelyek forgalmát a háborús körülmények, a termelés elégtelensége, a valutaromlás és az árpolitika megzavarták.

¹⁹³ „Minden intézkedés döntő elve abban csúcscsodó ki, hogy tényleges árukészlet és a remélt termelés két részre osztandó: az egyik a hadseregé, a másik pedig a polgárságé. Bizonyára nem lehet meglepőnek tartani vagy kifogásolni, ha a hadseregnek teljes rész jut és csak ami megmarad, osztható fel a polgári fogyasztás céljaira.” KATONA Béla (1916): *Magyarország közgazdasága. Pénzügyi és közgazdasági évkönyv az 1916. évről.* Budapest. 23.

működésük miatt, hanem mert attól félték, hogy azok esetleg a békés időkre is fenntartatnak, ami a kereskedelem végtelenül súlyos megkárosításával járhatna”¹⁹⁴. A kamara azt a veszélyt látta az áruközpontok túlzott térnyerésében, hogy „egyenesen az államszocializmus irányába fogna terelteni egész közgazdasági életünk”.¹⁹⁵ Emellett a kamara kifogásolta kereskedelmi gyakorlatukat, vagyis hogy nem vonták be munkájukba a szakmabelieket és egyben ellehetetlenítették a legális közvetítő kereskedelem érvényesülését.¹⁹⁶

Ezért is fűzött részletes memorandumot az 1917. évi 4.308 ME: rendelethez, mely kormányhatósági felügyelet alá vonta a gazdasági központokat. Kifogásolta, hogy a békeidőkben megbízhatónak tekintett kereskedőket miért hagyják ki a szervezetből és szorgalmazta, hogy a „normális viszonyok helyreállítása idején a gazdasági erő szabad érvényesülését korlátozások ne akadályozhassák”.¹⁹⁷ E helyütt érdemes megemlítenünk, hogy 1918 novemberében a kormányzat elhatározta az áruközpontok felszámolását és ennek végrehajtására a BKIK ügyvezető titkárát kormánybiztossá nevezték ki. A Tanácsköztársaság által megkísérelt kommunista tervgazdaság keretei között a központok anyaghivatalokká alakultak, majd legtöbbjük hatásköre 1919/1920 fordulóján, a polgári igazgatás helyreállításával, szűnt meg.¹⁹⁸

¹⁹⁴ KATONA, 1915. 301.

¹⁹⁵ Lánczy Leó elnök beszédét idézi: SZÁVAY, 1927. 499.

¹⁹⁶ RIGÓ, 2010. 229.

¹⁹⁷ KATONA Béla (1917): *Magyarország közgazdasága. Pénzügyi és közgazdasági évkönyv az 1917. évről*. Budapest. I. k. 27. Lásd erről: MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Előterjesztés a háborús gazdasági szervezetek (központok) ellenőrzése és átszervezése tárgyában. 3. függelék az 1917. évi december 21-iki teljes ülés jegyzőkönyvéhez. p. 693-710.

¹⁹⁸ A gabona és lisztforgalom tekintetében még 1923-ig, állandóan csökkenő mértékben, de volt korlátozás, míg a szén- és a faforgalom korlátozása 1924-ig állt fenn. a Haditermény Rt. 1919-ben átalakult, szerepét a FUTURA, a Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Rt. vette át.

Ugyanakkor a háború ideje alatt az áruközpontok is hozzájárultak a szükségleti cikkek és élelmiszerek árának jelentős növekedéséhez.¹⁹⁹ Emiatt nem volt elégséges a kamarák fentebb említett etikai állásfoglalása és nem vezetett sikerre a kormányzat korai fellépése sem (eszerint az 1914. évi 5.600 B.M. rendelettel tilalmazta a kormány az élelmiszerek és az elsődrendű szükségletek kielégítésére szolgáló áruk túlárazását). Így kerülhetett sor számos, a rendőrhatóságok által indított árdrágítási kihágási ügyekre, melyekben végül a kamara jelentős szerepet kapott. Minden jelentősebb esetben – a belügy-miniszter és a budapesti rendőrfőkapitány utasítására – a hatóságok kikérték a BKIK szakértői véleményét, ami roppant mód megnövelte a kamara adminisztratív munkáját.²⁰⁰ Példaként említjük meg, hogy míg 1914 augusztusa és 1915 augusztusa között összesen 513 esetben kellett szakvéleményt adnia a kamarának, addig az 1917-es esztendőben az első-, második- és harmadfokú hatóságok több mint 2.000 esetben kérték ki árdrágulások kapcsán a kamara szakvéleményét.²⁰¹ Ezeket a feladatokat annak ellenére sem lehetett csökkenteni, hogy a kormányzat még az 1916. október 26-án kiadott rendeletével felállította az Országos Közélelmezési Hivatalt Kürthy Lajos báró elnökletével²⁰², majd végül 1917-ben a 3.678/1917 ME. rendelettel (közkeletű nevén „lánckereskedelmi rendelettel”) létrehozta a budapesti Központi Árvizsgáló Bizottságot és a helyi árvizsgáló bizottságok országos hálózatát.²⁰³

¹⁹⁹ „Ami a drágaságot illeti, hát itt sok igazság van abban, hogy a központok mesterségesen is emelték az árakat, aminek oka azok feltétlenül szükséges bürokratizmusában keresendő.” KATONA, 1917. I. k. 28.

²⁰⁰ BKIK 1915. 46-47.

²⁰¹ BKIK 1915. 48. és BKIK 1917. 30.

²⁰² 3.560/1916. ME. rendelet. Szervezetének és működésének ismertetését lásd: KATONA, 1916. 43-45.

²⁰³ Lásd részletesen BKIK 1917. 11-12. és KATONA, 1917. 58-59. Az érdekképviseltek külön hangsúlyozták, hogy a rendelet számos kitétele veszélyezteti a legális kereskedelmi tevékenységet és tekintve a késői megszületését, már nem járulhat hozzá az áremelkedések

Emellett akadt számos termék, melyek esetében a háborús drágaság nemcsak a kereskedelmet nehezítette, de egyben a polgárok életében is gondokat okozott. Ebből fakadóan a budapesti kamara már 1915-ben kezdeményezte, hogy a magyar kamarai vezetők az érdekelt minisztériumok képviselőivel üljenek tárgyalóasztalhoz és közös felterjesztésben forduljanak a miniszterelnökhöz az áremelkedés mérséklése érdekében. A BKIK 1915. október 19-én megtartott ülésének jegyzőkönyve szerint Lánczy Leó elnök az árak csökkentését részben az állami ellenőrzések feloldásától várta, ki akarta küszöbölni az árumozgást korlátozó, a szabad forgalmat gátló hatósági intézkedéseket. Lánczy felhívta a figyelmet, hogy a bűnbakkeresés nyomán a fogyasztók körében elterjedt az a nézet, hogy a kereskedő-réteg felelős a kialakult helyzetért, miközben több vizsgálat is egyértelművé tette, hogy „a hivatásos tisztas kereskedelem rejtett árukészletek felhalmozásától, a kínálat mester-séges visszatartásától és mindazoktól az inszolid praktikáktól, amelyek az árak felhajtását eredményezik, teljesen távol áll”.²⁰⁴ Éppen ezért a BKIK elnöke „egységes és céltudatos kormány-akció” véghezvitelét sürgette, melynek nyomán – figyelembe véve a kamara korábban is előterjesztett javaslatait – elérhető az élelmiszerárak csökkenése.

A kamarai adminisztrációt tovább tetézte, hogy a háború folyamán a BKIK iparosztálya szinte az egész ország anyag-ellátását igyekezett fokozatosan megszervezni. Ez különösen

megakadályozásához. Lásd erről: MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi március hó 6-án tartott teljes üléséről. II. függelék: Jelentés a főlöslegesen lánczolatlan kereskedelem (az ú. n. Kettenhandel) rendszabályozását célzó rendelet-tervezet ügyében tartott szakértekezletről. p. 55-68. valamint MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi október hó 11-én tartott teljes üléséről. II. melléklet: Jelentés a közszükségleti cikkek forgalombahozatalánál előforduló visszaélések meggátlása tárgyában kiadott 3.678/1917. M.E. számú kormányrendelet (ú.n. lánczkereskedelmi rendelet) revíziója ügyében tartott szakértekezletről. p. 489-498.

²⁰⁴ Lánczy Leó elnök beszédét idézi: SZÁVAY, 1927. 495.

azért vált elengedhetetlenül fontossá, mivel „a háború igényei: a frontok és a hátszág ellátása egyaránt hatalmasan megnövelik az iparral szemben támasztott követelményeket, jórészt éppen azoknak az iparágaknak vonatkozásában, melyeknek súlypontjai, legnagyobb és legmodernebb üzemei Budapesten vagy az elővárosi övezetben működtek”.²⁰⁵ A kamarai átszervezés nyomán, újabb munkatársak csatasorba állításával lehetővé vált „az ipari, különösen a közép- és kisipari anyagellátásnak az adott viszonyok között elérhető legjobb megoldását” elősegíteni.²⁰⁶ E helyütt nem tudunk részletes képet adni arról az aprólékos munkáról, mely a kamara iparosztályának keretében zajlott, csak utalásszerűen emelnénk ki néhány olyan kezdeményezést, melyek jól szemléltetik, hogy a kamarai tisztviselők és az osztályok, illetve a kamara vezetői mennyire együtt éltek az ország és a főváros szükségleteivel. Így a kamara kapacitás-bizonyítványokat állított ki az ipar szereplői számára a fémkiutalásokhoz elengedhetetlen szükséglet-megállapítások érdekében. Az élelmiszeripart több intézkedéssel is segítette, ezek közül is érdemes megemlíteni a nyershús-feldolgozás érdekében kivívott szállítási kedvezményeket, vagy a szalámi-gyártás biztosítása érdekében a kamarán belüli katonai bélelosztó bizottság létrehozását. A kamara fellépett a hadvezetőségnél a mellőzött hazai konzervgyárak érdekében, valamint közbenjárt a szappangyártó ipar nyersanyagszükségleteinek biztosítása érdekében is.²⁰⁷

Minden gyakorlati igyekezet mellett a kamara nem feledkezhetett meg a szociális kérdésekről sem. Így elsősorban a

²⁰⁵ *Budapest története* IV. 730. Lásd erre MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 1. d. 38. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1916. évi július hó 11-én tartott teljes üléséről. p. 619; p. 628-629.

²⁰⁶ SZÁVAY, 1927. 504. „Állandóan növekedő számú munkatársaink közreműködése azonban lehetővé tette azt is, hogy ne csak a jelen aktuális gazdasági szükségleteire irányítsuk munkásságunkat, hanem cél tudatos előrelátással a jövő problémáival, a háborús gazdasági állapotból a békekorszakba való átmeneti idők gazdasági kérdéseivel is foglalkozhassunk.” BKIK 1917. 4.

²⁰⁷ Bővebben lásd SZÁVAY, 1927. 506-507.

kis- és kézműipart sújtó problémákat igyekezte orvosolni a kamara vezetése. Az ipartestületek bevonásával a BKIK kebelén belül került felállításra a kisipari segélykuratórium, mely megállapította azoknak a kisipari családoknak a körét, melyektől a családfőt katonai szolgálatra vonultatták be és rendszeres havi segélyt utalt ki ezeknek a családoknak. Egyedül Budapesten így közel 4.000 rászoruló kisiparos család részesült rendszeres anyagi támogatásban.²⁰⁸ Ezzel a kamara megelőzte az állami szervek intézkedéseit, ugyanis a háború első időszakában sem országosan, sem budapesti városi szinten nem került felállításra komolyabb segélyhivatal. Az első időszakban csak a Városi Népsegítő Iroda igyekezett a lakosság és a városigazgatás rendelkezésére állni, ám akkor is elsődlegesen tanácsadással és útbaigazítással. Végül azonban Budapesten jött létre a Központi Segítő Bizottság, melynek feladata a társadalmi segélyezés összefogása és koordinálása volt.²⁰⁹ Kormányrendelet alapján támogatta a kamara a hadirokkantak iparban való elhelyezkedését, a BKIK szervezte és bonyolította le azokat a szakvizsgákat, melyek bizonyították az ipari képezésük megszerzését. Sőt a kamarai törvény által a kamarára bízott oktatási feladatokat a háború ideje alatt is ellátta a BKIK, így a sanyarú körülmények közepette is biztosította az ipari továbbképző tanfolyamok lebonyolítását.²¹⁰

Külön szakterületet jelentett a háború során felállított hitelvédelmi szervezetekben való kamarai részvétel. E helyütt ezekre is csak utalni tudunk: így a BKIK a háború első percétől gyűjtötte az ellenséges külföldi államokkal szemben fennálló kereskedelmi követeléseket, majd megszervezte a „Délkeleti megszállott területek magyar hitelezőinek központját”, részt vett a „Délkeleti megszállott területek német, osztrák és magyar hitelezőinek központja” munkájában. Továbbá

²⁰⁸ SZÁVAY, 1927. 509-510.

²⁰⁹ *Budapest története IV.* 749.

²¹⁰ „Dacára a háborús viszonyoknak, kereskedelmi szakoktatásunk menete zavartalan volt, s bár a tanerők jó része katonai szolgálatra vonult be, az itthon maradt tanári kar önfeláldozó kötelességtudással végezte nehéz munkáját...” KATONA, 1915. 340.

Lánczy Leó kamarai elnök kezdeményezésére (a kamara épületében) jött létre a „Romániában érdekeltek központja” és végül 1918. március 12-én a „Külföldi vagyongerdekeket védő szervezet”.²¹¹

Az általános kérdések közül a kamara szerepet vállalt tagjainak érdekképviselésében például a vasúti szállítások ügyében. A Budapesten összpontosult magyar vasúthálózatot teljes egészében a katona- és hadianyag-szállításoknak rendelték alá, ami komoly nehézségeket okozott az áruszállítás terén.²¹² Ezért is vált különösen érdekessé – Szerbia és Románia egyes területeinek megszállását követően – a magyar fővárosba áramló vagy innen exportálható cikkek fogadására, újraelosztására a tervbe vett „Duna-Tisza hajózási csatorna és a budapesti kereskedelmi kikötő” melyek a kamarai vélemény szerint „a legsürgősebben megvalósítandó feladatok közé sorozandók” voltak.²¹³ E kérdésekben azonban a BKIK nem tudott sikereket felmutatni.

²¹¹ Lásd ezekre részletesen: BKIK 1917. 121-132; valamint 66.492/1918. kereskedelemügyi miniszteri rendelet. Lásd még MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 193, Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, elnöki iratok, 7. d. 56. sz. eln. 1917. (fogalmazvány) és MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi december hó 21-én tartott teljes üléséről. p. 608-609.

²¹² „A hadvezetőség a dolog természete szerint a vasutakat teljesen saját rendelkezése alá helyezte s a polgári igényeket teljesen alárendelte a hadviselés érdekeinek. Ennek következtében – különösen a világháború első hónapjaiban – úgy az ipari, mint a kereskedelmi élet igen érzékeny károkat szenvedett...” BKIK 1915. 78. „Ezeknek a bajoknak főokai a katonaság azon érthetetlen türelmetlensége, amellyel a polgári szükségletek iránt viseltetik, a forgalom irányításának szervezetlensége és a szállítatók szervezetlensége egyéb mélyebben gyökeredző háborús okokon kívül.” BKIK 1917. 134. Lásd még erre: *Budapest története IV.* 727.; Katona, 1916. 499.

²¹³ BKIK 1915. 84. Ezzel kapcsolatosan lásd: MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi március hó 6-án tartott teljes üléséről. XII. függelék: Előterjesztés a budapesti kereskedelmi kikötő ügyében. p. 165-176. valamint MNL OL,

A háború előrehaladásával a BKIK is igyekezett napi-rendre tűzni a fegyvernyugvás után beálló helyzet normalizálásának kérdéseit is. A kamara már 1916 során kiadott egy dr. Székely Arthur külkereskedelmi előadó és Vágó József ügyvezető titkár által megfogalmazott előterjesztést, mely sürgette kormányzati lépések megtételét az „átmenetgazdaság” szempontjából. A fő hangsúly e téren egy országos hivatal létrehozásán volt, mely statisztikai adatokkal és szervezőmunkával járulhatna hozzá a békegazdaságba való átmenet kidolgozásában. Az előterjesztők már ekkor felhívták a figyelmet a nyersanyagbeszerzés, a szállítmányozás, az elosztás nehézségeire és javasolták a kamarák bevonását ebbe.²¹⁴ Ezt követően a BKIK – lépést tartva az állami közigazgatás előkészületeivel és az átmenetgazdaság-ügyi minisztérium felállításával²¹⁵ – 1917 júniusában újabb tanácskozás keretében foglalkozott a leszerelés gazdasági kérdéseivel. Sőt ez év decemberében a kamara teljes ülésének napirendje is az „átmenetgazdaság” kérdéseit állította vizsgálódása középpontjába. E témakör teljes áttekintése végett a BKIK elnöke javaslatára felállításra került egy külön átmenetgazdasági szakcsoport is Heinrich Ferenc kamarai alelnök vezetésével. A szakcsoport részletes vizsgálat tárgyává tette a hadsereg személyi és dologi

Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi július hó 3-án tartott teljes üléséről. I. függelék: Felirat a kereskedelmi kikötő ügyében az illetékes minisztériumhoz. p. 291-293.

²¹⁴ Lásd MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 1. d. 38. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1916. évi július hó 11-én tartott teljes üléséről. Vágó József kamarai segédtitkár előterjesztése a munkaközvetítésről és a hadbavonult munkások háború utáni demobilizációjáról. p. 653-676. Valamint: KATONA, 1916. 280-281.

²¹⁵ Ennek élére a magyar közgazdaságtan és statisztika kiemelkedő alakja, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a budapesti Kereskedelmi Akadémia és a budapesti egyetem korábbi professzora, a jogi kar volt dékánja, Földes Béla (1848-1945) került, míg államtitkára Emich Gusztáv, a későbbi kereskedelemügyi miniszter lett.

leszerelésének, a nyersanyagbeszerzésnek, a kivitel-fejlesztésnek, a közlekedés-ügynek, a szociálpolitikának, a valuta- és hitel-ügynek a kérdéseit.²¹⁶ Mindezekre a lépésekre azért is szükség volt, mert Földes Béla átmenetgazdaságügyi miniszter még 1917 szeptemberében rendeletben állította fel az Országos Átmenetgazdasági Tanácsot, melybe a kamarák és az érdekképviseltek is delegálhattak egy-egy tagot és mely feladata a békés gazdálkodásra való áttérésben történő aktív segítségnyújtás volt.²¹⁷

A kamarák szintén bekapcsolódtak a béke-előkészítés munkálataiba is.²¹⁸ E kérdéskör kapcsán, mely egy önálló tanulmányra elegendő forrással rendelkezik, csak ismételten utalni tudunk arra, hogy a BKIK szakemberei mind a gróf Teleki Pál elnöklete alatt működő előkészítő bizottság, mind pedig gróf Apponyi Albert delegáció-elnök számára készítették feljegyzéseiket.²¹⁹ Ezek alapvetően az ipar és kereskedelem

²¹⁶ BKIK 1917. 147-148. A szakcsoport létrehozására: MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi december hó 21-én tartott teljes üléséről. p. 650.

²¹⁷ Lásd részletesebben: KATONA, 1917. I. k. 85-87. valamint RIGÓ, 2010. 234-236.

²¹⁸ GULYÁS László (2012): *A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919-1924.* Attraktor, Máriabesnyő. 19.

²¹⁹ A trianoni békediktátumot végül nem Apponyi Albert, hanem a magyar kormány nevében Dr. Benárd Ágost népjóléti és munkaügyi miniszter, és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter írták alá. Erre vonatkozóan lásd VIZI László Tamás (2010a): A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. *Közép-Európai Közlemények.* III. évf. 3. szám. 2010/3. No. 10. 67-79.; VIZI László Tamás (2010b): Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. *Közép-Európai Közlemények.* III. évf. 4. szám. 2010/4. No. 11. 109-132.; VIZI László Tamás (2013): Egy elfeledett magyar diplomata: Drasche-Lázár Alfréd. In: *A felfedező tudomány.* Főszerk.: BESZTERI Béla. MTA VEAB – SZIE, 2013. Online: http://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmányok/vizi_laszlo.pdf; valamint VIZI László Tamás (2014): Ki írja alá a trianoni békét? *Rubicon Történelmi Magazin.* XXIV. évf. 260. szám. 2014/6. 70-76.

aktuális helyzetéről, a békekötés pénzügyi vonatkozásairól, a megszállott területeken lévő budapesti/magyar érdekeltségekről szóltak és kivétel nélkül alaptételként Magyarország földrajzi és gazdasági egységének axiómájából és a háború végén kezdődött gazdasági-társadalmi folyamatokból indultak ki.²²⁰ E kamarai véleményeket még hatékonyabban sikerült kifejteni annak köszönhetően, hogy Lánczy Leó kamarai elnök és Székács Antal, a BKIK alelnöke egyben a békedelegáció közgazdasági szakértői is voltak. Mint ismeretes, 1920. június 4-én nem a szakértelem kérdése volt a döntő...

A magyar delegáció tagjai, Benárd Ágost (középen, cilinderrel a kezében) és Drasche-Lázár Alfréd (jobbra fedetlen fővel) elhagyják a békediktátum aláírása után a Nagy-Trianon kastélyt²²¹

²²⁰ Lásd erre: MNL OL. Gazdasági Levéltár, Z 195.1527. cs. 236. t. A trianoni béketárgyalások pénzügyi részét előkészítő kamarai bizottság tervezetei, valamint MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 195.1527. cs. 240. t. Az elszakítandó területek teherbíró képességére vonatkozó számítások, statisztikai adatok. Emellett a korszak társadalmi mozgásaira: KOUDELA Pál (2014)a: A kivándorlás és a jólét összefüggése hazánkban az első világháború előtt és után. *Közép-Európai Közlemények*. VII. évf. 2010/3-4. No. 26/27. 79-89.

²²¹ A kép forrása: Bibliothèque nationale de France. Gallica. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b530372651/f1.zoom.r=hongrois.langEN#>

A főváros kereskedelmi és iparkamarája – ahogy a fenti-ekben bemutatni igyekeztünk – rendkívüli erőfeszítéseket fejtett ki a háborús viszonyok során nemcsak Budapest, de az egész ország gazdaságának fenntartása és működtetése szempontjából. A legnagyobb kihívást e tekintetben a liberális piacgazdasági viszonyok iránt elkötelezett, a szabad kereskedelem és a szabad verseny pártján álló kamarai tagok számára minden bizonnyal az ármaximalizálások, a beszolgáltatások és az áruközpontok gazdaság-irányító, de a kamarák véleményét gyakran mellőző tevékenysége jelentette. Lánczy Leó véleménye szerint a kormányzat „nem mutatkozott mindig elég erősnek arra, hogy útját állja és ellenálljon bizonyos antimerkantilis és antikapitalisztikus áramlatoknak”²²² és ezeket a kamara sem tudta kellőképpen ellensúlyozni. Ennek ellenére saját adminisztrációjának növelésével, a jogszabályok rendszerezésével, információnyújtással és hatékony tanácsadással, valamint számos szociális és a gazdaság egészét érintő törvény-előkészítő kezdeményezésével, valamint a mindennapokban kifejtett gyakorlati munkájával a BKIK bebizonyította szerepét az ország gazdaság-irányításában és –vezetésében.

A BKIK tevékenységét a Nagy Háború idején az uralkodó is elismerte. Több hazai kamarához hasonlóan a budapesti érdekképviselő esetében is adományozott kitüntetések a szervezet vezetőinek, illetve meghatározó tagjainak. Így Thék Endre és Heinrich Ferenc, a kamara két alelnöke az Osztrák Császári Ferenc József Rend középkeresztje a csillaggal kitüntetést vehette át „a háború alatt a gazdasági élet terén kifejtett hasznos munkásságuk elismeréséül”.²²³ A

²²² MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 192. 2. d. 1. t. Elnöki megnyitó. Jegyzőkönyv a BKIK 1917. évi július hó 3-án tartott teljes üléséről. p. 249.

²²³ MNL OL, Gazdasági Levéltár, Z 193 8. d. A kereskedelemügyi m. k. miniszter 34.220/elh. sz. 1918. szept. 25-én kelt leirata a Kereskedelmi és Iparkamarának. Mint az ehhez kapcsolódó 32.586/1918 szám alatti, október 7-i elnöki fogalmazványokból kiderül szintén elismerésben részesült Vágó József kamarai ügyvezető titkár és Hoffer Márton kamarai titkár, akik a II. osztályú polgári hadi érdemkereszt kitüntetést, tovább dr. Kemény Dezső segédtitkár,

Tanácsköztársaság civil szervezetek és polgári érdekképviseleti intézmények elleni fellépését túlélve a BKIK és a magyar kamarai rendszer – a megváltozott, kényszerű körülmények közepette is – nagymértékben hozzá tudott járulni Csonka-Magyarország talpra állításához és az 1920-as évek konszolidációjához.²²⁴

aki a III. osztályú polgári hadi érdemkereszt kitüntetést kapta, valamint Bruck Arnold kamarai tag, aki királyi tanácsos címet nyert.

²²⁴ E témakörrel részletesen többek között: STRAUZS Péter (2006a): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szervezete és működése a két világháború között. In: GERGELY Jenő – HORVÁTH Ildikó – STRAUZS Péter (szerk.): *A múlt feltárása – előítéletek nélkül*. ELTE TDI, Budapest. 157-175. valamint STRAUZS, 2008. 130-140.

A KAMARÁK TÖRTÉNELMI KERESKEDELEMFEJLESZTŐ SZEREPE A BUDAPESTI NEMZETKÖZI VÁSÁR TÜKRÉBEN (1885-1945)

A modern, polgári korszakba ágyazódó piacorientált gazdaság alapjait hazánkban a kiegyezés rendszere nyomán megvalósuló kamarai önkormányzat nagymértékben elősegítette. Mint arról a korábbi fejezetekben behatóan értekeztünk, a magyar gazdasági kamarai hálózat már a neoabszolutizmus korától kezdődően meghatározó gazdaságpolitikai kezdeményezéseket tudott útjára bocsátani. Olyan témák szerepeltek a kamarai ülések napirendjén, mint a bankkérdés rendezése, az osztrák nemzeti bank megnyitott fiókjának dotációemelése, a dunai gőzhajózás monopolizálásának veszélyei, a közúthálózat fejlesztése, a vasútvonalak kiépítése, a szabad verseny és ezzel az iparszabadság teljes megteremtése, Pesten egy átmeneti raktár és egy külföldi mintára szervezett kereskedelmi felső iskola létrehozása²²⁵, valamint egy szintén pesti téli kikötő és egy áru- és értéktőzsde létesítése.²²⁶ A pesti kamara egyik első jelentése általános problémaként említette a kereskedők és iparosok nehéz helyzetét, a kormányzat gátló fellépését. Ennek nyomán sürgette a magyar országgyűlés mielőbbi össze-

²²⁵ A kereskedelmi szakoktatás első előterjesztője Appiano József, a pesti kamara elnöke (1851-1852, 1854-1856) volt, akinek javaslatára 1856-ban ténylegesen elindultak azok az előkészületi munkálatok, melyek nyomán 1857. november 1-jén megnyitotta kapuit a pest-budai Kereskedelmi Akadémia. A kamarai személyek a későbbiekben is meghatározóak maradtak a szakoktatás terén. Erről bővebben lásd: SZÉKÁCS, 1903.; SZUPPÁN, 1907.; valamint ANTAL – BAKSA, 2013. 26-27.

²²⁶ A korábbi fejezetek mellett a témakörben lásd még részletesen: FRITZ, 1896. 52-58.; SZÁVAY, 1927. 201-249.

hívását, mely megfelelő gazdaságpolitikai döntéseket hozhatna az ország érdekében.²²⁷

A fenti témákból az is nyilvánvaló, hogy a kamara ügykörébe tartozott a kezdeti időszakról fogva a gazdaság és kereskedelem fellendítésének gyakorlati elősegítése is. Az alkotmányosság helyreállításával 1867-ben megnyílt annak lehetősége, hogy az új körülmények közepette a kamarák alkotmányos alapokra helyezése és autonómiájuk teljes körű biztosítása is végbemenjen.²²⁸ Ez követően pedig lehetővé vált, hogy a gazdasági kamarák kezdeményező-javaslattevő feladatkörük keretében²²⁹ folyamatosan előmozdítsák a magyar szabadelvű piacgazdaság fejlesztését, építését.²³⁰ E feladat során azonban a kamaráknak egyre inkább szembe kellett nézniük további önszerveződő és maguknak autonómiát követelő szereplőkkel. A céhrendszer felszámolását követően (1872: VIII. tc.), részben a kamarák szervezési tevékenységének is köszönhetően, alig egy évtized leforgása alatt megjelent a hivatalos törvényes érdekképviselő mellett mintegy 300 szakmák szerint szerveződő ipartestület (1884: XVII. tc.), melyek szintén maguknak követelték az érdekképviselő autonómiáját. Ezek mellett további kézműves- és kereskedőszervezetek, egyesületek és egyesületek kívánták befolyásukat a kormányzattal szemben érvényesíteni. A későbbi időszakban, 1902-es megalakulá-

²²⁷ SÁRKÖZI, 1967. 63.

²²⁸ Mindezt az 1868. évi VI. törvénycikkkel és annak végrehajtási rendeleteivel sikerült teljes körűen elérni. Erről lásd részletesen: ZACHAR, 2005. 115-126.

²²⁹ A kamarai feladatokról és működésről lásd jelen kötetünk korábbi fejezete mellett a BKIK ügyrendjét: közli *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest, 2005. I. k. 580-588.

²³⁰ Vö.: ZACHAR Péter Krisztián (2013): Politik, Wirtschaft, Selbstverwaltung - Die Wirtschaftskammern in Ungarn in der Zwischenkriegszeit und der Versuch einer Neuorganisation nach der Wende. In: *Einhundertfünfzig Jahre Rückständigkeit? Wirtschaft und Wohlstand in Mitteleuropa von 1867 bis zur Gegenwart*. Hrsg.: WALSCH, Christopher. Gabriele Schäfer Verlag, Herne. 141-159.

sát követően a kamarák legnagyobb konkurensévé váló Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége egyre nagyobb befolyásra tett szert, részben a kamarák rovására és ellenük felépve.²³¹ Ennek folyamányaként a hazai kereskedelmi és iparkamarák, elsődlegesen a túlsúlyos és a kormánnyal való kapcsolattartásban fokozottan érvényesülő budapesti kamara vezetésével új javaslatokat dolgoztak ki a hazai ipar és kereskedelem fejlesztése érdekében. Erre azért is volt egyre sürgetőbb szükség, mert a kamarával részben az érdekérvényesítés mikéntje révén szembenálló egyesületek, szövetségek egyre inkább kezdeményezőleg léptek fel e téren.

Témánk szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt, hogy 1885-ben megrendezték Budapesten az első Országos Általános Kiállítást. Ennek fővédnöke nem volt más, mint maga Rudolf trónörökös, míg a megnyitó beszédet az örökifjú Jókai Mór tartotta. Majd ezt követte a mindmáig maradandó hatású Ezredéves Kiállítás, mely a Városliget területén a Millennium ünnepségsorozatának csúcspontjaként a magyar ipar és mezőgazdaság kiegyezés utáni fejlődését, gyarapodását volt hivatott megjeleníteni. Ennek létrejöttében – elsősorban a kiállítás ipari részének előkészítésében – a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara örökéremű szerepet vállalt.²³²

Ezt követően több oldalról is az iparfejlesztés és a kereskedelemserkentés érdekében felvetették, hogy a Millenniumi Kiállítás mintájára kerüljön sor egy árumintavásár megszervezésére a fővárosban. Ez egész Európában újszerű kezdeményezésnek mondható, hiszen eleddig hasonló jellegű vásárra mindössze Lipcsében (Leipziger Messe) és Párizsban (Foire) került sor. A munka dandárját ekkor a Fővárosi Kereskedők Egyesülete, annak is vezetője, Szénássy Béla vállalta magára, mely 1906 tavaszán tartotta az első „Márcziusi Vásárt”. Ez

²³¹ STRAUSZ, 2004b.

²³² A kiállítás előkészítéseként Fritz Péter, a BKIK titkárának szervezésében és szerkesztésében összeállították a magyarországi kereskedelmi és iparkamarák első monografikus jelentőségű történetét: FRITZ, 1896.

ekkor a pesti Vigadó területén, mindösszesen 225 négyzetméteren, 88 kereskedővel került megrendezésre.²³³

Ezt követően viszont a vásár rohamos fejlődésnek indult. Az 1908-as vásárnak már a Városliget adott otthont és azokban a szegmensekben, ahol nem voltak „magyar versenytársak” a külföldi árutermelők is megjelenhettek. Ennek az immár Tavaszi Vásárnak nevezett rendezvénynek a szervezésében a BKIK már erőteljesen részt vett. Lánczy Leó, a BKIK nagybefolyású elnöke, aki majdnem három teljes évtizedig (1893-1920) töltötte be a kamarai elnöki posztot, a kezdetektől támogatta a vásár kezdeményezését. Ebben látta ugyanis az egyik leghatékonyabb fegyvert a századfordulón erőteljesen jelentkező ún. antimerkantilista gazdaságpolitikai koncepciók ellen.²³⁴ Ezért is az 1908-as vásár már üveg, porcelán, majolika, illatszer, cipő szakcsoportokkal is büszkélkedhetett, és a 311 kiállító közül 41 volt külföldi.²³⁵ Majd 1912-re már a Fővárosi Kereskedők Egyesülete nem tudta kezelni a hihetetlen mennyiségű jelentkezőt, így ez év novembere során a kereskedelemügyi miniszter javaslatára a vásár megszervezését teljes egészében a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara vette át. Az erről megírt felterjesztésre a kereskedelmi miniszter 1913. január 12-ről datált 85.880/1912/IV. sz. rendeletével válaszolt: a Tavaszi Vásár a BKIK árumintavásár-

²³³ Vö.: KAPALYAG Imre – KORNIDESZ Mihály – STEIGERVALD József (1996): A Budapesti Nemzetközi Vásárok története: 100. BNV. Hungexpo Vásár és Reklám Rt., [Budapest]

²³⁴ Ennek során elsősorban azt kellett megakadályoznia a kamarának, hogy a mezőgazdasági körök ne tudják megvalósítani tervüket, amely szerint a termelők és fogyasztók közt, a közvetítő kereskedelem teljes kizárásával, közvetlen összeköttetést hoznának létre. Ez ellen az irányzat ellen, mely Szávay szerint „egyenesen a kereskedelem léte ellen” intézett támadásokat, a kereskedelmi és iparkamara egészen a Nagy Háború kitöréséig küzdött. Lásd bővebben: SZÁVAY 1927. 384.

²³⁵ SZÁVAY, 1927. 590.

osztálya által rendezett intézménnyé vált, melynek igazgatójává, közel egy évtizeden át, Kármán Aladár vált.²³⁶

Sajnálatos módon a Nagy Háború megakasztotta a sikeres vásárvárosi fejlődést. Ahogy a fenti fejezetben is rámutattunk, a világháború időszakában más jellegű kérdések álltak a kamara tevékenységének homlokterében. Ugyanakkor nem adta fel a gazdaságélénkítés tekintetében is fontosnak ítélt rendezvénysorozatot, noha 1914-ben, majd 1918-ban a háború alatt mindösszesen Bulgária és Törökország képviselte a külföldi kereskedelmet, ezért a két, szűk keretek között zajló vásár Keleti Vásár néven írta be magát a BNV történetébe.

Az intézmény szélesebb bázison történő újjáélesztésére csak a kamarai működés teljes helyreállítását követően, az 1918/19-es forradalmak után került sor. A vesztes világháborút követően puccsal hatalomra jutó, Károlyi Mihály vezette kabinetnek (1918. október 31. – 1919. január 11.), majd a Berinkey Dénes nevével fémjelzett kormányzatnak (1919. január 11. – 1919. március 21.) szándékában állt ugyan a kereskedelmi és iparkamarák rendszerét átalakítani – ennek érdekében néptörvény-tervezet illetve rendelettervezet is készült –, a politikai események azonban nem hagytak időt ezen szándék valóra váltására. A hatalmat 1919. március végén megszerző kommunista vezetés pedig hitvallásának értelmében a korábbi polgári berendezkedés teljes felszámolására törekedett. A Kun Béla vezette proletárdiktatúra és a Garbai Sándor vezette Forradalmi Kormányzótanács (1919. március 21. - 1919. augusztus 1.) első lépései között találjuk a politikai pártok és az egyesületek feloszlását és betiltását.²³⁷ Ezzel párhuzamosan a polgári piacgazdaság életében eddig oly meghatározó kereskedelmi és iparkamarákat és a szabadfoglalkozású értelmiséget tömörítő szakmai kamarákat is egyszerűen

²³⁶ SZÁVAY, 1927. 590.

²³⁷ Lásd erről részletesebben: GERGELY Jenő – PRITZ Pál (1998): A trianoni Magyarország 1918-1945. Vince Kiadó, Budapest. 26-27.

bezárták, illetve a kormányzat „likvidáló biztosokat” rendelt föléljük.²³⁸

Az 1919 ősztől berendezkedő, saját magát „ellenforradalmi rendszernek” definiáló politikai kormányzat minden tekintetben az Osztrák-Magyar Monarchia időszakának örököséként tekintett magára. Így nemcsak a már a dualizmus korában is tevékenykedő kamarák munkáját tette újra lehetővé, hanem újabb érdekérvényesítő szervezeteket is életre hívott. A helyreállított működési körülmények közepette a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara is újfent helyreállította kereskedelemfejlesztési koncepcióját és új nemzeti seregszemlét szervezett Budapesti Árumintavásár néven. Az 1920. évben megrendezett vásár szinte minden tekintetben alkalmazkodott a háborús vereség, a Tanácsköztársaság okozta szélsőséges korlátozások és az ország – a trianoni békediktátum következtében – megváltozott földrajzi, társadalmi és gazdasági helyzetéhez. Ismét csak magyar kiállítókkal, az Iparcsarnok területén bonyolították le szerény körülmények közepette, ám Horthy Miklós kormányzó részvételével a XI. Budapesti Árumintavásárt.

A következő nagy fejlődési lehetőséget az 1925-ben megalakult a Vásárvárosok Nemzetközi Szövetsége (UFI) nyújtotta, melynek Budapest alapító tagja lett. Ezzel egyidejűleg a BKIK szervezésében megrendezett vásár végleg felvette a Budapesti Nemzetközi Vásár elnevezést. A kamara pedig a szervezés terén elsősorban a külföldi részvételt próbálta erősíteni, ezért is mindenekelőtt a tiszteletbeli képviselők számát növelte és nagy ívű propagandába kezdett: a vásár időpontját ismét a húsvét utáni tavaszi időpontra helyezték vissza, külön címtárat nyomtattak, a plakátok 13 különböző nyelven kerültek kialakításra és a BNV egy saját szimbólumot is kapott, a Szárnyas Merkúr személyében. Ezt egészítette ki egy Budapestet népszerűsítő kiadvány (melyet közel 60.000

²³⁸ A kereskedelmi kamarák választási szabályainak módosításáról szóló 1919-es rendelettervezet szövegét lásd: MNL OL. Gazdasági Levéltár, Z 193. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara iratai. 49. d. 38. t. A kommun alatti eseményekre: BOGNÁR, 1997. 30.

példányban jelentettek meg), valamint az európai nagyobb lapokban feladott külön figyelemfelkeltő hirdetések. Ezek után nem is volt csoda, hogy az ebben az évben megrendezett kiállítás hatalmas sikert hozott: a több mint 9000 négyzetméteren megrendezett mustra (az Iparcsarnok, a Műcsarnok és a Mezőgazdasági Múzeum területén) összesen 822 kiállító termékeit jelenítette meg 248 000 látogató számára a kiállítás 10 napja alatt. (Mindez roppant méretű előrelépést jelentett az alig két évtizeddel korábban igencsak szerény körülmények között megrendezett első vásár, valamint a világháborús visszaesés és a trianoni pusztítás utáni vásár-adatokhoz képest!) Az egyedi bemutatók közé tartozott a Mezőgazdasági Múzeum épületében megtartott rádió-bemutató, mely kiváltotta az előfizetéses rendszerben még ebben az évben meginduló magyar rádiózást.²³⁹ Majd teljes műsoresteket állítottak össze a vásárhoz kapcsolódóan.²⁴⁰

A világgazdasági válság természetesen nem kímélte a budapesti vásárt sem, egyre csökkent a kiállítók és a vásár iránt érdeklődők száma is. Ennek nyomán 1931-ben átszervezték a BNV vezetését, amelyben most már a kamarán kívül a főváros is helyet kapott. Sőt 1933-ban az egyre erősödő GYOSZ elérte, hogy a gyáriparosok szövetségének elnökét bevonják a BNV működtetésébe, mégpedig alelnöki minőségben.²⁴¹ A következő években fokozatosan bővült a külföldi

²³⁹ A magyar rádiózás történetének korai korszakáról lásd: SIMÁNDI Irén: Száz évvel ezelőtt épült a csepeli adó. In: SZAKÁLY Sándor (szerk.): *Egy ezred év viharaiiban meg nem rendült törhetetlen hűség. Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború.* L'Harmattan, Budapest. 123-138.

²⁴⁰ A vásár vezetősége először 1926-ban kötött megállapodást az Operaházzal, a Nemzeti Színházzal és a Kamara Színházzal, hogy a BNV ideje alatt ünnepi ciklust rendezzenek. Lásd: HALLÓSY István (1926): *Visszapillantás a Budapesti Nemzetközi Vásár két évtizedes múltjára (1906-1926).* Budapest.

²⁴¹ A kamarák és érdekszövetségek Horthy-korszakbeli helyzetére lásd STRAUSZ Péter (2005): A kamarai autonómiák szervezeti felépítése és mozgástere 1920-1944. In: *Autonómiák Magyarországon*

kiállítók száma és a vásár ismét egyre sikeresebb lett. Önálló pavilonnal jelentkezett Olaszország, Ausztria, Bulgária, Németország, Törökország, Lettország és Észtország, valamint India, illet Brazília is. 1937-re a 10 napos tavaszi kiállítás (április 30 és május 10 között) már 1664 résztvevővel büszkélkedhetett, melyek közül 86 volt külföldi. A teljes mérete is lenyűgöző volt: az évről évre növekvő kiállítói terület elérte a 26.600 négyzetmétert!²⁴²

A vásár újabb válságperiódusa úgy tűnt a Magyar Királyság számára is előáll háborús helyzet következtében 1940-től datálható. Ekkor ugyanis ismételt nehézségek mutatkoztak a szervezés körül, a rendezvényen ismét kevesebb kiállító vett részt és egyben rohamosan csökkent a vidéki látogatók száma. A külföldi érdeklődőket viszont ekkor még ellensúlyozni tudták a visszacsatolt felvidéki és kárpátaljai területekről érkező látogatók.²⁴³ Sőt mint a következő évben kiderült, a látogatók elmaradása elsősorban a pusztító árvíznek volt betudható, ugyanis 1941-ben minden eddiginél sikeresebb évet zárhatott a BNV: közel egymillió látogató járt a vásárban, igaz a korábbiakhoz képest kevesebb, mindössze 1403 kiállító standján. Emellett pedig a magyar vásár egy rendkívül komoly diplomáciai eredményt is elkönnyvelhetett: a háborús helyzet ellenére első alkalommal itt mutatkozhatott be a Szovjetunió külföldi

1848-2000. I-III. kötet. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest.

²⁴² MNL OL. Gazdasági Levéltár, Z 195. 252. t. Kamarai Közlöny, a BKIK hivatalos lapja. 1937. május 31.

²⁴³ MNL OL. Gazdasági Levéltár, Z 193. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara iratai. 50. d. 43. t. A kamarai tevékenységről jelentés 1934-1942. 116. lap. A kamarák roppant komoly szerepet játszottak a bécsi döntés nyomán visszatérő felvidéki és kárpátaljai területek reintegrációjában is. Erről lásd: STRAUSZ Péter (2006b): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerepe a visszacsatolt területek gazdasági integrációjában (1938-1941). In: SZENTES Balázs (szerk.): *Tudás és versenyképesség pannon szemmel*. Pannon Egyetem, Veszprém. 261-267.

vásáron!²⁴⁴ A számadatokból kiderült, hogy a vásár rendkívül jó lehetőséget jelentett a Magyarországhoz visszatért területek számára a bemutatkozásra és a hazai kereskedelmi és iparéletben való részvételre. Ugyanis 1942-ben a látogatók 13,3%-a az erdélyi, míg 6,2%-a a délvidéki visszacsatolt területekről érkezett a budapesti vásárcsúpontra.²⁴⁵ A háború ezt követően nemcsak a vásár megtartását tette lehetetlenné, de egyben magukat a kiállító pavilonokat is megrongálta, tönkretette.

A háború előrehaladtával a vásár megszervezése mögött álló kamarai struktúra is komoly átalakuláson ment keresztül. Míg a szervezetek eddig nívós szakmai munkájuk révén megbecsült szereplői voltak a kor gazdasági és társadalmi életének, a kereskedelem és ipar fejlesztésének szolgálatában alapítványokat hoztak létre, valamint ipariskolákat és tehetséges diákokat támogattak, hozzájárultak a tanoncképzéshez és a szakvizsgáztatásban is szerepet vállaltak, illetve igyekeztek saját tagságuk rászorulóit is segíteni, e tevékenységük komoly csorbát szenvedett. A politikai hatalom több érdekképviselet autonómiáját is felfüggeszta és a szervezetet miniszteri biztos irányítása alá helyezte. Így 1941-ben a hadigazdálkodás bevezetése, a zsidótörvények életbeléptetése során a kereskedelemügyi miniszter által kinevezett kormánybiztos került a budapesti kamara élére, melynek közgyűlését a továbbiakban nem hívták már össze.²⁴⁶

A kereskedelmi és iparkamarák felfüggesztett autonómiájának helyreállítását Magyarország megszállását követően a szovjet hatalom engedélyével és segítségével a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány kezdte meg 1945. janu-

²⁴⁴ MNL OL. Gazdasági Levéltár, Z 193. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara iratai. 50. d. 43. t. A kamarai tevékenységről jelentés 1934-1942. 119. lap

²⁴⁵ MNL OL. Gazdasági Levéltár, Z 193. A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara iratai. 50. d. 43. t. A kamarai tevékenységről jelentés 1934-1942. 123. lap

²⁴⁶ A BKIK autonómiájának 1941-es felfüggesztéséről lásd: SÁRKÖZI, 1967. 77. és STRAUSZ, 2008. 156-157.

árjában.²⁴⁷ Sőt, a korábban is kiemelkedő szerepet játszó Budapesti Kereskedelmi és Iparkamarát – akárcsak az első világháború után – most is bevonták a béketárgyalások előkészítésének munkálataiba. A gazdasági önkormányzatok legfontosabb feladata ezekben a hónapokban saját kerületük felmérése volt: milyen gazdasági helyzetben vészték át a háborús időszakot, milyen volt a termelőüzemek anyagi, technikai és személyi állapota, illetve mekkora károkat szenvedett az adott régió.²⁴⁸

Az ipar és a kereskedelem helyzete katasztrofálisnak volt mondható, a nehézipar kapacitásvesztése közel 50%, a könnyűiparé még ennél is több, közel 55% volt. Ez nagymértékben befolyásolta más gazdasági ágazatok helyzetét is.²⁴⁹ A kiskereskedelem összeomlott, a pénz fokozatosan elértéktelenedett, egyre erőteljesebben megjelent a szövetkezetek létrehozásának törekvése.²⁵⁰ Mindezt tovább tetézték az 1945. április

²⁴⁷ Lásd ezzel kapcsolatban: Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 333/1945. ME. sz. rendelete a kereskedelmi és iparkamarák újjászervezése tárgyában. Közli: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest, 2005. II. k. 1192-1194.

²⁴⁸ Lásd erről részletesen: G. JAKÓ Mariann (2004): A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara működése és szervezeti felépítése megalakulásától 1948-ig. In: DOBROSSY István (szerk.): *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve. a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a BAZ megyei Kereskedelmi és Iparkamara közös kiadványa*, Miskolc. 13-23.

²⁴⁹ Az ország területén a vállalatok 90%-át érte kisebb-nagyobb kár, a vasút mintegy 70.000 járművéből közel 48.000-et irányítottak még a megszálló német csapatok a Reich egyéb területeire, míg a többi a szovjet megszállók vonták saját hatáskörük alá, miközben a sínhálózat 40%-a teljesen megsemmisült. Lásd: IZSÁK Lajos (1998): *Rendszerváltástól rendszerváltásig (1944-1990)*. Vince, Budapest. 23-24.

²⁵⁰ Lásd bővebben DOBROSSY István (2004): Az ipar és kereskedelem állapota, újjászerveződése a Kamara Borsod megyei területén (járásaiban) és a megyeszékhelyen 1944-1946 között. In: DOBROSSY István (szerk.): *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve. a*

5-én az ideiglenes kormányzat által aláírt jóvátételi szerződések, melyek nemcsak a Szovjetunió, de az ismételten létrehozott Csehszlovákia és Jugoszlávia irányában is súlyos terheket róttak a magyar gazdaságra, valamint lehetővé tették a jóvátétel címszava alatt az ország immár szovjetek által történő kifosztását.

Így nem meglepő, hogy az átmenetinek bizonyuló koalíciós időszakban, – melynek esztendeiben a Moszkva által támogatott kommunista párt hatalma egyre nagyobb lett – már kezdettől napirenden volt a szovjet típusú politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedés kiépítésére való törekvés.²⁵¹ Ebben központi szerepet játszott, hogy a szovjet nyomásnak köszönhetően már Tildy Zoltán kisgazdapárti vezető is csak koalíciónak nevezett kormányt hozhatott létre, amelyen belül ráadásul a belügyminiszteri tárca (vagyis a rendőrség és a közigazgatás feletti ellenőrzés) a kommunista párt kezébe került. A szovjet típusú diktatórikus rendszer kiépítésére törekvő erő pedig – hasonlóan az 1919-es kommün időszakához – a központosítás jegyében mereven elutasított mindenféle önkormányzati típusú szerveződést. Ennek eredménye a kereskedelmi és iparkamarák életében a tervbe vett kamarai választások határidejének többszöri elhalasztásában mutatkozott meg. Ugyan a kerületi főtítkárok részéről több memorandum is született a gazdasági érdekképviseletek szükségességéről és jövőbeni szerepéről, helyéről a szocialista gazdaság keretei között²⁵², de ez az erőfeszítés sem bizonyult elegendőnek, hogy nyolcvan esztendő után továbbra is életben tartsa a polgári korszak eme alapvető önkormányzati intézményeit.

A sztálinista típusú egypártrendszer kiépülésével párhuzamosan a Rákosi Mátyás vezette proletárdiktatúra megvalósította a tulajdonviszonyok átalakítását is. Már 1947 novembe-

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a BAZ megyei Kereskedelmi és Iparkamara közös kiadványa, Miskolc. 117-125.

²⁵¹ A kérdésekről lásd részletesen: SIMÁNDI Irén (2012): *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945-1948*. Gondolat, Budapest.

²⁵² G. JAKÓ, 2004. 13.

rében államosították a nagybankokat és az érdekképvi-
seletükbe tartozó ipari és kereskedelmi vállalatok részvényeit,
majd 1948 februárjában a 100 főnél több munkavállalót fog-
lalkoztató üzemeket, 1948. márciusában pedig a középüzeme-
ket is.²⁵³ Ezzel a lépéssel az iparban az állami tulajdon vált
meghatározóvá. Nem csoda tehát, hogy ezt követően a Rákosi-
diktatúra az 5590/1948. Korm. számú rendeletével felszámolta
a legnagyobb múlttal rendelkező hazai kamarákat.²⁵⁴

A korábban tárgyalt kamarai feladatok közül az átru-
házott hatáskörben végzett közigazgatási feladatokat ismét
állami szervek vették át, létrejöttek az ún. belkereskedelmi
igazgatóságok, míg az érdekképviselési tevékenységet a rende-
let értelmében egyéb kereskedelmi és ipari érdekképviseltek
látták el a továbbiakban. Ez utóbbi alapján a kiskereskedelmi
vonatkozásban a Kiskereskedők Országos Szabad Szervezete,
míg a kisipar esetében a Kisiparosok Országos Szabad Szer-
vezete kapta az eddig a kamarák által gyakorolt érdekképvi-
seleti tevékenységi kört.²⁵⁵

²⁵³ „Az előkészületek a nyilvánosság kizárásával kezdődtek, s először
kommunista vezetés alá vonták az Iparügyi Minisztériumot, majd
összeállították a politikai szempontból vezetése alkalmas leendő
vállalatvezetők listáját. A 100 főn felüli üzemek államosítási tervé-
nek titkossága annyira 'sikerese' bizonyult, hogy voltak minisz-
terek is, akik csak a minisztertanácson értesültek a törvényjavas-
latról.” IZSÁK, 1998. 103.

²⁵⁴ „1. § A kereskedelmi és iparkamarák (az alábbiakban: kamarák) a
jelen rendelet hatálybalépésének napján megszűnnek, vagyonuk –
ideértve a nyugdíjalap megjelöléssel elkülönített célvagyonot, vala-
mint egyéb alapokat is – az államkincstárra száll.” A Magyar
Köztársaság kormányának 5590/1948. Korm. sz. rendelete a
kereskedelmi és iparkamarák megszüntetése, továbbá belkereske-
delmi igazgatóságok felállítására tárgyában. Közli: *Autonómiák Ma-
gyarországon 1848-2000*. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Buda-
pest, 2005. II. k. 1215-1219.

²⁵⁵ Erről részletesen a Magyar Köztársaság kormányának 12.800/
1948. Korm. sz. rendelete a megszüntetett kereskedelmi és ipar-
kamarák érdekképviselési feladatkörének ellátásáról intézkedett.

A kamarák felszámolása ellenére a kommunista diktatúra időszakában is találkozhatunk egy nevében a korábbi intézmények szellemiségét idéző szervezettel. A bankok és a nagyipari vállalatok államosítását (1947:XXXIII. tc. illetve 1948:XXV. tc.) kimondó törvények hatálybalépése után került sor eme nevében a korábbi szervezetek folytonosságára utaló intézmény létrehozására. Megtévesztő neve ellenére azonban a Magyar Kereskedelmi Kamara nem a korábbi kereskedelmi és iparkamarák jogutódja volt, hanem egy, a külkereskedelem elősegítésére alakult, már a kiépülő új rendszer igényei szerinti szervezet. Tagjait kizárólag – a felügyelő miniszter által erre kijelölt (!) – külkereskedelmi vállalatok alkották, működésének költségeit az állami költségvetésből fedezték.²⁵⁶ A szervezési módszer ugyancsak a fent említett külgazdasági célokat szolgálta: az állami irányítás alá vont intézményt gyakorlatilag a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara külkereskedelmi osztályából hozták létre.²⁵⁷ Semmi esetre sem volt tehát klaszszikus kamarának tekinthető és ennek megfelelően neve ellenére a testületi önkormányzatiság jegyeivel, különösen működésének első évtizedeiben, semmilyen tekintetben nem rendelkezett. Sokkal inkább volt a hagyományos értelemben vett államigazgatási szerv, a korszak meghatározó kifejezése szerint a pártállam transzmissziója, vagyis a társadalomirányítás egyik hatékony eszköze.²⁵⁸

²⁵⁶ Lásd ehhez: A Magyar Köztársaság kormányának 7750/1948. Korm. sz. rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamara szervezése tárgyában. Közli: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest, 2005. II. k. 1220-1223.

²⁵⁷ SÁRKÖZI, 1967 79. és GYÁRFÁSNÉ FEKETE Judit (szerk.) (1984): *Magyar Kereskedelmi Kamara. Kézikönyv*. Budapest. 6.

²⁵⁸ A szervezet feladatkörébe tartozott többek között a külföld tájékoztatása külkereskedelmi és vámpolitikai ügyekben; a külkereskedelmi forgalomban megkívánt származási igazolások kiadása; a külkereskedelmet érintő bel- és külföldi jogszabályok, szerződések, valamint szokások nyilvántartása és összegyűjtése; a külkereskedelmi forgalomban résztvevő bel- és külföldi cégek közötti vitás kérdések megvizsgálása, ezek peren kívüli elintézésének

Az ún. Magyar Kereskedelmi Kamara elsődlegesen a külföldi kapcsolatok megőrzése céljából kapta e nevet, mivel ebből a fejlett nyugati országok hasonló intézményei számára nem volt azonnal leszűrhető, hogy egy a kommunista kormányzat által dominált, állami ellenőrzés és irányítás alatt álló szervvel van dolguk. Előnyösnek mutatkozott a meglévő és jól működő kamaraközi kapcsolatokat felhasználni a Magyarország és a (nyugati) külföld, így többek között az újjászerveződő német, illetve különösen az osztrák relációk viszonyában a gazdasági kapcsolatteremtés elősegítéséhez – különösen a háború utáni első nehéz években.²⁵⁹

előmozdítása, valamint az ilyen ügyekben egyeztető bizottságok szervezése, külföldi kereskedelmi kamarákkal vagy hasonló intézményekkel kapcsolat létesítése és ápolása, tájékoztató szolgálat belföldi érdekeltek számára külföldi üzleti lehetőségekről és külföldi érdekeltek számára belföldi üzleti lehetőségekről.

²⁵⁹ Mindezt főleg annak fényében jelenthetjük ki, hogy a külgazdasági kapcsolatok is teljes átrendeződés alatt voltak a Rákosi-diktatúra éveiben: a Nyugattal csak a korábbi forgalom töredéke realizálódott, míg a hangsúly áthelyeződött a Szovjetunióra (a forgalom egynegyede) és a szomszédos országokra (a forgalom egyharmada). IZSÁK, 1998. 104.

A MAGYAR GAZDASÁGI KAMARÁK SZEREPE A RENDSZERVÁLTOZTATÁS UTÁNI GAZDASÁGPOLITIKÁBAN

A rendszerváltoztatással párhuzamosan, a kényszerű szüneteltetés hosszú évtizedeit követően Magyarországon is sor került a jelentős történelmi hagyományokra visszatekintő hazai gazdasági kamarai rendszer eredeti elképzelések szerinti újjáéledésére. A következőkben ennek eseményeit és fejleményeit, a magyar gazdasági életben betöltött szerepét kívánjuk áttekinteni, figyelembe véve a korszak sajátosságait, vagyis a kamarai rendszer folyamatos jogbővülését, az egyesületi (mágnjogi) alapon álló kezdeményezésektől a köztestületi-közjogi kamarák megjelenéséig, majd ezek kényszerű tervesztésétől és átszervezésétől újabb fellendülésükig az európai uniós csatlakozás időszakában.

Az 1989/90-ben végbement hatalmi újrendeződést megelőzően a magyar kereskedelmi és iparkamarák rendszere szinte teljes egészében eltűnt az intézmények sorából. A diktatúra erőfeszítései után az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követő államszocializmus konszolidálódásának időszakában a központilag irányított Magyar Kereskedelmi Kamara a pártállami vezetés „transzmissziós szíjaként” szolgált.²⁶⁰ Tagjai 1967-ig csak külkereskedelmi vállalatok lehettek. Ezt követően elsősorban az 1968-as gazdasági reformnak volt köszönhető, hogy más termelő és szolgáltató vállalatok is kérelmezheték felvételüket. Az új szabályozás az intézményt a külkereskedelemben részt vevő kormányzati, gazdasági és társadalmi szervezetek érdekképviselői szerveként jelölte meg, de amelynek tagjai közé immár, önkéntes csatlakozással mezőgazdasági,

²⁶⁰ A korszak politikai kérdéseiről lásd többek között: SIMÁNDI Irén (2014a): *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949-1952*. Gondolat, Budapest.

ipari és belkereskedelmi vállalatok is beléphettek.²⁶¹ A szervezet munkáját a főtitkár irányította, az elnökség 33 tagú volt, míg a mindennapi munkában a kéthetente ülésező ügyvezetőség 10 tagja vett aktívan részt.²⁶² Munkája ettől kezdve kiterjedt arra is, hogy államközi tárgyalásokon szakértőként képviselte tagjai állásfoglalását, elősegítette a külföldi kamarai delegációk magyarországi látogatását, előkészítette hazai (gazdasági) szakemberek külföldi útjait és részt vett a nemzetközi gazdasági szervezetekben is.²⁶³

Az 1970-es években egyfajta lineáris fejlődés eredményeképpen a Kamara tagsága kibővült a mezőgazdasági és ipari szövetkezetek, kutató- és pénzügyintézetek, szolgáltató vállalatok körével is. A szervezet lehetőségei fokozatosan bővültek, így a 35/1977 (IX. 15.) rendelet kimondta, hogy a Kamara a tagvállalatainak információs és konzultatív fóruma, képviseli a tagság külkereskedelemmel kapcsolatos érdekeit nemzetközi szervezetekben, megbízás alapján közreműködik a nemzetközi gazdasági kapcsolatokkal összefüggő jogi, minőségvédelmi ügyek és szállítmányozási kárügyek intézésében is.²⁶⁴ Ugyanakkor a kamarát a külkereskedelmi tárcától közvetlenül a Minisztertanács felügyelete alá helyezték, sőt kereskedelemfejlesztő feladatait kiegészítették érdekképviseleti és érdekegyeztetési funkciókkal is. A Minisztertanács 62/1980 sz. rendeletével jelentős mértékben kibővítette a Kamara feladatkörét: ismét hangsúlyosan megjelent a tagság érdekképviselete az ágazati, helyi és országos gazdaságirányító szervek előtt.

²⁶¹ Lásd: A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 61/1967. (XII.23.) számú rendelete a Magyar Kereskedelmi Kamaráról. *Magyar Közlöny*, XXIII. (1967. december. 23.) 100. sz. 1057-1060.

²⁶² SUGÁR János (1997): A Magyar Kereskedelmi Kamara, a Magyar Gazdasági Kamara és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi és Iparkamara története (1949-1997). In: *A Kereskedelmi és Iparkamara Miskolcon 1880-1997*. Szerk.: DOBROSSY István. Miskolc. 163-164.

²⁶³ GULYÁS Judit (2000): *A vállalkozás szabadsága. A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara 150 éve*. Debrecen. 8.

²⁶⁴ SUGÁR J., 1997. 164.

Emellett a hagyományos kamarai funkciók újraéledését láthatjuk abban a rendelkezésben, miszerint a Kamara testületeiben vitákat, véleménycserét szervezhetett a vállalati gazdálkodásra vonatkozó jogszabályok, rendelkezések tervezetéről, majd a kialakított egységes véleményéről értesíthette az előterjesztő hatóságot. Ugyancsak a korábbi korszakokban megszokott éves jelentések visszatérését fedezhetjük fel abban, hogy a szervezet összegezte és továbbította a központi szerveknek a vállalati tapasztalatokat, elemzéseket készített az általános problémákról és ezzel párhuzamosan megoldási javaslatokat dolgozhatott ki.²⁶⁵ Ugyancsak jelentős változást takart, hogy a központosított egységes szervezet mellett átalakult a belső struktúra. Az 1980-as évek elején a Magyar Kereskedelmi Kamara országos hatáskörének erősítésére, egyúttal a regionális fejlesztési érdekek képviselője érdekében területi (ún. összekötő) bizottságokat hozott létre. Ezek a korábbi jelentős kamarai központokban jöttek létre, így Győr, Pécs, Szeged, Miskolc és Debrecen székhellyel alakultak meg.²⁶⁶

A Magyar Kereskedelmi Kamara vezetését egy évente mintegy négy alkalommal ülésező elnökség, illetve a rendszeresen (általában kéthetente) összeülő ügyvezetőség látta el. Az ügyvezetőség tagjai között többségében aktív, a kamarai tevékenységet jól ismerő vállalati vezetőket találhattunk.²⁶⁷ Ebben az időszakban az összekötő bizottságok révén a szervezet már rendkívül széles szolgáltatási spektrummal állt tagjai rendelkezésére. Ebben helyet kapott a jogszabályok által előírt feladatok mellett a kollektív exportösztönzés, a nemzetközi kereskedelmi jogi szaktanácsadás, az áruszakértői és kárbiztosi tevékenység, az okmányhitelesítés, a választott bírászkodás, továbbá tanfolyamok szervezése, címjegyzékek összeállítása,

²⁶⁵ Lásd ehhez SUGÁR J., 1997. 168-169.

²⁶⁶ ÁGOSTON László - KOHUT Tibor (szerk.) (1989): *Fejezetek a Magyar Gazdasági Kamara történetéből*. BKIK, Budapest. 8. és GYÁRFÁSNÉ, 1984. 14.

²⁶⁷ SUGÁR János - SZILÁGYINÉ BAÁN Anna (2004): A Kamara újjászerveződése. In: *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve*. Szerk.: DOBROSSY István. Miskolc. 171.

külkereskedelmi szaktanácsadás, és nem utolsó sorban a tagvállalatok érdekképviselete nemzetközi szervezetekben (többek között a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben /ILO/, a Nemzetközi Kereskedelmi Kamarában /ICC/, az ENSZ Iparfejlesztési Szervezetében /UNIDO/, vagy a Nemzetközi Kereskedelmi Központban /ITC/).²⁶⁸ Elmondható, hogy ezzel a tevékenységével a korábban igen szűk mozgásteret kapott kamara számos, a polgári korszakban megismert feladatát visszanyerte és szolgáltatásként újonnan a tagsága számára rendelkezésre bocsátotta. Ugyanakkor mindezt egyelőre csak a külkereskedelemmel foglalkozó vállalkozások esetében tehette meg. Az ő számukra azonban minden bizonnyal elősegítette, hogy – az állami tervgazdaság keretei között – Délkelet-Ázsiában, az Arab-öböl térségében, Latin-Amerikában, vagy Kínában és Szingapúrban új lehetőségek nyíljanak.²⁶⁹

A változásokat számos tényező befolyásolta. E helyütt nem térhetünk ki minden egyes faktorra, azonban mindenképpen említést kell tennünk a nem minden esetben figyelembe vett regionális változásokról. Az államszocialista időszak 1960 utáni regionális fejlődését ugyanis a nagy térségek közötti különbségek mérséklődése és a városhálózat kiépülése jellemezte. Az ország térszerkezete korszerűbb lett, és hasonlatossá vált Közép-Európa kapitalista országaiéhoz, azonban a településhálózat inkább csak formailag modernizálódott: megmaradt a falu és a város jelentős életkörülmény-különbsége, s nem alakulhatott ki a polgárságra támaszkodó, önszervezésre képes helyi társadalom.²⁷⁰ A településhálózat alapján egy zárt, befelé forduló gazdaságot szolgált, amelyben a vállalatoknak – kevés kivétellel – nem volt közvetlen kapcsolata a világpiaci szereplőivel. Ezt helyettük a Kereskedelmi Kamara intézte. Mivel pedig a belső piaci hálózatok is gyengén fejlettek maradtak, így az államszocialista gazdaságban helyi vagy regionális gazdaságról nemigen lehet beszélni: a gazda-

²⁶⁸ Lásd ehhez SUGÁR J., 1997. 169.

²⁶⁹ GULYÁS J., 2000. 8.

²⁷⁰ ENYEDI György (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Budapest. 16-17.

sági döntéseket a kormányzati szervezetek hozták, a vállalatközi kapcsolatok nem piaci szabályozásúak voltak.²⁷¹ Különösen igaz ez a belkereskedelmi vállalkozásokra, hiszen esetükben teljes egészében hiányzott a helyi döntések lehetősége és a párbeszéd szervezett, strukturált kerete is.

Ugyancsak megfigyelhető ebben a korszakban a szocializmus gazdaságpolitikai válsága, melynek nyilvánvaló jeleként talán elég, ha csak az ország – olajválság és következményei révén bekövetkező – jelentős eladósodására utalunk. Az életszínvonal fenntartásához és a további külföldi kölcsönök felvételéhez elkerülhetetlen volt a külföld irányába, elsősorban a kapitalistának nevezett nyugati világ felé történő nyitás. Ennek során valósult meg Magyarország kapcsolódása a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF, 1982), valamint csatlakozása a Világbank elődszervezetéhez (IBRD, 1983). Mindez természetesen feszültségeket generált a rendszerben, hiszen a központi ideológiai irányítás és a szükségszerű gazdasági nyitás nem állt összhangban egymással, egyre nyilvánvalóbbá téve a hosszútávon tarthatatlan helyzetet.²⁷²

Az 1970-es évek során Magyarországon is megjelenő szolgáltató szektorban egy másik fontos változást generáló tényezőt is megfigyelhetünk. Farkas György feltételezi, hogy

²⁷¹ ENYEDI, 1996. 17.

²⁷² Lásd erről: TÓTH Imre (2007): A kereskedelmi és iparkamarák változásai Magyarországon 1980 és 2000 között. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő, Szerk.: STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE. Budapest. 9-10. Hosszú távon az egalitarizmus kényszerű fenntartása tűnt a rendszercsőd egyik fő okának: példaként említjük meg, hogy míg a Fémmunkás Vállalat 1984-ben egy 26 millió dolláros üzletet bonyolított Líbiával, melynek a tiszta haszna önmagában több száz millió forintba rúgott, a vállalatvezetésnek és a munkatársaknak juttatott éves jutalom egésze nem érte el a 10 millió forintot. A gazdasági válsághelyzetben az ösztönzők nélküli helyzet, az érdekek nélküli érdekelttség fenntartása tovább rontotta a rendszer működőképességét. *Interjú Tóth Imrével*, 2007. március 1.

már ekkor, a nyolcvanas évek kezdetén megjelentek „az ágazati, csoport- és szektorális érdekeket megjelenítő, önálló (vagy csupán más, nagyobb és legális szervezetek keretében jelentkező) formációk”²⁷³, melyek körében jelentős „reformközgazdászok” tevékenykedtek, akik „többek között ezekben a szervezetekben kerestek – és találtak is – maguknak olyan létező egyesüléseket, formális szervezeti kereteket, amelyekben és amelyek fórumáról fele-fele politikai és gazdasági célokat és törekvéseket kezdtek megjeleníteni”²⁷⁴. Ezt támasztja alá Tölgyessy Péter korabeli elemzése, miszerint „a kisiparos, kiskereskedő érdekképviseletek (KIOSZ, KISOSZ) tagjaik gazdaságpolitikai jelentőségének növekedésével fokozatosan emancipálódnak és egyre gyakrabban bekapcsolódhatnak a gazdasági döntéshozatali folyamatokba”²⁷⁵.

Hasonló módon a változás irányába hatott a (magán)vállalkozói kezdemények megjelenése (pl. gmk), és a hivatalos kormányzat általi megtűrése. Ezért is feltételezhetjük, hogy a változás hátterében a gazdaságirányítás szükségletei húzódtak meg.

Mindezek tükrében elkerülhetetlen volt a politikai vezetés számára, hogy a gazdasági válság kezelése érdekében egyfajta „óvatos lazítást” próbáljon megvalósítani. Ebben a szakszervezetek és a Hazafias Népfront mellett megfelelő partnernek tűnt maga a magyar kamarai szervezet is. A gazdaság működéséből adódó kényszerhelyzetek újraszabályozása mellett egy új koncepciót követelt meg a kamara munkájának és taglétszámának fejlődése is. Így végül 1985-ben a kamaráról szóló rendeletet azért kellett módosítani és magasabb szintre emelni, mert a szervezet tényleges tevékenysége és annak jogi keretei már nem álltak összhangban egymással.²⁷⁶

²⁷³ FARKAS György (1997): *Kamarák és vállalati érdekképviseletek szerepe a magyar EU-integrációban.* (Európai Tükör, műhelytanulmányok.) Budapest. 10.

²⁷⁴ FARKAS, 1997. 13.

²⁷⁵ TÖLGYESSY Péter (1988): *Gazdasági érdekképviseletek Magyarországon.* MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. Budapest. 20.

²⁷⁶ SUGÁR J., 1997. 176.

Emiatt került sor az 1985. évi 11. sz. Elnöki Tanács által kiadott törvényerejű rendelet kibocsátására, mely létrehozta a Magyar Gazdasági Kamarát. Az új szabályozással számos – korábban, az ún. polgári korszakban magától értetődő jogosítvány – térhetett vissza a kamara kebelébe. A rendelet nyomán beszélhetünk arról, hogy a Gazdasági Kamara érdekközvetítő, érdekegyeztető és érdekképviselési tevékenységet ellátó, továbbá a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlesztését elősegítő társadalmi szervezetté vált. Ez a szervezet – nevének megfelelően – az egész magyar gazdaságot lefedte, ugyanis tevékenysége a kereskedelem, az ipar és a mezőgazdaság szférájára is kiterjedt.²⁷⁷

Tevékenységi körében rendkívüli újításnak számított, hogy hivatalosan is kapcsolatba léphetett az ekkor már Európa nyugati felében a szociális partnerek egyikeként kezelt külföldi szakszervezeti, szövetségi, munkavállalói érdekképviselőkkel. Mindemellett a másik irányba, az állami gazdaság-irányító szervek felé is új kapcsolatokat fonhatott. Ezek az új egyeztető fórumok tették lehetővé a kamara számára, hogy véleményét az egyes irányába kifejtett kérdések kapcsán megalapozottan és határozottan tudja kialakítani. Ez azért volt rendkívül fontos, mert az új rendelkezés értelmében a gazdaságot érintő szabályozáskor ki kellett kérni a kamara véleményét és azt immár nem lehet – indokolatlanul – figyelmen kívül hagyni.²⁷⁸ Ennek nyomán a kamara a későbbiekben meghatározó szereplővé avanszált, fontos súlyponti kérdésekkel is foglalkozhatott és ezáltal tulajdonképpen előkészítőjévé vált a rendszerváltás időszakában esedékes gazdasági törvénykezésnek.²⁷⁹

Az új szervezeti keret ugyanakkor az államszocializmusban hagyományosan az ezen intézménnyel összekapcsolt feladatokra is élenkítően hatott. Így a kamara elősegítette, hogy a magyar gazdaság előtt Délkelet-Ázsiában, az Arab-

²⁷⁷ TÓTH, 2007. 10.

²⁷⁸ SUGÁR – SZ. BAÁN, 2004. 178.

²⁷⁹ TÓTH, 2007. 10.

öböl térségében, Latin-Amerikában, illetve Kínában és Szingapúrban új gazdasági lehetőségek nyílnak. Emellett sor került a kapcsolatok kiépítésére, fejlesztésére az UNIDO-val, az ENSZ Nemzetközi Kereskedelemügyi Szervezetével, 1985-től pedig a magyar kamara teljes jogú tagja lett a Világkereskedelmi Központok Szövetségének (WTCA).²⁸⁰

Az új szabályozással a kamara felépítése is változott: 1985 végére mintegy 1100 vállalat és szövetkezet jelentkezett a tagok közé, melyek különböző szempontok alapján tömörültek és hoztak létre a kamarán belül tagozatokat. Elsődlegesen szakmák szerinti tagozódások alakultak ki, de ezek mellett voltak általános, ún. funkcionális tagozatok is (pl. kooperáció, marketing, közgazdaság, fővállalkozások, stb.), valamint létrejöttek az első ún. viszonylati tagozatok, melyekbe azok a vállalkozások tömörültek, akik egy-egy konkrét országgal való kereskedelemben és kapcsolatépítésben voltak érdekelték. A régi rendszerből mindemellett átemelésre került a területi bizottságok köre is. A későbbi fejlődés szempontjából, a központtól egyre inkább függetlenedő és önálló vélemény megfogalmazására is képes területi bizottságok voltak meghatározók. A korszak kamarai rendszerének egyik elemzője szerint a kamarai tevékenység ebben az időben a gazdasági hatalom társadalmi ellenőrzésének és gyakorlásának sajátos formája lett. „Egyrészt mozgósítja a vállalati szféra belső erőit a saját és a társadalmi érdekek szolgálatára, másrészt igyekszik befolyásolni a társadalmi és szakmai közvéleményt, hogy a realitások talaján maradjanak a célok megfogalmazásánál és megvalósításánál egyaránt. Ezen tevékenységben a területi bizottságok is szerepet játszanak. [...] A területi bizottságok egyrészt megfelelő kontaktust építenek ki a Kamara szakmai, viszonylati- és funkcionális tagozataival, másrészt a helyi igényeknek megfelelően ellátja az alapvető kamarai funkciókat és szolgáltatásokat.”²⁸¹

²⁸⁰ GULYÁS J., 2000. 8.

²⁸¹ SUGÁR J., 1997. 178.

Ugyanakkor nem kerülhető meg némi kritikai hang sem a korabeli kamarai struktúrákkal kapcsolatosan. A kamarai hálózat és az ehhez kapcsolódó egyéb ágazati, csoport- és szektorális érdekeket megjelenítő, önálló (vagy csupán más, nagyobb és legális szervezetek keretében jelentkező) formációk nem voltak mindig mentesek a politikai befolyástól. Sőt, a Gazdasági Kamara első elnöke, Beck Tamás az MSZMP Központi Bizottságának tagja volt és rajta kívül is az első, 50 fős elnökségben 4-5 KB tagot találhatunk. Mindemellett pedig a kamarai struktúrák alkalmas „pihenőhelyet”, átmeneti (vagy annak tekintett) parkoló pályát jelenthettek az állami, párt- vagy csupán a gazdasági életből kikerült (kikényszerített) egyes vezetők számára.²⁸²

Másik oldalról vizsgálva a kamarai közélet vezetőinek személyét ugyanakkor azt mondhatjuk el, hogy a párt- és államapparátushoz való kapcsolódás rendkívül erős lobbierőt jelentett és egy meghatározott szűkebb területen erősebb érdekvédelemmel rendelkező képességet eredményezett. Így az államigazgatásban való szerepvállalás révén a gazdasági rendszerváltás korábban kezdődhetett és hatékonyabban meg is valósulhatott, mint a politikai, hiszen a korabeli gazdasági menedzsment vezetői jobban átlátták a korra jellemző gazdasági helyzetet, mint a politikai vezetés saját szituációját.

A mindennapi tevékenység szempontjából a tagság számára a kamarai területi bizottságok váltak egyre inkább kézzelfoghatóvá: ezek adták elsődlegesen az érdekképviselet, az érdekegyeztetés és az érdekközvetítés helyi fórumát. A területi bizottságok voltak abban a helyzetben, hogy a helyi kamarai tagság körében az egyes vállalatok és szövetkezetek között, valamint egy másik folyamat keretében a vállalatok és a hatóságok között megvalósítsák az érdekegyeztetési mechanizmusokat. Az érdekközvetítés kapcsán a helyi vállalati, szövetkezeti óhajokat fogalmazhatták meg a budapesti kamarai központ felé, míg az érdekképviseleti munka során – a felsőbb kamarai fórumok közvetítő-tevékenysége révén – a gazdaságirányító szervek felé juttathatta el a kamarai tagok

²⁸² *Interjú Tóth Imrével*, 2007. március 1., valamint FARKAS, 1997. 10.

véleményét. Ez elsősorban három területen volt megfigyelhető: a rendelettervezetek, valamint a gazdaságpolitikai előkészítő anyagok véleményezése kapcsán, továbbá a területi és vállalkozási gazdasági problémák gyűjtése és jelzése során. Emellett azonban az érdekképviselőt a különféle megyei fórumokon is működött, itt is sor került a vállalatok tapasztalataira alapozott közös nézetek megjelenítésére.²⁸³ Természetesen megfigyelhető volt az informális csatornák alkalmazása is, egyfelől az egyes területi bizottságok vendégül láthatták a kormánytagokat, illetve a politikai vezetőket, másfelől viszont a kamarában szerepet vállaló pártvezetők a KB és a PB üléseken saját gazdaságpolitikai felszólalásaikkal formálhatták a tényleges pártállami vezetők véleményét.²⁸⁴

Ezzel megteremtődött a nyolcvanas évek végére az a szolid alap, mely kiindulási pontul szolgálhatott a rendszerváltással párhuzamosan kialakuló, hagyományaihoz visszakanyarodó, ám mégis új elemekkel bővülő kereskedelmi és iparkamarai rendszer számára.

²⁸³ SUGÁR J., 1997. 185. A jogszabálytervezetek véleményezésével kapcsolatosan jegyzi meg korabeli elemző munkájában Tölgyessy Péter: „Több érdekképviselőnél folytatott empirikus kutatásaim meggyőzően igazolni látszanak, hogy a különböző törvények garantálta jogalkotásbeli érdekképviselői részvétel igazán hatékony rendszerint csak a jogszabálytervezetek együttes kimunkálásának folyamatában lehet. Ellenkező esetben a többé-kevésbé 'kész' tervezetekkel szemben a jogalkotás formális egyeztetési mechanizmusában kifejtett nyílt ellenvélemény már kevésbé számíthat előnyös kompromisszumra. Az érdekképviselői központok egyetértését ilyenkor a gazdaságirányító szervek presszióval vagy utóbb nem teljesített engedményekkel rendszerint elnyerik. Máskor az érdekképviselői véleményt teljességgel figyelmen kívül hagyják. A különböző egyeztetési anomáliák miatt inadekvát jogszabály módosítását vagy hatályon kívül helyezését jelenleg többnyire csak a diszfunkcionális következmények tényleges bekövetkeztével, a gazdasági teljesítmények elmaradása után lehet kivívni.” TÖLGYESSY, 1988. 111. 80.lj.

AZ EGYESÜLETI GAZDASÁGI KAMARÁK ÉS A RENDSZERVÁLTOZTATÁS (1989-1994)

A nyolcvanas évek végén komoly jogszabályi változások mentek végbe, melyek meghatározták az akkor létező Magyar Gazdasági Kamara és az azon belül működő területi bizottságok mozgásterét is. Ezek közül is kiemelkedett az 1988-ban megalkotott Társasági Törvény, mely lefektette az új gazdaságba való átmenetet, valamint a civil önszerveződések tekintetében kiinduló pontnak tekintendő egyesülési törvény. Ennek parlamenti elfogadása nyomán széleskörű egyesületi és önszerveződési életet indulhatott meg, mely kihatott a kamarákra is.

A rendszerváltoztatás időszakában ennek a gazdasági és polgári átalakulásnak a hatására indult el a Magyar Gazdasági Kamara fragmentálódása és decentralizációja: egyre több helyen jelent meg annak igénye, hogy a kamarai alapfunkciókat önálló regionális szervek lássák el, és azok képesek legyenek a térség teljes vállalkozói spektrumát átfogni. Így indult meg a gazdaságilag és jogilag is önálló, saját alapszabállyal rendelkező regionális gazdasági érdekképviseltek kiépítése. A különböző érdekcsoportok azonban gyakran nem voltak képesek a régi keretek között érvényesíteni saját elképzeléseiket, ami tovább színezte a palettát. Így a korábbi érdekképviseltek mellett számos új szervezet jelent meg és megindult egyfajta „legitimitás háború”²⁸⁵ az új és a régi gyökerekből kinövőök között. 1993-ra már több mint 100 szervezet nevezte magát Magyarországon valamilyen „kamarának”²⁸⁶

A legjelentősebb problémát ugyanakkor az jelentette, hogy ezek az érdekképviseltek törekvő szervezetek nem rendelkeztek sem megfelelő eszközrendszerrel, sem pedig olyan politikai tőkével, mellyel hatékonyan és egységesen tudtak

²⁸⁴ *Interjú Tóth Imrével*, 2007. március 1.,

²⁸⁵ RÉVÉSZ Péter – SZAKÁL Róbert (1994): *Kézikönyv a gazdasági kamarákról*. Novorg, Budapest. 121.

²⁸⁶ ROMÁN, 1993. 20.

volna fellépni az kereskedelem, a kézműipar vagy az agrárium érdekeiért. Sokkal inkább a széthúzás és a vetélkedés volt meghatározó (nem egyszer durva hangnemtől kísérve) az egyes szervezetek között.

A témánk szempontjából a politikai átalakulás egyik legfontosabb következményének azt tekinthetjük, hogy megváltoztak a gazdaság és ezzel kapcsolatosan a gazdaság- és területfejlesztés szereplői. A szocialista időszaktól eltérően, a rendszerváltást követően a döntések jelentős része immár helyben született meg és ezzel megkezdődött a helyi (helyi tulajdonú, helyi döntésű, helyi kapcsolathálózatba szerveződő) gazdasági kiépülése. A helyi gazdaság szereplői között így az egyes vállalatokon kívül megtalálhatjuk a különböző méretű és tulajdonú helyi gazdasági társulásokat, a fejlesztési társaságokat és nem utolsósorban a gazdasági önkormányzatokat. Általánosságban visszaszorulóban volt a fővárostól való függés, s erősödött a helyi regionális és nemzetközi hálózatok szerepe.²⁸⁷ Ennek nyomán nem meglepő, hogy a megváltozott körülmények közepette a hagyományos kamarai feladatokon túlmutató szerepvállalásra is kényszerültek az önkormányzatok. A gazdasági kamarák feladatai közé ebben az időszakban került be a modern kapitalista gazdasági modellre való átállás elősegítése, a privatizáció hatásának kezelése és ezáltal a magángazdaság kialakítása, a szolgáltatásfejlesztés, valamint a nemzetközi gazdasági kapcsolatok intenzívitásának növelése.²⁸⁸

Mindemellett, különösen az észak-keleti országrészen, alapvetővé vált és hosszabb időn keresztül megfigyelhető volt a kamarák akut válságkezelői feladata, amit visszatekintve Sugár János így fogalmazott meg: „Bár eredeti célkitűzésünkben így nem szerepelt, gazdaságszervezési tevékenységgel is foglalkoztunk, tevélegesen részt vettünk a térség válságmenedzselésében. Különösen fontosnak tartottuk és tartjuk a megfelelő vállalkozói infrastruktúra kiépítését. Ezért segítettük az Innovációs Centrum Park (Rt.) megalapítását, kezdemé-

²⁸⁷ ENYEDI, 1996. 18-19.

²⁸⁸ TÓTH, 2007. 11.

nyeztük regionális pénzügyi intézet, befektetési szervezet létrehozását, lépéseket tettünk a kisvállalkozási tanácsadó szolgálat beindítása területén, szerepet vállaltunk átképzési központ kialakításában is. Kamarai feladatnak tekintettük, hogy a különböző fejlesztési programokban, pénzügyi alapok felhasználásában a vállalkozói érdekeket képviseljük.²⁸⁹

A megváltozott gazdasági körülmények közepette, a tervgazdálkodásról a piacgazdaságba való átmenetben természetes módon a kereskedelmi és iparkamarák is igyekeztek saját profiljukat átalakítani. Nem véletlenül, hiszen a magánjogi rendszer érdekképviselői között erőteljes versenyhelyzet jött létre és az új regionális gazdasági önszerveződések igyekeztek tagságukat – az apparátus megfelelő kiépítése után – elsődlegesen szolgáltatások révén bővíteni. Ennek ellenére elmondható, hogy viszonylag szűk maradt a tagok köre és a kamarai működés minősége is igen nagy eltéréseket mutatott. Így számos kamara esetében korlátozott maradt annak „képessége a központi vagy a regionális döntéshozatal összefogott befolyásolására”.²⁹⁰

Különösen igaz volt ez a kormányzat viszonylatában: maga a rendszerváltást követő első, demokratikusan megválasztott kabinet, az Antall-kormány ab ovo azt a nézetet vallotta, hogy „a szilárd parlamenti többséggel rendelkező végrehajtó hatalom jogosult kizárólagosan – s ehhez kellő autoritással is rendelkezik – a döntések meghozatalára a gazdasági rendszerváltás alapvető kérdéseiben”.²⁹¹ Ennek a hozzáállásnak természetes táptalaját jelentette, hogy a gazdasági elit meghatározó része még az államszocialista rendszerben került vállalatvezetői pozícióba, így nem bízott bennük az új politikai vezető réteg. A legtöbb területen nem kérték ki az egyesületi kamarák véleményét, vagy nem vették azt figyelembe. Ebből

²⁸⁹ SUGÁR J., 1997. 195.

²⁹⁰ GULYÁS J., 2000. 9.

²⁹¹ BRUSZT László (1994): Az Antall-kormány és a gazdasági érdekképviselők. In: *Kormány a mérlegen 1990-1994. Szerk.: GOMBÁR Csaba - HANKISS Elemér - LENGYEL László - VÁRNAI Györgyi. Korridor Politikai Kutatások Központja. Budapest. 209.*

fakadóan a kormányszatnak nem volt átfogó és egységes koncepciója a gazdasági érdekképviseltekkel szemben sem, nem látott számukra meghatározó szerepet az ország társadalmi-gazdaságpolitikai irányításában. A kormányprogramban is mindösszesen egy jóindulatú, ámde passzív kooperáció képe sejtett fel, miszerint a kormányzat hivatott elősegíti a munkavállalók és munkaadók egymás közötti (autonóm) párbeszédét.²⁹² A kabinet számára egyértelmű volt: csak a szigorúan ellenőrizhető állami bürokrácia és a hierarchikus viszonyrendszer garantálhatja a gazdasági rendszerváltás sikerét, így mindösszesen egy Érdekegyeztető Tanács felállításába és annak háromoldalú (tripartit munkaadói, munkavállalói és kormányzati) tárgyalásainak intézményesítésébe ment bele.²⁹³

Az új munkaadói érdekképviseltek formálódásának időszakában – amikor maguk a gazdasági aktorok is jelentős változáson mentek át – a kormányzat ugyanakkor elősegíthette volna a gazdasági önkormányzatok fejlődését: helyi, szakmai és országos szintű (neokorporatista) egyeztetési fórumok létrehozásával növelhette volna ezek befolyását, szerepét és együttműködési képességét. Ez azonban nem következett be, a kormányzat sem az újonnan formálódó érdekképviseltek legitimitását, sem tagtoborzó képességét, sem pedig a munkaadói/vállalkozói réteg önszerveződését nem támogatta a pozitív diszkrimináció egyetlen eszközével sem. Míg a kamarák számos alkalommal felvetették egy az érdekképviseltek a törvényhozás munkájába bevonó parlamenti rendszer kiépítését (második kamara/felsőház) és követelték egy érdekképviseleti törvény megalkotását, az Antall-kormány 1991-re eldöntötte: „nem tartja szükségesnek jogi eszközökkel megkötni saját kezét azzal kapcsolatban, mikor, kivel, milyen alapon és miről tárgyal”.²⁹⁴ Így a gazdasági önkormányzatok a privatizációs folyamatokban, a gazdasági és szociális kérdések tárgyalásában minimális befolyással rendelkeztek. A helyzetet

²⁹² BRUSZT, 1994. 208.

²⁹³ BRUSZT, 1994. 224-225.

²⁹⁴ BRUSZT, 1994. 225.

csak tovább színesítette, hogy a korabeli Munkaügyi Minisztérium élére a Kisgazdapárt politikusa került, és elemzések szerint ez volt az egyetlen politikai erő, melynek nem volt ideológiája arról, mi is történjen az érdekképviselőkkel (különösen természetesen a munkavállalói oldal, a szakszervezetek még inkább változó képviselőivel).²⁹⁵ Így a kamarák alapvetően önmagukra voltak utalva saját gazdasági-társadalmi szerepük megteremtése terén.

Az átalakuló kamarai rendszer elsődleges feladata az adminisztráció és apparátus kiépítése, valamint a taglétszám növelése volt. Az érdekvégyesítési lehetőségek bővítése érdekében került létrehozásra például a központi helyet elfoglaló Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (BKIK) kebelében két vállalkozói klub is, a nagyobb vállalatokat tömörítő „Business Club”, és a kis- és középvállalkozások összefüvetele a „Silver Club” keretében. Mindemellett a kamara szolgáltatásainak körébe tartozott a Budapest Business Journal elindítása, valamint a Világ gazdaság című napilap mellékleteként minden második héten kiadott információs kamarai kiadvány. Ugyancsak a fővárosi érdekképviselőhöz fűződik a Baross Gábor Vállalkozási Alapítvány és a Magyar Menedzsment Intézet Alapítvány életre hívása.²⁹⁶

A rendszerváltás éveiben megfigyelhető, hogy az ország egészét regionális alapon, decentralizált módon lefedő gazdasági kamarai rendszer mellett megjelentek új és kimondottan egy-egy szakmai kört képviselő gazdasági érdekképviselők

²⁹⁵ BRUSZT, 1994. 217. és 224. „Az a tény, hogy a kamarai törvény meghozatala a szakszervezeti törvényeknél jóval kevésbé élvezett prioritást a kormányzatban belül, mutatja, hogy a Kormányban belül kisebbségben voltak azok az erők, amelyek valamilyen koncepcióval rendelkeztek a gazdálkodói érdekképviselőkkel kapcsolatban, vagy amelyek valamilyen 'modus vivendi' akartak volna kialakítani a gazdálkodói érdekképviselőkkel.” BRUSZT, 1994. 224.

²⁹⁶ A Baross Gábor Vállalkozási Alapítvány a magyar kis- és középvállalkozások fellendítésével foglalkozott, a Magyar Menedzsment Intézet Alapítvány a polgári vezetési kultúra elterjedését volt hivatott segíteni. Lásd: BOGNÁR, 1997. 38-39.

is. Ebben a helyzetben fokozatosan jelentkeztek azok a hátrányok és problémák, melyek az érdekképviselői szervezetek és a kamarai szervezetek közötti elhatárolás hiányából, illetve az egész gazdaságot a teljes reprezentáció alapján megjelenítő kamarai rendszer hiányából adódtak a magyar gazdaság számára. Itt mutatkoztak meg az Antall-kormány részéről folytatott gazdasági érdekképviselői kapcsolatos politika hiátusai. Egyértelművé vált, hogy a piacgazdaságba való átmenet és az új (gazdaság)politikai kurzus megalapozása tekintetében is célszerű lett volna a szomszédos Ausztria vagy az oly sok tekintetben példaként funkcionáló Németország mintájának követése: a vállalkozói/munkaadói érdekszervezetek erőteljes bevonása a szociális-gazdasági kérdések rendezésébe és ezáltal a gazdasági érdekképviselői önszabályozó tevékenységének kiaknázása a gazdasági életbe történő állami beavatkozás csökkentése érdekében. Eme felismerések nyomán indult meg – az Antall/Boross-kormány utolsó évében – egy új kamarai szerepvállalás kidolgozása.

A KÖZTESTÜLETI GAZDASÁGI KAMARÁK (1994-1999)

A nagy váltásra az új, köztestületi kamarák törvényi szabályozásával került sor. Ehhez az alapot az 1993. évi XCII. törvény szolgáltatta, mely módosította a Polgári Törvénykönyvet és bevezette a magyar jogrendbe a köztestületek fogalmát.²⁹⁷ Ezen az alapon indulhatott el a diskurzus a kamarák jövőbeni pozíciójáról és minden bizonnyal a „meglévő regionális kamarák és az MDF-kormány történelmi érdeme”²⁹⁸ volt az új érdekképviselői rendszer kidolgozása és létre-

²⁹⁷ „A köztestület önkormányzattal és nyilvántartott tagsággal rendelkező szervezet, amelynek létrehozását törvény rendeli el. A köztestület a tagsághoz, illetőleg a tagság által végzett tevékenységhez kapcsolódó közfeladatot lát el. A köztestület jogi személy.”
PTK 1993:XCII. tc. 65. §. (1) bek.

²⁹⁸ TÓTH, 2007. 11.

hozása, mely történelmi örökségébe helyezte vissza a magyar gazdasági önkormányzatokat.

Alapvető konszenzus mutatkozott az indulás anyagi feltételeinek megteremtésében: miután az államosítással vették el a korábban fennálló kamarák infrastruktúráját, ezt, valamint a minimális pénzügyi alapokat az állam segítségével teremtették elő az új testületek. Ugyancsak konszenzus állt fenn a tekintetben, hogy a kötelező tagság következtében a tagdíj az első két esztendő során levonható legyen az adózatlan nyereségből – hiszen a tagság kötelező, vagyis a tagdíjfizetés is megkerülhetetlen, de a kamara az első időszakban azzal lesz elfoglalva, hogy szolgáltatásainak körét kiépítse, így nem tud ellentételezést nyújtani a beszedett tagdíjakért. A területi beosztást illetően az addig megteremtett regionális kamarák felosztása, megyei szintű érdekképviseltek létrehozása mellett döntöttek. Komoly viták folytak a tagság köréről. Végül e tekintetben is a német modell lett a követendő példa, vagyis szétválasztották az addig egységes gazdasági kamarai érdekképviselőt és megállapodtak a kereskedelem és ipar, a mezőgazdaság és a kézműipar érdekeinek elkülönített struktúrákban történő megjelenítésében.

Az 1994 márciusában kihirdetett új kamarai törvény, melyet a parlament ellenszavazat nélkül (!) fogadott el a közép-kelet-európai térség egyik legkomplexebb kamarai szabályozását és érdekképviselői rendszerét hozta létre. Ez volt a hazai gazdasági kamarák rendszerének (1868. utáni) második jogtörténeti átfogó szabályozása, mely 1994. április 6-án lépett életbe. A törvény rendelkezése értelmében három kamarai szervezet állt fel mind megyei, mind országos szinten: a kereskedelmi és iparkamarák, a kézműves kamarák és az agrárkamarák.

A törvény leglényegesebb szabályozása abban fogható meg, hogy visszaadta a kamarák köztestületi jellegét, mellyel már a két világháború közötti Magyarországon is rendelkeztek²⁹⁹, és „nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő

²⁹⁹ Vö.: STRAUSZ, 2008. 51-58.

színvonalon”³⁰⁰ rögzítette autonómiájukat. A törvény indoklása értelmében az új kamarai struktúrákra elsődlegesen azért volt szükség, mert ezen intézményeknek „nagy szerepük van a gazdaságfejlődés előmozdításában”, valamint a „gazdasági tevékenységet folytatók általános, együttes érdekeinek érvényre juttatásában”.³⁰¹ Mindemellett a törvényt létrehozók véleménye szerint a kamarák hozzájárulnak a piaci magatartás tisztességének megteremtéséhez és megőrzéséhez, valamint a gazdasággal összefüggő öngazgatási feladatok ellátásához is és ezzel a központi kormányzatot tehermentesítik.³⁰² (Nem véletlen az a felismerés, hogy a minden bizonnyal leghatékonyabb és legolcsóbb közigazgatási forma mindig az érdekeltek demokratikus és autonóm öngazgatása révén valósulhat meg.)

Az 1994. évi magyar kamarai törvény minden ismervét megvalósította egy modern, korszerű, demokratikus, ugyanakkor a neokorporatizmus intézményi struktúráiba illeszkedő érdekképviselési modellnek. A kötelező tagság és a köztestületi jelleg révén sikerült az egyes szakmai, vagy ágazati érdekeket háttérbe szorítva konszenzusos érdekképviselőre törekedni és ezáltal a gazdasági szféra egészét megjeleníteni a kormányzattal, illetve a helyi politikummal folytatandó dialógus-folyamatokban. Erőteljesen jelenhetett meg a kamarák érdekképviselési funkciója is, hiszen a kamarák választott testületeiben valósul meg a piac átfogó és arányos gazdasági súly szerinti képviselése, vagyis egy alulról építkező, decentralizált és állami befolyás nélküli összgazdasági érdekképviselő.

Az aktuális gazdasági és társadalmi viszonyokból kiindulva a kamarák saját maguk számára az alábbi területeken állapítottak meg alapvetően fontos érdekérvényesítési feladatokat:

³⁰⁰ GULYÁS J., 2000. 10.

³⁰¹ RÉVÉSZ – SZAKÁL, 1994. 7.

³⁰² A törvény preambuluma értelmében: „Az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentéséhez szükség van a gazdasággal összefüggő közfeladatok egy részének az érintettek öngazgatása útján történő ellátására.” 1994. évi XVI. tc. a gazdasági kamarákról.

- a települési és regionális területfejlesztési politikába történő bekapcsolódással a gazdálkodók érdekeinek megjelenítése (infrastruktúrafejlesztés, programok, pályázatok, döntéselőkészítés véleményezése, stb.);
- a gazdálkodás tisztaságának biztosítása, a nyilvánosság tájékoztatása a feketegazdasággal összefüggő jelenségekkel kapcsolatban, a hiteles gazdálkodók megjelenítése és nyilvános elismerése;
- a helyi adórendszerek kidolgozásának és/vagy átalakításának a véleményezése, ajánlások megfogalmazása;
- a hatóságok gazdálkodással kapcsolatos intézkedéseinek véleményezése ajánlások és vélemények kidolgozása.³⁰³

Ezek a kamarák által saját maguk számára kidolgozott feladatkörök jól illeszkedtek a törvény rendelkezései értelmében a területi gazdasági önkormányzatok számára megszabott munkaterülethez. A jogszabály szerint a kamarák négy elkülöníthető és a jogszabály által is egyesével felsorolt és részletezett feladatot láttak el.

Ennek értelmében először is a közigazgatástól vállaltak át törvényileg szabályozott feladatköröket, illetve közreműködnek a gazdasággal összefüggő államigazgatási ügyek ellátásában. (Ezek pontos meghatározására csak később, jelentős viták és nehézségek árán került sor.)³⁰⁴ Mint arra már utaltunk, a kamarák második feladata lett a gazdasági szereplők általános érdekeinek érvényesítése, e pontnál megkerülhetetlen lett a kamarák véleményének kikérése gazdasági tárgyú előterjesztésekkel kapcsolatban.³⁰⁵ Harmadik kamarai feladatkörként jelent meg az üzleti forgalom biztonságának és a piaci magatartás tisztességének megteremtése, megőrzése, illetve fokozása. Ide tartozott számos adminisztratív kamarai feladatkör (származási igazolások, bizonyítványok és a kereskedelmi for-

³⁰³ Lásd ezzel kapcsolatban: *Kamara Értesítő. A Zala megyei Kereskedelmi és Iparkamara lapja*. 1997. február. 2.

³⁰⁴ 1994:XVI. tc. 29. §.

³⁰⁵ 1994:XVI. tc. 60. §. és 62. §.

galomban szükséges más okmányok kiállítása és hitelesítése, a kereskedelmi szokványok összeállítása és közreadása, stb.) és különösen a saját adatbázisok létrehozása, vagyis a cégjegyzékek vezetése. Negyedik, de egyáltalán nem mellékes feladatkörként jelent meg a kamarák számára a gazdaság fejlesztése. Hagyományos, évszázados múltra visszatekintő feladatok kerültek ebben a paragrafusban szabályozásra, melyek tartalmazták a gazdaság infrastruktúrájának fejlesztését, a műszaki fejlődés előmozdítását, a külgazdasági kapcsolatok ápolását, a vásárok szervezését, a tagok számára történő tanácsadást, a tagok sok szempontból történő tájékoztatását és szolgáltatások nyújtását. Ugyanakkor új és jelentős feladatként került elő, hogy a gazdasági kamarák közreműködnek – részben a szükséges információk, tájékoztatások megadásával, részben az összegazdasági érdekek megjelenítésével – a gazdaság fejlesztésére létrehozott, elkülönített állami pénzalapok gazdaságfejlesztő tevékenységében is.³⁰⁶

Ezáltal egy olyan komplex feladatkör-kulmináció alakult ki a gazdasági kamarák esetében, mely ötvözte mind a hagyományos, történelmileg kialakult feladatköröket, mind az új, a modern gazdaság követelményeiből fakadó feladatokat. A gazdasági kamarák köztestületekként jelentek meg, amelyek kötelező tagságuk révén teljes reprezentációt tudtak megvalósítani, ugyanakkor – a tagdíjbevételek révén – az államtól és a közigazgatástól függetlenül működtek. A kamarák sajátja volt a területi elv alapján működő decentralizált és demokratikus struktúra, valamint a gazdaság általános érdekeinek védelme mellett a hagyományos gazdaságfejlesztés és az államigazgatástól átvett közfeladatok (kvázi hatósági funkciók) gyakorlása.

Az eredeti törvényt, melyet nemcsak a parlament hat pártjának konszenzusa, de egyben az érintettek beleegyezése, sőt kimondott támogatása kísérte, az 1994-ben bekövetkező kormányváltás nyomán több ponton is módosították. A politika eszköztárában mindeddig nem ismert módon a gazdasági kamarákról szóló törvény előírásait nem az eredeti törvény-

³⁰⁶ 1994:XVI. tc. 26. §.

szöveg rekodifikálásával, hanem annak pénzügyi kérdéseit az 1995. évi költségvetési törvénybe foglaltan változtatták meg. Így a Horn-kormány intézkedése nyomán a kamarák sem székházakat, illetve ingatlanokat nem kaptak működésük megkezdéséhez, sem a kötelező tagdíjak alóli mentesítés nem történt meg a kamara létrejöttének első évében, sem pedig a tagdíj nem volt az adóalapból a vállalkozások számára leírható. Az induláskor mindösszesen egy rendkívül rövid időre szóló, ámde kamatmentes kölcsön felajánlásával segített a központi kormányzat a kamarákon.³⁰⁷ „Ezen változtatások rendkívüli mértékben felerősítették a tagság ellenállását, hiszen a kamarai törvényben előírt feladatainak a gazdaság fejlesztésével kapcsolatban, az üzleti forgalom biztonságában, az általános gazdasági érdekképviselésben, a gazdasági tevékenységgel összefüggő közigazgatásban, illetőleg szolgáltatásai kialakításában még semmilyen eredményt felmutatni nem tudó Kamara szinte első hivatalos kapcsolatában tagjaival, a tagdíj beszedését kezdeményezte.”³⁰⁸

Csak tovább nehezítette a helyzetet, hogy a kamarák első körben saját infrastruktúrájuk kiépítésére kényszerültek, hiszen e nélkül a törvény ereje által rájuk ruházott közjogi feladatokat sem lettek volna képesek átvenni (vállalkozói igazolványok kiadása, kereskedelmi szálláshelyek és kategorizált vendéglátóegységek regisztrálása, taxisvállalkozói engedélyek kiadása, stb.). Végül a szolgáltató-irodai hálózat kiépítése és ezzel párhuzamosan a tagság számára az egyablakos kamarai ügyintézés (viszonylag gyors, 1997-ig történő) megteremtése – a nehézségeket figyelembe véve – igazi sikernek tekinthető a magyar gazdasági önkormányzatok esetében.³⁰⁹

³⁰⁷ SZILÁGYINÉ BAÁN Anna (2004): A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi és Iparkamara története 1994-2004. In: *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve*. Szerk.: DOBROSSY István. Miskolc. 192.

³⁰⁸ SUGÁR J., 1997. 202. Más helyütt olvashatjuk, hogy mindez „jogos ellenszenvet” váltott ki a kamarai tagokból az intézménnyel szemben. GULYÁS J., 2000. 10.

³⁰⁹ Lásd erre: SUGÁR J., 1997. 202-203.

A közjogi, köztisztviselői kamarák számára elengedhetlenné vált, hogy saját magukat, a még oly nehéz körülmények közepette is, „szolgáltatóként” pozícionálják, és ezt tudatosítva a kamarai tagságban egyben fórumot is teremtsenek az átfogó vállalkozói érdekek érvényre juttatásához. Nem volt kérdéses, hogy mindez az érdekérvényesítés lehetősége és a társadalmi presztízs szempontjából is egyaránt kívánatos volt, így minden területi kamara megkereste annak lehetőségét, hogy a sajtó révén – nagyon gyakran saját körben (havonta) kiadott kamarai értesítővel és hírlevelekkel – informálja tagjait és juttassa el legfontosabb ügyeit a nyilvánosság elé. Ebből a körből kiemelkedett a budapesti kamara, mely 1996-ban saját országos lapot indított útjára. Az *Üzleti 7* lehetővé tette, hogy a fontosabb törvénykezési kérdésekben (adó, társadalombiztosítás, cégbejegyzés, stb.) a kamara álláspontját a széles közvélemény előtt megjelenítse.

A tagság számára nyújtott szolgáltatások körében a kamarák számára elengedhetetlenül fontossá vált a szakoktatásban játszott szerep és a továbbképzések, mestervizsgák szervezése. A szakképzési tevékenység mellett a kamarák szakemberei gyakran területi gazdasági pályázatok elbírálói-ként, valamint a területfejlesztési tanácsokban véleményformálóként jelenhettek meg. (Ez utóbbira a későbbiekben még visszatérünk.) 1999-től pedig a gazdasági kamarák feladatává vált a fogyasztóvédelmi törvény értelmében az ún. Békéltető Testületek felállítása és működtetése.³¹⁰

Amennyiben – ehhez kapcsolódóan – a gazdasági önkormányzatok fő célkitűzéseit vizsgáljuk ezekben az években, úgy három nagy kérdéskör kapcsán állapíthatjuk meg a kamarák erős szerepvállalását. Első és alapvető feladatként törekedtek a kamarai rendszer és a vállalkozói kör társadalmi elfogadottságának növelésére, ugyanis a közjogi elismerés – mint arra a fentiekben is utaltunk – nem hozta magával a megfelelő társadalmi beágyazódást. Ebben szintén fontos volt a „vállalkozó” fogalom negatív konnotációjának leküzdése,

³¹⁰ Lásd 1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről.

valamint a vállalkozások megfelelő súlyú képviselete és elfogadtatása mind a politikum, mind a társadalom szintjén. Külön kihívást jelentett az „alulról építkező”, a tagsági partícipáción nyugvó kamara megteremtése, ugyanis az államszocialista rendszerben szocializálódott gazdasági szereplők a piacgazdaság feltételrendszerében sem bíztak abban, hogy az érdekképviselő és érdekegyeztető szervezet ténylegesen olyan lehet, mint amilyenné azt ők a mindennapi működés során formálják.

Második kérdéskörként határozhatjuk meg a regionális gazdaságfejlesztés elősegítését, a megfelelő környezettel a vállalatok stabilitásának elősegítését, valamint gazdaságelemzések révén a helyi piacvédelem segítését. Ennek kapcsán meghatározó jelentőségűnek bizonyult, hogy a területi gazdasági kamarák (mind a kereskedelmi és ipar-, mind a kézműves, mind az agrárkamarák) 1996-tól 1999-ig teljes jogú tagként részt vettek a megyei területfejlesztési tanácsok munkájában. „Kiemelt szerepük közé tartozott a térségi fejlesztési koncepciók, programok és projektek véleményezése, hisz azok legtöbbszörükének épp tagjaik, a gazdálkodó egységek voltak az elsődendő érintettjei. Ugyanez mondható el a különböző vállalkozásélénkítő és térségfejlesztő állami támogatások megyei szintű elosztási folyamatában való részvételükről”.³¹¹

Végül harmadik központi feladatként jelentkezett az EU-érettség, ugyanis az EU-csatlakozás a gazdasági, politikai és társadalmi életben is jelentős átalakulást igényelt, melyre fel kellett készíteni a gazdaság szereplőit (információk, ismeretanyagok, nemzetközi kapcsolatok és gyakorlati alkalmazhatóság, valamint szakmai-pénzügyi eszközök közvetítése, melyek segítik a felzárkózást).³¹²

³¹¹ KEUNE, Maarten – NEMES NAGY József (szerk.) (2001): *Helyi fejlődés, intézmények és konfliktusok a magyarországi átmenetben*. Regionális Tudományi Tanulmányok 5. Budapest. 165.

³¹² Lásd erről: SZILÁGYINÉ, 2004. 197-200. Ez utóbbi kérdéskör kapcsán az MKIK több alkalommal is hangoztatta igényét, hogy részt vehessen a csatlakozási feladatok megvalósításában. Lásd mindezzel

A rendszer minden bizonnyal legnagyobb hiányosság ezekben az években ugyanakkor az érdekegyeztetés területén volt megfogható. Magyarországon ugyan csíráiban megjelent a nyugat-európai országok esetében megfigyelhető neokorporatista tripartit érdekegyeztető mechanizmus, ugyan felállt és működött az Érdekegyeztető Tanács (ÉT), azonban a gazdasági kamarák és a gazdasági kormányzat között nem alakult ki rendszeres konzultációs kapcsolat. A közjogi-köztestületi kamarák megléte ellenére hiányzott az a fórum, amelynek keretében „a kabinet a gazdaság kérdéseire vonatkozó döntéseinek meghozatala előtt a gazdaság szuverén, legitim képviselőit a gazdasági kamarákon keresztül képes szembesíteni a vállalkozói véleményekkel”.³¹³ A kormányzat minden egyes gazdasági problémát igyekezett az ÉT fóruma előtt rendezni, még akkor is, ha azok célkitűzéseik szerint nem is tartoztak a hagyományos tripartit, a munka világát érintő egyeztetések körébe.³¹⁴ Ez a helyzet pedig a következő évek – kamarai szempontból – negatív fejleményeinek nyomán nem változott.

A KÖTELEZŐ KAMARAI TAGSÁG FELSZÁMOLÁSA, AZ EU CSATLAKOZÁS ÉS A KÖTELEZŐ REGISZTRÁCIÓ RENDSZERE

Már az 1998. évi választási kampányban megjelentek utalások a kamarai rendszer megváltoztatásával kapcsolatosan, a pártok több olyan programpontot is felvállaltak, melyek – a népszerűsítés reményében – a fennálló struktúrák (elsősorban a kötelező tagság) újragondolását célozták. Maga az FKGP pedig félreérthetetlenül a kötelező kamarai tagság eltör-

kapcsolatban: PÓLA Péter: Gazdasági kamarák a globalizációban. *Tér és társadalom* 2006/3. 19-30.

³¹³ Beszélgetés Dunai Péterrel. Közli: *Vasi Kamarai Hírek*. III. évf. 7. sz. (1997. november) 3.

³¹⁴ Lásd erről: Nyílt levél Horn Gyula miniszterelnökhöz. Közli: *Kamara Értesítő*. 1997. március. 3.

lését helyezte kilátásba. Így a választásokat követően már 1998. szeptember 25-én benyújtotta Sümeghy Csaba és Nógrádi László (FIDESZ), valamint Bánk Attila (FKGP) és Varga István (MDF) azt a határozati javaslatát, amely a gazdasági kamarákra vonatkozó törvény felülvizsgálatára irányult. Fő kérdése volt, hogy „a gazdasági kamaráknál a tagsági jogviszony – keletkezése, fenntartása és megszűnése – tekintetében indokolt-e a kötelező kamarai tagság fenntartása, vagy célszerűbb azt önkéntes alapra helyezni”.³¹⁵ Az indoklás szerint – a legfőképpen a kormányprogramban kiemelt helyen szereplő kis- és középvállalkozások támogatása szempontjából – a kötelező tagság intézménye nem időszerű, mivel az abból fakadó kötelezettségek a „kisebb tőkeerejű cégek számára többnyire terhesek. A polgárosodás mai fejlődési fázisában tehát számolni kell azzal a reális elvárással, mely szerint a vállalkozók jelentős hányada számára a kamarai tagság kötelező jellege nem kívánatos” – szövegezték a hivatalos érvelés.³¹⁶

A hosszas parlamenti vita³¹⁷ és a kormányzati törvény-előkészítő munka nyomán a kamarai kérdésben illetékes kormány megbízott, Sümeghy Csaba 1999. szeptemberében jelentette be, hogy a kormány szeptember 14-i ülésén elfogadta az új kamarai törvény koncepcióját, melyet azonban az elhangzott érvek nyomására decemberre ismét módosítottak. Eme törvénytervezet részletes vitája december 9-én hasonlóan feszült és átpolitizált légkörben zajlott, mint a korábbi viták. Ebben a kormányzat igyekezett a kamarák mellett működő munkaadói érdekképviseletek véleményét is kijátszani, melyek mint a kamarákkal folyamatosan bizonyos tekintetben konkuráló szervezetek (pl. az MGYOSZ) gyakran üdvözölték

³¹⁵ Az Országgyűlés Irományai. Irományok 1998-2002. H/206 A gazdasági kamarákra vonatkozó törvényi szabályozás felülvizsgálatáról.

³¹⁶ Az Országgyűlés Irományai. Irományok 1998-2002. H/206 A gazdasági kamarákra vonatkozó törvényi szabályozás felülvizsgálata.

³¹⁷ A parlamenti vitáról lásd részletesen: STRAUZS – ZACHAR, 2008. 114-120.

a kötelező tagság megszüntetésére vonatkozó javaslatokat. A kormányzat álláspontja a vita végén egyértelmű volt: csakis a kamarák átszervezésével lehet egy életképesebb rendszert létrehozni. Így a végszavazáson, 1999. december 22-én a kormánytöbbség a törvényjavaslatot elfogadta, valamint felkérte az Országgyűlés elnökét, hogy a köztársasági elnöknel a törvény sürgősségi kihirdetését indítványozza.³¹⁸

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az új kamarai törvény (*A gazdasági kamarákról szóló 1999. évi CXXI. törvény*) arra az alapra helyezkedett, hogy a gazdálkodó szervezetek tagsága önkéntes legyen, és a hagyományos kamarai feladatok ellátásának, illetve a kamarák köztestületi jellegének erősítése érdekében 2000. november 1. napjától a kamarák ne lássanak el közigazgatási feladatokat. A kamarák szervezetrendszerének egyszerűsítése érdekében az új törvény a kereskedelmi és iparkamarák és a kézműves kamarák integrációját is előírta, emellett a gazdasági érdekképviseltek törvényben biztosított jogaira vonatkozó szabályozást is egyszerűsítette.

A gazdasági önkormányzatok kényszerű átalakítására éppen akkor került sor, amikor „a legnagyobb szükség lett volna rá, hogy a kamarák zavartalanul végezhesék tevékenységüket”.³¹⁹ Az ország az Európai Unióhoz történő csatlakozás előszobájában állt és a kamarák egyik súlyponti feladatát jelentette volna a 2000 és 2004 közötti időszakban, hogy mind általánosságban az ország gazdaságát, mind a honi gazdasági szereplőket felkészítsék a közösségi csatlakozás következményeire. Nyilvánvaló, hogy az a tény, miszerint „a magyar vállalkozók nagy része elégtelen ismeretanyaggal rendelkezik az uniós szabályokat illetően”, valamint hogy „nem bírnak megfelelő mozgástérrel, illetve intenzitással a külföldi piacokon”

³¹⁸ A törvény elfogadása 140 FIDESZ, 40 FKGP, 10 MIÉP és 1 független szavazattal történt, míg a nem oldalán 117 MSZP, 18 SZDSZ, 4 MDF és 1 független szavazat mutatkozott. A távollevőket leszámítva (37 fő) összesen 11 MDF, 3 független és 2 SZDSZ képviselő tartózkodott a szavazástól.

³¹⁹ TÓTH, 2007. 13.

éppen a kamarák meggyengítésének és jogfosztásának a következménye.³²⁰

A gazdasági kamarákról szóló törvény szerint a kamarák 2000. október 31-ig láthatták el azokat a közigazgatási-köztestületi feladatokat, melyeket a korábbi jogszabály feladat- és hatáskörükbe adott.³²¹ Ezt követően jelentős változás lépett életbe, hiszen az éppen megindult és jól működő egyablakos ügyintézés helyett ismét „sokablakos” sorban állásra kényszerültek a gazdasági szereplők. Így például a vállalkozói igazolványok kiadása részben a körzeti központi jegyzők, részben az okmányirodák hatáskörébe került át. Természetesen a kamara nehéz pénzügyi helyzete nyomán az eddig nyújtott pályázati lehetőségek a kamarák részéről (ideiglenesen) megszűntek; míg korábban az egyes kamarák gazdaságfejlesztő alapja is komoly támogatásokat tudott nyújtani, ezek a lehetőségek megszűntek.³²²

A gazdasági kamarák „egyik legrégebbi, úgynevezett tradicionális kamarai tevékenységi köre”³²³ a nemzetközi, széleskörű együttműködések bonyolítása. Maga az MKIK a nemzeti gazdaságfejlesztő programokban, a külgazdasági diplomácia építésében, a külgazdasági stratégia megalkotásában, továbbá az országos piacvédelemben és a gazdasági szabályozásban jut meghatározó szerephez. Az MKIK 2004-től teljes jogú tagjává vált az európai kamarai ernyőszervezetnek, az EURO-CHAMBRES-nek és mindemellett a világ közel 220 kamarai szervezetével áll kapcsolatban. A központi kormányzat és államigazgatás irányában a kamarák szerepe a gazdasági jogszabályok előkészítése, a gazdasági programok kidolgozása, az iparjogvédelem, továbbá a külgazdasági propaganda, és a szakképzés területén jelentkezik. Ehhez szorosan kapcsolódik

³²⁰ TÓTH, 2007. 13.

³²¹ 1999:CXXI. tc. 48. §. (3) bek.

³²² Lásd: SZILÁGYINÉ, 2004. 203-204.

³²³ DUNAI Péter (2007): A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara nemzetközi kapcsolatai, európai jelenléte. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő. Szerk.: STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE, Budapest. 17.

az országgyűléssel folytatott kooperáció a gazdasági törvényalkotás előkészítése és a gazdaság érdekközvetítése tekintetében. Mindez jelenti a gazdaság egyetemes érdekvédelmét a kamarák által.³²⁴

A megyei kamarák elsősorban a megyei önkormányzatokkal működnek együtt a térségi gazdaságfejlesztő programok létrehozásában, a gazdasági érdekek egyeztetésében. A helyi önkormányzatokkal elsődlegesen a gazdasági rendeletek, a helyi adók, a bérleti díjak, valamint a gazdaságszervezés, a vállalkozásfejlesztés kapcsán kísérelnek meg széleskörű kooperációt a kamarák. Emellett – akárcsak a megyei önkormányzati szinten – itt is jelentkezik a (helyi) gazdasági érdekek egyeztetésének igénye, valamint vásárok, kiállítások szervezése, támogatása és a szakképzésben való részvétel.³²⁵

Szintén megjelenik a gazdasági kamarák részéről a tudományos intézményekkel való együttműködés igénye, különösen az innováció, a programkoordináció, valamint a pályázatok terén. A külföldi kamarákkal való kapcsolatban a céginformációk, az üzleti találkozók, a kereskedelem és vámtechnika, az iparjogvédelem, valamint az etikai kódexek betartása jelent fontos szakmai kapcsolódási pontot.³²⁶

A fenti feladatok megvalósítása révén az önkéntes tagsággal rendelkező, de elméletileg köztestületileg működő magyar gazdasági kamaráknak az 1999. évi törvényt követően

³²⁴ DUNAI, 2007. 18-19. Vö.: SACK, Detlef (2011): Gemischte Motive, personale Netzwerke und europäische Unübersichtlichkeit. Die Beziehungen zwischen Wirtschaftskammern und Wirtschaftsverbänden im Wandel. In: KLUTH Winfried (Hrsg): *Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts 2010*. Peter Junkermann Verlag, Halle an der Saale. 63–83.

³²⁵ Lásd: Együtt eredményesebb. Közli: *Kamarai Hírek*. XI. évf. 2. sz. (2005. március) 1.

³²⁶ Vö.: PÓLA Péter (2010): Problémák és dilemmák a magyarországi gazdasági kamarai rendszerben. In: DOBÁK Miklós - KARDOS József - STRAUSZ Péter - ZACHAR Péter Krisztián (szerk.): *Társadalmi és gazdasági érdekvédelem a XX. században*. L'Harmattan, Budapest. 239-253.

négy-öt évre volt szükségük, hogy konszolidálják tevékenységüket, megteremtsék a működéshez szükséges anyagi feltételeket és ismét meghatározó módon, tagságukban is gyarapodva tudjanak bekapcsolódni a magyar gazdaság érdekeinek artikulálásába. Ebben a helyzetben a kereskedelmi és iparkamarák „legfontosabb teendője a közeljövőben a hazai vállalkozások versenyképességének nagy mértékű javítása” volt.³²⁷ Ehhez természetesen támaszkodtak a szakképzési rendszer megfelelő irányba terelésére, a kamarai szolgáltatások fejlesztésére, a politikummal folytatott párbeszédre, a törvényjavaslatok véleményezésére és törekednek a gazdasági szereplőket érintő negatív jogszabályi keretek megváltoztatására. Úgy tűnt mindeme tevékenység során, a 2000-es évek közepére, sikerült az első közös pontokat megtalálni a kormányzattal, ugyanis a politikai elit igényei között egyre hangsúlyosabbá vált az állami közigazgatás karcsúsítása és tehermentesítése – ez pedig újabb feladat-átruházásokkal járhatott a kamarák részére is. Egyes kamarai vezetők véleménye szerint ez egy részbeni visszatérést jelentett a korábbi állásponthez, miszerint a kamarák éppen a karcsú és célorientált állami közigazgatás megszervezése érdekében, mint az érintettek önszerveződése jelennek meg. Ez a tendencia különösen a gazdasági válság hatására erősödött fel, amikor egyértelmű volt, hogy a társadalmi jólét megteremtése érdekében a széles köröket mozgósítani képes kamarai rendszer közreműködhet a kormányzati célok elérésében. Így a 2010-es választások előszelében ismét politikai tényezővé válhattak a gazdasági önkormányzatok és a kormányváltást követően jogszabályi helyzetüket, jogosítványaikat és feladataikat is ismételten módosították.

Először úgy tűnt, gyors és ismét a kötelező tagság irányába elmozduló törvénymódosítást várhatnak a gazdasági kamarák, azonban sem a kereskedelmi és iparkamarákkal, sem pedig a mezőgazdasági kamarákkal kapcsolatos új törvény nem készült el a kormány által kitűzött időpontig. Végezetül 2011 novemberében igen furcsa és szokatlan módon végigvitt

³²⁷ TÓTH, 2007. 13.

törvénymódosításra került sor: az egyik úgy nevezett „salátatörvényben” néhány ponton megváltoztatták a gazdasági kamarákkal kapcsolatos 1999-es törvényt. A 2012. január 1-jétől életbe lépett változás lényege, hogy az egyéni és társas vállalkozások – kivéve a más kamarák illetékessége alá tartozókat – kötelesek regisztráltatni magukat a területileg illetékes kereskedelmi és iparkamaránál. Emellett évi 5000 forintos hozzájárulást kell fizetniük a kamarai közfeladatok ellátásához, melyet a területileg illetékes szervezet számlájára kötelesek átutalni. A hozzájárulás köztartozásnak minősül, melyet nem fizetés esetén az adóhatóság jogosult behajtani. Mindez által a vállalkozások még nem válnak az adott kamara tagjaivá, a kamarai tagság továbbra is önkéntes maradt. A hozzájárulásért cserébe ugyanakkor a szervezet köteles részükre a kamarai törvényben meghatározott szolgáltatásokat (tanácsadás gazdasági, pénzügyi, adózási, hitelhez jutási kérdésekben, üzleti partnerkeresés és pályázatfigyelés) térítésmentesen nyújtani.³²⁸

Talán felesleges hangsúlyozni, hogy a fenti módosítás nem oldotta meg a gazdasági kamarák több mint egy évtizede meglévő gondjait, és a képviselendő kör számára sem nyitott új lehetőségeket. Némiképp féloldalasnak tűnik, hogy a vállalkozásoknak bevételükből egy olyan szervezet közfeladat-ellátásának költségeiben kell részt vállalniuk, melynek ezáltal nem válnak tagjaivá. Ismerve a kamarák korlátozott szolgáltatási lehetőségeit, az sem valószínű, hogy ezek a fizető „nem-tagok” sokat profitálhatnak majd a hozzájárulásért cserébe ígért szolgáltatásokból. A különböző adókkal így is túlterhelt vállalkozói szféra nagy része nem is fogadta kedvezően a változást: sokan úgy érezték, hogy befizetett összegért semmit nem kapnak cserébe. Különösen nagy terhet jelent ez az ügy

³²⁸ 2011. évi CLVI. törvény egyes adótörvények és azzal összefüggő egyéb törvények módosításáról 403-408. §. 2011. november 21. Kihirdetés napja: november 29. *Magyar Közlöny* 140. szám. <http://jogszabalykereso.mhk.hu/MK11140.pdf> (letöltés dátuma: 2012. március 8.)

nevezett kényszervállalkozók ezrei számára.³²⁹ Emellett regisztrációként sem értékeli hasznosnak ezt a kormányzati lépést, mivel a közhitel nyilvántartások eddig is elérhetőek voltak még az interneten is.³³⁰ A törvénymódosítást nemcsak a sajtóban érte sok bírálat, hanem az Alkotmánybíróságon is megtámadták, mely azonban nem vezetett eredményre.³³¹ Így a vállalkozásoknak 2012. március 1-jéig a területileg illetékes kamaráknál – a regisztrációs díj megfizetése mellett – regisztráltatni kellett magukat. A döntés jelentőségéről és a megújult kamarai szervezetek döntéshozatalban betöltött helyéről, a társadalmi jól-lét kérdésekhez való hozzájárulásáról azonban csak a közeljövő eseményeinek későbbi elemzése adhat megnyugtató választ.

³²⁹ Vö.: Kamarai hozzájárulás: előleg vagy „utólag”. *Pécsi Stop*, 2012. március 1. <http://pecsistop.hu/regio/kamarai-hozzajarulas-eloleg-vagy-utolag/1006229/> (letöltés dátuma: 2012. március 8.)

³³⁰ Kötelező 5000 forintos hozzájárulás. *Adóforum*, 2012. január 17. <http://www.adoforum.hu/index.php/articles/125/81919/kotelezo-5000-forintos-kamarai-hozzajarulas> (letöltés dátuma: 2012. március 9.)

³³¹ A panasz betérjesztője – aki egyébként az előző szocialista kormány egyik volt államtitkára – szerint a törvényjavaslat benyújtása házszabályellenes volt, ugyanis a módosító indítványt a részletes vita után, közvetlenül a zárószavazás előtt nyújtották be, így a Parlament tárgyalás nélkül volt kénytelen szavazni róla. Ezáltal pedig nem volt biztosított a döntés demokratikus jellege. (Az Alkotmánybíróság ugyanezzel az indokkal az egyházügyi törvényt utalta vissza az országgyűléshez.) Emellett a panaszos beadványában azt is kifejtette, hogy nem helytálló az a kormányzati álláspont, miszerint a kamarai hozzájárulás közteher lenne, mivel az Alkotmánybíróság egyszer már kimondta, hogy köztehernek elsősorban az államháztartás javára teljesítendő befizetések számítanak, a kamara bevétele pedig nem minősül szoros értelemben véve az állam által közcélokra felhasználható bevételnek. Alkotmánybíróságon bukhat el a cégek új terhe. *Vállalkozói Negyed*, 2012. február 20. http://vallalkozoi.negyed.hu/vnegyed/komment/20120219-alkotmanybirosagon-bukhat-el-a-kotelezo-kamarai-hozzajarulas.html?SYSref=NONE&cmnt_page=1 (letöltés dátuma: 2012. március 9.)

A HATÁRMENTI GAZDASÁGI KAMARÁK, MINT A NEMZETKÖZI GAZDASÁGÉLÉNKÍTÉS SZERVEZETEI

A fenti fejlődési tendenciák pozitív kimenetele hozzájárulhat, hogy a magyar gazdaságpolitikai döntéshozatalban ténylegesen is elfoglalhassák helyüket azok a szakmai szervezetek, melyek egyes, más fejlődés-utat bejárt (nyugat-európai) országokban immár megkerülhetetlen tényezői a társadalom- és gazdaságirányításnak. Mint arra a magyar történeti minták során rámutattunk, a „polgári korszaknak” nevezett évtizedekben a gazdasági kamarák megkerülhetetlen tényezői voltak nemcsak hazánk gazdasági, de társadalmi életének is, rendkívül komoly kezdeményezésekkel járultak hozzá az ország felemelkedéséhez és fejlődéséhez. Különösen igaz volt ez az első világháború során, amikor a kamarák kiemelkedő szerepet játszottak a hazai háborús gazdaság stabilizálásában. A gazdasági érdekképviseletek, különösen a nagy múltú kereskedelmi és iparkamarák, valamint az újonnan létrehozott mezőgazdasági kamarák a Trianont követő szétzilált gazdasági viszonyok közepette, majd az 1929-es gazdasági világválság nyomán is élen jártak az ország gazdasági külkapcsolatainak és helyi lehetőségeinek bővítésében és fellendítésében. Ugyancsak főszereplői voltak a gazdasági kamarák az országhoz visszatérő, korábban elcsatolt területek társadalmi, szociális és gazdasági integrációjának.³³² A kommunista hatalomátvétel és a kiépülő államszocialista diktatúra azonban felszámolta a polgári társadalomra jellemző struktúrákat és megszüntette a kamarák autonómiáját. Ezzel fejlődésük megszakadt, szerepük a társadalom- és gazdaságpolitikában pedig lehetetlenné vált, szemben a teljesen más irányú nyugat-európai trendekkel.

Mint fentebb láthattuk, a rendszerváltoztatás lehetőséget kínált, hogy a gazdasági önkormányzatok (kereskedelmi és iparkamarák, illetve agrárkamarák) köztestületként, a demok-

³³² Lásd különösen: STRAUSZ 2006b, 261-267.

ratikus öngazgatás elvén működő szervezetekké váljanak. Azonban az elmúlt két évtizedben sem sikerült egyensúlyi helyzetet teremteni a mindenkori kormányzat és a kamarai érdekképviseltek gazdaságfilozófiai megközelítései és szándékai között. Sommás ítéletként kimondhatjuk, hogy noha az országos politika nem szentel elegendő figyelmet az általa a rendszerváltoztatás után többször is újraszabályozott gazdasági kamarai struktúrák véleményének és javaslatainak, „a nyugat-európai országokban működő kamarákhoz hasonlóan a magyar kamarák a gazdaságszervezés fontos területein válhattak meghatározó szereplőkké tagságuk érdekében.”³³³ Éppen ezért érdemes megvizsgálnunk, hogy a társadalom- és gazdaságszervezés tekintetében a mezoszférában elhelyezkedő intézmények milyen helyi szerepet töltenek be és képesek-e egy-egy határmenti régió fejlődését alakítani, befolyásolni.

Alapvetésként érdemes leszögeznünk, hogy az egyes szakmák és társadalmi csoportok összefogása, érdekeiknek konkordanciája és aggregációja, valamint részvételük a társadalom- és gazdaságirányításban – mint arra kötetünk második részében részletesen kitérünk – alapvető jelensége a modernkori, szociális piacgazdasági (neokorporatív) modelleknek Nyugat-Európában. A keynes-i mintákon nyugvó piacgazdaságban a gazdaságszervezés folyamatában mindvégig három szereplővel érdemes számolnunk: az állami, kormányzati szervezetek által alkotott makroszféra és a társadalmi csoportok, állampolgárok, valamint az általuk létrehozott vállalkozások mikroszférája között létezik egy közvetítő szerepet betöltő „köztes szféra”. Ennek a mezoszférának a szervezeti és intézményei szekunder jellegűek, a makro- és mikroszféra által meghatározott közegben és kijelölt feladatok ellátására jönnek létre. Ezáltal elősegíthetik a modern, (a profitszerzés mellett az érdekiegyenlítésre is irányuló) piacgazdaság hatékony működését.³³⁴

A köztes szféra szervezeti alapvető funkciókat látnak el az iparosodott, piacgazdasági alapokon nyugvó, demokratikus

³³³ Mire jó a kamarai tagság? *Céggazdaság*, XIII. évf. 11. sz.

³³⁴ FARKAS, 2000. 7-8. és 13.

társadalmakban: többek között elősegítik a különféle érdekek megfogalmazását, a döntési folyamatokban való megjelenítését, valamint működésükkel lehetővé teszik az érdekek érvényesítését erősítő szervezett fellépést. Ehhez azonban elengedhetetlen alapfeltétel a tagság megfelelően erős száma, a szervezet pénzügyi ereje és ebbel fakadó függetlensége, továbbá ezekből adódóan milyen erős befolyással rendelkezik az adott szervezet és mennyiben tudja a gazdaság működését elősegíteni vagy (hiánya) megzavarni. E tekintetben a legerősebb ilyen csoportoknak mindenképpen a munkavállalói és munkaadói intézményesült érdekképviselések, vagyis a szakszervezetek, a kamarák, és a szabad egyesülsékből létrejövő szakmai szövetségek tekinthetők.³³⁵

A gazdasági kamarákat – a bemutatott történelmi fejlődés nyomán – kétségtelenül a mezoszféra részének tekinthetjük és az európai tapasztalatok alapján komoly szerepet tulajdoníthatunk nekik a gazdaságfejlesztés és gazdaságszervezés területén. Ennek különösen nagy a jelentősége a helyi és regionális szinten, kiemelten a határmenti együttműködések körében is.³³⁶ „A kamarákra különösen jellemző, hogy helyi szervezatként jöttek létre, majd munkájuk koordinálása érdekében országos csúcsszervezetet is létrehoztak. [...] A területi gazdasági kamarák elsősorban területi szervezetek (bár létrehozhatnak ágazati egységeket)” és különösen vidéken hárul rájuk „a közös szakmai érdekek képviselője, a nem általános, hanem szakmai segítség (információ, képzés, tanácsadás)”³³⁷

Már eme felvezető gondolatok is egyértelművé teszik, hogy a helyi gazdaságfejlesztés rendszerében az önkormányzati alapon, köztestületként működő gazdasági kamaráknak kitüntetett szerepe van. Ugyanis a legutóbbi komoly törvénymódosítást jelentő, gazdasági kamarákról szóló 1999. évi CXXI. törvény értelmében a kamarák nemcsak a gazdaság

³³⁵ Lásd erről bővebben: PÓLA, 2010. 240-241.

³³⁶ Vö.: KOUDELA Pál (2015b): Regionális fejlettségi különbségek összefüggése a kivándorlás lehetséges gazdasági hatásaival. In: *Közép-Európai Közlemények*. VIII. évf. 2. sz. 2015/2. No. 29. 40-49.

³³⁷ PÓLA, 2010. 241.

képviselőt látják el, hanem köztestületekként (átruházott) közigazgatási feladatokat is végeznek. Ezen túlmenően kiemelkedő feladatuk a műszaki fejlesztéssel, innovációval, területfejlesztéssel foglalkozva a helyi gazdaság fejlesztése. Mint erről a törvény is intézkedett: „Az állam gazdasági szerepvállalásának csökkentéséhez szükség van a gazdasággal összefüggő közfeladatok egy részének a gazdálkodó szervezetek által köztestületi formában, öngazgatás útján történő ellátására. A gazdasági kamarák feladata, hogy önkormányzaton alapuló működésükkel előmozdítsák a gazdaság fejlődését és szerveződését.”³³⁸

A törvény rendelkezései, valamint a kamarai működés tapasztalatai és az eddigi elméleti szakirodalom alapján a következő feladat-kulmináció jelentkezik a kamarák esetében a különböző szinteken³³⁹:

Kamarai feladatok forrása	Kamarai feladatok
<i>Törvényben rögzített feladatok</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. a gazdaság fejlesztésével kapcsolatos feladatok; 2. az üzleti forgalom biztonságával kapcsolatos feladatok; 3. a gazdaság általános érdekeinek érvényesítése.
<i>A kamarák szolgáltatásai</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. kereskedelem-fejlesztés; 2. kereskedelem-technika; 3. innováció; 4. képzés, szakképzés; 5. pályázati tanácsadás, pályázati rendszerek működtetése, koordináció; 6. gazdasági és piaci elemzések, előrejelzések, konjunktúra-kutatás; 7. térségi elemzések; 8. helyi gazdaságfejlesztési projektek; 9. EU-integrációra felkészítő programok; 10. korporatív szolgáltatások;

³³⁸ 1999. évi CXXI. tc. a gazdasági kamarákról. Preambulum.

³³⁹ Az összeállításához lásd: <http://www.deldunantul.com/regio/gazdasag>

Regionális feladatkörök

11. érdekvédelmi szolgáltatások (hatósági, kormányzati, önkormányzati kapcsolatrendszerek, lobby-tevékenység, gazdaságpolitikai döntések előkészítése, véleményezése);
 12. társadalmi szolgáltatások (klubok, sportrendezvények, bálók, tréningek);
 13. választott bíróság;
 14. etikai bizottság;
 15. Fogyasztóvédelmi Békéltető Testület.
1. gazdaságfejlesztési programokat alakítanak ki és menedzselnek;
 2. jelentős szerepet vállalnak térségi és regionális innovációs programokban;
 3. fejlesztési alapokat hoztak létre (innovációs, kereskedelemfejlesztési, szakképzési);
 4. anyagilag és/vagy szakmailag támogatnak térségfejlesztési programokat;
 5. befektetési lehetőségekről adatbázist működtetnek;
 6. a gazdasági klaszterek operatív megvalósításában jelentős szerepet vállalnak;
 7. a helyi iparűzési adó kialakításában erőteljes a kamarai befolyás;
 8. közvetlen vállalkozásfejlesztési akciók: kamattámogatás, vállalkozások informatikai fejlesztése;
 9. a helyi vállalkozások és a helyi szakképző helyek együttműködésének erősítésével is a helyi szakképzés fejlesztését szolgáló pénzek helyben maradásának ösztönzése.

A fenti felsorolásból is egyértelműnek tűnik, hogy a kamarák regionális és helyi szerepe igen kimagasló. Egyik alapvető feladatuk a közeljövőben is, hogy miként tudják a helyi gazdaság szereplői közötti partnerség építését generálni, támogatni. Ezáltal az aktorok egymástól elszigetelt tevékenysége helyett az együttműködésből eredő szinergia, a partnerség és a hálózatosodás alapvetően járulhat hozzá egy-egy térség gazdasági felemelkedéséhez.³⁴⁰

A megyei kamarák elsősorban a megyei önkormányzatokkal működnek együtt a térségi gazdaságfejlesztő programok létrehozásában, a gazdasági érdekek egyeztetésében. A helyi önkormányzatokkal elsődlegesen a gazdasági rendeletek, a helyi adók, a bérleti díjak, valamint a gazdaságszervezés, a vállalkozásfejlesztés kapcsán kísérelnek meg széleskörű kooperációt a kamarák. Emellett – akárcsak a megyei önkormányzati szinten – itt is jelentkezik a (helyi) gazdasági érdekek egyeztetésének igénye, valamint vásárok, kiállítások szervezése, támogatása és a szakképzésben való részvétel.³⁴¹

Emellett azonban a gazdasági önkormányzatok fontos szerepet játszanak a nemzetközi együttműködés alakításában is. E kérdést két síkon is érdemes vizsgálni: egyfelől a területi kamarák esetében a határmenti térségeknél figyelhető meg a nemzetközi aktorok összefogásának törekvése, a határon átvelő gazdaságfejlesztés elősegítése; másfelől pedig az országos kamarák nemzetközi szerepvállalása új nemzetközi szervezetek létrehozásához és európai szintű gazdaságfejlesztési javaslatokhoz vezetett.

A gazdasági kamarák „egyik legrégebbi, úgynevezett tradicionális kamarai tevékenységi köre”³⁴² a nemzetközi, széleskörű együttműködések bonyolítása. Ennek fő letéteményese maga a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, mely a nemzeti gazdaságfejlesztő programokban, a külgazdasági diplomácia építésében, a külgazdasági stratégia megalkotásában, továbbá

³⁴⁰ PÓLA, 2010. 252.

³⁴¹ Lásd: Együtt eredményesebb. Közli: *Kamarai Hírek*. XI. évf. 2. sz. (2005. március) 1.

³⁴² DUNAI, 2007. 17.

az országos piacvédelemben és a gazdasági szabályozásban jut meghatározó szerephez. Az MKIK 2004-től teljes jogú tagjává vált az európai kamarai ernyőszervezetnek, az EURO-CHAMBRES-nek és mindemellett a világ közel 220 kamarai szervezetével áll kapcsolatban.³⁴³

Mindemellett nemcsak az országos kamarának, hanem maguknak a területi kamaráknak is van egy kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszer. Ez, mint említettük, különösen a határmenti kamarák esetében jelentős. Így e szervezetek más országok megyei, illetve régiós kamaráival köthetnek és kötnek is együttműködési szerződéseket. Ezek különösen a két ország egyes régiói között a partnertérség révén próbálják a gazdasági együttműködést elősegíteni. „Megfigyelhető, hogy a területi kamarák ilyen jellegű tevékenysége nem korlátozódik a kamarai tagok, a vállalkozások területére, hanem ezeket a szolgáltatásokat nagyon gyakran a helyi önkormányzatok is igénylik és igénybe is veszik. E téren jellemző a testvérvárosi kapcsolatoknak kiemelten gazdasági tartalommal való megtöltése, melyhez nagyban hozzá tudnak járulni a területi kamarák.”³⁴⁴

A kamarák számára elengedhetetlen ebben a tekintetben az egyes régióban működő nagy autonómiákkal (helyi önkormányzatokkal, egyetemekkel, civil szervezetekkel) való együttműködés, helyi gazdaságfejlesztési stratégiák kidolgozása, kapcsolatépítés, partnerség szervezés: beszállítói programok, regionális klaszterek, tökevonzási térségi programok kialakítása, koordinálása.³⁴⁵ Erre tett kísérletet 2003-ban az öt nyugat-dunántúli megye gazdasági érdekképviselője, amikor létrehozta a regionális együttműködést jelentő Nyugat-Dunántúli Kamarai Szövetséget.³⁴⁶ A legutóbbi tervek szerint ezt a laza

³⁴³ DUNAI, 2007. 18-19.

³⁴⁴ DUNAI, 2007. 18-19.

³⁴⁵ PÓLA, 2010. 252. valamint KOUDELA, 2015b. 40-49.

³⁴⁶ A szövetség alapításában a Győr-Moson-Sopron, a Vas és a Zala Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a Nagykanizsa és Sopron Megyei Jogú Városi Kereskedelmi és Iparkamara vettek részt. A soros elnöki és ügyintézési feladatokat évente cserélődő elnökség vezetése alatt, a rotációs elv szerint látják el a tagok.

együttműködést egyesületté alakítanak Magyarországon, mely a résztvevő kamarák számára az érdekérvényesítés lehetőségének növekedését hozná magával.³⁴⁷ Hasonló szoros együttműködést láthatunk a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió keretében is, ahol az eurorégióban érintett területek gazdasági kamarái 2007 óta igyekeznek összehangolni gazdasági stratégiájukat. A Vajdasági Gazdasági Kamara, az Arad megyei Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a Csongrád megyei Kereskedelmi és Iparkamara üzleti találkozók szervezésében és gazdaságélénkítő programok létrehozásában is kiemelkedő szerepet igyekeznek betölteni.³⁴⁸

Példaként e helyütt érdemes megemlíteni a Komárom-Esztergom megyei Kereskedelmi és Iparkamara 2000-ben kiadott és 2005-ben megerősített stratégiáját is, melyben szintén komoly szerepet szán a nemzetközi kérdéseknek: „Folyamatosan működő, üzleti ajánlatokat közvetítő kontaktust hozunk létre a szomszédos országok kamaráival, akikkel a kamaraközi kapcsolatokat is erőteljesebbé kívánjuk tenni, a tapasztalatszerzés s a bizalomerősítés céljából. A megye – és egyes településeinek önkormányzati, kulturális és sport-kapcsolataira építve üzleti, gazdasági együttműködés reményében keressük a lehetőséget az adott országok helyi kamaráival, gazdasági szervezeteivel való kontaktus felvételére.”³⁴⁹ E szemléletből

2009-ben a Vas Megyei Kereskedelmi és Iparkamara, míg 2010-ben a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamara vezeti a szövetséget.

³⁴⁷ Lásd erre: MIHALICZ Antal: *Milyen kamarát akarunk?* <http://www.gymskik.hu/download.php?id=1599>

³⁴⁸ Lásd: http://dkmt.netion.hu/index.html?lang=hu&loc=0&menu_id=0

³⁴⁹ A KEMKIK stratégiája. In: KÁRPÁT Csaba – ZAHORÁN Tamás (szerk.): *Évkönyv. A Komárom-Esztergom megyei Kereskedelmi és Iparkamara a vállalkozások szolgálatában. 2000-2004.* KEMKIK, Tata-bánya, 2004. 17. A kamara nemzetközi téren valós áttörést nem tudott elérni, ezt mutatja az a tény is, hogy a 2005-2008 közötti időszakhoz kapcsolódó beszámolóban mindösszesen a Nagybányai Kamarával történt kapcsolatfelvétel és a jövőbeni együttműködés lehetséges kérdései jelentek meg. Ugyancsak erre utal,

kiindulva igyekszünk a következőkben a (határmenti) kamarák nemzetközi szerepvállalását megvilágítani.

A nemzetközi szervezetek tekintetében jelentős előrelépésnek ítéelhetjük a magyar kamarák által is létrehozott vegyes tagozatokat (korábbi nevükön viszonylati tagozatok), valamint az ún. vegyeskamarák rendszerét. Ezek a vegyeskamarák, illetve tagozatok jelentik a kamarai nemzetközi tevékenység kétoldalú vetületeit. Ezek kimondottan bizonyos piacokhoz, konkrét relációkhoz kapcsolódnak.

A kétoldalú (vegyes) tagozati rendszer jellemzően a Magyarországgal szomszédos országok kamaráival működik. Elképzelhető, hogy ez az egyes (határos) területi kamarák körében működik, úgy a befogadó területi szövet gesztorkamarának nevezzük. Ezek olyan területi kamarák, melyek felvállalták a teljes szomszédos országgal közös tagozat működtetését. „A tagozatnak saját tagsága van, ugyanakkor azoknak a kamarai tagoknak, akik az adott területi kamara tagjai, nem kell külön tagdíjat fizetniük ezért a speciális szolgáltatásért. Azok a vállalkozók viszont, akik nem kamarai tagok, de igényelnék a gesztorkamara által üzemeltetett vegyes tagozat szolgáltatásait, speciális szolgáltatási átalánydíjat fizetnek ennek igénybevételeért.”³⁵⁰

A vegyes-tagozati rendszer legfontosabb sajátossága, hogy elsődlegesen azokat a tagokat tömöríti, akik kiemelten érdeklődnek az adott ország piaca iránt. A nemzetközi működés elősegítéséhez szinte alapkövetelményként fogalmazható meg, hogy az országos kamarák között létezzen egyfajta együttműködési megállapodás, mely elismeri és segíti ezeket a kétoldalú kezdeményezéseket. Emellett szintén fontos lehet, hogy ne csak egy irányba jöjjön létre a vegyes-tagozat, hanem azoknak legyen tükörszervezete is. Vagyis, ha Magyaror-

hogy a 2000-ben elfogadott stratégia fent idézett passzusa azonos módon szerepel a 2005-ös stratégiában is. Lásd erre: KÁRPÁT Csaba - PÁL József - ZAHORÁN Tamás (szerk.): *A Komárom-Esztergom megyei Kereskedelmi és Iparkamara a vállalkozások szolgálatában. 2005-2008.* KEMKIK, Tatabánya, 2008. 13-14. és 34-35.

³⁵⁰ DUNAI, 2007. 21.

szágon egy területi kamara berkében működik egy magyar-román tagozat, akkor a nemzetközi gazdaságfejlesztés szempontjából rendkívül hatásos lenne, ha a román nemzeti kamarák egyike is működtetne egy román-magyar tagozatot, „amelybe azok a romániai cégek tömörülnek, akik kiemelten érdeklődnek a magyar piac által nyújtott lehetőségek iránt”.³⁵¹ A vegyes tagozatok elsősorban az adott relációval kapcsolatos kereskedelemfejlesztést szolgáló információk nyújtását, valamint az ehhez kapcsolódó akciók szervezését végzik. Ennek nyomán kiemelt gesztorkamarai relációnak tekinthető a Magyar-horvát-bosnyák Tagozat (Pécs), a Magyar-román Tagozat (Békéscsaba), a Magyar-szlovák Tagozat (Salgótarján), a Magyar-szlovén Tagozat (Zalaegerszeg), a Magyar-szerb Tagozat (Szeged), továbbá a Magyar-ukrán Tagozat (Nyíregyháza). Ez utóbbi például 2002-ben alakult meg és alig két év alatt sikerült életre hívni a tükörszervezetet Ungvár székhellyel Ukrajnában. A magyar tagozatnak 2004-ben 208, míg az ukrán tagozatnak 60 vállalkozás volt tagja. A közös rendezvények szervezése mellett itt tényleg az adott határmenti régió gazdaságélénkítése és –fejlesztése áll a középpontban.³⁵²

Emellett a szomszédos országokkal létrehozott tagozatok mellett az MKIK keretében is működnek kiemelt viszonylati tagozatok. Ilyen a Magyar-arab Tagozat, a Magyar-kínai Tagozat, a Magyar-spanyol Tagozat, valamint a Magyar-orosz Tagozat. „A rendszerben ez utóbbi reláció valójában kivételes helyet foglal el, ugyanis a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, valamint a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szimbiózisban közösen üzemelteti a magyar-orosz tagozatot: a budapesti kamara biztosítja az infrastruktúrát és a megfelelő személyzetet a tagozat számára, míg a finanszírozási háttér megteremtését az országos

³⁵¹ DUNAI, 2007. 22.

³⁵² Lásd Veres János felszólalása: A keleti piacok bővítéséről. Az MSZP Közép- és Kelet-európai Tagozatának vitája. (2002. november 19.) In: *Keletről Nyugatra Európa közepén 1990-2004. Magyarország és a magyar nemzet az új Közép- és Kelet-Európában*. Szerk.: TABAJDI Csaba. Budapest, 2006. 231-232.

kamara vállalta magára.”³⁵³ Csak remélhető, hogy a jövőben ezek a gazdaságszervezési feladatokat is ellátó vegyes tagozatok megfelelő elismerésben részesülhetnek mind a vállalkozók, mind az állami szféra szereplői részéről.

Hasonlóan jelentős szerep hárul a kereskedelemserkentés érdekében létrehozott, ténylegesen nemzetközi szervezetnek tekinthető vegyes-kamarákra is. Ezek a szervezetek hazánkban is a nyugat-európai minta alapján kezdtek megalakulni, ahol ezek az intézmények már több évtizedes múlttal, jól bevált módon működnek. Az elsők között találjuk a 90-es évek elején Magyarországon megjelent a Magyar-Német Kereskedelmi és Iparkamara, majd az AmCham, vagyis az amerikai kamara kirendeltségét, ezt követte a későbbiekben a francia és a brit, és még több más vegyeskamara budapesti jelenléte. „Némelyik ezek közül nagyon jelentős lobbierővel rendelkezik, ugyanis azokat az üzletembereket, befektetőket és vállalatokat tömöríti, akik Magyarországon érdekeltségekkel rendelkeznek. Ezek a vállalkozói körök alapvetően elvárják, hogy megszerveződjön egy olyan saját intézményi-szervezeti keret, amely az adott piacon az adott kormányzati szereplőkkel szemben az ő érdekeiket markánsan képes képviselni.”³⁵⁴

A Magyarországon működő vegyeskamarák:

- Magyar – Francia Kereskedelmi és Iparkamara
- Magyarországi Amerikai Kereskedelmi Kamara
- Magyarországi Brit Kereskedelmi Kamara
- Magyarországi Kanadai Kereskedelmi Kamara
- Magyarországi Olasz Kereskedelmi Kamara
- Magyarországi Svéd Kereskedelmi Kamara
- Svájci – Magyar Kereskedelmi Kamara
- Német – Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara

Nem volt véletlen, hogy a Magyarországon a vállalkozókat tömörítő kamarák maguk is ilyen jellegű vegyes kamarák létrehozása mellett döntöttek. Ehhez pedig a német

³⁵³ DUNAI, 2007. 22.

³⁵⁴ DUNAI, 2007. 23.

mintát vették alapul, vagyis központi költségvetésből állami segítséggel és az országos kamara hozzájárulásából működtek a vegyeskamarákat. Fontos, hogy ezeket a szervezeteket minden egyes esetben a külföldi fogadó országok jogrendje alapján hozzák létre, gyakran nem is köztestületként, hanem bejegyzett egyesületként működnek és önálló tagsággal rendelkeznek. A magyar kamarai vezetés törekvése, hogy a korábban létezett vegyes tagozatokat mindenütt – a lehetőségekhez mérten – vegyeskamarákká alakítsa át.³⁵⁵ Jelenleg a következő együttműködések léteznek az MKIK segítségével:

- Magyar-Román Kereskedelmi és Iparkamara
- Magyar-Horvát Kereskedelmi és Iparkamara
- Magyar-Szerb Kereskedelmi és Iparkamara
- Magyar-Ukrán Kereskedelmi és Iparkamara
- Magyar-Bolgár Gazdasági Kamara
- Holland-Magyar Kereskedelmi Kamara
- Portugál-Magyar Kereskedelmi Kamara
- Brazil-Magyar Kereskedelmi és Iparkamara
- Chilei-Magyar Kereskedelmi Kamara
- Ciprusi-Magyar Üzleti Szövetség
- Holland-Magyar Üzleti Hálózat
- Ír-Magyar Üzleti Szövetség
- Svéd-Magyar Kereskedelmi Kamara
- Svájci-Magyar Kereskedelmi Kamara
- Török-Magyar Üzleti Tanács
- New-England-i Magyar-Amerikai Kereskedelmi Kamara
- Magyar-Amerikai Kereskedelmi Kamara

A vegyes kamarák mint nemzetközi szervezetek a tagjuk tekintetében is igazodnak az organizáció elméleti kereteihez. Így az alapító tagok mellett a későbbiekben továbbra is lehetőség nyílt az ún. elsőbbségi tagok felvételére, akik ugyan-

³⁵⁵ Lásd erről MÉSZÁROS Éva: *Nemzetközi kapcsolatok új perspektívái – Ukrajna, Szerbia*. Online: <http://www.szabkam.hu/index.php?id=1948>

azokkal a jogosítványokkal rendelkeznek, mint az alapítók és ezért cserébe ugyanazokat a kötelezettségeket is vállalják. Az alapító- és elsőbbségi tagok mellett bármikor felvehetők rendes vegyes-kamarai tagok is. A finanszírozás kérdését – mint arra már utaltunk – három forrásból oldják meg a szervezetek: magából a vegyes-kamarai tagdíjból, továbbá az országos ernyőszervezet hozzájárulásából, valamint a kormányzat hozzájárulásából. Ezzel az állam is elismeri ezeknek a szervezeteknek a kereskedelemfejlesztő és gazdaságélénkítő szerepét. „A magyar külgazdaság-politikának is érdeke a magyar vállalkozói kör megerősödése, mindenekelőtt a szűkebb kárpát-medencei térségben is”.³⁵⁶

A vegyes kamarák az összekötő híd szerepét vállalják fel. Egyfelől a hagyományos kereskedelemfejlesztő szerepet töltik be, másfelől a vállalkozások külpiacra jutását segítik, hiszen a hazai kis- és középvállalkozások jellemzően tőke- és kapcsolatszegények.

A nemzetközi viszonylatban működő vegyeskamarák feladatai között találjuk többek között az alábbiakat:

- aktuális gazdasági információk nyújtása;
- üzleti kapcsolatok közvetítése, ápolása és továbbfejlesztése a két ország vállalatai között;
- egyéni igények támogatása, címlisták biztosítása;
- a gazdasági kapcsolatokban résztvevők érdekeinek képviselése;
- beruházási és értékesítési tanácsadás; tanácsadás a piacon történő megjelenéshez, a piaci stratégia felépítéséhez, az optimális értékesítési lehetőségek kialakításához;
- rendezvények, szakmai szemináriumok szervezése;
- közreműködés az adott országba irányuló gazdasági delegáció programjának szervezésében;

³⁵⁶ DUNAI, 2007. 23.

- multilaterális, bilaterális, illetve regionális szinten együttműködési és kooperációs projektek kezdeményezése;
- az európai uniós források felhasználásának elősegítése.

Összességben elmondható, hogy a modern világ kihívásai közepe a kamarák körében kiemelkedő lehetőség nyílik. Különösen igaz ez a határokon átívelő és határmenti térségeket összefogó együttműködésekben. Éppen ezért alapvető, hogy az egyes területi kamarák felismerjék közös érdekeiket és feladataikat és ezáltal segítsék a magyarországi, illetve határmenti kis- és középvállalkozások lehetőségeinek bővülését, az egyes régiók gazdaságszervezésének előmozdításával.

Fontos látnunk, hogy a kamarák közösségképző funkcióval is rendelkeznek, vagyis mint arról korábban e helyütt is szó volt, megkerülhetetlen a különböző aktorok közötti közvetítő szerep felvállalása. Amíg azonban ehhez hiányzik a támogató politikai környezet és szintén elmarad a vállalkozói támogatottság, nem valósulhat meg a mezzoszféra tényleges feladata. A korábbi tapasztalatok alapján elmondható, hogy a politikum szférája inkább gátja, mint katalizátora volt a magyar kamarai intézmény fejlődésének a rendszerváltás után, éppen ezért szükséges egy új, partnerségben és szubszidiaritásban is érdekelt államigazgatási hozzáállás. A másik oldalon pedig a kamarai szolgáltatások dimenzióját kell nyugat-európai mintákhoz igazítani, a gazdaságszervezés terén kell előrelépni, hogy növelhető legyen a hazai kis-és középvállalkozói kör ereje és versenyképessége. Ebben fontos lehetőséget jelent az Európai Unió közepe megindult Duna-menti kamarai összefogás is, melyet a következőkben próbálunk áttekinteni.

EGY NYUGAT-EURÓPAI KAMARAI SIKERTÖRTÉNET: AZ OSZTRÁK GAZDASÁGI KAMARÁK FEJLŐDÉSE

Míg hazánkban – a korábbiakban bemutatott módon – 1945 után megszűnt a gazdasági kamarák társadalom- és gazdaságpolitikai jelentősége, egyes európai országokban e hagyományos polgári érdekképviselet tevékenysége kiteljesedhetett. Ezek közé tartozik a szomszédos Ausztria is, ahol a jogi szabályozás mindmáig úgy értelmezi, hogy „a törvényes önkormányzatiság mai rendszere a szabad egyesülések és korporációk egyéb formáival a szabadelvű és plurális demokrácia legfőbb pillérei közé tartozik”.³⁵⁷ Ezek körében pedig a törvény erejével létrehozott kamarák „olyan szervezetek (köztestületek), melyeket a törvényhozás bizonyos társadalmi csoportok, illetve hivatáscsoport érdekeinek védelme érdekében hozott létre (törvényes szakmai érdekképviselet)”.³⁵⁸ A számos példa közül is azért érdemes elsődlegesen az osztrák érdekképviseleti rendszert vizsgálnunk, mert „az olyan átfogó kamarai szervezet, mint az osztrák, mely – a közalkalmazottakat és köztisztviselőket kivéve – az összes munkavállalót a törvény erejénél fogva különböző gazdasági szervezetekben fogja össze, egyedülálló.”³⁵⁹ Nem véletlen, hogy Ausztria esetében számos tanulmány és szakmunka „kamarai államról” (*Kammerstaat*) beszél.

³⁵⁷ PERNTHALER, Peter (1996): *Kammern im Bundesstaat. Verfassungsrechtliche und verfassungspolitische Gesichtspunkte einer stärkeren Föderalisierung der Kammern in Österreich.* (Schriftenreihe des Instituts für Föderalismusforschung Bd. 68.) Wien. 6.

³⁵⁸ KRENN, Ingrid (Hrsg.) (2005): *Die Wirtschaftskammern. Die Interessenvertretung der Unternehmer.* Wien, é. n. 4.

³⁵⁹ PELINKA, Anton (1996): *Kammern und Sozialpartnerschaft in Österreich.* In: PELINKA, Anton – SMEKAL, Christian: *Kammern auf dem Prüfstand. Vergleichende Analysen institutioneller Funktionsbedingungen.* (Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung, Band 10.) Wien. 14.

A szinte minden országban megtalálható szokásos konzultáción túl Ausztriában a különböző társadalmi csoportok érdekképviselői ténylegesen is részt vesznek a gazdaság- és szociálpolitikai intézkedések kialakításában, meghozatalában és végrehajtásában. Ennek alapja egyfelől a kamarai érdekképviselők magas centralizáltsága és jó szervezettségi foka, valamint a későbbiekben bemutatásra kerülő ún. Szociális Partnerség intézményesített formája. Mindezek alapján érdemes áttekinteni a rendszer történeti alakulását, működési feltételeinek változását és az elért eredményeket.

A KEZDETEK

Mint arra már a korábbiakban kitértünk, a Habsburg-ház uralma alatt álló különböző területeken is a napóleoni korszakban honosodott meg a kamarai intézményrendszer. Az 1806-ban létrejövő Osztrák Császárság területén is ennek megfelelően jött létre az első ilyen jellegű szervezet: Lombardia és Velence területén létesült 1811-ben francia hatásra és dekrétumok alapján kereskedelmi kamara (*camere di commercio*, *arte e manifatture*), mely azonban – szemben a fiumei magyar kezdeménnyel – a napóleoni háborúk után sem szűnt meg.³⁶⁰ Eme példa alapján 1848-ban a bécsi kormány a kereskedelmi kamarákat a többi örökös tartományban is életbe kívánta léptetni. Itt is a szoros állami irányítást propagáló francia koncepció volt a minta, így a kamarák egyfajta, a kereskedelmi minisztériumnak alárendelt, tanácsadó testületként jöttek volna létre. Ezért a kamarai törvény megalkotásáig miniszteri rendelet (1848. október 3.) útján szabályozták a kamarák létét.³⁶¹ Ebben a miniszter által a kamarák részére megfo-

³⁶⁰ RETTER, 1997. 58. A korszak francia törekvéseiről lásd: VIZI László Tamás (2011): Illíria a francia nagyhatalmi politikában a 19. század elején. *Közép-Európai Közlemények*. IV. évf. 2. szám. 2011/2. No. 13. 7-20.

³⁶¹ *Erlaß des Ministeriums für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten, enthaltend die auf Grundlage des Beschlusses des hohen Ministerrathes*

galmazott elsődleges cél a következő volt: „A kereskedelmi kamarák, mint tanácsadó intézmények, azt az általános feladatot kapják, hogy minden ipari és kereskedelmi kérdésben kívánalmakat és javaslatokat tegyenek tárgyalásuk tárgyává és ezekről felszólításra, vagy akár anélkül nézetüket és véleményüket az ipari szorgalom és a forgalom fenntartása és előmozdítása érdekében a hivatal tudomására hozzák.”³⁶²

A rendelet alapján azonban csak egy kamara jött létre: a bécsi. Ez a bécsi szervezet már igen szabad jogkörökkel rendelkezett: a kereskedelem és ipar általános érdekeinek képviselésén kívül javaslatokat készíthetett a kereskedelmi és ipari törvények javítására, közreműködhetett a vámtarifa szabályozásnál, a kereskedelmi diplomáciai testületre vonatkozó (konzulok és kereskedelmi ügynökök) személyi javaslatokat terjeszthetett elő, továbbá kimutatásokat, statisztikákat és éves jelentéseket készített a minisztérium számára az ipar és kereskedelem általános helyzetéről és az abban foglalkoztatottakról. „Kötelezőleg kimondatott továbbá, hogy a kamarák véleményét a kereskedelem és ipar körébe vágó minden törvényjavaslatra és kibocsátatni szándékolt kormányrendeletre nézve, nemkülönben azoknak minden lényeges módosítására nézve előzetesen meg kell hallgatni.”³⁶³ A tagságot tekintve egy legalább 9, legfeljebb 21 fős szűkebb értelemben vett kamara jött létre; a tagoknak az érdekképviselő körzetében kellett lakniuk, a kereskedelem és ipar működésével kapcsolatban ismeretekkel rendelkezniük, illetve a tagoknak legalább kétharmadát a kereskedelmi illetve ipari tevékenységet folytatók köréből kellett 3 évre megválasztani. Igaz minden év december 31-i napjával sorsolással a tagok egy harmada automatikusan

vom 3. Oktober 1848 erlassenen provisorischen Bestimmungen in Betreff der Errichtung von Handelskammern. Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849. Ergänzungsband Dezember 1848 - Oktober 1849. 27. Pkt. 25-28. (a továbbiakban: 1848. évi rendelet) Lásd még: FRITZ, 1896. 12-13.

³⁶² 1848. évi rendelet. §. 2.

³⁶³ FRITZ, 1896. 13. valamint 1848. évi rendelet. §. 3-4.

lecserélődött, akiket csak egy teljes év elteltével lehetett újra taggá választani.³⁶⁴

Az 1848. évi rendelet a kamarák és a politika együttműködésére is nagy hangsúlyt helyezett. Ezért a kamarai gyűlésen nemcsak a választott kamarai tagok vettek részt, hanem teljes körű szavazati joggal megjelent, mint „tisztelőbeli tag”, a tartományi kormány és a helyi önkormányzat elnöke. Cserébe a gazdasági önkormányzat egyfelől szervezeti autonómiát nyert (maga állapíthatta meg ügyrendjét, tanácskozásainak rendjét és maga választotta tisztviselőit) továbbá jelentős pénzügyi függetlenséget is kapott: működéséhez a pénzügyi terheket nem a tagságra kellett hárítania, hanem (mint közfeladatokat ellátó intézmény) egy harmad – egy harmad arányban a központi kormányzattól, a tartománytól és a helyi önkormányzattól kapta költségvetését. További segítség volt az önkormányzatiság működtetéséhez, hogy a kamara helységeit is a helyi önkormányzatnak kellett (költségtérítés nélkül) az intézmény rendelkezésére bocsátania.³⁶⁵

Az ekkor megszervezett bécsi kamara nemcsak jelentős jogosítványokkal és az 1848-as esztendő liberális követelései közepette jól értelmezhető széles körű autonómiájával került be a történelemkönyvekbe. A kamara első elnöke, a törvény-szöveg kidolgozója, Theodor Hornbostel két mindmáig alapvető gondolat megfogalmazásával tette le az osztrák érdekképviseleti rendszer alapjait: az ő tollából származik Ausztriában a kamarák számára kötelező feladatként az érdekkiegyenlítés, valamint a kötelező tagság megteremtése.³⁶⁶

³⁶⁴ 1848. évi rendelet. §. 5-10.

³⁶⁵ 1848. évi rendelet. §. 15-24.

³⁶⁶ NEMEC, Norbert (2004): *Wirtschaftskammer und Arbeiterkammer – Eine kurze Gegenüberstellung der beiden Institutionen*. Wien. 4.

A NEOABSZOLUTIZMUS IDŐSZAKA

A kamarák fejlődése az események nyomán ezt követően nem várt fordulatot vett: a Habsburg Birodalmat alapjaiban megrázó forradalmak (és különösen a magyar szabadságharc) hatására a kormányzat az egységes birodalom megteremtése érdekében a kamarai intézményeket is a centralizáció eszközeként kívánta felhasználni. Ily módon a kereskedelmi és ipar-kamarák felállítása az 1848-ban megkezdett folyamat újra felkarolása és – a Lajtán túl már létező intézmény Lajtán inneni kiterjesztésével – az összbirodalom egységes szervezeti struktúrájának megteremtését célzó fegyver volt. Mint arról a magyar fejlődésmenet elemzése kapcsán már volt szó, alig néhány hónappal a magyar szabadságharc leverése után, 1850. március 18-án szentesített és március 26-án báró Karl Ludwig Bruck kereskedelmi miniszter által rendeletileg közzétett császári parancs rendelkezett a kamarák létrehozásáról nemcsak a birodalom nyugati felében, de a Magyar Szent Korona országaiban is.³⁶⁷ Célja egyértelműen a centralizált igazgatás, a kereskedelem és ipar előmozdítása mellett a birodalmi egység megteremtése, a közbülső vámsorompók megszüntetése és a birodalomrészek közötti kapcsolatok szorosabbra fűzése volt.

³⁶⁷ A kereskedelmi ministeriumnak 1850-diki Márczius 26-kán kelt rendelete kiható a birodalom egész terjedelmére, melly által, a kereskedelmi s iparkamarák felállítása tárgyában, Ő Felsege által az 1850-diki Márczius 18-kán kelt legfelsőbb határozvánnyal szentesített ideiglenes törvény tétetik közhírré. *Az ausztriai birodalmat illető közönséges birodalmi törvény- és kormánylap.* 1850-dik évfolyam, első rész I-XXXV. darabok. Bécs, a cs.k. udvari és állami nyomdából 1850. XXXIV-dik darab. Kiadatott és szétküldetett a német magánkiadásban 1850-iki Márczius 30-kán, a jelen kettős kiadásban 1850-iki Junius 8-kán. 122. sz. (A továbbiakban: *1850. évi törvény*)

Karl Ludwig von Bruck báró, kereskedelemügyi miniszter. Josef Kriehuber litográfiája, 1855.³⁶⁸

Ahogy arról korábban, a magyar kamarák története kapcsán, már szóltunk, minden területileg szerveződő kamara csak saját jogszabályilag megszabott kerületében járhatott el és az egyes kamarák csak külön miniszteri engedéllyel érintkezhetek egymással, sőt: „több kamarák közös tanácskozásai csak a kereskedelmi ministerium jóváhagyásával engedtetnek meg”.³⁶⁹ Ez visszavonása volt annak a korábbi jelentős autonómiavívmanynak, miszerint a kamarák számára biztosítják azt „a jogosítványt, hogy levélváltás révén a hivatalokkal és bármilyen más kereskedelmi kamarákkal az ipar és kereskedelem ügyeinek javításában kapcsolatba lépjen”.³⁷⁰ A kamarai képviselőt kötelező jellegét domborította ki az a tény, hogy a

³⁶⁸ A kép forrása: Peter Geymayer saját gyűjteményéből:
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Karl_Ludwig_Bruck_Litho.jpg

³⁶⁹ 1850. évi törvény. 4. §.

³⁷⁰ 1848. évi rendelet. 3. §. h.)

kereskedők és iparosok csak a kamarák révén juttathatták el kérvényeiket a kormány elé. Azonban ennek ellensúlyozására pontosan körülhatárolta a törvény azokat a területeket, melyek kapcsán a minisztériumnak ki kellett kérnie a kamara véleményét. Ezen túlmenően pedig a kereskedelmi és iparkamarák autonómiájának fontos része volt, hogy az 1848-as szabályozást megőrizve maguk is tehettek – felszólítás nélkül – javaslatokat az őket érintő kérdéskörökben.³⁷¹

Emellett a törvény számos feladatot rótt a kamarákra: évenként jelentést voltak kötelesek felterjeszteni kerületük gazdasági ügyeiről és az általuk végzett munkáról is; a minisztériumi statisztikákhoz pontos adatokkal kellett szolgálniuk kerületük kereskedőire és iparosaira nézve; a minisztérium a kereskedelmi és iparkamarákra bízta az áru- és váltóalkuszok helyi megvizsgálását (átvilágítását) és ezt követő kinevezését, valamint a tervezett részvénytársaságok engedélyezését és cégbejegyzését.³⁷² A munka elvégzéséhez a költségek fedezését is átszervezték: már nem az állam, illetve a tartományi/helyi önkormányzat biztosította a pénzek teljes összegét, hanem a kamarai tagok voltak kötelesek önkormányzatuk működését fedezni: „Valamelly kereskedelmi s iparkamara elegendő jövedelmeinek hiánya esetében, a jóváhagyott költségvetés fődözetlen összege azon egyenes adó szerint, melly a kereskedés s ipartól fizettetik, a kamarai járásbeli minden választóképesekre egyiránt kivettetik, s az adóval együtt behajtatik és a kamarának beszolgáltatik, vagy maga a kamara által beszedetik.”³⁷³

A horizontális (területi) tagoláson túl a törvény értelmében a kamarák vertikális tagolására is sor került: szekciókat állítottak fel, melyek azt a célt szolgálták, hogy a kamarában képviseletet nyerő minden egyes gazdasági ágazat szakmai kérdései, egyenjogú véleményalkotása megjelenhessen. Alapvetően két szekció létesült a kamarákban: a kereskedelmi és az

³⁷¹ 1850. évi törvény. 5-7. §.

³⁷² 1850. évi törvény. 5-7. §.

³⁷³ 1850. évi törvény. 37. §.

ipari, mely Magyarországon a későbbiekben az „osztály” elnevezést nyerte. A kamarák a bécsi kereskedelmi minisztérium hatásköre alá tartoztak, tanácskozásaikról nemcsak értesíteni voltak kötelesek a minisztert, de azok jegyzőkönyveit, éves számadásukat és minden határozatukat, ide voltak kötelesek megküldeni. „A kamarák így végső fokon félig hivatalos, félig pedig, autonóm testület lettek.”³⁷⁴

AZ ALKOTMÁNYOS MONARCHIA KAMARAI RENDSZERE

Az osztrák alkotmányosság megalapozásával, az 1867-es kiegyezést követően – Magyarországhoz hasonlóan – a Lajtán túli területek kereskedelmi és iparkamarái is új, kiterjesztett jogköröket biztosító törvényi keretet kaptak.³⁷⁵ A gazdasági rendszerben megmutatkozó liberalizálódás jelentkezett a kamarai keretszabályozásban is, ugyanis az új törvény jóval nagyobb mozgásteret engedett az autonóm öncselekvésnek és csökkentette az állami befolyás érvényesülését. Az állami közigazgatási szerep ezáltal ismét háttérbe szorult a gazdasági érdekképviselési jelleggel szemben. Az egyik legjelentősebb változás minden bizonnyal abban fogható meg, hogy a törvény immár nem tiltotta a kamarák egymás közötti szövetkezését, lehetővé téve ezzel esetleges ernyőszervezetek létrejöttét, vagy több helyi kamara szorosabb együttműködését: „A kereskedelmi és iparkamaráknak jogában áll működési körük ügyeit illetően egymással írásbeli kommunikációt folytatni és közös tanácskozásokat tartani”.³⁷⁶ Az osztrák kamarák – ellentétben a magyar szervezetekkel – hamar éltek is ezzel a lehetőséggel: az egyes tartományi kamarák vezetői ugyanis már 1873-ban

³⁷⁴ SÁRKÖZI, 1967. 62.

³⁷⁵ Az osztrák kamarákat szabályozó törvény: *Gesetz vom 29. Juni 1868, betreffend die Organisierung der Handels- und Gewerbekammern*. Reichs-Gesetzblatt für das Kaiserthum Österreich. Jahrgang 1868. XXXIV. Stück. Nr. 85. (a továbbiakban: 1868. évi törvény)

³⁷⁶ 1868. évi törvény. 3. §. 3. bek.

közös gyűlésre jöttek össze, majd 1876. január 26-án önálló alapszabállyal intézményesítették összejöveteleiket, létrehozva ezzel az Osztrák Kereskedelmi Kamarák Gyűlését (*Österreichischer Handelskammertag*), mely szinte változatlan formában 1938 márciusáig működött.³⁷⁷

Az 1868-as osztrák törvényi szabályozásban a kamarák ismét mint „tanácsadó testületek” („*berathende Körper*”) kerültek meghatározásra.³⁷⁸ A törvényben szinte az 1848-as szabályozás minden elemét, valamint a későbbi ideiglenes törvény néhány rendelkezését is megtaláljuk. Így a kamarák alapvető feladata (és egyben jogosítványa) volt, hogy a kereskedelem és ipar legfőbb kérdéseit tárgyalják, észrevételeiket ezekkel a kérdésekkel kapcsolatban mind a minisztérium felszólítására, mind önként szabad elhatározásukból a hivatalok felé közvetítsék, valamint a kormányzat kereskedelmi és ipari törvénytervezeteit – még előterjesztésük előtt – véleményezzék. Emellett pedig közigazgatási feladatokat utalt hatáskörükbe a kormányzat, melyet már a kezdetektől betöltöttek: listák, mustrák készítése, éves jelentések elfogadása, stb.³⁷⁹

A szervezeti struktúrát illetően nem került sor jelentős változásra: továbbra is két szekció (osztály) működött a kamarák kebelében, igaz lehetővé vált a kereskedelmi miniszter engedélyével különleges foglalkozási ágak számára önálló szekció létrehozásának lehetősége is. A rendes kamarai tagok mellett megnyílt a lehetőség a levelező kamarai tagok felvétele előtt is. A levelező tagok vagy a kamara illetékességi területén kívül rendelkeztek állandó lakhellyel és foglalkozással, vagy pedig nem kereskedelemmel, illetve iparral foglalkoztak. (5. §.) A rendes tagokat (számuk minimum 16 és maximum 48

³⁷⁷ Lásd részletesebben: RETTER, 1997. 81. s.k.

³⁷⁸ A létrehozott kamarai központok a következők voltak: Bécs, Linz, Salzburg, Graz, Leoben, Klagenfurt, Innsbruck, Feldkirch, Bozen (Bolzano), Ljubljana, Görz, Rovigno, Triest, Roveredo, Prága, Reichenberg (Liberec), Eger (Cheb), Pilsen, Budweis, Brünn, Olmütz, Troppau, Krakkó, Lemberg, Brody, Czernowitz, Zára, Spalato (Split), Ragusa (Dubrovnik).

³⁷⁹ 1868. évi törvény. 2. §. A.) – B)

között mozgott) választással hat évre bízták meg a kamarai ügyek intézésével, feladatukat önként, ellenszolgáltatás nélkül kellett ellátniuk. Minden harmadik év végén a választott tagok felének a cseréjére került sor. (6. §.)

A teljes tagság köréből megválasztott kamarai képviselők minden év elején annak az évnél az időtartamára saját maguk közül elnököt és alelnököt választottak, akik azonban újraszerveezhetők voltak. Munkájukat egy titkár illetve további segéd-személyzet támogatta, akik nem a kamarai tagok köréből kerültek ki, hanem szakmájuk szerint képesek voltak a rájuk háruló feladatokat ellátni. Az elnök rendkívül jelentős szerepet töltött be a kamarai szervezetben, ugyanis egyedül ő képvisel-hette a kamarát és ő határozta meg a tárgyalandó kérdéseket, az ülések napirendjét. Befolyása abban is megfogható, hogy egy véleménye szerint nem vállalható kamarai határozatot felfüggeszthetett, igaz köteles volt azt vagy azonnal, vagy egy megismételt közgyűlési tárgyalást követően a kereskedelmi miniszter elé utalni. Az autonóm működés alapját a saját hatáskörben megalkotott kamarai alapszabály jelentette. Az önkormányzatiság demokratikus működését pedig az garantál-ta, hogy a kamarai határozatok meghozatalához a közgyűlésen legalább a kamarai tagok felének jelenléte volt szükséges.³⁸⁰

A kereskedelmi miniszter ellenőrzése a kamarák felett továbbra is egy kamarai biztos kiküldésének lehetőségével érvényesült. A kamara költségvetése a korábban kialakult módon került ezt követően is meghatározásra.

Az elkövetkező évek sorsdöntőnek bizonyultak a kama-rák feladatkörének bővítése tekintetében: 1873-ban a bécsi kamara alapvető szerepet játszott a bécsi Prater területén meg-rendezett Világkiállítás lebonyolításában. Ugyanakkor ebben az évben nyerték el a kamarák a jogot, hogy két képviselőt delegáljanak a Birodalmi Gyűlésbe és ezáltal politikai befolyásukat is egyre inkább érvényesíteni tudták. Ebből fakad, hogy ekkor került sor a fentebb említett Osztrák Kereskedelmi Kamarák Gyűlésének (*Österreichischer Handelskammertag*)

³⁸⁰ 1868. évi törvény. 13-16.; 18-19. §.

létrehozására. A századfordulón pedig részben a bécsi kereskedelmi és iparkamara kezdeményezésére született meg a mai Bécsi Gazdaságtudományi Egyetem.³⁸¹

A belső kamarai élet legfontosabb kérdéseit a dualista monarchia időszakában elsődlegesen a kamarai választójog rendezése és a szekciók szerepének meghatározása jelentette. Mindkét kérdéskörben különböző tervezetek születtek, azonban, sem a szekciók számának bővítésére, sem a választójog átstrukturálására nem került sor még ebben a periódusban.

Ugyanakkor viszont megjelentek az első tényleges „konzurenek” a kamarák mellett: olyan új, az egyesülési törvény nyújtotta lehetőségek alapján létrejött szabad társulások, melyek szintén az ipar és a munkáltatók érdekeit kívánták különböző fórumokon artikulálni. Ezek közül az első az Iparosok Klubja (az ún. „*Industrielle Club*”), mely 1875-től működött. Ezt követte 1892-ben az Osztrák Iparosok Központi Egyesülete („*Centralverband der Industriellen Österreichs*”), majd 1897-ben az Osztrák Iparosok Szövetsége („*Bund österreichischer Industrieller*”). E három önálló szervezet a Monarchia végnapjaiban, 1918 februárjában egyesült az Osztrák Ipar Birodalmi Szövetsége („*Reichsverband der Österreichischen Industrie*”) név alatt, mely különböző átalakulások után 1921-től az Osztrák Ipar Központi Szövetsége („*Hauptverband der Industrie Österreichs*”) megnevezéssel folytatta munkáját. Ezek az egyesületek kezdettől fogva elsődlegesen a kormánnyal szemben kívánták érvényre juttatni

³⁸¹ Az akkor „k.k. Exportakademie” név alatt létrehozott intézmény alapítására a Festetich-kastélyban került sor 1898. október 1-én. Elsődlegesen – mint neve is mutatja – a külkereskedelem terén alkalmazható kereskedelmi képzést kívánt megvalósítani, így a tárgyak között olyanokat találtunk, mint a nemzetgazdaságtan, gazdasági földrajz, közjog, áruismeret, idegen nyelvek, kereskedelmi szakképzés, stb. Lásd erről: http://www.wu-wien.ac.at/portal/ueber_wu/geschichte

elképzeléseiket, majd a politikai pártharcokban is jelentős – elsősorban finanszírozói – szerepet tölthettek be.³⁸²

A KÉT HÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN

Az első világháború eredményeképp nem csak az Osztrák-Magyar Monarchia hullott alkotóelemeire, de egyben a fennálló kamarai rendszer is jelentős sebeket szenvedett. A háborús szükségletek, a kézi vezérlésű gazdaság következtében az autonóm testületek felett az első világháború során jelentős állami befolyás érvényesült. A már korábban is köztestületi jelleggel és kötelező tagsággal működő osztrák kereskedelmi kamarák csak az első Osztrák Köztársaság megszületését követően, az 1920. február 25-én megalkotott új törvényi keretszabályozással nyerték vissza korábbi szerepüket és autonómiájukat. A tartományokra alapozott kamarai rendszer végleges horizontális beosztását 1923-ban érte el, amikor létrejött a Nyugat-Magyarországtól elcsatolt Burgenland kereskedelmi és iparkamarája és ezzel nyolcra bővült az osztrák gazdasági kamarák száma (akkor még Bécs és Alsó-Ausztria közös kamarát alkottak).³⁸³ A területi kamarák felett nem létezett ekkor átfogó országos kamara, ugyanis a törvény mindössze egy évente ülésű országos kamarai gyűlés rendszeresítését írta elő, mely azonban – amint azt láttuk – már korábban is működött az örökös tartományok kereskedelmi és iparkamarái részvételével. A „Kammertag” törvényesítése ugyanis nem teremtett közös érdekérvényesítő fórumot, még a

³⁸² Lásd: FINK, Marcel (2006): Unternehmensverbände. In: *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Hrsg: DACHS, Herbert – GERLICH, Peter – GOTTWEIS, Herbert – KRAMER, Helmut – LAUBER, Volkmar – MÜLLER, Wolfgang C. – TALOS, Emmerich. Verlag MANZ, Wien. 445.

³⁸³ ZELLENBERG, Ulrich E. (2006): Die Stellung der Bundeskammer in der Wirtschaftskammerorganisation. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt*. Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft. 131.

jogszabály szövegezése értelmében is csak „közös ügyek megvitatására” szorítkozott a kamarai gyűlés.³⁸⁴

A kereskedelmi és iparkamarák helyzetének rendezését követően az osztrák alkotmányozó nemzetgyűlés 1920. február 26-án elfogadta Ferdinand Hanusch szociális miniszter törvénytervezetét a munkavállalói kamara (szó szerint munkáskamara – *Arbeiterkammer*, AK) létrehozásáról. Az 1920. június 20-án életbe lépett törvény alapján az új kamara köztestületi jogosítványokkal rendelkező, saját anyagi alapokkal felruházott, demokratikus érdekképviselő lett. A kormány e szervezet megalapításával a keresztényszociális párt által is megfogalmazott célkitűzést igyekezett beteljesíteni, miszerint a már többféle struktúrát magában foglaló kamarai (érdekképviselői) rendszernek „teljessé kell válnia”.³⁸⁵

E törekvés jegyében került sor még ugyanebben az évben egy újabb társadalmi réteg, az agrárium törvényes érdekképviselőiteinek a kiépítésére is. Noha már korábban e téren is mutatkoztak törekvések, csak 1920-ban került felállításra a mezőgazdasági kamarák (*Landwirtschaftskammern*) országos hálózata. A kamaráknak kötelező módon tagja lett az agrárszférában tevékenykedő összes természetes és jogi személy. Így a kereskedelmi és iparkamarák működését is ide számítva

³⁸⁴ *Gesetz vom 25. Februar 1920 über Kammern für Handel, Gewerbe und Industrie. (Nr. 98.). Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 1920. Wien, 1920. 160-167. (a továbbiakban 1920. évi törvény) 31. §.*

³⁸⁵ Idézet a kormány előterjesztéséből. Idézi: FINK, Christof (1996): *Zur ökonomischen Effizienz der Pflichtmitgliedschaft in den Kammern.* Disszertáció. Kézirat. Innsbruck. 21. „A munkáskamarákban láthatjuk annak az embercsoportnak a legnagyobb vívmányát, akik saját termelési eszközök hiányában másokra vannak utalva. Szívós harcban vívta ki a maga számára a munkásság a munkáskamarákat, mellyel valójában az egyenjogúság, legalábbis az állam előtti formális egyenjogúság került birtokába.” Az *Arbeiter-Zeitung* cikket idézi: GÖHRING, Walter – PELLAR, Brigitte (2001): *Anpassung und Widerstand. Arbeiterkammern und Gewerkschaften im Österreichischen Ständestaat.* ÖGB Verlag, Wien. 49.

a gazdasági élet különböző szegmensei döntő részének, szinte minden társadalmi rétegének átfogó, törvényes érdekképviselése (köztestületi alapon) biztosítva volt.

Ugyanakkor a kor gazdasági körülményei közepette hamarosan kiderült, hogy a tényleges kihelyezett irodák és közös csúcsszerv nélküli kereskedelmi kamarai rendszer, mely így a tartományi fővárosokra koncentrált, előnytelen volt az új szervezetekkel szemben. Ez elsődlegesen abban mutatkozott meg, hogy hiányzott a közvetlen kapcsolat a kamarai vezetés és a tagság között, ennek eredményeképp pedig számtalan köztestületként működő ipartestület és szabad szakmai egyesülés igyekezett az érdekképviselés terén a kamarák konkurenciájává válni. A tagság irányába mutató szolgálattal hiányosságok visszaütöttek a gazdasági kamarák érdekérvényesítő munkájában is, ugyanis a központi kormányzattal szemben az ekkor jobban szervezett munkavállalói kamara és a különböző mezőgazdasági kamarák sikeresebb fellépéseket tudhattak magukénak.³⁸⁶

Mindezt az sem tudta ellensúlyozni, hogy – a korábbi hiábavaló tervek és kísérletek után – a modern állam-felfogás értelmében az osztrák nemzetgyűlési választójog mintájára szabályozták az új kamarai választójogot: eszerint itt is a közvetlen és titkos szavazás vált általánossá. Ugyancsak új és jelentős elemként figyelhető meg, hogy a törvény a területi tagolás mellett megtartotta a kötelező tagságot és a fentebb említett vertikális beosztást, melyet – szintén a korábbi tervek valóra váltásával – azonban tovább mélyített: a két létező szekció, a kereskedelmi és iparosztály mellé életre hívta a kézműipar és – amennyiben a tartomány vállalati struktúrája indokoltá tette – a pénzügyi-biztosításügyi és közlekedési osztályt.³⁸⁷ A törvényi szabályozás mindeközben mit sem változtatott a kamarák rendeltetésén, az 1920-as szöveg e tekintetben teljesen azonos az 1868-as törvény vonatkozó paragrafusával. A köztestületi jelleg kidomborítása érdekében

³⁸⁶ ZELLENBERG, 2006. 132.

³⁸⁷ 1920. évi törvény. 4. §. (1)-(2) bek.

viszont, szemben a korábban idézett 1851. évi rendelettel, lehetővé vált a kamarák számára, hogy az Osztrák Köztársaság címerét használják a kamara nevének köriratával.³⁸⁸

Az osztrák rendi állam (*Ständestaat*) 1933/34-ben történt létrehozását követően megfigyelhető volt a kamarák melletti érdekképviselőre törekvő szereplők, elsődlegesen a különböző ipartestületek és szabad egyesülések felszámolása és helyükben – javarészt kötelező tagságú, hivatásrendi jellegű „szövetségek” („*Bünde*”) létrehozása.³⁸⁹ 1934. október 17-én állították fel az első ilyen jellegű szervezetet, az Iparszövetséget (*Industriellenbund / Bund der österreichischen Industriellen*). Az elméletileg önkéntes tagságú szervezet igyekezett átfogni az ipar, a bányászat és az ehhez kapcsolódó köztestületek tagságát, tartományonként és ezen belül szakáganként szerveződött.³⁹⁰ A kézműipar területén a következő évben kerültek meghatározásra a (kötelező tagságú) szövetségi keretek: az Osztrák Kisiparosok (Kézművesek) Szövetsége (*Gewerbebund / Bund der österreichischen Gewerbetreibenden*) ipartestületekre (*Innung*) és ezen belül céhkörökre (*Zunft*) tagozódott, szintén tartományi szinten.³⁹¹ Ugyancsak 1935-ben

³⁸⁸ 1920. évi törvény. 15. §.

³⁸⁹ A hivatásrendiség európai térnyeréséről és az osztrák rendi államról lásd legutóbb: ZACHAR Péter Krisztián (2014): *Gazdasági válságok, társadalmi feszültségek, modern válszkísérletek Európában a két világháború között*. L'Harmattan, Budapest.

³⁹⁰ Lásd: *Bundesgesetzblatt* Nr. 290/1934. valamint FISCHER, Peter G.: *Freie und genossenschaftliche Interessenvertretungen der gewerblichen Wirtschaft in Österreich vom Vormärz bis zum ‚Ständestaat‘*. In: *Zur Geschichte der Handelskammerorganisation. Spitzenkörperschaften der gewerblichen Wirtschaft vor ihrer Eingliederung in die Handelskammerorganisation*. Schriftenreihe der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Heft 37. Wien. 28.

³⁹¹ Lásd: STIEFEL, Dieter (1978): *Im Interesse des Handels - Gremien, Verbände und Vereine der österreichischen Kaufmannschaft in der Zwischenkriegszeit*. In: *Zur Geschichte der Handelskammerorganisation. Spitzenkörperschaften der gewerblichen Wirtschaft vor ihrer Eingliederung in die Handelskammerorganisation*. Schriftenreihe der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Heft 37. Wien.

állították fel a Kereskedelmi Szövetséget (*Handelsbund*), együtt a Közlekedési Szövetséggel (*Verkehrsbund*) és a Dohánykereskedők Szervezetével (*Verband der Tabakverschleiber*). A szervezeti struktúra érdekessége volt, hogy bár országos szinten közös szervekkel kellett képviselni a három ágazatot, azok tartományi szinten önállóak voltak. A tagság minden kereskedelemben érintett számára kötelező volt, maga a Kereskedelmi Szövetség pedig 8 tartományi kereskedői szervezetre (*Kaufmannschaft*) és ezen belül két speciális – a bejegyzett és nem bejegyzett kereskedőket tömörítő – szekcióra (*Buchkaufmannschaft*, *Kleinkaufmannschaft*) tagolódott.³⁹² Ezzel szemben a pénz-, hitel- és biztosításügy érintett vállalatait és vállalkozóit tartományi tagolódás nélkül fogta össze a Pénzügyi Szövetség (*Finanzbund*), melyet szakágakra tagoltak (pl. tartományi hitelintézetek, takarékszövetkezetek, lottó, tőzsde, stb.).³⁹³

Eme új hivatásrendi struktúrák révén – a politikai döntéshozás érdekeinek megfelelően –, megkérdőjeleződött a kamarák szerepe és létjogosultsága, hiszen megjelent egy másfajta kötelező tagságú érdekképviselő.³⁹⁴ Felozlatásukra azonban mégsem került sor. Otto Ender miniszteri megbízatása révén, aki a rendi állam kiteljesedését volt hivatott elősegíteni, és az oldalán szerepet vállaló Johannes Messner professzor elméleti útmutatásai nyomán, újra előtérbe kerültek a kamarai

³⁹² FISCHER 1978. 28-29. és STIEFEL, 1978. 57-58.

³⁹³ FISCHER 1978. 29. Az itt vázolt szövetségek szervezeti struktúrájára vonatkozóan lásd részletesen magyarul: HARKÁCSI Péter (2006): *Az osztrák hivatásrendi alkotmány (1934)*. Disszertáció. Kézirat, Debrecen. 155-165., németül pedig: GEIßLER, Franz (1977): *Österreichs Handelskammerorganisation in der Zwischenkriegszeit. Eine Idee auf dem Prüfstand*. Österreichischer Wirtschaftsverlag, Wien. II. k. 423-452.

³⁹⁴ FINK 2006, 445. Részletesen a kérdés összefüggéseihez lásd: ZACHAR Péter Krisztián (2011): Érdekképviselők és érdekérvényesítés az osztrák „Ständestaat” keretei között. In: DOBÁK Miklós (szerk.) *A gazdasági és társadalmi érdekvérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest. 112-145.

struktúrákra alapozott elképzelések a szociális feszültségek és kérdések kezelésében.³⁹⁵ 1935-ben az ipari, kereskedelmi és kézműipari kamarai vezetők külön memorandumban fejtették ki álláspontjukat, mely szerint az egyes rendi szövetségek ugyan meg tudják jeleníteni az adott rendhez tartozók érdekeit, azonban a kamarák önmagukban az érdekkiegyenlítés színterei, így sokkal hatékonyabban tudnak fellépni, mint a létrehozott rendi szövetségek (*Bund*). Emellett a kamarák – a különböző méretű, jelentőségű és összetett tulajdonviszonyú – vállalat integrálása révén képesek nemcsak az átruházott állami közfeladatok elvégzésére, de öntevékenyen hozzájárulnak az oktatáshoz, vagy a kereskedelem- és iparfejlesztéshez. Az érvelésben – szem előtt tartva a gazdaságosság kritériumát is – a kamarák nélkül több közigazgatási feladat hárulna az államra (amit a rendi szövetségek nem képesek ellátni), ami jelentős kiadásnövekedéshez, több szabályozottsághoz és kevesebb szabadsághoz, vagyis nagyobb centralizációhoz vezethet.³⁹⁶

Az 1935-ös memorandum (*Der Aufgabenkreis der Kammern für Handel, Gewerbe und Industrie*³⁹⁷) azért is került kiadásra, mivel lejárt az öt éves mandátuma a kamarai elnökségeknek és a helyzetük tisztázásáig 1936. január 1-től a kereskedelmi kamarák élére is kormánybiztosok és a munkáskamarai igazgatótanácsokhoz hasonló ügyvezető bizottságok kerültek. A kormányzat bizonytalanságát a kamarák kérdésében jól szemlélteti, hogy ügyükben „ideiglenes folytatásról” rendelkezett az 1935. évi törvény.³⁹⁸ Az elképzelések között végül két alternatív gondolat körvonalazódott a kama-

³⁹⁵ GEISLER 1977. II. k. 490. A korszakhoz lásd: ZACHAR Péter Krisztián (2012): Német-Ausztria keresztény-konzervatív gondolkodói és válaszaik a gazdasági-társadalmi válságperiódusra. *Közép-Európai Közlemények. Történések, regionalisták és geográfusok folyóirata*. V. évf. 2. sz. (2012/2. No. 17.) 29-41.

³⁹⁶ GEISLER 1977. II. k. 403-404. és 512-513.

³⁹⁷ *Wirtschaftliche Nachrichten* Nr. 1/1935.

³⁹⁸ „Bundesgesetz, mit dem für die vorläufige Fortführung des Geschäftes der Kammern für Handel, Gewerbe und Industrie Vorsorge getroffen wird”. *Bundesgesetzblatt* Nr. 447/1935.

rák jövőbeni szerepével kapcsolatban. Mivel mindeddig nem valósult meg a munkaadói és munkavállalói szervezetek összekötése és egy hivatásrendi struktúrában való megjelenítése, valamilyen formában szabályozni kellett volna a jövőbeni együttműködést. A meglévő kamarák története lehetőséget kínált egyfelől arra, hogy a kamarákból alakuljon meg az újonnan létrehozott rendi szövetségek (*Bund*) ernyőszervezete, ami azonban minden bizonnyal koordinatív és reprezentatív funkciókkal is ellátta volna a kamarákat. Ezzel szemben a másik elképzelés „munkaközösségeket” látott volna a kamarákban, melyek az egyes rendi szövetségek közötti kapcsolatot teremtették volna meg, azonban ennek következményeként a kamarák nem a közjó és a kereskedelem és ipar összérdekét megjelenítő, hanem az egyes rendi szövetségek kívánalmait tükröző szervezetekké silányultak volna. Ugyancsak felmerült további opcióként a kamarák teljes felszámolása és az érdekiegyenlítési, érdekegyeztetési funkciók átruházása – a kamarák helyett – egy elnöki konferenciára, mely a szövetségek elnökeit és titkárait tömörítette volna egy kamarszerű csúcsszervben.³⁹⁹ A rendi állam megvalósítása szempontjából viszont úgy tűnt, nem kerülhető meg a kereskedelem, iparban, kézműiparban és a pénzügyekben érintettek összérdekeinek megjelenítése (a közös érdek a partikuláris, regionális, szakmai érdekeknél előrébb való). Félő volt, hogy a rendi szövetségek további erősödése és a kamarák felszámolása nyomán a rendi struktúra tovább bomlik és nehezen koordinálható egységekre esik szét.⁴⁰⁰

Az érvek hatására, és mivel számos vezető politikus is a kamarák oldalán sorakozott fel, 1937-ben sikerült egy új, a rendi rendszerhez illeszkedő kamarai törvényt elfogadtatni. Ennek értelmében az új munkaadókat széles körben tömörítő kamarai struktúra, mely tartományi és országos szervekre tagolódott, azt a feladatot kapta, hogy összehangolja a rendi szövetségek (a Handels-, Gewerbe-, Industriellen- és Finanzbund)

³⁹⁹ V.ö.: GEISLER, 1977. II. k. 452-461.

⁴⁰⁰ V.ö.: GEISLER, 1977. II. k. 534-535.

gazdaságpolitikáját, valamint megkönnyítse a közjó követését, a konszenzusos döntéshozatal megvalósítását. Így a törvény a köztestületekként megnevezett kamarák hatáskörébe utalta mindazt, amit a munkaadói rendi szövetségek együttműködésével közösen kellett ellátni; ez együtt járt a törvényjavaslatok és rendelettervezetek véleményezésével is. Ez tükröződött abban is, hogy a kamarai közgyűlésbe az egyes rendi szövetségek delegálták a tagokat.

Az új kamarai törvény legjelentősebb újításának minden bizonnyal a Szövetségi Kereskedelmi Kamara (*Bundeshandelskammer*), vagyis egy országos ernyőszervezet létrehozása tekinthető. Franz Geißler értelmezésében „erre paradox módon éppen a 'kamarák ellenlábasai', a hivatásrendek kezdeményezése nyomán került sor; ezek adták az intézmény létrehozásához a kezdőlökést, mely intézmény eszméje a kereskedelmi kamarákban már jóval korábban szükségszerűnek, sőt nélkülözhetetlennek tűnt, de mégsem tartották megvalósíthatónak.”⁴⁰¹ Az országos kamara közvetlen kapcsolatban állt a Szövetségi Gazdasági Tanáccsal, valamint az egyes rendi szövetségekkel is, így segíthetett a közérdek megfogalmazásában és kialakításában is.

Az 1937. évi kamarai törvény alapján az egyes tartományi kamarák, különösen a bécsi és alsó-ausztriai 1938. február 2-án kezdték meg működésüket, míg az országos kamara alakuló ülésére néhány nappal később, 1938. február 5-én került sor. Az esemény jelentőségét mutatja, hogy azon nemcsak Wilhelm Taucher kereskedelmi és Rudolf Neumayer pénzügyminiszter vett részt, de megjelent maga Schuschnigg kancellár is. A Szövetségi Kereskedelmi Kamara első elnökévé Fritz Stockinger egykori kancellárt, a Kereskedelmi Szövetség elnökét választották meg.⁴⁰²

Az új ernyőszervezet elsődleges feladata a különböző szakmai érdekek közötti kiegyenlítés volt.⁴⁰³ Ezzel a törvény

⁴⁰¹ GEIßLER, 1977. II. k. 558.

⁴⁰² GEIßLER, 1977. II. k. 571-577.

⁴⁰³ RETTER, 1997. 129. s.k. és NEMEC, 2004. 5.

az egységes kamarai képviselőket és a közérdeket állította előtérbe: „A kereskedelmi kamarák feladataikat keresztény, hazafias, szociális és szakkorporációs szellemben látják el, mindenféle pártpolitikai tevékenység kizárásával; ennek során ugyanakkor a rendi külön-érdekeket a közérdek mögé kell sorolniuk.”⁴⁰⁴ A törvény, a mélyebb tagozódás létrehozása mellett, első ízben definitív módon elválasztotta egymástól a kamarák által saját hatáskörben, az autonómia segítségével ellátandó feladatokat, valamint a törvényi felhatalmazás által a kamarára testált közfeladatokat. Ez a vertikális tagozódás és a feladatok ilyen szétválasztása mindmáig meghatározza az osztrák gazdasági kamarák jellegét, melyek így minden gazdasággal foglalkozó személy összefogására képesek, mégis egységes szervezeti keretben tudják megjeleníteni az egyes részcsoportok partikuláris érdekeit.⁴⁰⁵

Noha mind a kamarákban, mind a szövetségekben, mind a hivatásrendi szervezetekben megindult a tényleges munka, 1938. március 13-án véget vetett a különállóság, az osztrák függetlenség és a rendiség teljes kísérletének Ausztriában. A belső feszültségek mellett az osztrák rendi államkísérlet elvérzett a nemzetközi körülmények közepette. Az Anschluss következtében az osztrák állammal együtt az osztrák kamarák önállósága is megszűnt („*Gleichschaltung*”), azok a Gau-szervezetnek megfelelően betagozódtak a német Birodalmi Gazdasági Kamara rendszerébe.⁴⁰⁶

⁴⁰⁴ 1937. évi törvény, 1. §. 4. bek.

⁴⁰⁵ RETTER, 1997. 104. s.k.

⁴⁰⁶ ZELLENBERG, 2006. 132. valamint RIEGER, Frank (2004): Das Kammerwesen in Österreich. In: KLUTH, Winfried (Hrsg): *Jahrbuch des Kammerrechts 2003*. Nomos, Baden-Baden. 280. és STRAUSS PÉTER (2011): A totalitárius német gazdaságirányítási és érdekegyeztetési modell. In: DOBÁK Miklós (szerk.) *A gazdasági és társadalmi érdekegyeztetés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest. 83-87.

A MODERN KAMARAI RENDSZER KIALAKULÁSA

Rendkívül jelentős tényként figyelhető meg, hogy az osztrák függetlenség 1945. április 27-én történt proklamációját követően dr. Karl Renner ideiglenes kancellár vezetésével már május 25-én ideiglenes törvény született a kamarák helyzetének rendezéséről. Ekkor a kamarák igen széles kört öleltek fel, nevük is „Kereskedelmi, Ipari, Kézműipari, Pénz- és Hiteléleti Kamara” lett. Ezek immár négy szekcióra tagozódtak: kereskedelem és közlekedés, ipar és bányászat, kézműipar, pénz- és hitelélet, melyek önmagukban megőrizték a szakmai szervezetek mélyebb vertikális jelenlétét.⁴⁰⁷

A kamarák helyzetének rendezésére Julius Raab, korábbi kereskedelmi miniszter, az Alsó-ausztriai Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, valamint a kamarai berkekben jól ismert Franz Widmann dolgozott ki egy újabb törvényjavaslatot, mely 1946 tavaszán került az osztrák parlament elé. Radikális változtatásokat terveztek, így kizárólagossá vált volna a

⁴⁰⁷ A törvény értelmében a kamarák feladata volt „a teljes kereskedelem és ipar, valamint a pénz- és hitelélet területén az önálló kereső tevékenységet folytatók egyedüli törvényes képviselőjének az ellátása”. *Gesetz vom 25. Mai 1945, betreffend die Überleitung der Gauwirtschaftskammern in Kammern für Handel, Gewerbe, Industrie, Geld- und Kreditwesen (Handelskammern-Überleitungsgesetz)*. Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 1945. 5. Stück. (1945. június 9.) Pkt. 15. Idézet a törvény 2. §-ból. Érdekességként érdemes megemlítenünk, hogy maga a törvény az első időszakban csak Bécs és Alsó-Ausztria területén volt hatályos, ugyanis annak a szovjet megszállási övezeten túl eleinte nem lehetett érvényt szerezni (nem lehetett a Hivatalos Törvénylapot – *Staatsgesetzblatt* – a zónahatáron túl terjeszteni). LAMM, Werner (1996): Die Geschichte der Wirtschaftskammer Niederösterreich kann nur in Zusammenhang mit der Geschichte unseres Landes sehen. In: *Festschrift der niederösterreichischen Wirtschaftskammer. 50 Jahre Wirtschaftskammer Niederösterreich. 1946 - 1996 - 2046. Rückblick & Ausblick*. Wien. 10.

törvény által létrehozott kamarák képviseleti joga, amit azonban a képviselők az osztrák alkotmány szabad egyesülési jogával ellenkezőnek találtak, így nem került be a végleges szövegbe. Az Osztrák Szociáldemokrata Párt (Sozialdemokratische Partei Österreichs, SPÖ) képviselői pedig leszavazták, hogy a létrehozandó gazdasági kamarai rendszer a könyvvizsgálókra is kiterjedjen, sőt ellene voksoltak az első alkalommal ekkor felvetett „gazdasági kamara” elnevezésnek is.⁴⁰⁸

Julius Raab szövetségi kancellárként egy 1961-es felvételen⁴⁰⁹

Így javarészt a korábbi kamarai struktúra került át az 1946. július 24-én elfogadott törvényi szabályozásba is, viszont ekkor már ténylegesen létrejött a tartományi kamarák mellett a szövetségi ernyőszervezet (első elnöke maga Julius Raab, első főtitkára Franz Widmann lett), a vertikális tagozódást pedig a szakmai szervezeteket összefogó hat szekció

⁴⁰⁸ ZELLENBERG, 2006. 133.

⁴⁰⁹ A kép forrása: Bundeskanzleramt - Bundespressedienst (BKA/BPD)

jelentette. A pénzügyi függetlenség garantálása érdekében a kamarák tagjaikra kamarai tagdíjat (*Umlage*) vetettek ki.⁴¹⁰ A szociáldemokrata honatyák terveire Kostroun parlamenti képviselő felszólalása világít rá leginkább, aki a plenáris vitában kifejtette, hogy a baloldal mindössze azért fogja megszavazni a szövetségi kamarai csúcsszervezet létrehozását, hogy az majd könnyebb hozzáférést garantáljon számára a gazdaság szereplőihöz, amikor annak tervgazdaságra történő átállítására sor kerül majd.⁴¹¹ Azonban annak ellenére, hogy még 1947-ben is – elsősorban az Ausztria szomszédságában fekvő középkelet-európai országokban történő bolsevik hatalomátvétel nyomán – a kommunista párt igyekezett minél nagyobb befolyásra szert tenni a bel- és külpolitikában, a két nagy demokratikus párt szembefordult a kommunistákkal és kiszorította őket a vezető pozíciókból. A szociáldemokrata párt ezt követően a tervgazdálkodás gondolatának is hátat fordított, mivel a szövetségi kormány el tudta érni, hogy Ausztria részt vehessen a Marshall-segélyként ismert Európai Újjáépítési Programban (European Recovery Programm, ERP). Ennek volt köszönhető, hogy a kényszergazdasági intézkedéseket fokozatosan visszavonták és Ausztria végérvényesen hátat fordított a szocialista államgazdasági modellnek.⁴¹²

Erről a folyamatról és a kamarák szerepéről 1949-ben éwertékelő üzenetében az alsó-ausztriai kamara elnöksége a

⁴¹⁰ Lásd erről: DAVID, Georg (2000): *Wirtschaftskammer Österreich. Entwicklung, Organisation und Wandel in den neunziger Jahren unter besonderer Berücksichtigung der EU-Mitgliedschaft*. Johannes Kepler Universität, Linz, kézirat. 14-15.

⁴¹¹ Lásd erről: ZELLENBERG, 2006. 133.

⁴¹² Lásd: LAMM, 2006. 14. Érdekes adalék, hogy a kamarai csúcsszervezet létrehozása Julius Raab számára a politikai életben való erőteljesebb bekapcsolódást és a politikai akaratformálás lehetőségét jelentette. Első elnöke lett a Szövetségi Kamarának 1946. decemberi megalakulásakor és ezt a pozíciót egészen kancellári megbízatásáig 1953-ban betöltötte. Majd a kancellárságát követően 1961 májusától egészen 1964-ben bekövetkezett haláláig ismételten viselte a szövetségi kamarai elnöki posztot.

következőket vetette az érdekképviselő lapjában papírra: „Büszkén tekintünk vissza a szűkebb kamarai területen elért eredményeinkre: az ország számos pontján megrendezett kiállításokra és rendezvényekre, a számos szakiskola létrehozására, a tagjaink érdekében végrehajtott iparendedélyek felülvizsgálatára és ennek a folyamatnak az értékelésére, a kerületi iroda-hálózat kiépítésére, az alsó-ausztriai export-érdekek elősegítésére, a megrendezett nagyszabású kirakat-szépségszerepre, a gazdaság minden területét érintő számos új törvényi szabályozás keresztülvételére, valamint nem utolsósorban arra a kezdeményezésre, melyet az adóreform terén tettünk. Végül azt a nézetünket is valljuk, hogy az egykori miniszter, Raab [kamarai elnök – a szerz.] vezetésével nem utolsósorban a szabad gazdaság gondolatának konzekvens védelmének köszönhető, hogy a mai napon már az állami kényszergazdálkodás nem gátolja a gazdaság erőinek szabad játékát és természetes fejlődését.”⁴¹³

Ez a szabad fejlődés a kamarai autonómiára is jellemző volt, így 1950-ben sor került a világháború utáni első szabad és titkos kamarai választásokra, melyek során a teljes tagság delegálta képviselőit az egyes szakcsoportok, ipartestületek, grémiumok bizottságaiba. Meglepő módon rendkívül magas részvételi arányt könyvelhettek el a kamarák, mely bizonyította az eddigi – a háború után nem választott, hanem kinevezett – tisztségviselők jó munkáját a kamara érdekében.⁴¹⁴ Az új vezetők azonnal nagy kihívás előtt álltak, ugyanis a hatalomból egyre inkább kiszoruló osztrák kommunisták megpróbálták kihasználni, hogy a szovjet megszállási övezet jelentős hátszelet biztosít számukra. Így az 1950. október 1-én megkötött bér- és áregyezményt ürügyül használva általános

⁴¹³ Idézi: LAMM, 2006. 19.

⁴¹⁴ A példaként már többször emlegetett Alsó-Ausztriában közel 90 %-os volt a választásokon való részvétel. A kamara lapjában az elnökség értékelése szerint „...ez egyértelmű hűségnyilatkozat a kamarai szervezeten belül működő szakmai képviselők irányába”. Idézi: LAMM, 2006. 20.

tiltakozó sztrájkot és tüntetési hullámot szerveztek. Azonban a szociáldemokrata többségű szakszervezetek, a kormányzat és nem utolsósorban a munkáltatókat egybefogó gazdasági kamarák megakadályozták a sztrájk tömegessé válását és az esetleges atrocitásokat is, így kisebb összetűzések után a kommunisták próbálkozása (August Kargl alsó-ausztriai kamara elnök szavaival „a bűnös hatalomátvételi kísérlet”) október 6-án végleg összeomlott.⁴¹⁵

Talán nem véletlen, hogy a kereskedelmi kamarákat szabályozó törvény éppen ebben az évben került ismételt módosításra: egy rövid, alig fél oldalas törvényszöveggel a jogalkotó a gyakorlati élet követelményéhez igazította a kamarai szabályozást. A kamarák belső struktúráit tekintve a gyakorlatban az érdekek tényleges képviselésével a tagok leginkább szakmai képviselőket bíztak meg. A törvény első ízben vezette be a „szakmai képviselő” (*Fachvertreter*) fogalmát és számukra biztosította mindazokat a jogosítványokat, melyeket a korábbi törvényi szabályozás a kézműipari és kisipari szakcsoportok számára garantált.⁴¹⁶ Hasonló jellegű változást jelentett az 1954. évi törvénymódosítás is, mely kibővítette – a mindennapi életnek megfelelően – a kamarák tagsági körét, így a kereskedelmi szekció tagjai közé, sok mindenki más mellett, bekerültek az újság-nagykereskedések, a házalók és egyéb vándor-kereskedők. A pénzügyi, hiteléleti és biztosítási szekcióba pedig felvételt nyertek a sorsjegyárosok, a lottózók és a biztosítási tanácsadók. Ugyancsak széles körű értelmezést nyert ezt követően az idegenforgalmi szekció tagsága.⁴¹⁷

A Második Osztrák Köztársaság életében az egyik legjelentősebb változást a kamarák életében az 1969. évi

⁴¹⁵ LAMM, 2006. 22.

⁴¹⁶ *Bundesgesetz vom 15. Februar 1950, betreffend die Abänderung des Handelskammergesetzes (2. Handelskammergesetznovelle)*. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 1950. 18. Stück, Nr. 76. 331.

⁴¹⁷ *Bundesgesetz vom 7. Juli 1954, betreffend die Abänderung des Handelskammergesetzes (3. Handelskammergesetznovelle)*. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 1954. 37. Stück, Nr. 183. 844-845.

törvénymódosítás hozta, mely elsődlegesen az Alkotmánybíróság jogértelmezése nyomán vált szükségszerűvé: az autonóm módon megfogalmazott kamarai tagdíj-rendeleteket az osztrák alkotmánybírák helybenhagyták és ezáltal lehetővé vált az önkormányzati működés szélesebb spektrumának finansiális kiaknázása. A kamarai tagok így az iparüzési adó mellett ezt követően mind tartományi, mind szövetségi kamarai tagdíj-hozzájárulást is fizettek, amit az adóhatóságok hajtottak be. Mindemellett pedig bevezették az alaptagdíjat (*Grundumlage*), mely a szakcsoportok és szakmai egyesületek költségeit volt hivatott fedezni.⁴¹⁸

Ugyancsak a szélesebb működés irányba mutatott, hogy a törvény az eddigi általános rendelkezések helyett részletesen és mélyrehatóan szabályozta a szakcsoportok szerepét: szakmai kérdésként rájuk bízta a törvényhozó a szakcsoportok tagjainak gazdasági, társadalmi és személyi ügyeinek intézését, a rendi becsület védelmét, a valós versenyt gátló szokások megszüntetését és megakadályozását, a szakoktatás és szakképzés támogatását, valamint gazdasági és termelészövetkezetek létrehozásának elősegítését. A szakcsoportok létesítésénél különösen arra kellett figyelemmel lenni, hogy a gazdasági rokonkapcsolatban álló hivatások egységesen egy szakcsoportba kerüljenek, és ezáltal lehetővé váljon az érintett tagok érdekeinek hathatós képviselése. Mindemellett a törvény lehetővé tette, hogy az egyes szakcsoportokon belül foglalkozási ágaknak megfelelő belső tagozódás jöjjön létre. Ezek az önálló bizottságokban részben szintén autonóm működéssel rendelkeztek.⁴¹⁹

Ezekkel az átalakításokkal kialakult az osztrák kereskedelmi és iparkamarák széles spektrumú rendszere, mely jelentős szerepet töltött be nemcsak a gazdasági élet formálásában, de egyúttal a politikai döntéshozatalba is – az ún.

⁴¹⁸ *Bundesgesetz vom 22. Mai 1969, betreffend die Abänderung des Handelskammergesetzes (4. Handelskammergesetznovelle)*. Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich. Jahrgang 1969, 57. Stück, Nr. 208. (a továbbiakban: 1969. évi törvény.) 1287-1302.

⁴¹⁹ 1969. évi törvény, 1287-1302.

szociális partnerség intézményén keresztül – eredményesen be tudott kapcsolódni. Ez volt a kamarák érdekérvényesítő képességének fénykora. Ez részben az osztrák modernkori köztársaság sajátos politikai berendezkedésének volt köszönhető: a két nagy politikai párt, a szociáldemokrata és a keresztény-konzervatív fél igyekezett együttműködni a „megegyezéssel” („*Konkordanzdemokratie*”) érdekében. A demokráciának ilyen különleges felfogása mindkét tábor világnézetében megtalálható volt: míg a szociáldemokraták ebben a szintisza kapitalizmustól való eltávolodásnak, a keresztény-konzervatív értékrendben gondolkodók pedig a szolidaritás megteremtésének (és a fenyegető osztályharc elhárításának) eszközét látták e szisztémában. Mindkét fél számára a szociális partnerség volt a harmadik út a kapitalizmus és a marxizmus-leninizmus közötti mezsgyén, de ez számunkra csak a vállalatok feletti, összállami szintű döntésben való részvételt jelentette. Az intézményt legtöbbször az ún. (neo-) korporatív tripartizmus legfejlettebb formájának tekintik, mely során a gazdaság három kulcsszereplője, az állami, munkáltatói és munkavállalói szervezetek között – a konkurenciaelem háttérbe szorításával – szoros összefonódás jön létre a gazdasági és szociális politika minden terén. „A tripartizmus lehetőséget teremtett a szervezett gazdasági érdekek számára, hogy befolyást gyakoroljanak az államra az államon belül – az állammal egy szinten. Ugyanakkor maga az állam pedig, a vele összefonódó szervezetek révén, kiterjedt a (hagyományos nézetek szerint) nem állami társadalmi szektorba.”⁴²⁰

Talán épp emiatt is természetes, hogy az érdekképviselők nemcsak a formális csatornákon keresztül igyekeztek saját szociális álláspontjukat bevinni a döntéshozatalba. Az egyes esernyőszervezetek és a politikai pártok között szoros összefonódások álltak/állnak fenn. Így a szakszervezeti szövetség legjelentősebb frakcióját a szociáldemokrata szakszer-

⁴²⁰ PELINKA, 1996. 12-13. Idézet: 13. Mind Pelinka, mind pedig Pernthaler több írásában az állam ilyen kiterjedése kapcsán a „para-államiság” („*Parastaatlichkeit*”) fogalmat vezeti be a politológiai diskurzusba.

vezeti delegáltak alkotják, akik viszont helyet kaptak az SPÖ pártelnökségében is. Egy felmérés segítségével e helyütt csak utalunk rá, hogy 1979-re a Szakszervezeti Szövetségben (ÖGB) a szocialista/szociáldemokrata frakció (FSG) 67%-os többséget alkotott, eltörpült mellette a keresztény-jobboldali csoport (FVG), illetve a liberálisok frakciója. A Munkavállalói Kamarában a szociáldemokrata erők 61%-os többséggel rendelkeztek a 30%-os néppárti alkalmazottak és munkavállalók szövetségével szemben (ÖAAB). Ugyancsak nem ritka eset, amikor vezető ÖVP tisztviselők a gazdasági kamarai választáson is tisztséghez jutnak. Maga az ÖVP a saját befolyását az Osztrák Gazdasági Szövetség (*Österreichischer Wirtschaftsbund*) tagjain keresztül érvényesíti a gazdasági kamarában. A felmérés szerinti időszakban ez akár 87%-ra is rúghatott a korszak két másik érdekképviselői szövetségével szemben (FWV – *Freier Wirtschaftsverband Österreichs*, RFW – *Ring Freiheitlicher Wirtschaftstreibender*).⁴²¹

A legjellemzőbb példa viszont a feladatköri kulminációra, amikor az érdekképviselők fő- vagy mellékállású tisztviselői parlamenti mandátumhoz jutnak. Noha ez más országokban is megfigyelhető, mégis Ausztriára volt rendkívül jellemző a párt- és szövetségi funkciók egy személyben történő egyesítése, amely az adott közéleti szereplő politikai karrierének egyik alapvető feltétele is volt.⁴²² A hetvenes években a

⁴²¹ Lásd erre: ROMÁN Zoltán (1993): *Érdekképviselők, kamarák, kisvállalatok*. A szerző kiadása, Budapest. 60-61.

⁴²² E kijelentés igazolására nem is kell messziről példát hoznunk: A Szövetségi Kamara csúcsszervét létrehozó, a második világháborút követően első elnökeként regnáló Julius Raab az építőiparban dolgozó családi cég vezetése mellett lett parlamenti képviselő (1927), majd kinevezték az Osztrák Kézműipari Szövetség (*Österreichischer Gewerbebund*) élére elnöknek (1934), és ebből a pozícióból választották meg az Alsó-Ausztriai Kereskedelmi és Iparkamara elnökévé 1938-ban, ahonnan még ugyanabban az évben egyenes út vezetett a kereskedelmi miniszteri bársonyszékbe (melyben azonban az Anschluss következtében csak nagyon rövid időt tölthetett). 1945-ben részt vett az ÖVP meg-

munkavállalói szövetségek vezető tisztségviselői adták a parlamenti képviselők több mint 30%, a munkaadói szövetségek és az agrár-érdekképviselők tisztségviselői pedig a plénum további 10-10%-át alkották. A fentiek alapján elmondható, hogy a hetvenes években a parlamenti képviselők több mint fele (volt időszak, amikor 55%-a) került ki az érdekképviselők funkcionáriusainak köréből. Noha ez az arány a nyolcvanas évek végére jelentősen csökkent (40% közelébe), sőt a kilencvenes évek végére a képviselők alig egy ötöde tölt be kamarai/szakszervezeti funkciót, mégis elmondható, hogy a személyi összefonódás és a funkciók kulminációja az egyik legalapvetőbb jelensége az osztrák érdekképviselési rendszernek és a szociális partnerségnek is.⁴²³

alapításában és az Osztrák Gazdasági Szövetség (Österreichischer Wirtschaftsbund) elöljárójává választották. Az ideiglenes osztrák kormányban államtitkár, a parlamenti választásokat követően 1946-tól az ÖVP parlamenti frakciójának vezetője. Az általa létrehozott Szövetségi Kereskedelmi és Iparkamara első elnöke, mindemellett 1951-től az ÖVP ügyvezető elnöke és kancellárjelölt. 1953-tól 1961-ig kancellár. Az osztrák szuverenitás helyreállítása, a szociális partnerség intézményének létrehozása és az EFTA alapítása is a nevéhez fűződik. 1961. április 17-én mondott le kancellárságáról és alig egy hónappal később, 1961. május 26-án, ismétlenül a Szövetségi Kamara élén találjuk. 1963-ban még egy sikertelen kísérletet tett az államelnöki tisztség megszerzésére (a szociáldemokrata Adolf Schärffel szemben 55%-40% arányban alulmaradt). 1964. január 8-án hunyt el. Raab életéről és munkásságáról lásd részletesen: *Julius Raab. Ansichten des Staatsvertragskanzlers*. Szerk. PRANTNER, Robert – KUNZ, Johannes. Wien, 1991.

⁴²³ Lásd részletesebben: GERLICH, Peter (1996): Korporatismus oder Lobbyismus. Interessensysteme im Vergleich. In: PELINKA, Anton – SMEKAL, Christian: *Kammern auf dem Prüfstand. Vergleichende Analysen institutioneller Funktionsbedingungen*. (Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung, Band 10.) Wien. 124.

ÚJ TENDENCIÁK ÉS KIHÍVÁSOK

A közép-kelet-európai rendszerváltoztatások idejében, mely Ausztria számára az uniós csatlakozás előkészítésének fázisa volt, az osztrák kamarák rendszerében több egyidejű változás is megfigyelhető volt. A Szövetségi Kamara programja 1978-tól kezdve majd másfél évtizeden keresztül változatlan volt, elsődlegesen a modern szociális piacgazdaság működési kereteinek, értékeinek és feladatainak megvalósítására, megőrzésére irányult. Azonban a megváltozott külpolitikai, társadalmi és gazdasági környezetben olyan új kihívások előtt állt a kamarai szervezet, melyet nem hagyhatott figyelmen kívül. Ezért új alapprogram kidolgozására volt szükség, mely megfelelt mind az uniós elvárásoknak, mind pedig megfelelő módon illeszkedett az osztrák hagyományokhoz. A Leopold Maderthaner kamarai elnök vezetésével kidolgozott program tényleges érdekiegyenlítési kompromisszumként született meg: kialakulását intenzív viták segítették mind a tartományi kamarák tagjaival, mind a kamarák választott tisztségviselőivel és munkatársaival.⁴²⁴ A legfontosabb változás abban fogható meg, hogy előtérbe került a *szolgáltató kamara* megvalósításának követelménye, mely a későbbiekben bekövetkező tényleges kamarai reform legjelentősebb elemévé nővi ki majd magát. A politikai statement-nek is felfogható program az eddigi hagyományokon alapuló gazdasági érdekképviseletet, a szociális partnerekkel és a különböző (civil) szövetségekkel való együttműködést állította alapvető célkitűzésként a gazdasági kamarák elé, kijelentve ugyanakkor, hogy nem feledkezhetnek meg az egységes fellépésről, vagyis a tagok közötti érdekegyeztetés és érdekiegyenlítés megvalósításáról sem. A program felhívta a gazdasági önkormányzatok figyelmét arra, hogy az uniós csatlakozás folyamatában Ausztriának minőségi központtá kell alakulnia. Ezt a szerepet pedig az ország csak a kamarák segítségével, a dinamikus versenyképesség elérésével, az osztrák

⁴²⁴ Az új Alapprogramot lásd: *Wirtschaftspolitische Blätter* 1992/5-6. sz.

gazdasági élet nemzetköziesedésének támogatásával, a liberalizáció és privatizáció tudatos alakításával, valamint a szociális felelősség megőrzésével képes elérni.⁴²⁵

A kamarai rendszer átalakulásának fontos állomása volt az 1993. évi törvényi szabályozás. Ezáltal a gazdaság egészét magukba foglaló kereskedelmi és iparkamarák elnevezése megváltozott: széles tagságuknak és a közéletben betöltött jelentőségüknek megfelelően ettől kezdve a „Gazdasági Kamara” (*Wirtschaftskammer*) megnevezést viselték (viselik) mind tartományi, mind pedig szövetségi szinten.⁴²⁶ Emellett pedig – szövetségi csúcsszervük, a WKÖ delegáltjai révén – két taggal részt vehettek a kormány mellett újonnan felállításra került Külgazdaság-politikai Tanácsadó Bizottság (*Außenwirtschaftspolitischer Beirat*) munkájában. Sőt megkapták azt a jogosítványt is, hogy az Európai Unió keretében meghozandó jogi döntések előkészítése során ezeket a jogszabálytervezeteket is véleményezzék és az osztrák belpolitikai jogosítványaik uniós szintű leképezéseként fogva részt vehessenek a törvény- és rendeletalkotás folyamatában.⁴²⁷

Mindezzel párhuzamosan ugyanakkor felerősödtek a kamarával szembeni kritikai hangok és – mint azt a későbbiekben még részletesen tárgyaljuk – 1994-ben a nagykoalíció

⁴²⁵ Lásd erre: ROMÁN, 1993. 72-74.

⁴²⁶ Már 1946-ban voltak törekvések a név megváltoztatására, ám akkor politikai okokból a hagyományos kereskedelmi és iparkamara név mellett döntöttek. Lásd: ZELLENBERG, 2006. 133.

⁴²⁷ Lásd ehhez: *Bundesgesetz über Stellungnahmen im Rahmen der Rechtssetzung der Europäischen Union, über die Errichtung eines Außenwirtschaftspolitischen Beirates, über die Änderung des Handelskammergesetzes (11. Handelskammergesetznovelle), des Arbeiterkammergesetzes und des Außenhandelsförderungs-Beitragsgesetzes 1994*. Bundesgesetzblatt (BGBl.) Nr. 661/1994. Különösen III. cikk, 1. pont: „Az Osztrák Gazdasági Kamarát haladéktalanul tájékoztatni kell minden az Európai Unió keretében tervezett jogszabályalkotásról és különösen – megfelelő határidő megszabásával – lehetőséget kell biztosítani számára az irányelvek, rendeletek vagy ajánlások tervezeteivel kapcsolatos állásfoglalásra.”

engedett az egyre erősebb Szabadságpárt (FPÖ) követelésének és az elkövetkező évben a kamarai tagok körében szavazást tartott a szervezetek fennmaradásáról. Témánkhoz szorosan kapcsolódva ezért nem érdektelen áttekintenünk a kötelező tagság kérdésével foglalkozó szakmai és politikai vitát Ausztriában, amire a későbbiekben térünk ki behatóbban.

A kamarák létéről döntő szavazásra a modern Osztrák Köztársaság fennállásának 50. és az államszerződés létrejöttének 40. esztendejében került sor: elsődlegesen a kötelező tagság volt a voksolás tárgya, igaz a kifejezés használata nélkül. Példaként érdemes Alsó-Ausztriát kiemelni, ahol a kérdés a következő volt: „Ön támogatja-e, hogy a gazdasági kamarák szakcsoportjaikkal, ipartestületeikkel, grémiumaikkal és szakmai egyesüléseikkel közös törvényes érdekképviselet maradjon minden vállalkozó számára?” Megelőlegezve a következő fejezet részben részletesen tárgyalt kérdéskör végkiemelését, az eredmények a kötelező kamarai tagság megtartása mellett szóltak. Számos helyen a választásokon résztvevők elsőprő többsége szavazott a kötelező tagságra; a példaként említett Alsó-Ausztria jól teljesített: ugyan csak 40%-os részvétel mellett, de a szavazók 82%-a támogatta a kamarák változatlan fennmaradását.⁴²⁸ A viszonylag alacsony részvétellel (ez országosan 29% /Bécs/ és 53% /Burgenland/ között mozgott) a kamara ésszerű (egyben számára kényelmes) magyarázatot talált: „A részvételt illetően figyelembe kell venni, hogy a tagság ilyen megkérdése elsődlegesen azoknak a vállalkozóknak szólt, akik a jelenlegi állapotot, vagyis a vállalkozók törvény erejénél fogva kötelező tagságát, meg kívánták változtatni. Lehetőséget kaptak, hogy véleményüket kifejezzék. Abból indulhatunk ki, hogy azok a vállalkozók, akik a fennálló helyzettel elégedettek, nem láttak okot a megkérdésen való részvételre. Ugyanígy valószínűleg távolmaradt a

⁴²⁸ LAMM, 2006. 137-139. A kérdéshez lásd még részletesen: STRAUZ Péter (2007): Szakmai és közvita a kötelező kamarai tagságról Ausztriában. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő, Szerk.: STRAUZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE, Budapest. 92-116.

vállalkozóknak az a 24%-a is, akik szüneteltetik tevékenységüket.⁴²⁹

A voksolás pozitív végkicsengése ellenére jelentős változás állt be a kamarák életében az 1995-ös kamarákról szóló szavazást követően. Megerősödött annak az igénye, hogy a szervezetek belső problémákra maguktól, önállóan reagáljanak. Így például felvetették a levélszavazatok leadásának lehetőségét (amivel a csökkenő választási részvételek ellen kívántak hatni), továbbá létrehozták saját „arculatukat” (corporate identity) és erősítették a nyilvánossággal folytatott párbeszédüket. Ez utóbbi több szinten is megmutatkozott: erősödött a tagság felé információkat közvetítő kamarai lapok állománya, elsődlegesen ezek közül is a központi szerepet betöltött bécsi kamara közreműködésével kiadott, hetente megjelenő *Wiener Wirtschaft*, valamint havonta sor került ún. „jour fixes”, vagyis előre meghatározott résztvevői körrel lebonyolított laza összejövetelek megszervezésére. (Ennek témái között találjuk a fiatal vállalkozók támogatását, a kontárok elleni fellépést, az üzletek nyitva tartásának megvitatását, a tanonchelyzet elemzését, stb.) Emellett a kamarák, a WKÖ vezetésével megnövelték jelenlétüket a közszolgálati médiában, elsősorban az ORF gazdasági magazinműsoraiban és gazdasági tudósításaiban kaptak szerepet. Ismét csak a bécsi kamara aktív részvételével sikerült az uniós szintű lobbitevékenységben is előrelépni: 1996 májusában megnyitották Brüsszelben az ún. „Bécs Házat”, mely a kamara közreműködésével a bécsi és Bécs környéki gazdaság nemzetközi kapcsolatainak élénkítését, a vállalkozók uniós pályázathoz juttatását, valamint a városfejlesztési kérdések uniós strukturális politikákba illeszkedő megoldását kívánta elősegíteni. Ezt a tevékenységet még kiegészítette a gazdasági témakörök nyilvánosság előtti pozicionálása is, elsősorban plakátok, újsághirdetések, ismeretterjesztő dokumentumok és mappák révén, melyekkel olyan kérdéseket kívánt kampányszerűen előterjesz-

⁴²⁹ Idézi: LAMM, 2006. 139-140.

teni a kamara, mint a flexibilis munkaidő elősegítése, az italdó eltörlése, a munkabérek járulékainak csökkentése, stb.⁴³⁰

Ezen párbeszéd nyomán kiderült, hogy a kamarai tagság 64%-a azt a véleményt vallotta, „nagyon nagy, vagy legalábbis jelentős” változásokat kell végrehajtani a kamarai struktúrában.⁴³¹ A követelések nagyon széles spektrumban a szolgáltatások jobbítására irányultak: a kamarai tagok 59% szállt síkra a kötelező többszörös (több tartományi kamara, esetleg több szakcsoport vagy szakmai szövetség keretében való) tagság megszüntetése mellett; 45% tartományok felett álló, összerdekeket szolgáló kompetencia-központok létrehozását sürgette. A tagok 60%-a szerint a kamarák gazdaságosságának felülvizsgálata nagyon fontos, míg 40% úgy élte, alapvetően újra kell gondolni a szövetségi csúcskamara és a tartományi kamarák viszonyát, feladatmegosztását.⁴³²

Az ily módon körvonalazódó elképzelések egy „föderalizmus-vita” keretében két kérdéscsoport kapcsán kerültek konkrét megfogalmazásra: egyfelől felmerült a kamarai szervezet föderatív struktúráinak erősítése a tartományi kamarák felértékelésével, valamint a szövetségi alkotmány óvatos megváltoztatása, mely nemcsak a kamaráknak, de az egyes tartományoknak is szélesebb kompetenciákat biztosítana a törvényhozás és/vagy végrehajtás keretében. Ezek az integratív föderalista koncepciók arra szolgáltak, hogy „egy strukturált, ugyanakkor homogén rendet alakítsanak ki az állam- és társadalomszervezet keretében”⁴³³, amely olyan lényeges alapfogalmakon alapulna, mint az autonómia, a részvételi demokrácia, a szubszidiaritás és a kooperáció. „A létrehozandó összállami és osztársadalmi struktúrát ily módon elsődlegesen az egyének és a csoport, a kisebb és nagyobb csoportok, a »nemzeti« illetve szupranacionális egységek közötti, önmaguk által alkotott és

⁴³⁰ AIGNER, Barbara (1999): *Aufbau und Bedeutung der Kammern in Österreich*. Wirtschaftsuniversität Wien, kézirat. 23-24.

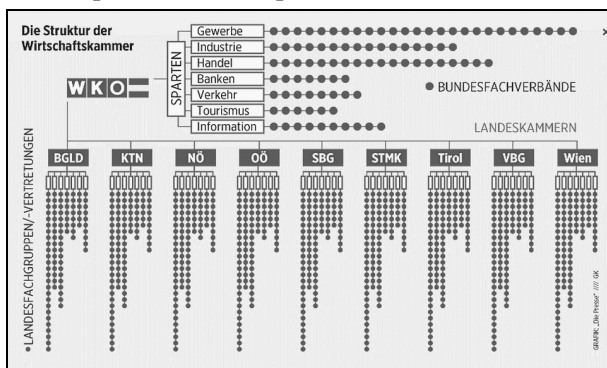
⁴³¹ BEUTELMAYER, Werner (2001): Bilanz nach dem ersten Jahr WK-Reform. *Wirtschaftspolitische Blätter* 2001/6. (48. évf.) Wien. 668.

⁴³² BEUTELMAYER, 2001. 668-669.

⁴³³ PERNTHALER, 1996. 16.

önkormányzattal rendelkező kapcsolatok, valamint az ilyen szociális rendszerek belső állami sokszínűsége jellemeznék.”⁴³⁴

A valós átalakulás mely azonban nem a hagyományos szerkezeti elemeket, hanem sokkal inkább a tartalmi kérdéseket érintette – jogi alapját az 1946 óta most végrehajtott legjelentősebb törvénymódosítás adta: a kereskedelmi kamarákról szóló törvényt felváltotta a gazdasági kamarai törvény (melyet legutóbb csekély mértékben 2006-ban változtattak meg).⁴³⁵ Ennek alapján az osztrák gazdasági kamarák egységesen – a törvény által nevezett kivételek mellett – a teljes gazdasági élet spektrumát felölelik és lefedik. Az új törvényi szabályozás nyomán egy szövetségi szintű ernyőszerkezet mellett kilenc tartományi kamara, ennek keretén belül pedig számos szakmai szervezet, mindösszesen 966 jogi személy vesz részt a gazdaság említett szereplőinek érdekképviseletében.⁴³⁶

Az osztrák gazdasági kamarák bonyolult rendszere a legújabb törvényi szabályozás után⁴³⁷

⁴³⁴ PERNTHALER, 1996. 16.

⁴³⁵ Lásd ehhez: ZELLENBERG, Ulrich E. (2007): Die österreichische Wirtschaftskammerorganisation im Wandel. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő, Szerk.: STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE, Budapest. 54-55.

⁴³⁶ A tíz kamarai szervezet mellett 128 szakmai egyesülés (*Fachverband*) és 828 szakcsoport (*Fachgruppe*) rendelkezik jogi személyiséggel. ZELLENBERG, 2007. 61.

⁴³⁷ Grafika forrása: *Die Presse*, Print-Ausgabe, 22.02.2015

Az igények figyelembevételével Christoph Leitl szövetségi kamarai elnök hivatalba lépését követően 2000. novemberében kezdődött meg az érdekképviseltek belső tartalmi megújulása. A reform célja – részben a fenti elméleti viták hatására – az volt, hogy „a pénzügyi megtakarítások mellett egy ütőképes szervezetet hozzon létre a gazdaság szolgálatában, valamint ezen túlmenően egy új, a kornak megfelelő eszményképet alakítson ki.”⁴³⁸ Elsődleges feladatként a gazdasági kamarák egymás közötti együttműködésének szorosabbra fűzésére, egy „partnerségi föderalizmus” megteremtésére törekedtek. Ennek az átalakulásnak a keretében újradefiniálták a kamarai kompetenciákat, végérvényesen ekkor kezdett létrejönni a „szolgáltató kamara” arculata, amely az érdekképviselő, a gazdaság-támogatás és a tudás-közvetítés köré szervezi saját munkáját. Bevezetésre került egy új menedzsment-irányítási rendszer, mely célmeghatározások révén kívánja szervezni az egész és annak részegységei stratégiai feladatait és pontos mértékegységeket állít fel a célok elérésének ellenőrzésére („management by objectives”).

Ekkor vált véglegessé a feladat- és hatáskörmegosztás a szövetségi szinten működő Osztrák Gazdasági Kamara valamint a tartományi kamarák között. (A tartományi kamarák az adott térség gazdasági ügyeiért és a közvetlen tag-kapcsolatokért felelősek, míg a szövetségi kamara az egyes tartományok keretein túlmutató, általában az egész országot érintő kérdésekben valamint az országos és uniós érdekképviselőként illetékes.) Egyfelől a döntéshozatal meggyorsítása, másfelől pedig a kettősségek kiszűrésére koncentráltak. A kamara eme belső reformigényét egy törvénymódosítás egészítette ki: 2002. január 1-jén lépett életbe az új, gazdasági kamarákról szóló törvénycikk. A leglátványosabb módosítás a szekciók átalakítása volt „szakosztályokká” (*Sparte*), melyek immár minden egyes szakcsoport- és szakmai szövetségi vezető részvételével – az eddigiekhez képest kibővített – szakosztály-

⁴³⁸ KRENN, 2005. 24.

gyűléseket tartanak. Emellett új választójogi szabályozás bevezetésére is sor került.⁴³⁹

A reformhoz tartozott az is, hogy új közösségi létesítményeket hoztak létre. Ezek az összes tartományi kamara és a szövetségi kamara által közös erővel felállított, az „egész közösség” érdekeit szolgáló, kiszervezett tevékenységet folytató gazdasági vállalkozások. Közülük a legjelentősebb az Inhouse GmbH (korlátolt felelősségű társaság), mely segít „elkerülni a párhuzamosságokat”, ugyanakkor „hasznosítja a meglévő szinergia-lehetőségeket”. E vállalkozás irányítása alatt több alapvető területet vontak egybe: belső szolgáltatóként működik az egyes kamarák személyzeti osztályai számára (személyzeti marketing, szak- és továbbképzések stb.), emellett felelős az internetes, extranetes és intranetes közös kamarai megjelenésért, szolgáltatja a közös felhasználású programok infrastruktúráját, rendszeres statisztikai szolgáltatásokkal látja el a kamarákat, és lehetővé teszi a marketing-szolgáltatások egységes, közös használatát.⁴⁴⁰ Emellett szintén kiszervezett vállalkozásként működik a WKO Immobilienmanagement GmbH, mely a WKÖ székházának hasznosítását és ellátását végzi. Nem utolsó sorban pedig megszülettek az ún. „Kompetencia-központok” („Kompetenz Center”): ezek minden tartományban egy-egy speciális szakterület (munka- és szociális jog, környezetvédelem, stb.) köré szerveződnek és az így kialakított „szellemi központok” („think-tank”) munkájában a kamara minden munkatársa részt vett. Mindegyik központban országot átfogó módon elemzik és feldolgozzák a megnevezett szakterületeket, ebből pedig kiadványok, tájékoztatók, feljegyzések, szakcikkek illetve információs rendezvények jönnek létre. A központ saját szolgáltatásait nem külső célszemélyek számára, hanem maguknak a szolgáltatásokban vagy az érdekképviselésben érintett kamarai munkatársaknak nyújtja.⁴⁴¹

⁴³⁹ KREIMER, Franz: Die Novelle zum Wirtschaftskammergesetz 1998 – WKG. *Wirtschaftspolitische Blätter* 2001/6. 665-667.

⁴⁴⁰ KRENN, 2005. 36-37. Lásd még: KREIMER, 2001. 667.

⁴⁴¹ KRENN, 2005. 25.

Bár ezek a folyamatok még nem rajzolódtak ki teljes egészében és nem minden célkitűzés valósult meg azonnal, a reformok megkezdését követő első felmérés azt mutatta, hogy a kamarák jó úton járnak. „A vállalkozók 55 %-a tekintett a megkezdett reformok után a gazdasági kamarára mint az osztrák gazdaság motorjára és energiahordozójára. Ez a magas arány elsődlegesen a gazdasági kamarák megváltozott és új észlelésén alapul. A gazdasági kamarák aktuális képét a rendkívül magas elégedettségi szint határozza meg. A vállalkozók 70%-a jelezte igen magas, vagy csak sima elégedettségét a gazdasági kamara szolgáltatásaival. Ez a vélemény annál látványosabb, ha összehasonlítjuk azzal, hogy ez az elégedettség 28 százalékponttal magasabb, mint az 1999-ben mért trendérték.”⁴⁴²

A kamarai tagok a jövőre nézve négy alapvető kérdés- és feladatkört vázoltak fel a kamarák számára: legfontosabb munkaterületként a munkabér-járulékok csökkentésében játszott szerepüket határozták meg (a válaszadók 69%-a), míg a tagok több mint fele a szolgáltatási és minőségi termékek további bővítését, az Európai Unió közös valutájának, az eurónak a bevezetésére való felkészítést nevezte meg megoldandó problémaként, 39% pedig kiállt amellett, hogy a kamarák támogassák és segítsék az állami közigazgatás modernizációját.⁴⁴³

A felmérések arra is rávilágítottak, hogy a kamarák egyik legmegbecsültebb szolgáltatási körébe tartozik a jogi segítségnyújtás, mely érinti a munka- és szociális jog, a szakképzési jog, az adóügyek, az ipari befektetések, a bérleti jog, a környezetvédelmi jog, a társasági és versenyjog, a kereskedelmi jog, a külgazdasági és közlekedési jog kérdéseit. A súlypontok ezen belül is az elmúlt időszakban az ipartörvény, a bécsi építési rendeletek reformja, a vásárlók védelmének, a bérlemények és a bécsi kerületi kereskedelmi ügyek bíróságának fenntartása kérdései körül rajzolódtak ki. E kérdések azért jelentősek, mert a tagság túlnyomó részét alkotó mikro-, kis- és

⁴⁴² BEUTELMAYER, 2001. 670.

⁴⁴³ BEUTELMAYER, 2001. 670-671.

középvállalatok nagy köre számára a jogi segély gyakran megfizethetetlen luxust jelentene, így azonban megőrizhetik versenyképességüket és naprakész ismeretanyaggal rendelkezhetnek.⁴⁴⁴

Így elmondható, hogy az osztrák gazdasági kamarák jelentős lépéseket tettek a 21. század követelményrendszeréhez való alkalmazkodás terén. Noha a kötelező tagság körüli viták – mindenekelőtt befolyásos politikai csoportok nyomására – belátható időn belül újra napirendre kerülhetnek, bár a kamarai gazdálkodás hatékonysága évről évre diszkusszió tárgyát képezi, s ugyan befolyásuk a politikai döntéshozatalban a korábbi időszakhoz képest visszaszorult, az osztrák kamarák meghatározó és számos tekintetben példaértékű intézményei a civil szférának.

⁴⁴⁴ AIGNER, 1999. 26. Vö.: ZELLENBERG, Ulrich E. (2014): Mitglieder-repräsentation und Wahlrecht. Grundsatzfragen der demokratischen Legitimation von Kammerorganen. In: *Kammern in einem sich wandelnden Umfeld*. Hrsg. EBERHARD, Harald – ZELLENBERG, Ulrich E. Jan Sramek Verlag KG. Wien. 65-102.

A KAMARÁK NEMZETKÖZI SZÖVETSÉGE, MINT A GAZDASÁGFEJLESZTÉS ESZKÖZE AZ EURÓPAI UNIÓBAN

A Duna regionális történelmi-gazdasági szerepe Európában megkérdőjelezhetetlen. Az Európai Unión belül a Duna-régió több, mint 115 millió állampolgár otthona és egyben az EU egyik legfontosabb gazdasági térsége. A történelem során több alkalommal is megfogalmazódtak nagy ívű tervek a térség államainak szorosabb együttműködésére, sőt föderációjára is.⁴⁴⁵ A Dunához kapcsolódóan jött létre Európa első hagyományos nemzetközi szervezete 1856-ban, az Európai Duna Bizottság. A közelmúltban szintén megfogalmazódott az igény, hogy szorosabban koordinálják a térség gazdasági, társadalmi, környezeti folyamatait, amit a 20. század történelmi tapasztalatai is ihlettek.⁴⁴⁶ Az Európai Tanács 2009. júniusi ülésén 8 uniós tagország és 6 tagjelölt, illetve harmadik ország felkérte az EU Bizottságot a Balti-tengeri stratégiához hasonlóan az Európai Duna Stratégia kidolgozására. A cél az volt, hogy a 2014-ben induló új költségvetési periódus során a Duna-régió már közös európai fejlesztési és kutatási térségként

⁴⁴⁵ Vö: LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2007): A közép-európai térség történelmi, politikai változásai. In: BESZTERI Béla - VIZI László Tamás (szerk.): *Közép-és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe. Tanulmánykötet.* KJF, Székesfehérvár. 36-47. valamint lásd: VIZI László Tamás (2012): Duna-völgyi együttműködési kísérletek az 1930-as évek első felében. Fejezetek a közép-európai integrációs törekvések történetéből. In: SIMON János (szerk.) *Civil társadalom és érdeképviselet Közép-Európában: lengyel-magyar közös konferencia az elnökség évében.* L'Harmattan – CEPoliti, Budapest. 17-33.

⁴⁴⁶ A kérdéshez lásd: KOUDELA Pál (2015): Nemzeti és etnikai konfliktuskezelési módszerek és eszközök a 19-20 században a Kárpát-medencében. In: BORDÁS Sándor – GLAVANOVICS Andrea (szerk.): *Történelmi traumáink kezelési lehetőségei lélektani megközelítésben.* Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 9-77.

kerülhessen meghatározásra. Ennek alapján a 2011. évi soros magyar elnökség ideje alatt sikerült kidolgozni az Európai Unió Duna Régió Stratégiáját (EUDRS).⁴⁴⁷ Magát a régiót az EU tágan értelmezte: abba tizennégy államot vont be, benne kilenc EU-tagállam, három tagjelölt, kettő pedig harmadik országnak minősülő állammal (Németország – Baden-Württemberg és Bajorország –, Ausztria, Szlovákia, Csehország, Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró, Románia, Bulgária, Moldávia, Ukrajna).⁴⁴⁸

Az Európai Unió Duna Régió Stratégiája a Duna vízgyűjtő területéhez tartozó régiók és országok makroregionális fejlesztési stratégiája és akcióterve lett, melyet a térség gazdasági önkormányzatai (kereskedelmi és iparkamarai) egyöntetűen támogatnak. A megfogalmazott célok négy pilléren nyugszanak: a Duna régió összekapcsolása más régiókkal; környezetvédelem; jólét és gazdaságfejlesztés; a régió intézményeinek megerősítése, összekapcsolása.⁴⁴⁹ Ezek közül az általános pillér-célok közül a térség gazdaságfejlesztésében szerepet játszó gazdasági kamarák mindegyikhez hozzá tudnak járulni saját szervezeti adottságaikkal. A Duna ebben a stratégiában tehát egyfajta szimbólum: nem csak a Duna fejlesztéséről szól a stratégia, hanem a Duna menti országok közös érdekeinek összekapcsolásáról. Ebben pedig komoly szerep jut a gaz-

⁴⁴⁷ A Stratégia megszületéséről: SZATMÁRY Kristóf: A Duna Stratégia. *Polgári Szemle* 2010. december (VI. évf. 6. sz.)

⁴⁴⁸ A legutóbbi horvát uniós csatlakozás hatásairól lásd: LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2013): Decentralizáció és regionalitás a horvát uniós csatlakozás árnyékában. In: *Közép-Európai Közlemények. Történelem, geográfusok és regionalisták folyóirata*. VI. évf. 3. sz. 2013/3. No. 22. 109-119. valamint LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2015a): *Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig*. Aposztróf Kiadó, Budapest.

⁴⁴⁹ Lásd: *Duna Régió Stratégia*. Magyar elnökség. Online: http://dunaregiostrategia.kormany.hu/download/5/a9/10000/Duna_Regio_Strategia_sajtoanyag_0.pdf

dasági érdekek összefogásának is, melynek főszereplői a gazdasági kamarák lehetnek.

A gazdasági kamarák „egyik legrégebbi, úgynevezett tradicionális kamarai tevékenységi köre”⁴⁵⁰ a nemzetközi, széleskörű együttműködések bonyolítása. A magyar csúciszerv, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara nemzeti gazdaságfejlesztő programokban, a külgazdasági diplomácia építésében, a külgazdasági stratégia megalkotásában, továbbá az országos piacvédelemben és a gazdasági szabályozásban jut meghatározó szerephez. Mint azt fentebb is bemutattuk, az MKIK tagja az európai kamarai ernyőszervezetnek, az EUROCHAMBRES-nek és mindemellett a világ közel 220 kamarai szervezetével áll kapcsolatban. A külföldi kamarákkal való kapcsolatban a céginformációk, az üzleti találkozók, a kereskedelem és vámtechnika, az iparjogvédelem, valamint az etikai kódexek betartása jelent fontos szakmai kapcsolódási pontot.⁴⁵¹

A tevékenység iránya a kamarán kívül	A tevékenység tartalma	A tevékenység fő helye a kamarában
Makroszféra, intézmények	<p>1) Közvetítés a hatalomhoz, politikai szervezetekhez, a kormányzathoz, különös tekintettel a gazdaságirányítás, a gazdaságpolitika, a gazdaságszervezés terén</p>	Választott tisztségviselők és kamarai vezetők
	<p>2) Érdekképviselés,- és érvényesítés a (tag) vállalkozói szféra érdekeinek megismerése és rendszeres, folyamatos megjelenítése</p>	Tisztségviselők és vezető alkalmazottak

⁴⁵⁰ DUNAI, 2007. 17.

⁴⁵¹ DUNAI, 2007. 18-19.

Mikroszféra, vállalatok	1) Közigazgatási feladatok törvény és jogszabály szerinti tevékenységek	Kamarai szakértők és apparátus
	2) Szolgáltatások fenntartás, kiszolgálás, folyó működést elősegítő tevékenységek, különösen: „business development”, ezen belül például vállalkozásfejlesztés (egyedi, egyes vállalkozásokkal foglalkozik), gazdaságfejlesztés (makro- vagy mezzoszintű, illetve kollektív), egyéb, speciális fejlesztő tevékenységek (például innováció, kereskedelem-, területfejlesztés stb.), oktatás, szakképzés, nemzetközi kapcsolatok fejlesztése	Kamarai apparátus

*A kamarák a gazdaságszervezés intézményrendszerében*⁴⁵²

⁴⁵² Forrás: TEMESI Sándor (2010): *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 160 éve 1850-2010*. BKIK, Budapest. 281.

A DUNA MENTI KERESKEDELMI KAMARÁK SZÖVETSÉGÉNEK LÉTREJÖTTE

A 20. század során a térség gazdasági kamarái változó intenzitású együttműködésben álltak. Volt időszak az első világháború után, amikor a kapcsolatok teljesen megszakadtak. A hidegháború időszakában – ahogy erről fentebb írtunk – a kereskedelmi kamarák egy részét a szovjet diktatúra fel is számolta. Mindezek után az európai makroregionális intézményi együttműködés komoly állomását jelentette a Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetségének (Danube Chambers of Commerce Association – DCCA) létrejötte. A szövetség gondolata már sok éve érlelődött, de megalakulásához az elfogadás előtt álló Duna Stratégia adta meg a döntő lökést.⁴⁵³ A szervezet megalapítására 2010 júniusában Budapesten került sor, ahol Németország, Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Horvátország, Szerbia, Románia és Bulgária kamarái döntöttek az együttműködés mellett. Az esemény házigazdája Szatmáry Kristóf, a Budapesti Kereskedelmi Kamara elnöke volt, akit a szervezet első elnökének is megválasztottak. A szervezet alelnökeit az alapító ülés választása értelmében a Bécsi és a Belgrádi Kereskedelmi Kamara delegálta (Brigitte Jank és Dr. Milan Janković személyében). A kezdeményezés hivatalos nyelve az alapító ülés értelmében az angol lett, noha az ulmi kamara részéről Otto Salze javaslatot tett a német mint második hivatalos nyelv elfogadására is. Ezt a kezdeményezést azonban hivatalosan nem támogatták az alapítók.⁴⁵⁴

⁴⁵³ KISS Ervin: A Duna-stratégia a Duna Menti Kamarák Szövetsége szemszögéből. *Európai Tükör*. 2011/1. sz. 44-53.

⁴⁵⁴ Feljegyzés az alapító ülésről: Memorandum of the Inaugural meeting of the Danube Chambers of Commerce Association. http://www.danubechambers.eu/container/container_attachments/download/6

A DCCA célja, hogy az új szövetség szupranacionális eszközökkel összehangolja a Duna-térség kamaráinak működését, különösen a Duna Stratégia megvalósítása érdekében.⁴⁵⁵ A szervezet a kamarák hagyományos mezoszférában betöltött szerepéhez igazodik: közvetítőként kíván működni a civil szféra kezdeményezései és a Duna Stratégia döntéshozó szervei között. Éppen ezért már a budapesti megalakulást követően, az első közgyűlésen is kiemelten foglalkoztak a Duna Stratégiához kapcsolódó javaslatok és gazdaságélénkítő ötletek összefoglalásán és egybegyűjtésén.⁴⁵⁶ Az első közgyűlést 2010. szeptemberében Európa Kulturális Fővárosában, Pécsen tartották, ahol elfogadták a végleges alapszabályt. Ezt Budapest (BKIK), Győr (GYMSKIK), Pécs (PBKIK), Bécs (Wirtschaftskammer Wien), Linz (Wirtschaftskammer Oberösterreich), St. Pölten (Wirtschaftskammer Niederösterreich), Ulm (Industrie- und Handelskammer Ulm), Passau (Industrie- und Handelskammer Niederbayern), Belgrád (Privredna Komora Beograda), Újvidék (Regionalna privredna komora Novi Sad), Eszék (Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek), Bukarest (Camera de Comerț și Industrie a Municipiului București) és Temesvár (Camera de Comerț, Industrie și Agricultură Timiș) kamaráinak képviselői írták alá, valamint csatlakozási szándékát jelezte Ruse (Русенска Търговско-Индустриална Камара) is.⁴⁵⁷ A későbbiekben csatlakozott a szervezethez Szeged (CSMKIK) és Székesfehérvár (FMKIK), Varasd (Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Varaždin) és Pozsony (Bratislavská regionálna komora SOPK), valamint Arad (Camera de Comerț, Industrie și Agricultură a județului Arad) és Konstanca (Ca-

⁴⁵⁵ Megalakult a Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetsége. BKIK Online (2010. július 1.): <http://www.bkik.hu/hir/593-Megalakult-a-Duna-Menti-Kereskedelmi-Kamarak-Szovetsege>

⁴⁵⁶ Vö.: Feljegyzés az első közgyűlésről: Minutes of Meeting, DCCA General Assembly. 10 September 2010. http://www.danube-chambers.eu/container/container_attachments/download/7

⁴⁵⁷ Vö.: SZATMÁRY, 2010.

mera de Comerț, Industrie, Navigație și Agricultură Constanta) kamarája is.⁴⁵⁸ A közgyűlés döntése értelmében a tagkamarák éves tagdíját 800 euróban állapították meg. A közgyűlésbe a tagdíjat megfizető tagkamarák 2-2 tagok delegálhatnak. A közgyűlés választja a szervezet elnökségét, mely a közgyűlések között irányítja a szervezet munkáját.⁴⁵⁹ 2013-ban ezt követően két további bulgáriai kamara írta alá az alapszabályt és csatlakozott a DCCA tagjaihoz: Vratsa /Търговско-Промислена Палата – Враца/ és Vidin / Видинската търговско-промишлена палата/.⁴⁶⁰

A DCCA tagkamarái (2015)⁴⁶¹

⁴⁵⁸ The Danube Chambers of Commerce Association. DCCA Broschure 2012. <http://www.danubechambers.eu/66-DCCA-Broschure>

⁴⁵⁹ Feljegyzés az első közgyűlésről: Minutes of Meeting. DCCA General Assembly. 10 September 2010. http://www.danubechambers.eu/container_attachments/download/7

⁴⁶⁰ Új tagfelvételi kérelem. New membership application of DCCA: Vidin CCI. <http://www.danubechambers.eu/1-News/87-New-membership-application-of-DCCA-Vidin-CCI>

⁴⁶¹ Forrás: <http://www.danubechambers.eu/>

A DUNA MENTI KERESKEDELMI KAMARÁK SZÖVETSÉGÉNEK STRATÉGIÁJA ÉS TEVÉ- KENYSÉGE

A szervezet már 2010-ben megkezdte stratégiájának és rövidtávú akcióprogramjának kidolgozását. A stratégia fókuszában 4 témacsoport és összesen 9 cselekvési terület áll. Ezek alapvetően kapcsolódnak a Duna Stratégia céljaihoz és prioritásaihoz.⁴⁶² Az első témacsoport ezt aktívan jelzi is, ugyanis ide tartozik a Duna Stratégia alapelveinek közös fejlesztése. Ennek részét képezi, hogy a résztvevő kamarák együttműködése számára uniós források váljanak elérhetővé. A DCCA azon dolgozik, hogy Duna Stratégia programjába 2014 után beépüljenek olyan források, amelyeket a tagkamarák az általuk kezdeményezett projektek során igénybe vehetnek. Emellett a szövetség prioritása, hogy kutatások segítségével feltárja a tagvállalkozások együttműködésében rejlő lehetőségeket, valamint az ezeket akadályozó tényezőket.⁴⁶³

A második témacsoport az információáramlással, az integrációs kezdeményezésekkel és a kohézióval kapcsolatos. Ezen belül a kamarák tagjainak releváns információkkal történő ellátása áll az első helyen. „Ennek eszköze egy modern, internet alapú „üzleti wikipedia” lehetne, amelynek tartalmát a tagság szerkesztheti, valamint ahol a DCCA hagyományos szakmai publikációkat is kiadhat.”⁴⁶⁴ Szintén ide tartozik egy olyan B2B-plattform⁴⁶⁵ létrehozása, mely segíthet, hogy a résztvevő kamarák tagjai között intenzív kapcsolati háló alakuljon ki. Ebbe tartoznak a makrorégióban megrendezett kiállítások és vásárok, továbbá az internetes közösségépítés adta lehető-

⁴⁶² Vö. a szervezet stratégiáját összefoglaló dokumentum: Danube Chambers of Commerce Association Strategy. DCCA Online: <http://www.danubechambers.eu/5-Strategy>

⁴⁶³ Kiss, 2011. 50.

⁴⁶⁴ Kiss, 2011. 50.

⁴⁶⁵ „Business to business” üzleti kapcsolatokat elősegítő hálózat.

ségek. Szintén ide sorolhatók a különböző klaszterek és kutatási hálózatok is.⁴⁶⁶ E témacsoport harmadik elemét alkotják ebből fakadóan a tudástranzfer, az oktatás, az üzleti kultúra terjesztése is. Mivel a régióban erősek a kulturális különbségek, az együttműködés erősödése egyben az üzleti kultúra fejlődését is segítheti és az integráció irányába hat. Az oktatás terén a cserediák programok, valamint a sikeres szakképzési módszerek (best practices) átadása jelenthet komoly fejlődést.⁴⁶⁷ Valamint nem hanyagolható el a nyelvoktatás kérdése sem: a Duna menti együttműködés egyik alapkérdésének tekinthető a térség nyelveinek kölcsönös magas szintű ismerete.⁴⁶⁸ A témacsoport negyedik eleme a civil egyeztető fórumokon való megjelenés. Ezáltal a kamarák segítségével civil kezdeményezések jelenhetnek meg a gazdasági érdekvérvényesítésben. Vagyis a kamarák mezoszféraszerepének megfelelően a DCCA közvetítőként kíván működni a civil szféra kezdeményezői és a Duna Stratégia döntéshozó szervei között.⁴⁶⁹

A harmadik témacsoport a stratégiában a környezet, a kereskedelem és a turizmus. Ennek keretében kiemelt feladat a DCCA számára, hogy résztvegyen a Duna Stratégia új típusú együttműködésében, a „Duna makroregionális programban”. Emellett e ponthoz kapcsolódóan a DCCA sürgeti az egységes piac jobb kihasználását. A DCCA fontos beruházásösztönző és kereskedelemfejlesztő szerepet játszhat, valamint elősegítheti közös vállalatok létrejöttét, közös sztenderdek kialakítását.⁴⁷⁰

Végül a negyedik témacsoport az érdekek hatékony képviselete és a feltárt közös célok, projektek érdekében hatékony

⁴⁶⁶ Danube Chambers of Commerce Association Strategy. DCCA
Online: <http://www.danubechambers.eu/5-Strategy>

⁴⁶⁷ KISS, 2011. 50-51.

⁴⁶⁸ Vö.: FEKETE Balázs (2011): A kamarák nemzetközi szerepvállalása. A Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetsége. Kodolányi János Főiskola, kézirat.

⁴⁶⁹ Danube Chambers of Commerce Association Strategy. DCCA
Online: <http://www.danubechambers.eu/5-Strategy>

⁴⁷⁰ KISS, 2011. 51.

promóciók megvalósítása. E téren egyfelől a kamarák államaiban, másfelől az Európai Unió szintjén, Brüsszelben van szükség hatékony jelenlétre és lobbi-tevékenységre.⁴⁷¹ Ezt az érdekképviselési munkát a szervezet már 2010-ben, a Duna Stratégia végleges elfogadása előtt meg is kezdte.

Az első közgyűlésen javaslat született, hogy a gazdaság-élénkítés elősegítése érdekében az első feladat a DCCA tagjai számára a bilaterális kormányzati kapcsolatok erősítése legyen. Emellett megfogalmazódott annak igénye, hogy a sikeres lobbi-tevékenységhez szükséges egy brüsszeli iroda felállítása is. Ennek elindulásáig minden egyes kamara saját brüsszeli képviselőtén keresztül igyekezett befolyását növelni.⁴⁷² A közös iroda megnyitására végül 2013-ban kerülhetett sor: a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, a Magyar Iparszövetség (OKISZ), a Kereskedők és Vendéglátók Országos Érdekképviselési Szövetsége (KISOSZ) és az Iparfejlesztési Közhasznú Nonprofit Kft (IFKA) közösen hozta létre a DCCA közös brüsszeli érdekképviselőt.⁴⁷³

Az első évtől kezdve fontos kezdeményezése volt a szövetségnek egy vállalkozásfejlesztéssel kapcsolatos információs hálózat létrehozása. Ennek segítségével a kis- és közepes vállalkozások számára átlátható lenne a tagországok adórendszere, valamint a hálózat jogi és gazdasági ismeretek átadásával segítheti a vállalkozásokat a határokon átnyúló terjeszkedésben. E javaslat mögött az a felismerés áll, hogy a Duna menti vállalkozói együttműködés akadálya legfőképpen az információ hiánya.

Szintén törekvése a DCCA-nak, hogy a német és osztrák területen sikeresen kialakított duális képzési rendszert a térség többi országába is átültesse. A gazdasági válságból való

⁴⁷¹ Danube Chambers of Commerce Association Strategy. DCCA Online: <http://www.danubechambers.eu/5-Strategy>

⁴⁷² Feljegyzés az első közgyűlésről: Minutes of Meeting. DCCA General Assembly. 10 September 2010. http://www.danubechambers.eu/container/container_attachments/download/7

⁴⁷³ Representative office in Brussels. DCCA Online: <http://www.danubechambers.eu/1-News/89-Representative-office-in-Brussels>

kilábalást segíthetné, ha a szakmunkásképzés összhangban lenne a munkaerő-piaci igényekkel.⁴⁷⁴ Ehhez már a kamaraszövetség működésének első éve alatt is több konferenciára került sor Magyarországon (Budapest, Győr, Szeged).⁴⁷⁵ Majd a szervezet működésében kiemelkedő jelentőségű volt a Délkelet-Európai Transznacionális Együtműködési Program keretében benyújtott SEeDual program. Ennek során 9 kamara adott be közös pályázatot: Bécs, Budapest, Győr, Pécs, Bukarest, Temesvár, Ljubljana, Eszék, Belgrád. A projekt célja, hogy tanulmányozzák az osztrák és német duális képzési struktúrát, feltárják annak erősségeit és ezek alapján javaslatokat készítsenek a DCCA tagjai számára. A javaslatok egy munkatervhez vezethetnek, mely segít a duális képzési modell átvételében és sikeres alkalmazásában a gazdaságilag gyengébb térségekben. Ennek egyik első lépéseként az osztrák és német mintára 12 kiválasztott foglalkozási ágban próbálják Magyarországon megvalósítani a duális képzési struktúrát. Amennyiben ez sikeres, akkor cél annak kiterjesztése 200 foglalkozásra és a többi országra is!⁴⁷⁶

Noha 2011-ben az ulmi kamara látta volna vendégül a DCCA éves közgyűlését, mivel ebben az évben Magyarország töltötte be az EU Tanács soros elnökségét és a magyar elnökségi program központi elemét jelentette a Duna Stratégia, 2011 júniusában a közgyűlést Budapesten tartották. A tanácskozás a kamarák feladatává tette, hogy vegyék fel a kapcsolatot a Duna Stratégia nemzeti koordinátoraival és ezáltal

⁴⁷⁴ Helyzetbe hoznák a Duna menti vállalkozásokat. Magyar Hírlap Online, 2011. március 1. http://www2.magyarhirlap.hu/gazdasag/helyzetbe_hoznak_a_duna_menti_vallalkozasokat.html

⁴⁷⁵ Baden-Württemberg Tartományi Gyűlése, miniszteri válasz a Duna Stratégia megvalósításának állapotáról (Umsetzung der EU Donaustategie. Antrag der Abg. Friedlinde Gurr-Hirsch u.a. CDU und Stellungnahme des Staatsministerium.) Drucksache 15/749. 19. 10. 2011. http://www9.landtag-bw.de/WP15/Drucksachen/0000/15_0749_d.pdf

⁴⁷⁶ Vö.: DCCA. SeeDual. www.dcca.eu/container/container_attachments/download/27

igyekezzenek lobbitevékenységüket a közös célok érdekében növelni. A Duna Stratégia egyik legfontosabb eleme a kamarák számára a 8. számú prioritás, a vállalkozások versenyképességének támogatása.⁴⁷⁷ Ennek jelentéstevő és koordináló feladatait Németország részéről Baden-Württemberg tartomány, illetve Horvátország látják el. Emiatt a DCCA számára

⁴⁷⁷ Az aláíró országok 11 közös prioritást fogalmaztak meg. Mind-egyikük megvalósításáért két országot neveztek ki felelősnek:

P1: a mobilitás és intermodalitás fejlesztése. a, belvízi hajóutak (felelős: Ausztria és Románia), b, Vasút, közút, légi közlekedés (Szlovénia, Szerbia, érdekelt Ukrajna)

P2: a fenntartható energia használatának ösztönzése. (Magyarország, Csehország)

P3: a kultúra és az idegenforgalom, valamint az emberek egymással való kapcsolatteremtésének előmozdítása. (Bulgária, Románia)

P4: a vizek minőségének helyreállítása és megőrzése. (Magyarország, Szlovákia)

P5: környezeti kockázatok kezelése. (Magyarország, Románia)

P6: a biodiverzitás, a táj, valamint a levegő- és talajminőség megőrzése. (Németország - Bajorország, Horvátország)

P7: tudásalapú társadalom kialakítása. A kutatás, oktatás és az információs technológiák segítségével. (Szlovákia, Szerbia)

P8: a vállalkozások versenyképességének támogatása. (Németország - Baden-Württemberg, Horvátország)

P9: az emberi erőforrásba és képességekbe való befektetés. (Ausztria, Moldova)

P10: az intézményrendszer kibővítése és az intézményi együttműködés megerősítése. (Ausztria - Bécs, Szlovénia)

P11: a biztonság és a szervezett bűnözés jelentette kihívások leküzdése érdekében együtt végzett munka. (Németország, Bulgária)

Lásd: Duna Régió Stratégia. Magyar elnökség. Online: http://duna-regiostrategia.kormany.hu/download/5/a9/10000/Duna_Regio_Strategia_sajtoanyag_0.pdf

is kiemelt jelentőségűvé vált 2011-től Horvátország csatlakozásának elősegítése.⁴⁷⁸

Szintén erősíteni kívánták összességében a Nyugat-Balkán felzárkóztatását, Szerbia és Montenegró csatlakozásának elősegítését. Így a DCCA elindította saját Nyugat-Balkán projektjét is. Ennek célja a régiók összefogásával a még nem uniós tagállamok gazdasági felzárkóztatása és stabilizálása. Ezzel a DCCA csatlakozni kívánt a „Szegeci folyamat” felújításához („Szegeci+ folyamat”): hozzájárul a kelet- és a délkelet-európai térség stabilitásának megszilárdításához, a bizalom és a biztonság erősítéséhez, a demokratikus társadalmak létrejöttéhez, az interregionális kapcsolatok erősítéséhez, Magyarország integrációs tapasztalatainak átadásához.⁴⁷⁹

További fontos stratégiai feladat, hogy a DCCA kutatókat indítson azért, hogy feltárja a tagvállalkozások együttműködésében rejlő lehetőségeket. E kutatási projektek azt is feltárhatják pontosan milyen akadályok miatt nem kerültek még kihasználásra ezek az üzleti lehetőségek a Duna-térségben. A kutatások során partnerek lehetnek az érintett területek gazdasági felsőoktatási intézményei, valamint a Duna-térségben létrejött egyetemek közötti szakmai együttműködések.⁴⁸⁰

A DCCA a bécsi kamara égisze alatt 2011-ben segített útnak indítani a Danube Region Business Forum rendezvénysorozatát. Az üzletember-találkozó során tapasztalt szakemberek ismertetik a Duna Stratégiában foglalt egy-egy adott témakörére vonatkozó elképzeléseket és azok megvalósítá-

⁴⁷⁸ Feljegyzés a második közgyűlésről: Minutes of Meeting. DCCA II. General Assembly. 09 June 2011. DCCA Online: http://www.danubechambers.eu/container/container_attachments/download/18

⁴⁷⁹ „Szegeci Folyamat – Európából Európába” projekt a kelet- és a délkelet-európai térségek demokratikus átmenetének elősegítésére. Online: Szeged Biztonságpolitikai Központ. <http://www.scsp.hu/test/open.php?lang=hu&dir=p-szf&doc=01>

⁴⁸⁰ Lásd: FEKETE, 2011.

sának lehetőségeit. A rendezvény során a Duna-menti országokból érkező gazdasági társaságoknak, szakpolitikai és tudományos szervezeteknek lehetőségük van egymással B2B megbeszéléseket folytatni a kooperáció kialakításáról.⁴⁸¹ Ed-digi témák a környezetvédelmi technológia, az információs és kommunikációs technológiák fejlesztése, valamint a Duna Stratégia céljainak megvalósítása voltak. Emellett 2012-ben került sor az első, szintén Bécsben megrendezett pénzügyi tanácskozásra is (1st Danube Financing Dialogue), mely a mikro-, kis- és középvállalkozások finanszírozásának kérdéseit tárgyalta és számukra épített pénzügyi kapcsolatokat.⁴⁸²

Az alapszabály értelmében az éves közgyűléseket minden évben más-más kamara székhelyén, a Duna folyásirányának megfelelően kell megtartani. Az elmúlt években azonban ez a szabály nem került alkalmazásra. Míg az első Pécsen (EU kulturális főváros), a második Budapesten (soros elnökség) került megrendezésre, addig 2012-ben Bukarest lett a közgyűlés székhelye. Ugyanis itt tartották a DCCA és Kína közötti beruházási fórumot, mely komoly hálózat- és kapcsolatépítésre adott lehetőséget a szervezet számára. Ezt a korábbi évben éppen a latin-amerikai térséggel megtartotta első üzletember-találkozó előzte meg Bécsben (“Latin-America meet Central and Eastern Europe”).⁴⁸³ Ebbe a sorba illeszkedett az Amerikai-Közép-Európai Üzleti Találkozó (American – Central European Business Forum), majd 2013-ban – a magyar külpolitika keleti nyitásával is összhangban – a teljes ASEAN-

⁴⁸¹ Feljegyzés a harmadik közgyűlésről: Minutes of Meeting. DCCA III. General Assembly. 11th July 2012. DCCA Online: http://www.danubechambers.eu/container/container_attachments/download/107

⁴⁸² 1st Danube Financing Dialogue – a successful premiere in Vienna. DCCA Online: <http://www.danubechambers.eu/1-News/56-1st-Danube-Financing-Dialogue-a-successful-premiere-in-Vienna>

⁴⁸³ Feljegyzés a harmadik közgyűlésről: Minutes of Meeting. DCCA III. General Assembly. 11th July 2012.

térseget magába foglaló tanácskozás megrendezésére került sor Budapesten.⁴⁸⁴

A szervezet negyedik közgyűlésére Bécsben került sor. Ennek meghívott előadói között voltak a Duna Stratégia P8 (a vállalkozások versenyképességének támogatása) prioritásának nemzeti koordinátorai.⁴⁸⁵ Emellett központi témát jelentett a Duna szabályozásának kérdése is. 2013-ban a hatalmas európai árvíz nyomán a DCCA immár 19 tagja azzal a kéréssel fordult az Európai Bizottsághoz, hogy dolgozzon ki egy közös árvízvédelmi koncepciót a Duna-régióban és különítsen el forrásokat is erre. A természeti károk ugyanis komoly negatív hatást gyakorolnak a régió népességére és gazdasági életére is. Amennyiben sikerül új forrásokat bevonni, úgy a DCCA véleménye szerint a folyó menti infrastruktúra megerősítése és fejlesztése nemcsak megvédi a lakókat és a gazdaságot, de egyben a régiót üzleti szempontból vonzóbbá is teszi.⁴⁸⁶

A kamarai együttműködés 2014-ben az új költségvetési ciklus nyújtotta lehetőségeket és kihívásokat tárta fel a transznacionális együttműködésben. A konferencián elsődlegesen egy új regionális kooperáció valódi lépéseit igyekezett feltárni az EU által kezdeményezett „Interreg V-B Danube” hosszútávú stratégiájának kidolgozásához.

Mindezeket figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetsége a közelmúlt egyik legjelentősebb nemzetközi együttműködése a Duna-régióban. Mint nemzetközi szövetség az Európai Unió céljait is képes

⁴⁸⁴ ASEAN Business Forum in September 2013. DCCA Online: <http://www.danubechambers.eu/1-News/88-ASEAN-Business-Forum-in-September-2013>

⁴⁸⁵ 4th DCCA General Assembly in Vienna. DCCA Online: <http://www.danubechambers.eu/1-News/95-4th-DCCA-General-Assembly-in-Vienna>

⁴⁸⁶ A Duna menti Kereskedelmi Kamarák összehangolt árvízvédelmi stratégia szükségességére hívják fel a figyelmet. FMKIK, 2013. június 19. <http://www.fmkik.hu/hu/een/cikkek/a-duna-menti-kereskedelmi-kamarak-osszehangolt-arvizvedelmi-strategia-szuksegessere-hivjak-fel-a-figyelmet-62892>

előmozdítani, így segíti az egységes piac fejlődését és a határokon átnyúló társadalmi-gazdasági együttműködést. A programok kiterjesztése a nem EU-tag országokra egyben a kelet- és délkelet-európai térség stabilizációjához és fejlesztéséhez is hozzájárul. A Duna Stratégia céljaihoz kapcsolódóan a szervezet hozzájárulhat tevékenységével a gazdasági válságból való kilábaláshoz is. Ebben komoly szerep jut az új típusú duális szakképzési programok fejlesztésének és megvalósításának, továbbá a vállalkozások versenyképességének növelésének.

Mint arra a korábbi fejezetben a határmenti kamarák és a vegyeskamarák kapcsán is rámutattunk, a jelenkor gazdasági kihívásai közepette az egyik legfontosabb kérdés a hálózatosodás, melyre a kamarák körében kiemelkedő lehetőség nyílik. Éppen ezért alapvető, hogy az egyes területi kamarák felismerjék közös érdekeiket és feladataikat és ezáltal segítsék a Duna-térség kis- és középvállalkozások lehetőségeinek bővülését, a munkahelyteremtést és egyben az innovációt, fejlesztést. Fontos látnunk, hogy a kamarák közösségképző funkcióval is rendelkeznek, a makrorégió tekintetében is megkerülhetetlen a különböző aktorok (kormányok, vállalkozások, érdekképviseltek) közötti közvetítő szerep felvállalása. Ehhez fontos a támogató politikai környezet⁴⁸⁷ és a vállalkozói támogatottság is. Véleményünk szerint a mindezzel együtt járó lépések segíthetnek az immár majd száz éves trianoni trauma leküzdésében is.⁴⁸⁸ A DCCA megkezdett munkája mindennek fényében fontosnak és sikeresnek ígérkezik.

⁴⁸⁷ E kérdésről lásd: SIMON János (2013a): *A politika értékviszályában – A demokratikus politikai kultúra keresése*. L'Harmattan – CEPoliti, Budapest. valamint SIMON János (2013b): *Alávetett társadalom vagy polgári társadalom? - Miért gyengék a demokratikus politikai kultúra pillérei Magyarországon? Polgári Szemle 2013/1-2.* 40-70.

⁴⁸⁸ Vö.: VIZI László Tamás (2014b): *A trianoni trauma kezelésének 21. századi magyar modellje: a határon átívelő nemzeti önépítés programja*. In: HERVAINE SZABÓ Gyöngyvér – FOLMEG Márta (szerk.): *Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 181-201.

Amennyiben pedig a magyar kereskedelmi és iparkamarák elmúlt másfél évszázados fejlődését vesszük górcső alá, elmondhatjuk, hogy a polgári korszak fejlődése a nyugat-európai trendekhez igazodva az európai élmezőnybe emelte a hazai gazdasági kamarák rendszerét. Ezt követően azonban a kommunista államberendezkedés diktatúrája megakasztotta a történelmi fejlődést és a magyar kamarák alapvetően más utat jártak be, mint a par excellence „kamarai állam”, Ausztria hasonló érdekképviselői. Sőt ezen túlmenően a rendszerváltoztatás óta a magyar gazdasági kamarákkal kapcsolatos törvényalkotás nem illeszkedik semmilyen egységes gazdasági stratégia és hosszú távú koncepció kereteibe.⁴⁸⁹ A sokszori változások nyomán a mai gazdasági kamarák mint önszerveződések Magyarországon ténylegesen a közigazgatás és a szakmai önszerveződés között félúton, az államhatalom és az állampolgár viszonyrendszerében a mezzoszinten helyezkednek el. Ugyancsak egy érdekes köztes mezsgyén mozognak a nemzetközi kamarai rendszerek összehasonlításában is, hiszen egyfelől a törvény ereje hozza létre őket és minden gazdálkodó érdekeit szolgálva köztisztviselként működnek, de tagságuk önkéntes. Ily módon sem az angolszász, sem a hagyományos kontinentális rendszerbe nem illeszthetők teljes mértékben.⁴⁹⁰

A kamarák nem tekinthetők ugyan egyértelműen a civil szféra részének, hiszen általában sok szállal kötődnek az őket létrehozó államhoz és annak közigazgatási struktúrájához. Mivel azonban megszületésüktől fogva nemcsak joguk, de kötelességük is a mindenkori hatalomtól lehetőség szerint

⁴⁸⁹ Lásd: ZACHAR – STRAUZ, Péter (2010): Die ungarische Kammerstrukturen als Spielball der Politik? In: SCHMIDT-TRENZ, Hans-Jörg – STÖBER, Rolf (Hrsg.) *Jahrbuch Recht und Ökonomik des Dritten Sektors 2009/2010 (RÖDS): Welche Aufsicht braucht der Dritte Sektor?* Nomos, Baden-Baden. 227-257.

⁴⁹⁰ Vö.: SACK, Detlef (2014): Industrie- und Handelskammern im europäischen und deutschen Vergleich. Strukturdaten und Rollen-suche einer „doppelsinnigen“ Institution. In: *Kammern in einem sich wandelnden Umfeld*. Hrsg. EBERHARD, Harald – ZELLENBERG, Ulrich E. Jan Sramek Verlag KG. Wien. 231-248.

függetlenül, autonóm módon működni, perspektívájuk és álláspontjuk számos esetben egybeesik a különböző társadalmi és civil szervezetekével. Mindez pedig kiterjedt struktúrájuk és gyakran évszázados működési tapasztalatuk mellett valósággal predestinálja őket arra, hogy az állami és közösségi intézményrendszer valamint az állampolgárokhoz közelebb álló (civil) szféra között közvetítő szerepet vállaljanak.

Egy adott politikai rendszer működési mechanizmusairól, sőt demokrácia-felfogásáról is sokat elárul az, hogyan viszonyul a nem-politikai szféra képviselőihez: vajon partnernek tekinti-e őket s valódi aktorként beengedi-e egyiket-másikat a döntés-előkészítő, sőt a döntés-hozatali folyamatokba vagy sem? Mivel pedig a kamarák az említett nem-politikai szervezetek közé tartoznak (s talán a legpatinásabb és legerősebb struktúrák e téren), az állam általi elismerésük vagy el nem ismerésük illetve a kormányzattal fennálló viszonyrendszerük jó indikátora annak, hogyan is gondolkodik az adott ország politikuma a hatalomgyakorlás 21. századi kihívásairól és módszereiről. Ragaszkodik-e az oly sok zsákutcás megoldási kísérletet hozó 20. század gyakran mereven alkalmazott mintáihoz, vagy esetleg a múltbéli tapasztalatokat és hibákat összevetve mer unikális válaszokat találni korunk egyre gyarapodó társadalmi- gazdasági kérdéseire?

Ez új alternatív perspektívát jelenthet mind a politikai hatalom, mind pedig a társadalom különböző képviselői számára. Ugyanakkor ezáltal maguk a kamarák is megtalálhatnák új szerepüket napjaink gyorsan átalakuló világában, nívós szakmai és érdekközvetítő munkájuk során pedig kivívhatnák illetve tovább növelhetnék társadalmi elismertségüket. Ennek érdekében szorosabb kapcsolatra lenne érdemes törekedniük az érdekvédelmi munkát végző szakszervezetek mellett a valós támogatottsággal rendelkező civil szervezetekkel is. Az egyes külföldi példák ugyanis azt mutatják, hogy lehetséges a valós párbeszéd a politika és az állampolgári szféra között, ez pedig nemcsak a társadalomnak, de minden közéleti aktornak is érdeke.

Az elmúlt évszázad történelmi eseményei is arról győzhetnek meg bennünket, hogy az európai fejlődés ott léphetett túl könnyebben és gyorsabban a válságperiódusokon, ahol a társadalmi-gazdasági érdekegyeztetési folyamatokba magukat az érintett feleket is szervezett formában bevonták.⁴⁹¹ E folyamatoknak számos európai államban alapvető részesei voltak a gazdasági kamarák, így a továbbiakban érdemes megnéznünk, milyen történelmi tapasztalatok vonhatók le az európai érdekegyeztetési mechanizmusok működéséből.

⁴⁹¹ Lásd: KOUDELA, 2015. 9-77.

II. rész
Politika, gazdaság, érdekképviselés –
A gazdasági kamarák szerepe a
modernkori társadalmi-gazdasági
érdekkiegyenlítésben

TÁRSADALMI – GAZDASÁGI KONFLIKTUSOK EURÓPÁBAN A 20. SZÁZADBAN: AZ OSZTÁLYHARCTÓL A TÁRSADALMI ÉRDEKKIEGYENLÍTÉSIG

A napjainkat is sújtó immár több éve húzódó gazdasági válság irányította rá a kutatók figyelmét annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy milyen modelljei léteztek Európában az első világháború után egyre hangsúlyosabb kérdéssé váló gazdasági, szociális és társadalmi érdekegyeztetés illetve érdekérvényesítés folyamatának. A bekövetkezett társadalmi átalakulások és problémák, a laissez-faire típusú manchesteri kapitalizmus fénykora, majd válsága, az ennek következményeként jelentkező politikai krízishelyzetek többszörösen is felhívták a figyelmet a jól-lét kérdések vizsgálatára. Újra és újra felmerült az 1918 után már kikerülhetetlenné vált szociális kérdés, valamint a munkaadó és munkavállaló viszonyának problematikája is⁴⁹², mivel az érdekegyeztetési alternatívák többek között pont azt célozták és célozzák, hogy megállapodás és kompromisszum révén sikerüljön megoldani a nyugdíj, az egészségbiztosítás, vagy a kollektív szerződés által biztosított munkakörülmények és minimálbér kérdését. Mivel pedig ezek a problémák az egész társadalmat érintik, a kormányzat mindenképp részese – és legtöbb esetben meghatározó részese – kívánt lenni e folyamatoknak, így az érdekegyeztetési modellek vizsgálatával sok mindent tudhatunk meg állam és társadalom viszonyáról. Az ugyanis, hogy egy adott közösség (vagy annak vezető ereje) a két világháború között, majd azt követően hogyan gondolkodott a szociális, munkapiaci, társadalmi, gazdasági érdekegyeztetésről, sok mindent elárul arról, hogy a kormányzat miként is tekintett a nemzet életében

⁴⁹² Vö.: ZACHAR Péter Krisztián (2013b): A liberális gazdaságszervezés alternatívái Közép-Európában a két világháború között. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, regionalisták és geográfusok folyóirata*. VI. évf. 3. sz. (2013/3. No. 22.) 194-204.

betöltendő saját szerepére, illetve az egyes társadalmi szervezetekre. Az intézményes érdekegyeztetés kiépítése legtöbbször kéz a kézben járt a politikai hatalom centralizált gazdaság- illetve társadalomirányítás kialakítására irányuló törekvéseivel, vagy valamilyen típusú az állami szervek által is befolyásolt gazdasági mechanizmussal.

Természetesen mindezt teljes mélységében nem tárhatjuk fel anélkül, hogy meg ne ismernénk a témával kapcsolatos teoretikus és ideológiai modelleket, elsősorban a piacgazdaság „megszelídítésének” szociális kísérleteit és azoknak 1945 utáni elméletekre gyakorolt hatását is. Ennek során igyekszünk feltárni és bemutatni az 1945 előtti és utáni modellek közötti kapcsolódási pontokat. A kutatás e szegmensében értelemszerűen a nyugat-európai trendeket – különösképp a neokorporatizmus előzményeit, majd elméletét és működését – igyekszük feltérképezni, mivel a „szocialista tábor” országaiban 1990 előtt nem volt esélye a valós párbeszédnek gazdaság és kormányzat, illetve társadalom és állam között. Itt a folyamatok csak a rendszerváltoztatás nyomán indulhattak meg, igaz azóta is a posztkommunista transzformációs országok jellegzetességeit hordozzák.

A NEMZETKÖZI KÖRÜLMÉNYEK: A LIBERALIZMUS VÁLSÁGA A 20. SZÁZAD KEZDETÉN

A „Nagy Háború” komoly változásokat hozott a vizsgálatunk tárgyát képező Közép-Európában. Az első világháború nemcsak a politikai-földrajzi viszonyokat rendezte át, de számos új kihívás elé állította a 20. századba lépő államokat és társadalmakat. Egyfelől gazdasági, politikai és lelki teherterelt jelentett az egykori nagy birodalmak, különösen az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása. Ez a folyamat olyan új államalakulatok létrejöttéhez vezetett, melyek egymással szemben ellenséges pozíciókat foglaltak el. Ennek következménye volt, hogy az új keretekhez igazított külpolitikájuk a gazdaságpolitikában is változást hozott: határait lezárva a korábbi

szabad kereskedelem helyett a protekcionizmust részesítették előnyben.⁴⁹³

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása révén létrejövő új határok rendszere

Ez különösen azért vált további gondok forrásává, mert a háborús konjunktúrát rohamos intenzitással követte az infláció, a termelés-csökkenés, a munkanélküliség és ezáltal a gazdasági összeomlás. Másfelől a politikai instabilitás és az egyre erőteljesebbé váló szociális feszültség radikális megoldások előtérbe kerüléséhez vezetett. Előbb Oroszországban, majd a háborút követő összeomlás során Kelet-Közép-Európában nyert teret a marxi osztályharc elveire épülő kommunista mozgalom. A modern manchesteri kapitalizmussal létrejövő munkástömegek – mivel elvesztették szülőföldjükhöz

⁴⁹³ Vö.: BEREND T. Iván – RÁNKI György (1966): *Magyarország gazdasága az első világháború után 1919–1929.* Akadémiai Kiadó, Budapest. és BEREND T. Iván – RÁNKI György (1976): *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

és eredeti közösségeikhez, sőt a számukra szebb jövőt ígérő liberalizmushoz is a kapcsolatokat – új eszmékre lettek fogékonyak, melyek már nem a fennálló poszt-feudális politikai rendszerben (vagy a remélt liberális államban), nem az egyház hagyományos tanításai szerint, hanem teljesen új alapokon képzelték el a kialakult társadalmi, gazdasági és politikai konfliktusok rendezését.⁴⁹⁴ A radikális baloldal forradalmi úton próbálta magához ragadni a hatalmat, hogy saját elvei szerint rendezze a politikai-szociális kérdéseket. Mivel ezek központi eleme a könyörtelen osztályharc, a különböző társadalmi érdekek kiegyenlítésének tagadása és a proletariátus uralmának erőszakos eszközökkel történő megteremtése volt, természetes módon heves ellenreakciót váltott ki. Miután a szélsőséges baloldali forradalmi mozgalmak antikapitalizmust hirdettek és akár egyes társadalmi osztályok teljes megsemmisítésére is vállalkoztak, a jobboldali eszmék szélsőséges formái nemcsak megjelentek Európában, de saját politikai elveik hasonlóan radikális megvalósítására törekedtek.

A társadalmi-politikai feszültségeket csak felerősítette és a nemzetközi stabilizációt szinte lehetetlenné tette az első világháborút lezáró békediktátumok sora.⁴⁹⁵ Egyfelől a vesztesek (és némely győztes ország) körében is komoly elégedetlenséget szültek a szerződések feltételei, ami által ezek az országok az első perctől a megkötött béke revízióját állították politikájuk középpontjába. Másfelől pedig a szerződéses csomagok olyan gazdasági intézkedéseket tartalmaztak, melyek – a fent említett gazdasági körülményeket is figyelembe véve –

⁴⁹⁴ A korszak társadalmi krízisével kapcsolatban lásd: KOVRIG Béla (2011): *Magyar társadalompolitika 1920-1945*. Gondolat Kiadó, Budapest.

⁴⁹⁵ Ezekkel kapcsolatban lásd VIZI László Tamás (2007): *Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19-20. századi közép-európai egyensúlypolitikára*. In: BESZTERI Béla – VIZI László Tamás (szerk.): *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe. Tanulmánykötet*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 24-35. Valamint: DIÓSZEGI István (1974): *Két világháború árnyékában. A nemzetközi kapcsolatok története 1919-1939*. Gondolat, Budapest.

alapvetően nehezítették a vesztes háborús felek (és a háborút a győztesek oldalán záró Olaszország vagy Portugália) talpra állását.⁴⁹⁶

Az infláció, a pénztartalékok kiürülése, a munkanélküliség és a szegénység olyan társadalmi feszültségeket generáltak, melyek egyre nyilvánvalóbbá tették a szabad versenyen alapuló liberális kapitalizmus árnyoldalait, az általa is felszított szélsőséges mozgalmak térnyerését. A liberalizmus meghatározó korszaka a Nagy Háborúval véget érő 19. század volt: ekkor irányította szinte egyeduralkodóként Európa és a korabeli világ politikai arcukat és éppen ezért válhatta ki a klaszszikus liberális felfogással szembenállók heves kritikáját. A konzervatív körök ellenérzése különösen akkor erősödött meg, amikor a liberalizmus szinte elválaszthatatlan szövetségre lépett a demokratizmussal és vállalva indítottak harcot az egyének egyenlőségéért és a társadalomirányítás szélesebb néprétegekre való kiterjesztéséért, ami egyben a monarchikus államformák elleni harcot és a régmúlt hagyományaiban gyökerező társadalmi-gazdasági szerkezet alapvető megváltoztatásának igényét is jelentette. A szocialista eszmerendszer pedig a liberális tökefelhalmozásból fakadó egyenlőtlen vagyoni elosztás következményeit sérelmezte és kívánta kiiktatni.⁴⁹⁷

A 19. század végi, majd különösen a két világháború közötti gondolkodók körében elsősorban a gazdasági liberalizmust, a kapitalizmus ideológiáját, a manchesteri típusú rendszerben mutatkozó túlkapasokat, valamint ezzel összefüggésben az egyénről alkotott liberális felfogást tették vizsgálat tárgyává. Az egyéni szabadságjogok túlhangsúlyozása, mely az individualizmus kifejlődéséhez, a korlátok nélküli egyéni

⁴⁹⁶ Vö.: KEYNES, John Maynard (2000): *A békeszerződés gazdasági következményei*. Európa, Budapest.

⁴⁹⁷ Ugyanakkor e tekintetben érdemes megjegyeznünk, hogy a nagy viták és polémikák ellenére ma annak vagyunk tanúi, hogy a klasszikus liberalizmus eszméi közül számos megkérdőjelezhetetlen alapját alkotja szinte minden mérsékelt (legyen az konzervatív vagy baloldali, szocialista) politikai ideológiának.

előnyök hajszolásához vezetett, visszatetszést keltet az ipari forradalom társadalmi következményeinek láttán. Számos gondolkodóban kérdőjeleződött meg a liberalizmus pozitív emberképe: az ember nem képes önmaga javítani a földi létén, nem valósul meg mindenki szabadsága révén a humánusabb, élhetőbb társadalom. A szabadság kiterjesztése nem a boldogság forrásává vált, hanem a „homo homini lupus” elv még fokozottabb megjelenésévé, sőt az osztályharc kibontakozásának alapjává. Ebben pedig a piaci, gazdasági folyamatok is komoly - ha nem sorsdöntő - szerepet tölthettek be. Az Adam Smith által megfogalmazott „láthatatlan kéz”, mely a piaci mechanizmusokban nyilvánul meg, egyben magának a piacnak a személytelenné válását is deklarálta „és ezzel együtt a termelők és a fogyasztók közti viszony; az emberi kapcsolatok erkölcsi normái is elhalványultak.”⁴⁹⁸ Ugyan a liberális eszmerendszer sikerét alátámasztották a 19. század végének folyamatai, a piacgazdaság térnyerése nyomán megindult hatalmas fejlődés, a számos téren mutatkozó anyagi előrehaladás, a tudományos és technikai forradalmak sorozata, de az érme másik oldalán megjelent a tömeges szegénység, a soha nem látott kizsákmányolás, a kezdeti nagyvárosi érzéketlenség. „Az emberiség nagy része méltánytalanul szomorú és nyomorult viszonyok között tengődik. A munkásokat magára hagyta és védtelenül kiszolgáltatatta a munkaadók embertelenségének és nyereségvágyának úgy, hogy néhány dúsgazdag ember a szegények hatalmas tömegeire rakhatta a szolgaság jármát” – fogalmazott kökeményen XIII. Leó pápa 1891-ben.⁴⁹⁹ A piac által szabályozott „természetes társadalmi és gazdasági rend” utópia maradt, mivel a liberálisok a piac tekintetében is hittek a természeti törvényekben, melyek önmaguktól megvalósítják a megfelelő gazdasági folyamatokat. Éppen ezért a korszakban

⁴⁹⁸ MUZSLAY István (1992): *Gazdaság és erkölcs*. Távlatok. 1992/7. szám. 322.s.k.

⁴⁹⁹ XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Szent István Társulat. Budapest, 1993. Idézet: *Rerum novarum* 2,10–11.

az egyes államok jogrendszerében keresve sem találunk az érdekcsoportok gazdasági hatalmát korlátozó, a társadalmi egyenlőtlenségeket és igazságtalanságokat kiküszöbölő szabályozókat.⁵⁰⁰ „Hanyatlását sikerei okozták. Európa fejlődött, gazdagodott éppen a liberalizmus által támogatott szabad kutatás és iparosodás folytán, de csakhamar elveszítette lendületét és erkölcsi erejét. Elmélyült a kiváltságos gazdagok és a szegények közötti ellentét, amire Marx nyomán a szocialista mozgalmak hívták fel a figyelmet, osztályharcot hirdetve. Világossá vált, hogy a liberális szabadságesszme és annak alkalmazása beszűkített: az egyének, bizonyos kiváltságos gazdagok számára biztosítja a ‘szabadságot’.”⁵⁰¹

Az expanzív módon növekedő iparosodás, a racionalizálás és a technikai modernizáció, a mezőgazdaság visszaszorulása, az ezzel összefüggő társadalmi változások, a tőkeigényből fakadó részvénytársasági forma, valamint az ennek nyomában járó monopolizáció sok gondolkodó számára jelentette, hogy a kapitalizmus maga számolta fel a szabad versenyt, annak helyébe pedig a piaci és gazdasághatalmi szervezeteket léptette. Az 1929-es New York-i tőzsdekrach egyértelművé tette, hogy új utakra van szükség a társadalmi robbanás elkerülése érdekében.⁵⁰² Ahogy azt egy korabeli közgazdász, Bell Miklós a

⁵⁰⁰ Csak az egyes nagyvállalatok belátására volt bízva az ipari forradalom második szakaszát követően, hogy miként viszonyulnak a kapitalista berendezkedésből fakadó torzulásokhoz. A korszak pozitív példajaként került be az annalesekbe a Krupp-konzern által életbe léptetett „Alfred Krupp Általános Szabályzata”, mely egészségügyi ellátást vezetett be, iskolákat hozott létre, kórházakat és a későbbiekben idősoththonokat létesített az alkalmazottai számára. Vö.: GOLDBERG, Jonah (2012): *Liberálfasizmus. A baloldal rejtett története Mussolinitól napjainkig*. XX. Századi Intézet, Budapest. 294.

⁵⁰¹ SZABÓ Ferenc (1992): A politikai közösség Krisztus fényében. *Távlatok*. 1992/7. szám. 291.s.k.

⁵⁰² A gazdasági válság magyarországi hatásaival kapcsolatban lásd legutóbb SIMÁNDI Irén (2014): *Gazdasági világválság hatása és válságkezelés Magyarországon 1931-1933*. In: HERVAINE SZABÓ

20-as évek tanulságai alapján megfogalmazta: „A nemes verseny megszűnt, egész nemzetek kerültek rabszolgaságba (...) úgyszólván már mindenki plutokratikus terror alatt áll: az egyik az üzleti összeköttetések, a másik bankadóssága miatt.”⁵⁰³ És e nézetek nem csak a gazdaságra kiterjedően jelentkeztek a korszak felfogásában. Általános nézetként terjedt el Közép-Európa gondolkodóinak körében a demokratikus parlamentáris berendezkedés és a pártrendszerek kritikája. Nem volt egyedi az a fogalmazásmód, amelyet az osztrák Reinald Dassel használt 1929-ben: a vegyitstán megvalósított parlamentáris rendszer eredménye „a demagógia és zsarnokság, az uram-bátyám gazdaság, a pénz hatalmak kíméletlen, nyílt vagy rejtett uralma, a népi közösségek teljes lerombolása, végül az anarchia”.⁵⁰⁴ Karl Wick, a svájci Vaterland című lap szerkesztőjének megfogalmazása szerint: „az állam maga is pártot fog, hiszen pártok uralják”, ezáltal a parlamenti döntések, hiába többségiek, „legjobb esetben is csak a társadalom egy – jobb esetben jelentős – szegmensének a döntései”, amely önkényesen dönthet a többi csoport felett. Vagyis az államhatalom, amelynek döntőbírónak kellene lennie a gazdasági érdekek harcában, valójában eme harc tárgyává lett.⁵⁰⁵

A korabeli politológiai értelmezésben a liberalizmus terméke a politika színpadán a parlamentarizmus, a népszuverenitás elvén alapuló, általános és titkos választójoggal – a társadalmi szerződés értelmében – létrehozott, központi közigazgatást megvalósító államalakulat, mely „éjjeliőrként” mindösszesen

Gyöngyvér – FOLMEG Márta (szerk.): *Társadalmi válságok, konfliktusok a jó-lét kontextusában*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 203-228.

⁵⁰³ BELL Miklós (1933): *Mi a mostani nyomorúság oka? Az aranyfedezetű pénzrendszer haldoklása*. Első Debreceni Irodalmi Társulat, Debrecen.

⁵⁰⁴ DASSEL, Reinald (1929): *Gegen Parteienstaat für Ständestaat*. Wien – Graz – Klagenfurt. 3.

⁵⁰⁵ WEBER, Quirin (1989): *Korporatismus statt Sozialismus. Die Idee der berufsständischen Ordnung im schweizerischen Katholizismus während der Zwischenkriegszeit*. Universitätsverlag Freiburg Schweiz. 58.

az állampolgárok külső és belső védelmére koncentrálnak. Az egyenlőséget a polgárok politikai életben való azonos részvétele biztosítja, választóként mindenki az államakarat hordozója. Ugyanakkor azonos mértékben áll a központi hatalom, a bürokrácia hatalma alatt is.⁵⁰⁶ Az akaratképzés eszközt a liberális államban a pártok adják; azonban ezek mögött nem találunk közös eszméket, sokkal inkább már csak a választások érdekében képződnek és a tömegek befolyásolására töreksznek. Nem alulról építkezve jön létre a vezér kiválasztása, hanem a vezér állítja maga mögé csatasorba a tömegeket. „A pártvezetés tartja kezében a szálakat, valójában álcázott zsarnokságot valósít meg, amely alól a mai államban az állampolgárok nem tudják kivonni magukat.”⁵⁰⁷ Éppen ezért alapvetően elterjedté vált az gazdasági-társadalmi válsággal kéz a kézben járó erkölcsi válság gondolata is. A problémák iránt fogékony politikusok, szociológusok, társadalomtudósok és közgazdászok ettől kezdve az elsődleges kérdésnek az állami döntéshozatal és az állam nemzetgazdaságban elfoglalt helyének tisztázását tekintették. Úgy vélték, a társadalmi béke és az állami stabilitás megvalósítása érdekében elkerülhetetlen az állam újraszervezése, a közhatalmat gyakorlók, a munkaadók és munkavállalók háromoldalú kapcsolatrendszerének újragondolása. A korábbi tapasztalatokra és új elméletekre egyaránt alapozva igyekeztek újragondolni a szociális kérdések megoldási lehetőségeit, ezen belül is az állami szerepvállalás motívumait és az egyes társadalmi osztályok szerepkörét. A megoldás pedig, mind a konzervatív, mind a progresszív-szocialista oldalon a társadalom teljes megújítása volt – igaz eltérő előjelekkel. Míg a szocialista ideológia az állam kezébe igyekezett adni minden megoldást és a centralizáció jegyében a gazdaság- és társadalomszervezés is etatista módszerekkel valósult volna meg, addig a konzervatív tábor haladó gondolkodói elvetették mind a diktatórikus, mind az etatista megoldá-

⁵⁰⁶ DASSEL, 1929. 7-10. old. „A nép uralkodik, a tömegek önmagukat kormányozzák, az egyén részt kap az állam irányításában. Mindezt technikailag a választásokkal valósítják meg.” Uo. 12. old.

⁵⁰⁷ DASSEL, 1929. 13. old.

sokat. E tábornak nem állt szándékában a felvilágosodási és szabadság-folyamat visszafordítása, csak a fejlődésben mutatkozó történelmi hibák új társadalomszervezési módszerekkel történő korrigálása.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI ALTERNATÍVÁK

Mint arra korábban is utaltunk, szinte az elsők között bontakoztak ki Európában az erő politikájára építő totalitárius válaszok és megoldások. Mivel ezek történelmi-politológiai és társadalmi-szociológiai feltárása az elmúlt évtizedekben kielégítően végbement, e helyütt nem kívánunk velük részleteikben foglalkozni. Ezeknek a totalitárius megoldási javaslatoknak a körébe sorolhatjuk az 1917-től államszervező erőként jelentkező marxista gyökerekre visszatekintő szovjet kommunizmust (ekkor még elsősorban leninizmus és sztálinizmus), továbbá az 1922-től szintén saját állami formákat kialakító olasz fasizmust, valamint az első ízben 1923-ban a hatalom átvételét megkísérlő német típusú nemzeti szocializmust (hitlerizmust).⁵⁰⁸

⁵⁰⁸ E kérdések gazdasági aspektusairól lásd: STRAUZS Péter (2011a): A két világháború közötti olasz gazdaságirányítási és érdekegyeztetési kísérlet. In: DOBÁK Miklós (szerk.): *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest. 70-82. valamint STRAUZS Péter (2011b): A totalitárius német gazdaságirányítási és érdekegyeztetési modell (1934-1945). In: DOBÁK Miklós (szerk.): *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest. 83-87.

AZ ÁLLAMKAPITALIZMUS KONCEPCIÓJA

Az alapvetően baloldali ihletettségű, a nemzetközi és nemzeti szocializmusban fogant szélsőséges megoldások sikere következtében a liberális gondolkodók körében is egyfajta „balratolódás”, a szociális érzékenység iránti fogékonyság, majd az állami programok kiterjesztésének és nem – a hagyományoknak megfelelően – azok lebontásának, piacosításának igénye mutatkozott a korszakban.⁵⁰⁹ Így került a közép-európai liberális eszme jellemzői közé kiindulási pontként az emberi/állampolgári alapjogok elismerése, a heterogén társadalomszerkezet tényként való elfogadása, a döntéshozatali folyamatok autonómiája mellé az „a posteriori” közjó, valamint a jog- és szociális állam alapelveinek létezése.⁵¹⁰ Az elmélet úgy látja, hogy léteznek olyan területek, melyek nem képezhetik vita tárgyát. Ilyennek tekinti az olyan fogalmakat, mint a „népszuverenitás elismerése”, a „többségi döntéshozatal” vagy „a törvény előtti egyenlőség”. Éppen ezért a pluralizmus keretei között a közjó fogalmát egyre inkább felváltotta a liberális közbeszédben közérdek. Ez a fogalom ugyanis nem bizonyos típusú javak meglétére utal, hanem ösztönzést nyújt arra, amit meg kell tenni bizonyos javak megteremtéséért vagy megőrzéséért.⁵¹¹ Ezért a közérdek védelméhez szükség van az állam jelenlétére, de különösen Ralf

⁵⁰⁹ Ezt egyes kortársak már akkor is a „progresszívizmus”, „polgári radikalizmus”, „progresszív radikalizmus” néven illették és ez az irányzat is a társadalmi kérdést gazdaságpolitikai úton kívánta megoldani. Vö.: BALINT László: A kétféle szocializmus. *Korunk*. 1927/12. szám (1927. december).

⁵¹⁰ Lásd ezekről: SONNBERGER, Hannes: *Neo-Korporatismus statt Pluralismus im politischen System Österreichs, am Beispiel der Paritätischen Kommission für Preis- und Lohnfragen*. Disszertáció, kézirat, Universität Wien, 1983. 9-10.

⁵¹¹ V.ö: G. FODOR Gábor: Az érdek mint a politika mozgatórugója. In: *Kormányzati, gazdasági és civil érdekérvényesítés az Európai Unióban*. Szerk.: BAYER József – KÉGLER Ádám, MTA PTI, Budapest, 2009. 17.

Dahrendorf felfogása szerint ez csakis a klasszikus „éjjeliőr-állam” lehet. Az állam megteremti azokat a kereteket és garantálja fennállásukat, melyek szükségesek az érdekek pluralista versengéséhez.⁵¹² A jogállamiság elve garantálja a pluralista erők játékterét. Amennyiben pedig felfedezhető különbség a csoportok kiindulópontja között, úgy a „szociális” jogállam kiirtja az egyenlőtlen szociális kiindulási feltételeket, védi és támogatja azokat a peremre sodródott csoportokat, melyek nem képesek érdekeiket megfelelően szervezett egyesületekkel képviselni.⁵¹³ A modern, gazdaságtan által befolyásolt politikai elméletek a hagyományos alapelvek (szabadság, racionalitás, demokrácia, szubjektív egyenlőség, biztonság, haladás, béke, gazdasági növekedés) hangsúlyozása mellett ezáltal beiktatták a „szociális jólét” fogalmát is (a Pareto-optimum elvének megfelelően).⁵¹⁴

Már a két világháború közötti gondolkodók is éppen e szempontból és e normatív felfogás miatt támadták a liberális elméletet: a sokszínűség és sokaság posztulátumát véleményük szerint nem lehet megvalósítani, a valóságban csak a magukat megszervezni képes és vitákra alkalmas társadalmi, gazdasági csoportok tudnak érdekeket keresztülvinni. Vagyis a pluralizmus társadalmában megjelenő számos csoportérdek nem egyenlő eséllyel indul a döntések befolyásolása során; a meg-

⁵¹² Lásd erről: DAHRENDORF, Ralf: *Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart*. R. Piper Verlag, München, 1961. és DAHRENDORF, Ralph: *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1994.

⁵¹³ SONNBERGER, 1983. 22-24..

⁵¹⁴ Lásd: BEYME, Klaus: *Interessengruppen in der Demokratie*. R. Piper Verlag, München, 1974. 17. A Pareto-hatékonyság a mikroökonomia, a jóléti közgazdaságtan és a játékelmélet fontos fogalmai közé tartozik. Amikor egy gazdaságban a javaknak a gazdasági szereplők közötti elosztását megváltoztatjuk, Pareto-javítást hajtunk végre, ha legalább egy szereplő jólétét javítjuk anélkül, hogy bárki más jóléte csökkenne. Egy elosztás akkor Pareto-hatékony, ha nem végezhető rajta Pareto-javítás. A Pareto-hatékony elosztást Pareto-optimumnak is nevezzük.

valósítás esélyével elsősorban a jól szervezett nagy érdekek rendelkeznek. A nézetet, miszerint hosszútávon egyetlen külön-érdek sem lehet domináns, éppen a hatalmas óriáscégek, mamut-lobbiügyesülések és a társadalom szélén lévő csoportok helyzete cáfolja meg. Ezt az egyenlőtlen elosztást egy versenyelvű – pluralista – rendszer, „az érdekek szabad piaca” indokolja és ugyan igyekszik csökkenteni, de nem tudja felszámolni. Az elmélettel szemben így komoly kritikát fogalmaznak meg azok, akik úgy vélik, hogy az érdekeket és ezek révén a társadalmi-gazdasági folyamatokat mindenképpen bizonyos mértékig irányítani, vezetni kell, máskülönben az érdekek végtelen számából fakadóan a politikai folyamatok nem tudnak hatékonyan működni.

Ennek egyik korai lenyomata az „államkapitalizmus” vagy „szervezett kapitalizmus” gondolatának megjelenése az 1920-as években. A korabeli magyarázatok szerint ezt kikényszerítette „a technika fejlődése következtében egyre erősebbé váló szükségszerűsége bizonyos termelési ágak ‘társadalmasulásának’, valamint az egyre élesebbé váló harc a piacokért, mely a polgárság állami támogatását követeli meg a világpiacokért való küzdelemben; kikényszerítette az a szükségszerűség, hogy a világ új felosztásáért érő harcban minden polgári erőt összefogjanak.” Az államkapitalizmus lényegi eleme az állam beavatkozása bizonyos gazdasági és társadalmi folyamatokba: „Az állam irányító tevékenysége mellett a termelési eszközök a tőkés magántulajdonában maradnak. Az állam csak az árúk termelését és cirkulációját szabályozza s az árak és munkaviszonyok irányítása révén a jövedelem megoszlását, anélkül, hogy ő maga mint tőkés vállalkozó fellépne.”⁵¹⁵

Éppen ezért a marxista irodalmon belül az államkapitalizmussal kapcsolatban alapvetően egy olyan szociális rendszer-ről volt szó, amelyben a kapitalizmus (vagyis a bérmunka a termelésben és az ebből fakadó nyereségmaximalizálás) kéz a

⁵¹⁵ VARGA, E. (1932): Die Wirtschaft der Niedergangsperiode des Kapitalismus. Verlag Carl Hoym. Idézi: Az államkapitalizmus „kurzusa”. *Korunk*. 1932/2. szám. (1932. február)

kézben járt az állami tulajdonnal a kulcsfontosságú ágazatokban.⁵¹⁶ Véleményünk szerint azonban komoly különbség mutatható ki az alapvetően kapitalista jellegű gazdasági rendszerek, amelyekben a magánvagyon mellett állami tulajdon is létezik mind az infrastruktúra, mind a termelés és ipar területén, valamint a létező szocializmus, mint gazdasági rendszer között. A két világháború között az államkapitalizmus alapvetően olyan kapitalista rendszerként jelent meg, amely képes a manchesteri liberalizmus túlkapásainak mérséklésére, a szociális feszültségek enyhítésére. A liberális oldalról érkező gondolkodók e koncepció keretében elfogadhatónak vélték az állam, mint tőkés vállalkozó és egyben munkáltató jelenlétét a gazdaságban, sőt egyes (kulcsfontosságú) ágazatok teljes állami kezelésbe vételét is. A baloldali ideológiák terrénumáról érkezők pedig a szocializmusba való átmenet időszakának tekintették a szervezett kapitalizmus korát, mely a magánvállalatok állami ellenőrzésének és korlátozásának a rendszerévé válik.

Az állami gazdaságszervezés ilyenét gondolata Európa mellett – mint arra korábban utaltunk – az Egyesült Államokban is komoly követőkre talált, így a gazdasági válság kirobbanását követően Gerard Swope, a General Electric elnöke vizionálta a nagyvállalkozások szoros együttműködését, hogy a termelést a fogyasztáshoz igazíthassák. Ezáltal az ipar „már nem független egységekben működik, hanem egészként, az iparági egyesülés által lefektetett szabályok szerint [...] és mindezek felett valamilyen szövetségi ügynökség, például a Szövetségi Szakmai Bizottság gyakorol felügyeletet”.⁵¹⁷ Az amerikai berendezkedés e lépésekkel számos kortárs meglátása szerint a centralizált, államilag szervezett, vagyis egyértelműen az olasz korporatív államban mutatkozó

⁵¹⁶ Stephen A. Resnick és Richard D. Wolff 2002-es „Osztályelmélet és történelem” című könyvükben éppen ennek megfelelően vizsgálták az egykori Szovjetunió gazdasági berendezkedését. (RESNICK, Stephen A. – WOLFF, Richard D. (2002): *Class Theory and History: Capitalism and Communism in the USSR*. Routledge, New York.)

⁵¹⁷ Idézi: GOLDBERG, 2012. 290.

tendenciák irányába nyitott. Számos korabeli sajtócikk és politikai elemzés látott hasonlóságot Mussolini állama és Franklin Delano Roosevelt elnök New Deal programja között.⁵¹⁸

Az állami gazdaságsszervezés megjelenésének törekvése természetes módon váltotta ki az államkapitalizmust meghaladni kívánó (részben radikális) baloldali gondolkodók komoly kritikáját; véleményük szerint ez a bizonyos mértékben tervgazdálkodásra hasonlító rendszer továbbra is a „kapitalizmus princípiuma” szerint működne, „a monopol tőke teljesítményképesebb apparátushoz és nagyobb perspektívákhoz” juthatna, de mindennek költségeit ismét „a dolgozók viselik a bérek és fizetések szükségszerű csökkentésének az alakjában”.⁵¹⁹ Ezért szükségessé vált egy egységesebb elmélet kidolgozása az állam gazdasági szerepvállalásának kérdéseivel kapcsolatban.

Werner Sombart (1863-1941) német közgazdász megközelítésében erre az új kapitalizmusra már a racionális elemek előtérbe kerülése lenne a jellemző. Sombart alapvetően bírálta a szabad piacgazdaságban mutatkozó „rendtelenséget”, „tervszerűtlenséget”, az „egyéni önkényt” és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy éppenséggel nem kevesebb, hanem több tervezettségre lenne szükség. „A kapitalizmusra jellegzetes vállalkozási szellem: rizikóval, bizonytalanságokkal telden kezd kipusztulni s helyét a »tervezésnek« adja át. Az új kapitalizmus szelleme már nem anarchisztikus, hanem bürokratikus. A piacokon már nem uralkodik az anarchisztikus rendszertelenség szelleme, hanem mindig több és több hely jut a megállapodásoknak és megegyezéseknek. A szabad versenyt a szabad megegyezés váltja fel. A gazdasági cselekvéseknek a profitra való törekvés nem egyedüli meghatározója, hanem

⁵¹⁸ Vö.: WELK, William G: Fascist Economic Policy and the N.R.A. *Foreign Affairs*. 1933. október. 98-109., valamint BOTTAI, Giuseppe: Corporate State and the N.R.A. *Foreign Affairs*. 1935. július. 612-624.

⁵¹⁹ Az államkapitalizmus „kurzusa”. *Korunk*. 1932/2. szám. (1932. február).

előtérbe kerülnek itt is a racionális elemek, melyeket a szükséglet-kielégítés előnyösebb módjai vezetnek.”⁵²⁰ Sombart nézeteiben tehát a tervezés nem kapcsolódott össze a kollektívizálással, véleménye szerint a tervszerűség még jobban is érvényesítheti pozitív hatásait az állami irányítású kapitalizmus tőkés keretei között. Elképzelésében egy értéksemleges, elméleti támaszokkal ellátott állami szociálpolitika kialakítását tartotta szükségesnek, mely elsősorban termelésorientált strukturális politikaként jelentkezett és a nemzetgazdaság modernizálására koncentrált volna. Ezért is jutott el munkáiban végső soron egy speciális, modernista és szociális romantikus nézeteket is kifejező „német szocializmus” rendi-autoriter koncepciójáig.⁵²¹

Ezt a gondolatsort öntötte végső formába a két világháború közötti Weimari Köztársaságban Robert Hilferding (1877-1941) osztrák származású közgazdász, előbb liberális politikus, majd marxista ideológus és publicista, aki két rövid időszakban (1923-ban, valamint 1928-1929-ben) töltötte be a német birodalmi pénzügyminiszteri tárcát.⁵²² 1910-ben jelent meg korszakalkotónak tartott műve a szervezett kapitalizmus működéséről *Das Finanzkapital* címen, míg maga a később meghatározóvá váló fogalom egy 1915-ben, az osztrák szocialisták lapjában, a *Der Kampf* hasábjain megjelentett tanulmányában („Arbeitsgemeinschaft der Klassen?”) található meg először. Elképzelése a „szervezett kapitalizmusról” a későbbiekben egy a baloldalhoz köthető, szociáldemokrata elmélet alapját képezte. Hilferding célja az volt, hogy a marxi élet-

⁵²⁰ HAVAS Imre (1928): A kapitalizmus vége? *Korunk*.1928/11. szám. (1928. november).

⁵²¹ EBNER, Alexander: Normative Grundlagen der Sozialpolitik. Solidarismus, Historische Schule und die politische Ökonomie des Wohlfahrtsstaates. *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik – ZFWU*. Vol. 7. Nr. 2. (2006) 240-262. Itt: 249.

⁵²² A német Weimari Köztársaság hivatalos elnevezése szerint megmaradtak a „birodalmi” elnevezések, kiegészítve a köztársasági jelzővel, így a pénzügyminiszter hivatalos titulusa „Reichsminister der Finanzen der Weimarer Republik” volt.

művet hozzáigazítsa a 20. század eleji politikai valóságához. Elmélete szerint a gazdaság oly mértékben megszervezhető, hogy egy általános, mindent átfogó gazdasági kartell irányítsa a termelést, mely révén meghaladható a kapitalista termelés-mód uralkodó anarchiája. A szervezett kapitalizmus elmélete révén a német szociáldemokrácia elfordult forradalmi álláspontjától és a reformok útján megvalósítandó társadalmi és gazdasági szerkezetváltás útjára lépett.⁵²³

A szervezett kapitalizmus elmélete – ellentétben a hagyományos, liberális koncepciókkal – nem tekintette az államhatalmat a társadalmi erőkkel szemben semlegesnek. Az állam és a szervezett érdekek közötti interakció célja a már fejlett iparosodott kapitalista gazdasági rendszer működőképességének fenntartása volt. Ehhez pedig stabilizálási és támogatási akciók szükségesek, melyeket mindenki hajlandó (még ha eltérő mértékben is) elfogadni. Csak ezzel küszöbölhetők ki a gazdasági növekedés és a konjunktúra egyenetlenségei. Éppen ezért megfigyelhető, hogy az intézkedések igen széles skálán mozognak. A szervezett kapitalizmus egyik legfontosabb jellemzője, hogy a cél biztosítása érdekében hozott intézkedések nem korlátozódnak a gazdaságra: a mindennapi működés során a társadalom, a politika és a gazdaság alrendszere egyre szorosabban fonódik össze egymással. Ez pedig erősíti egyfelől az államhatalom végrehajtó szerveit, másfelől a jelentős mértékben felülről is szervezett szövetségi/egyesületi formában megjelenő érdek-percepciót.⁵²⁴ A terv megvalósulása végül egyesek szerint éppen a hitleri Német Birodalomban kezdett testet öltetni...

⁵²³ Lásd erről: GOTTSCHALCH, Wilfried: *Strukturveränderungen der Gesellschaft und politisches Handeln in der Lehre von Rudolf Hilferding*. Soziologische Abhandlungen, Heft. 3. Berlin, 1962.

⁵²⁴ PUHLE, Hans Jürgen (1984): Historische Konzepte des entwickelten Industriekapitalismus. „Organisierter Kapitalismus“ und „Korporatismus“. In: *Kapitalismus, Korporatismus, Keynesianismus. Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. 1984/2. sz. 167.

E helyütt érdemes még felhívunk a figyelmet egy rendkívül érdekes társadalmi-gazdasági nézetrendszer kifejítő, azonban a hazai tudományosságban mindeddig kellőképpen nem elemzett, de a két világháború között rendszeresen recenzált szerzőre. Franz Oppenheimer (1864-1943) szociológus és közgazdász egyszerre ötvözte a liberális, a szocialista, az utopista és cionista nézeteket életművében. Fő törekvése a kapitalista és szocialista gazdaságfelfogás közötti „harmadik út” megtalálása volt. A tulajdon- és jövedelemeloszlás közötti különbségek magyarázata és a monopóliumok kialakulásának politikai eszközeinek feltárása során jutott el Oppenheimer a „szocialista piacgazdaság” elméletéhez. Ezt tükröző egyik legjelentősebb műve, *Az állam*, már 1912-ben magyar fordításban is napvilágot látott. A földkérdés megoldásával magának a kapitalizmusnak a visszasságait is felszámolhatónak tartotta. Tanítása szerint a működő „politikai gazdaság” valójában az erőszak és a nyomor megtestesítője, amit a nagybirtokstruktúrák okoznak. Ezzel szemben a megvalósítandó „tisza gazdaság” már a szabadságot és a jólét társadalmát tudja megvalósítani: a nagybirtok felszámolásával olyan birtokstruktúra jöhet létre, melyhez nem kellenek bérmunkások. Ez egyben az ipari kizsákmányolást is megszünteti, mivel az ipari munkásság, ha nem kap megfelelő bérezést, úgy a vidéki életformában a szabad, korlátolatlan mennyiségű föld révén megélhetést találhat.⁵²⁵ A szocialista és liberális gazdasági elvek ötvözésével a piaci mechanizmusok már nem átmeneti kényszerűséget jelentettek, hanem a szocialista társadalom létrehozásában meghatározó jelentőségűek voltak.⁵²⁶

⁵²⁵ OPPENHEIMER, Franz (1912): *Az állam*. Révai, Budapest. Vö.: SENFT, Gerhard: In Alternativen denken: Franz Oppenheimer zum 150. Geburtstag. *Zeitschrift für Sozialökonomie*. ZfSÖ. Jg. 51. Folge 182/183. (Oktober 2014). 34-39.

⁵²⁶ SENFT, 2014. 37-38.

ANTILIBERTÁRIUS, KONZERVATÍV MEGOLDÁSI JAVASLATOK

A baloldal elméletei mellett a korszakban külön egységet alkotnak a konzervatív tábor Rómához kötődő gondolkodóinak megoldási javaslatai, az egyház társadalmi (szociális) tanításán alapuló kiütkeresés a gazdasági válságból.⁵²⁷ E tekintetben is igen sokrétű megfogalmazással és javaslattal találkozhatunk, melyek a modern szociális tanítás azon elemére vezethetők vissza, miszerint „az Egyház, mivel egyetemes küldetést teljesít – minden embernek hirdeti az Evangéliumot, és közvetíteni akarja a krisztusi megváltás kegyelmét –, nem kötődik semmiféle határozott politikai rendszerhez vagy gazdasági modellhez, nem ad konkrét recepteket a katolikusoknak a gazdasági-társadalmi politikai cselekvéshez”.⁵²⁸ Éppen ezért a konzervatív táborban ugyanúgy találkozhatunk az etatista megközelítés, az autoriter struktúrák híveivel, mint az anti-etatista, de egyben antilibertárius gondolatokkal is.

E megoldási alternatíva különösen a pápai szociális tanításra alapozott: az individualista, szétforgácsolódó társadalmak helyett a közösség megerősítésével gondolta a válságot

⁵²⁷ Az egyház társadalmi tanításának összegzését lásd: RIGÓ Balázs (2014): Egyén és közösség az Egyház társadalmi tanításában. In: *Műhelytitkok (Tanulmányok a politikai filozófia, a politika és a szociológia tudományterületeiről)*. Szerk.: DITZENDY Orsolya. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 47-61.

⁵²⁸ SZABÓ, 1992. 291.s.k. Legtisztábban talán éppen a *Rerum novarum* enciklika 80. évfordulóján kiadott *Octogesima adveniens* kezdetű apostoli levélben fogalmazta meg VI. Pál pápa, hogy az egyház szociális tanítása nem adhat receptmegoldásokat: „az egyes keresztény közösségek kötelessége, hogy ezt elvégezzék, vagyis hogy országuk helyzetét a valóságnak megfelelően elemezzék, az Evangélium változhatatlan szavainak fényénél megvilágítsák, hogy az Egyház társadalmi tanításából merítve határozzák meg az elemzés elveit, a helyzet értékelésének szempontjait és a cselekvés irányait.” (*Octogesima adveniens* 3.)

leküzdhetőnek.⁵²⁹ Ennek az új rendszernek a nemzetközi és nemzeti szocialista megoldástól, a kommunizmustól és a náci rendszertől is teljesen eltérőnek és azokat legyőzni képesnek kellett mutatkoznia. Az első két – számtalanszor idézett és hivatkozott – pápai körlevél, XIII. Leo *Rerum novarum*-a és XI. Pius *Quadragesimo anno*-ja egyértelműen az angolszász világból kifejlődött, „nyugati tőkés társadalmak” értékelésén, gazdasági rendjének és társadalmi tagozódásának kritikáján alapult.⁵³⁰ Számos liberális gondolkodó felfogásában pedig a tomizmusra (Aquinoi Szent Tamás filozófiájára) való utalásai és a „rend” középpontba állítása miatt az egyházi tanítás nem másra célzott, mint – spirituális programként az „elfeledtetett ember” közösségéretére apellálva – a középkori társadalmi berendezkedés újjáélesztésére.⁵³¹ Ez azonban nem jelentett alapvetően kényszert egy új politikai keret megalkotására, hanem elsősorban a meglévő (demokratikus, monarchikus, autoriter) keretek közötti szerves belső társadalmi élet megalkotását célozta, a tőke és a munka egyensúlyának megteremtését. Vagyis a Szentatya éppen a szubszidiaritás gondolatkörének megfelelően a mindenható állam, az etatizmus és totalitárius berendezkedés elleni korszerű társadalomszervezési alternatívát látott az enciklikákban felvázolt hivatásrendiségben.⁵³²

⁵²⁹ KÉK Emerencia (2013): A hivatásrendiség előzményei a katolikus egyház szociális tanításában a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* enciklikák alapján. In: *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában*. Szerk.: ZACHAR Péter Krisztián. L’Harmattan, Budapest. 37-45.

⁵³⁰ HORVÁTH Pál (1997): A katolikus társadalmi tanítás és a magyar püspökök körlevele. *Távolatok*. 1997/34. szám. XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*. Szerk.: TOMLA Miklós – GOJÁK János. Szent István Társulat. Budapest, 1993. 57-103.

⁵³¹ GOLDBERG, 2012. 293.

⁵³² HÍTES Imre (1941): Rendi állam és katolikus társadalomszemlélet. *Magyar Szemle*. 1941. XLI. köt. 4. szám. (170) 240-244. Itt: 242. A fejlődésről lásd részletesen ZACHAR Péter Krisztián (2014): *Gazdasági*

Amennyiben tehát e két enciklika mélyére tekintünk, akkor láthatjuk, hogy elsősorban a gazdasági élet szociális vonatkozásaira, a jövedelemelosztásra, főleg az igazságos munkabérré hívták fel a figyelmet. Fő céljuk a skolasztikus természetjog és a modern liberális gazdaság- és társadalomtudomány összebékítése volt: a közjó elvének megfelelően a gazdaság és társadalom „erkölcsössé” és „kereszténnyé tétele” volt a céljuk a szükségletek megfelelő fedezésével és egy szerves-hivatásrendi berendezéssel. A gazdaság rendező elvét ennek megfelelően az emberi lelkiismeret, az autonóm hivatási szervezetek, valamint az állami törvények adják. A hivatási szervezetek kiépítésére van elsősorban szükség, ugyanis ezek az egyes csoportok különérdekeit tudják megjeleníteni, majd belső érdekiegyenlítésre vezetni és egyben legnehezebb feladatként ezeket a közjó gondolatával összeegyeztetni, továbbá a hivatás belső viszonyait a nemzetgazdaság kívánalmainak megfelelően rendezni. Ezzel az államot tehermentesítik, mely csak a törvényi kereteket biztosítja és a szubszidiaritás szerint csak ott avatkozik be, ahol a magánkezdeményezés csődöt mond vagy a közjó veszélybe kerül.⁵³³

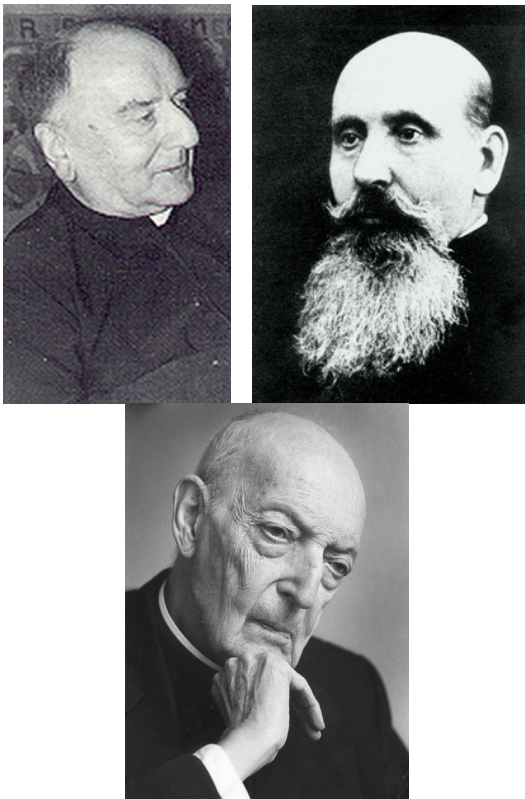
A kapitalizmus alapjait, az egyén szabadságát nem kérdőjelezték meg a pápai megnyilatkozás és a belőlük kinövő konzervatív társadalmi-gazdasági elmélet sem; a korszakra jellemző és elsődlegesen a baloldali ideológiában testet öltő osztályharcos mentalitást azonban elvetették. A forradalomellenes konzervatív gondolatkörből fakadóan – Heinrich Pesch S.J. páter⁵³⁴ és tanítványai, Gustav Gundlach, valamint Oswald von Nell-Breuning nyomán – a szolidaritást helyezték a pápai enciklikák megoldásként a középpontba: egyik társadalmi

válságok, társadalmi feszültségek, modern válaszkísérletek Európában a két világháború között. L'Harmattan, Budapest.67-150.

⁵³³ Lásd: WEBER, 1989. 83-85.

⁵³⁴ A keresztény szolidaritás első kifejtését lásd: PESCH, Heinrich (1922): *Christlicher Solidarismus und soziales Arbeitssystem.* Flug-schriften des Generalsekretariates der Studentischen Ortsgruppen der Deutschen Zentrumsparthei. Heft 1. Berlin.

csoport támogatása sem irányulhat a másik ellen, viszont az erősebb önként köteles a gyengébbnek segédkezet nyújtani.⁵³⁵

Gustav Gundlach S.J. (1892-1963)⁵³⁶ Heinrich Pesch S.J. (1854-1926)⁵³⁷
Oswald von Nell-Breuning (1890-1991)⁵³⁸

⁵³⁵ KOWNACKI, Robert P. (1991): Catholic Social Thought - From Rerum Novarum to Centesimus Annus. *The Ecumenical Review*. Vol. 43, Issue 4 (October 1991) 430-434. Itt: 433.

⁵³⁶ A kép forrása: Gustav Gundlach im Internet. Online: <http://www.helmut-zenz.de/hzgundla.html>

A jezsuita gondolkodók világossá tették, hogy az ember csak társas lényként értelmezhető és az emberi méltóság elválaszthatatlan velejárója a személyiségnek. Éppen ezért nem tekintethető egyetlen ember sem pusztán termelési tényezőnek, aki saját magát bocsátja a piacon áruba és így alávetné magát a kereslet és kínálat mechanizmusának. A liberális megközelítésmód legalapvetőbb hibája, hogy az emberi munkaerőt csupán árunak tekinti megfosztva őt személyiségétől és ezzel kvázi a dologi szerződésből fakadó jogokat a munkavállaló személyi jogai fölé helyezi, „a munkaerőt úgy kezeli, mint bármely más tárgyi értéket, tekintet nélkül annak személyi és társadalmi vonatkozásaira. Az ember a munkaviszonyban is megőrzi személyi méltóságát, abszolút érvényű, elidegeníthetetlen és áruba nem bocsátható jogait.”⁵³⁹ Ugyancsak megőrzi minden ember a javakkal való rendelkezés jogát, mely saját és a családja jelenének és jövőjének biztosításához szükséges. Tehát az egyházi tanítás nem kérdőjelezte meg a magántulajdon intézményét, sőt úgy láttatta, hogy „a javak társadalmi hasznossága a termelő javak magántulajdona révén szintén jobban érvényesül, mint a közös birtoklás esetén.”⁵⁴⁰

Éppen ezért volt már az első enciklika egyik központi gondolata is, miszerint a munkabérnek elégnék kell lennie a munkás és családja tisztességes megélhetéséhez. Ezt a *Rerum novarum* a természetjogon alapuló követelésnek tekintette,

⁵³⁷ A kép forrása: Unitas Ruhra. <http://www.unitas-ruhrania.org/index.php?section=news&cmd=details&newsid=1170>

⁵³⁸ A kép forrása: Rheinische Geschichte. Online: <http://www.rheinische-geschichte.lvr.de/persoenlichkeiten/N/Seiten/OswaldvonNell-Breuning.aspx?print=true>

⁵³⁹ MUZSLAY, 1992. 322.s.k. E tekintetben fontos a már ószövetségi iránymutatás: Isten az embert saját képére teremtette, vagyis az egyházi tanítás alapeleme, hogy a másik emberben minden körülmények között Isten képmását és a krisztusi értelemben vett felebarátot kell látnunk, vagyis nem tekinthető egyszerű „termelési tényezőnek” az ember.

⁵⁴⁰ MUZSLAY István (1997): Az egyház szociális tanításának alapelvei. *Távlatok*. 1997/34. szám.

amely erősebb a megegyezés (béralku) szabadságánál. A pápa meglátása szerint ugyanis a megegyezéses bér esetében a munkaadó mindig előnyben van a neki kiszolgáltató munkavállalóval szemben. Ezzel XIII. Leó bevezeti a közbeszédbe az igazságos bér fogalmát, mely nemcsak a megélhetést teszi lehetővé, de egyben megnyitja az utat a kulturális javakban való részesedés előtt is és biztonságot teremt a jövőre nézve.⁵⁴¹ Ez egyben pedig programot ad a későbbi antilibertáriánus konzervatív körnek, amely „az igazságos munkabér megállapításánál három szempont figyelembevételét látja fontosnak: a munkás és családja éleltszükségletét, a vállalat teherbíró képességét és a közjó érdekét.”⁵⁴² Ezzel válik lehetővé a proletariátus felszámolása, az osztályharc kivédése, a békés társadalmi fejlődés a jóléti társadalmak irányába. Éppen ezért a *Quadragesimo anno* már kívánatosnak tartotta azt is, hogy a dolgozók bizonyos fokban a munkaadók társbirtokosává váljanak, részt vegyenek a vállalatok vezetésében, sőt munkájuk gyümölcseként részesüljenek a közösen megtermelt haszonból is.⁵⁴³

A hivatásrendiség ereje a szociológiai elemzés szerint éppen abban nyilvánult meg, hogy felmutatta: a tőke hatalmának kiszolgáltató egyén a közösség tagjaként sikeresen tudja érdekeit artikulálni, „megerősödve egyenlő esélyekkel veszi fel a harcot a tőke esetleges egyensúly-bontó kísérleteivel szemben”.⁵⁴⁴ Ebben a folyamatban tehát a hivatásrendiség nem egyén-ellenes és nem jelent új, a totalitárius ideológiákra jellemző „csordaképző tendenciát”, hanem az egyén és államhatalom között húzóóó egyenlőtlen erőviszonyokat igyekszik kiegyenlíteni, képviseli a benne csoportosított egyéneket a hatalom előtt, s ha kell, ellen.⁵⁴⁵ „Amíg a liberális társadalmi és gazdasági rendszerben az egyéni jogok és érdekek, a tota-

⁵⁴¹ Vö.: *Rerum novarum* 34. valamint MUZSLAY, 1997.

⁵⁴² MUZSLAY, 1992. 322.s.k.

⁵⁴³ Vö.: *Quadragesimo anno* 65. valamint MUZSLAY, 1997.

⁵⁴⁴ ALMÁSY József: Magyar hivatásrendiség? Magyar Szemle. 1944. évf. XLVI. köt. 2. szám. (198.) 67-76. old. Itt: 71.

⁵⁴⁵ ALMÁSY, 1944. 75.

litárius rendszerekben pedig a közösség, illetve az uralkodó párt érdekei kerültek előtérbe, ami tragikus következményekkel járt az egész társadalomra nézve, addig az egyén és a közösség mindmáig érvényes és hiteles harmóniáját a keresztény társadalombölcseletben találjuk meg” – írta elemzésében Muzslay István.⁵⁴⁶ Ez pedig a korszakban kettéválasztotta az állam és a társadalom, gazdaság fogalmkörét: a törvényes igazságosságot ki kellett egészíteni a szociális igazságossággal, mely az egyének és a társadalmi közösségek tevékenységét, valamint ezek államhatalomhoz való viszonyát szabályozza. A hivatásrendi, anti-libertáriánus keresztény gondolatot Magyarországon összegző Varga László⁵⁴⁷ jezsuita páter szerint tehát a liberális kapitalizmus válságát csak gyökeres változásokkal lehet megszüntetni. A válság, mely szükségszerűen gazdasági diktatúrához, az erősebb vagy erőszakosabb fél győzelméhez, a nemzeti vagyon és jövedelem aránytalan elosztásához és ezzel a társadalom nagy részének létbizonytalanságához vezet, a rendszert irányító társadalmi és erkölcsi individualizmusból, a lehető legnagyobb és legolcsóbb profitot célul kitűző gazdaságpolitikából fakad. Mindez természetesen okozta az osztályharcot, állandósította a forradalmi veszélyt és taszította válságba a társadalmakat. A válság felszámolása pedig csak úgy lehetséges, ha a nemzetgazdaság legfőbb szabályozó elvévé a szabad verseny és a tőke diktatúrája helyett a szociális igazságosság válik. Ennek alapján kerül sor a jövedelemelosztásra, az osztályharcot pedig felváltja a különböző foglalkozási ágak (hivatásrendi) együttműködése, az államhatalom vezetése és ellenőrzése mellett. A törvényhozóknak arra kell törekedniük, hogy olyan új jogi szabályozást teremtsenek, amely rákényszeríti a társadalomra a pápai enciklikákban kirajzolt kölcsönös felelősség szellemiségét.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ MUZSLAY, 1997.

⁵⁴⁷ Varga páter munkásságáról lásd részletesen: RIGÓ, 2013. 20-57.

⁵⁴⁸ Lásd bővebben VARGA László S.J. (1933): *Új társadalmi rend felé*. Magyar Kultúra. Budapest.

AZ EURÓPAI ÉRDEKKIEGYENLÍTÉSI MODELL LÉTREJÖTTE

E rendi gondolat továbbélését láthatjuk az 1945 után kirajzolódó európai modern, szociális piacgazdaságok szabályozásában, a liberális piac vadhajtásainak tudatos korlátozásában, a törvényes keretek széleskörű kiterjesztésében. Nem tartjuk véletlennek, hogy a nagy társadalmi csoportok érdekkiegyenlítését preferáló társadalmi párbeszéd-folyamatok szorgalmazói között a hagyományos nyugat-európai kereszténydemokrata pártok vezetőit találjuk, akik szellemiségükben alapvetően táplálkoztak a két világháború közötti pápai enciklikák társadalmi tanításából és gazdasági-társadalmi modelljeiből.

Segítségükkel az 1950-es évekre egy sikeres érdekkiegyenlítési folyamat valósult meg a szociális piacgazdaság keretei között: Nyugat-Európában létrejött egy modern „neokorporatív” gazdasági és szociális érdekképviseleti és államirányítási modell. Ebben az érdek-közvetítő rendszerben intézményi keretekkel összekapcsolták a civil társadalom szövetségekre szervezett érdekeit az állami döntéshozatal struktúráival. Ebbe a folyamatba így az egyik oldalon a szakszervezeti mozgalmakat csatornázták, míg a másik oldalról a munkaadókat tömörítő gazdasági kamarákat is bevonták. Az egykor kibékíthetetlennek tűnő munkapiaci szereplők párbeszéde a társadalom szolidaritásának kialakulásához vezet: az elképzelés szerint a munkavállalók és a munkaadók egyenrangú együttműködése révén valósulhat meg kibékíthetetlennek tűnő ellentétük áthidalása.⁵⁴⁹ Az osztálytársadalom helyébe, mely ellenfelekké formálja a munkapiacon megjelenő feleket, önkormányzati szervezeteknek kellett lépnie: a munkavállalók és munkaadók közös teljesítménye határozhatja meg a társadalom

⁵⁴⁹ MAYER-TASCH, Peter Cornelius (1971): *Korporativismus und Autoritarismus. Eine Studie zu Theorie und Praxis der berufsständischen Rechts- und Staatsidee*. Athenäum Verlag, Frankfurt am Main. 74-81.

fejlődését. Ezáltal a rendszer alapeleme a konfliktusok helyett a konkordancia, a sokszereplős megegyezés. A modern terminológiai keretek között a nemzetiszocializmus által teljesen diszkreditált „hivatásrendiség” helyébe új fogalmak léptek. A negatív konnotációk elkerülése végett a neokorporatív elemek a pluralista társadalmon belül kerültek kialakításra. Ez pedig nem más, mint a modern szociális piacgazdaságban megjelenő szociális partnerség, a szolidáris együttműködés.⁵⁵⁰

A modellt sikeresen alkalmazó országok képesek voltak a különböző szociális helyzetből fakadó feszültségeket, a munkaadó és munkavállaló közötti nézeteltéréseket, az állam és társadalom közötti problémákat minimalizálni. Ahogy a *Quadragesimo anno* is ráirányította a figyelmet: léteznek közös érdekek és a modern rendi (szociális partnerségnek is nevezett) rendszerben a partnerek meg vannak győződve, hogy közös erőfeszítéseik révén az egyes társadalmi csoportok gazdasági és szociális céljait gyorsabban és hatékonyabban érik el. A szociális partnerek részéről az érdekellentétek feloldása érdekében az elképzelések egyeztetésére van szükség; ez a feltétele annak, hogy a mindkét felet érintő problémák legtöbbjét saját hatáskörön belül, önmaguk (autonóm módon) oldják meg, illetve az állam számára előterjesztett közös javaslatokkal rendezzék. Ezzel orvosolhatók a választások révén hatalomra jutottak esetleges tévedései is. A divergáló partikuláris törekvések közepette a közös érdekek kompromisszumát kell elérni. Ennek a koncepciónak alapját pedig – az osztályharc ideológiájával szemben – a tőke és munka egyenértékűsége alkotja, melynek gondolata a paritás, a szolidaritás és a szubszidiaritás elvében jut kifejezésre. E tekintetben a modern neokorporatív szociális és gazdasági partnerség a modern rendi gondolat alapjáig nyúl vissza.

Így elmondható, hogy a társadalmi béke megvalósításával, a szociális jólét megcélzásával, az osztályharc rémképének

⁵⁵⁰ A témáról lásd: ZACHAR Péter Krisztián: Az egyház társadalmi tanítása és az emberarcú piacgazdaság. *Jel - Lelkiség, közelet, kultúra*. Online folyóirat. <http://www.jelujsg.hu/az-egyhazi-tarsadalmi-tanitasi-es-az-emberarcu-piacgazdasag>

kiiktatásával, a szolidaritás és szubszidiaritás, az önkormányzatiság és érdekképviselet elveivel a keresztény (pápai) tanítás, valamint a rendi koncepciót megfogalmazó gondolkodók egyes elképzelései a második világháború utáni (Nyugat-)Európában valósultak meg.

A NEOKORPORATÍV TÁRSADALOM: AZ EURÓPAI ÉRDEKKIEGYENLÍTÉS MODELLJE

A második világháború európai lezárulta ismételtelen alapvető változásokat hozott mind a politikai határok, mind az egyes országok társadalmi-gazdasági berendezkedése tekintetében. A bipoláris világrendszer már az 1945-ös potsdami konferenciát követően kezdett formát ölteni, majd az 1947-es Marshall-terv, illetve a közép-kelet-európai országokban a kommunista pártok hatalomátvétele tette teljessé a világ két táborra szakadását. E pillanattól kezdve a szovjet Vörös Hadsereg által megszállás alatt tartott és a kommunista pártok által diktatórikus eszközökkel irányított közép-kelet-európai országok fejlődésmenete elvált a második világháború végén a hagyományos polgári fejlődés pályájára visszakanyarodó nyugat-európai országokétól. A központosított tervgazdálkodás és az államosított körülmények közötti centralizált társadalomirányítás nem hagyott kibontakozási lehetőséget a társadalmi érdekegyeztetés és érdekkiegyenlítés hagyományos mintái számára. Ezáltal ezek az országok, fejlődésükben megakasztva, kiszakadtak a nemzetközi folyamatokból és izolált körülmények között egy diktatórikus állammodell kísérleti alanyivá váltak. Ezzel szemben az 1945 utáni Nyugat-Európa kibontakozó társadalmi-gazdasági folyamatainak jellege és iránya is igen sokban eltért a két világháború közötti időszakétól, azonban itt megfigyelhető volt számos kapcsolódási pont, kitapintható volt egyfajta folytonosság a szervezetek és intézmények, valamint az állam és társadalom kapcsolatrendszerében. A lassan a posztmodern korba lépő európai társadalmak olyan stratégiák mentén alakították szociális és gazdaságpolitikájukat, melye-

ket a különböző elméleti-tudományos iskolák egyszerre próbálták meg elemezni és valamiképp formálni is.⁵⁵¹ Az egyes teoretikusok a jelen eseményeinek elemzését általában a kontinens közelmúltjához (totalitárius rendszerek, világháború stb.) való viszonyulásuk meghatározásával kezdték, különbség csupán az erre fektetett hangsúly mértékében figyelhető meg közöttük.

Európa kettéosztása 1945 után

A magát kifejezetten a két világháború közötti diktatórikus-totalitárius elméletekkel szemben meghatározó, sok elemében (neo)liberális indíttatású pluralizmus létrejöttét és több mint egy évtizedes kvázi hegemoniáját követően több olyan tudományos iskola is kialakult, amely vitatta a pluralizmus állításait és következtetéseit és igyekezett hasznosítani a két

⁵⁵¹ Vö.: BOTOS Katalin (2003): *Gazdaság és etika. A katolikus társadalmi tanítás gazdaságetikája történeti perspektívában.* In: BEKKER Zsuzsa (szerk): *Tantörténet és közgazdaságtudomány. Ünnepi dolgozatok Mátyás Antal professzor születése 80. és tanári pályájának 50. évfordulója alkalmából.* Aula, Budapest. 257-271.

világháború közötti Európa kísérletei közül a társadalmi-gazdasági békét és az érdekkiegyenlítést elősegítő mozzanatok. A nyugat-európai társadalmak változásainak eredményeképpen egyre inkább azok az új jelenségek kerültek a tudományos vizsgálódás középpontjába, melyek valamilyen formában kötődtek a gazdasági-társadalmi interakció növekvő szervezettségéhez, az állami beavatkozás kérdéséhez illetve az érdekközvetítés és érdekkiegyenlítés új módszereihez. A pluralizmussal vitába szálló elméletek egyik legfontosabb alap tétele az volt, hogy a korábbi állításokkal ellentétben a második világháború utáni Európában sem a politikában, sem pedig a gazdaság rendszerében nem jelent meg „univerzális valóságként”, illetve a fejlődés végeredményeként a liberális pluralizmus. Az empirikus kutatás emellett arra is rámutatott, hogy a liberális-pluralista elképzeléseket leginkább követő országok fejlődésükben gyakran elmaradtak azok mögött, amelyek teret engedtek a különböző társadalmi érdekcsoportok egyeztetésének, kollektív (megszervezett, korporatív) fellépésének.

A korporatív mintákat megújító államok elősegítették egy jelentős, aktív mezoszféra kialakulását, melyben a munkavállalói érdekképviselők mellett a munkavállalókat tömörítő egyesületek és gazdasági kamarák is megjelentek, sőt ez utóbbiakat gyakran köztestületi jelleggel is felruházták; ennek révén pedig gazdasági-politikai folyamatokba, a szociális és gazdasági kérdések megvitatásába és alakításába is aktív aktorként vonták be annak intézményeit, az érdekképviselőket és érdekvédelmi szervezeteket. Az ilyen típusú államokban mind a mai napig megfigyelhető azoknak a gondolkodóknak a hatása, akik a két világháború közötti társadalmi-gazdasági megújulás elméletei mögött álltak. A francia, német és olasz kereszténydemokrácia nem tudott elvonatkoztatni a pápai tanítástól, még ha azt igyekezett is felekezeti feletti jelleggel és elsősorban szekularizált társadalmi-gazdasági értékekkel felruházni. E folyamat nélkül értelmezhetetlen és feldolgozhatatlan a szociális piacgazdaság modelljének megjelenése a nyugat-európai országokban.

A legtöbb (neo)korporatizmussal kapcsolatos elmélet a 70-es évek során látott napvilágot, ami miatt számos kutató ezt tekintette a „korporatizmus évtizedének”. Ekkor már nem csak azok az országok alkalmazták a szociális és gazdaságpolitika terén a közös politika formálás és megvalósítás eszközét (*concertation*), amelyekben hagyományosan mutatkoztak intézményi és szervezeti szinten korporatív vonások. Egyes megfigyelők ezért már-már trendről, általános érvényű folyamatról beszéltek. Emellett a korporatista skála élén szereplő országok gazdaságilag is sikeresnek mutatkoztak, így a (neo)korporatista irodalom is „növekedési üzletággá” vált.⁵⁵²

Philippe C. Schmitter korporatizmus-elmélete

A kiindulási pontot minden bizonnyal Philippe C. Schmitter kérdésfelvetése jelentette, melyben a pluralizmus-elméletekkel szemben azt a tényt fogalmazta meg, hogy a 20. század „még mindig a korporatizmus évszázada”.⁵⁵³ A fogalom sike-

⁵⁵² Lásd: REGINI, Mario (1997): Still engaging in corporatism? Einige Lehren aus jüngsten italienischen Erfahrungen mit der Konzertierung. *Politische Vierteljahresschrift. (PVS) Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*. Jg. 38. 1997/2. 299. Roland Czada kutatása mutatta ki, hogy a korporatizmus-fogalom használata 1973 és 1992 között ciklikus növekedést mutat, ami egyértelműen egy divathullám terjedésének felel meg. Lásd: CZADA, Roland (1994): Konjunkturen des Korporatismus: Zur Geschichte eines Paradigmenwechsels in der Verbändeforschung. In: *Staat und Verbände. Sonderheft – Politische Vierteljahresschrift. (PVS) Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*. Szerk.: STREECK, Wolfgang. 1994/25. 39-40.

⁵⁵³ SCHMITTER, Philippe C. (1974): Still the century of corporatism? *The Review of Politics*. Vol. 36. No. 1. 1974. 85-131. old. Itt: 85. A munka nyomán a kifejezés átalakult: a régi típusú, két világháború közötti modellek leírásánál alkalmazott korporativizmus kifejezés átalakult korporatizmussá, melyet gyakran a „neo-” előtaggal is ellátnak. Ez nem jelenti a történelmi hagyományok és folytonosság elvetését, hanem éppen a régi eredményekre alapozva egy új, modern forma megjelenését vetíti előre. A német/angol nyelvű munkák esetében ez a fogalmi fejlődés párhuzamba állítható a régi

réhez hozzájárul, hogy a politikatudomány előszeretettel foglalkozott a témakörrel: itt a mindennapok valóság azt igazolta, hogy számos csoport állami segítséggel (támogatással) jött létre; így az arányos képviselői demokrácia (*Proporzdemokratie*) és a megegyezéssel berendezkedés (konkordancia) teoretikusai könnyen fedezték fel a liberális korporatizmust. A kapitalista ipari országokban már idejekorán kialakultak a kooperatív politika bizonyos formái. Az állami döntéshozók felismerése, hogy a politikai és gazdasági stabilitás a nagy érdekképviselők (gazdaság)politikai döntési folyamatokba történő bevonásával és a felelősség legalább egy részének rájuk történő áthelyezésével érhető el, ahhoz vezetett, hogy az állami fórumok és a reprezentatív, kis számú szövetségi képviselők között egy részben intézményesült, részben spontán kapcsolati háló alakult ki, mely lehetővé tette, hogy egy növekvő munkamegosztás jöjjön létre e két csoport között. Ugyanakkor az állam és a szövetségek közötti együttműködési szintek sokasága még nem jelent azonnal korporatizmust. A pluralista rendszerben is részt vesznek az érdekcsoportok képviselői a tanácsadó testületekben és elsődlegesen informális kapcsolatokat ápolnak az államapparátussal. Ezért például a szakszervezetek kiterjedt jelenléte a köztisztviselőkben még nem a korporatizmus definiálható formája, azonban ezek az együttműködési formák elősegítik a korporatív klíma kialakulását.⁵⁵⁴

típusú konzervativizmus „konzervativizmussá” történő átalakulásával. Lásd: BEYME, Klaus von (1984): Der Neokorporatismus – Neuer Wein in alte Schläuche? In: *Kapitalismus, Korporatismus, Keynesianismus. Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. Jg. 10. Nr. 1984/2. 211.

⁵⁵⁴ BEYME, 1984. 222. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a tudományos elméletek egy fontos része a későbbiekben sem lát ellentétet pluralizmus és korporatizmus között. A korporatív politika nem a pluralizmus ellenpólusa, hanem annak egyik továbbfejlesztett megjelenési formája. Ennek meghatározó elemei a funkcionális érdekképviselő és a politikai liberalizmus is, ami által az érdekpolitika új variánsa jön létre. E kérdéskörre a későbbiekben térünk ki.

Schmitter elmélete elveti a korábbi ideologikus megközelítéseket és csak a gyakorlati, megjelenési formákra koncentrálna, kiterjeszti a modern rendszerekben fellelhető korporatív struktúrák értelmezési területét. Rendszerében a korporatizmus egy háromfokú skálán éppen a pluralizmustól a szindikalizmusig vezető úton középen helyezkedik el. Ebben különösen a pluralista paradigmától való elfordulás és a szindikalizmus felértékelése a figyelemreméltó.⁵⁵⁵ Schmitter elméletében a korporatizmus egy „érdeket és/vagy állásfoglalást közvetítő rendszer”, mely alkalmi módszerekkel vagy intézményesített megállapodásokkal „a civil társadalom szövetségeibe szervezett érdekeit kapcsolja össze az állami döntéshozatal struktúráival”.⁵⁵⁶ Végeredményben a korporatizmusban olyan érdekközvetítő rendszert lát, mely a funkcionálisan differenciált, köztestületi státusszal és képviseleti monopóliummal rendelkező, centralizált és hierarchikus felépítéssel szervezett szövetségek között jön létre.⁵⁵⁷ Konceptiójában megkülönbözteti az „államkorporatizmust” (*state corporatism*), mely néhány latin-amerikai ország jellemzője, valamint egészen a demokratikus fordulatig az ibériai félsziget országainak sajátja is volt, valamint az ettől eltérő liberális-demokratikus ipari országokra

⁵⁵⁵ A pluralizmus és a szindikalizmus meghatározására és az ettől való különbségek hangsúlyozására lásd különösen: SCHMITTER, 1974. 93-98.

⁵⁵⁶ SCHMITTER, 1974. 86.

⁵⁵⁷ „A korporatizmus az érdekközvetítés rendszere, melynek legfontosabb alkotóelemei korlátozott számú egyedi, egymással nem versengő, hierarchikus struktúrával rendelkező és egymástól funkcionális szempontok alapján elhatárolt kényszeregyesülésekbe szervezettek. Vagy állami elismeréssel, vagy felhatalmazással rendelkeznek (vagy maga az állam ösztönzésére hozták őket létre). Az általuk képviselt területen kifejezetten képviseleti monopóliummal rendelkeznek, melyért cserébe a vezető személyeknek a kiválasztásánál és igények illetve támogatások megfogalmazásakor bizonyos feltételeket figyelembe kell venniük.” SCHMITTER, 1974. 93-94.

jellemző „társadalmi korporatizmust” (*societal corporatism*).⁵⁵⁸

A társadalmi korporatizmus éppen a stabil, polgárság által dominált rendszer fenntartása érdekében váltja fel a pluralizmust. Ugyanis a gazdasági koncentráció folyamatának meg erősítése, a nemzetgazdaságok közötti verseny, az állami beavatkozás kiterjesztése, a döntéshozatali folyamatok racionalizálása abba az irányba hatnak, hogy az alárendelt osztályokat és státuszcsoportokat jobban lehessen integrálni a politikai folyamatokba. A társadalmi korporatizmus a korábban pluralista érdek-struktúrákat jobban összefogja. Az állam és szövetségek között összefonódások jönnek létre. A szervezett érdekközvetítés strukturális átalakításával mindkét fél számára előnyök adódnak: az állam felhasználja a nagy egyesüléseket az állami irányítási feladatokra, míg a szövetségek cserébe saját folytonosságuk garanciáját és érdekeik hatékony megvalósítását kapják.⁵⁵⁹ Az együttműködésük jellemzője a *'concertation'*, a közös politikaformálás, mely a gazdaságpolitikai érdekkiegyenlítést öleli fel és a társadalom, valamint az állam divergáló érdekeit hivatott összhangba hozni. Ezáltal a más elméletek által hangoztatott osztályharcot az együttműködés és a párbeszéd váltja fel.

A pluralizmus keretein belül az érdekközvetítés során a szervezett érdekek részéről nyomásgyakorlás történik (*pressure*), a politikai akaratképzési folyamatban tanácsadóként és ellenérvek hangoztatóiként jelennek meg. Ekkor azonban a politika megvalósításáért a felelősség mindvégig az állami autoritás oldalán marad. Az új típusú közös politikaformálás (*concertation*) során az érintett érdekek a politikai folyamatban elismert, megkerülhetetlen tárgyalófelekként kerülnek bevonásra és a politikai döntések végrehajtásáért fél-állami, kvázi-állami jelleget öltve közös felelősséget vállalnak. Ezzel Schmitter számára a társadalmi korporatizmus a nyugat-európai liberális-demokratikus iparosodott országok társadalom-

⁵⁵⁸ SCHMITTER, 1974. 105-128.

⁵⁵⁹ Vö.: SCHMITTER, 1974. 105-115.

politikai fejlődésének új lépcsőfoka, melynek lényege az érdekközvetítés új formája. Ami a diszkreditálódott, szélsőségesnek tartott⁵⁶⁰ államkorporatizmusból megmaradt, az valójában annak a nézetnek a kifejezése, hogy a modern korporatizmus a szabályozott piacgazdaság és a szociális érdekiegyenlítés mentén megzabolázott kapitalizmus egyfajta működési variánsa.

GERHARD LEHMBRUCH KORPORATIZMUS-FELFOGÁSA

Más szemszögből, de hasonló pozitív alapállással közelít a korporatizmus leírásához Gerhard Lehbruch. Elméletében a korporatizmus nem önálló rendszerként, hanem a fennálló társadalom-politikai berendezkedés variánsaként kerül meghatározásra. Felfogásában ő is alapvető különbséget tesz az autoriter korporatizmus (*authoritarian corporativism*) és a liberális korporatizmus (*liberal corporativism*) között. Számára a „liberális korporatizmus” a modern ipari társadalmak velejárója. Ezáltal pedig nem más, mint az „intézményesült pluralizmus”. Definíciója elsősorban a társadalmi elemekre összpontosít: „A liberális korporatizmus, ellentétben a ’rendi berendezkedés’ romantikus-reakciós programjával, nem többé-kevésbé merev státusz-meghatározásokon alapszik, ahogy az az iparosodás előtti társadalmi struktúrákra volt jellemző; sokkal inkább nyugszik a kapitalista ipari társadalomra jellemző relatív magas szintű társadalmi mobilitás ágazati és osztályhelyzet szerinti konfliktusokkal terhelt érdekelhatárolásán. Az autoriter-korporatív kísérletekkel szemben a liberális korporatizmus az egyesülési és szövetkezési szabadságon valamint az egyesületi autonómián alapulva jön létre és ehhez elvileg ragaszkodik.”⁵⁶¹

⁵⁶⁰ Vö.: WIARDA, Howard J. (1997): *Corporatism and Comparative Politics. The Other Great „Ism”*. London – New York. 19-20.

⁵⁶¹ LEHMBRUCH, Gerhard (1979): Wandlungen der Interessenpolitik im liberalen Korporatismus. In: *Verbände und Staat. Vom Pluralismus*

Lehmbruch elméletében a pluralista politikai rendszer funkcionális differenciálódása megy végbe a korporatizmus révén. A pártok és a parlament hagyományos politikai alrendszere mellett létrejön egy korporatív alrendszer is, melyben könnyebb a konszenzus megvalósítása és mely a gazdaságpolitikai döntéshozatal és megvalósítás (policy-making) jelentős részét átveszi. Így az érdekpolitika és a párt-kormányzás nem összeegyeztethetetlen, sőt szimbiózisban létezik. Ezáltal a politikai rendszer összességében nagyobb problémamegoldó képességre tesz szert.⁵⁶² Véleménye szerint az érdekszövetéségek önkéntes részvételére azért kerül sor a korporatív megállapodásokban, mert egy átfogó, szektorokon átívelő csereügyletben vesznek részt, mely során előnyös ellenszolgáltatásokat kapnak az engedményekért. Itt a konfliktusok feloldása nem a közös politikaformálás (*concertation*), hanem a megegyezés (konkordancia) révén jön létre: a kötelező tárgyalási eredmény nem többségi döntéshozattal, hanem a politikai elitek tárgyalása, kompromisszuma révén jön létre. Az érdekközvetítés szempontja nem válik el a politika-megfogalmazás szempontjától, ezért a korporatív viselkedés jelentős elemeként tekint a kormány, a parlament, a pártok és a közigazgatás szoros összefonódására. E szempontból döntő egyfajta formális vagy informális tripartizmus megléte (állam – tőke – munka), mely adott esetben korlátozódhat csak gazdasági kérdésekre.⁵⁶³ Összességében Lehmbruch számára a

zum Korporatismus. Analysen, Positionen, Dokumente. Szerk.: ALEMANN, Ulrich von – HEINZE, Rolf G. Opladen. 53.

⁵⁶² GRANDE, Edgar – MÜLLER, Wolfgang C. (1986): (Neo-)Korporatismus Verlauf und Ertrag einer politikwissenschaftlichen Diskussion. *Zeitgeschichte*. Jg. 13. Heft 2. (Oktober 1985 – September 1986). 66-78.

⁵⁶³ Lásd erről ALEMANN, Ulrich von – HEINZE, Rolf G. (1981): Kooperativer Staat und Korporatismus. In: *Neokorporatismus*. Szerk.: ALEMANN, Ulrich von. Campus Verlag, Frankfurt am Main. A későbbi elemzések szempontjából lehet érdekes annak megítélése, hogy egy-egy konkrét esetben az érdekegyesülések részvétele és együttműködése csak a gazdaságra szorítkozik-e, vagy tényle-

korporatizmus nagy szövetségek részvétele a politikai struktúrákban a következő kulcselemek meglétével: a termelői érdekek összefogása csúcsszervezetekben; a párt- és szövetségi rendszerek összefonódása; a kormányzat és az érdekszövetségek közötti intézményesített tárgyalások; a kormányzat garanciavállalási funkciója; a szakszervezetek meghatározó szerepe a közös politikaformálási hálózatokban.⁵⁶⁴

*Gerhard Lehmbuch (*1928)⁵⁶⁵*

*Philippe C. Schmitter (*1936)⁵⁶⁶*

gesen a társadalompolitika teljes spektrumára is kiterjed-e. A proporcionális és konkordanciára hajló demokratikus berendezkedésben a nagy egyesüléseket különösen a politikai pártokkal való összefonódásuk miatt nem lehet a politikai rendszerből eltávolítani. Számos nem gazdasági témájú törvénytervezettel kapcsolatban is véleménynyilvánítási joguk van. De ha mindösszesen „csak” a gazdasági kérdésekre koncentrálnak, akkor is komoly befolyást gyakorolnak a politikai rendszerre, hiszen a bérviták, árkérdések olyan területek, melyek meghatározzák a társadalmi békét és a szűkebb értelemben vett szociálpolitikát. Lásd erről: SONNBERGER, 1983. 68-69.

⁵⁶⁴ CZADA, 1994. 47-48.

⁵⁶⁵ A kép forrása: <http://uni-konstanz.academia.edu/GerhardLehmbuch>

⁵⁶⁶ A kép forrása: <https://www.ipsa.org/awards/mattei-dogan>

A KORPORATÍV MODELL TANULSÁGAI

A korporatizmus-vitában a leggyakrabban hivatkozási alapot Schmitter 1974-es munkája jelenti. Számára a korporatizmus – mint arra a fentiekben is rámutattunk – a társadalom-politikai integráció szempontjából valójában önálló rendszerként jelenik meg (a pluralizmusból a korporatizmusba történő átmenet, melyet a szindikalizmus követhet). A másik megközelítésben – Lehmruch kutatásait alapul véve – nem önálló rendszerrel, hanem mindössze a társadalom-politikai integráció szempontjából egy rendszervariánssal állunk szemben (a pluralizmus intézményesült változata).⁵⁶⁷ A társadalmi-gazdasági berendezkedés tekintetben ugyancsak két eltérő nézetet különböztetnek meg: a korporatizmus itt is vagy önálló rendszerként (a kapitalizmusról a korporatizmusra történő átállásként) vagy egy rendszerváltozatként (korporatív kapitalizmus) jelenik meg.⁵⁶⁸ Vagyis a neokorporatív berendezkedés „tisztá formája” nem létezett az 1945 utáni gazdasági-társadalmi folyamatokban. Ugyanakkor az elméleti viták nagymértékben hozzájárultak a modern társadalmi-gazdasági érdekképviselet és érdekérvényesítés elfogadottá tételéhez és a tudományos diskurzus deskriptív elemzése elősegítették a neokorporatív minták Európán belüli terjedését is.

A korporatizmus-kutatás alapvető érdekékként tarthatjuk számon, hogy tudatosította:

- az állami politika nem szükségszerűen mindig a „*pressure politics*” eredménye, hanem fakadhat az érdekszövetségek és az állam közötti konszenzusból; a lobbis nyomásgyakorlását és az osztályharcot felváltja az érdekiegyenlítés politikája;
- az érdekszövetségeket igénybe lehet venni a közös politikaformálás (*concertation*) keretében kialakított politika megvalósításához;

⁵⁶⁷ ALEMANN – HEINZE, 1981. 50.

⁵⁶⁸ ALEMANN – HEINZE, 1981. 50.

- az állam nemcsak a politika megfogalmazása és megvalósítása terén mutat jelentős autonómiát, hanem a társadalmi érdekek megszervezésében is komoly részt vállal;
- az érdekszövetségek és azok tagjai közötti viszonyt a korporatizmus keretében az állami intézkedések alapvetően megváltoztatják (működési garanciák, szervezési kényszer, szervezeti monopólium);
- a korporatív elmélet megeremtette a társadalmi érdekek megszervezése és a kapitalista demokráciák makrogazdasági fejlődése közötti rendszerszintű összefüggést.⁵⁶⁹

Ezáltal a társadalmi/liberális korporatizmus olyan irányítási és szabályozási mechanizmusok sora, melyeket a fennálló politikai rendszerben alkotmányjogilag nem terveztek, illetve nem legitimáltak. Ezek vagy a pluralista jellegű politikai rendszerből fejlődtek ki, vagy demokratikus környezetbe helyezett folytatásai korábbi államkorporatista rendszereknek.⁵⁷⁰ Ezért a fenti elméletek nyomán és Howard J. Wiarda összegzése alapján három alapvető strukturális elemét állapíthatjuk meg a modern típusú (neo)korporatív berendezkedésnek:

- erős, irányító állam, amely azonban nem autoriter vagy totalitárius;
- irányított állami keretek között jönnek létre az állam által strukturált és szabályozott érdekcsoportok;
- a fennálló társadalmi (osztály) ellentéteket az állam igyekszik azáltal leküzdeni, hogy bevonja – lehetőség szerint az összes – gazdasági/társadalmi szektort a döntéshozatali folyamatokba (*decision-making*).⁵⁷¹

Ezen folyamatok nyomán azokban az országokban, társadalmakban, ahol a kollektív érdekeket fontosabbnak tartják, mint az individuális, egyéni érdeket, a korporatizmus az egész

⁵⁶⁹ GRANDE – MÜLLER, 1986. 72.

⁵⁷⁰ Lásd ehhez: SONNBERGER, 1983. 95.

⁵⁷¹ WIARDA, 1997. 6.

társadalmat átszövő modellé válhat.⁵⁷² Vagyis elsődlegesen ott alakulhat ki átfogó korporatív berendezkedés, ahol:

- a szervezett társadalom nem az individualista alapokon nyugszik, hanem funkcionális, társadalmi vagy korporatív szervezeteken;
- az állam ezeket a csoportokat strukturálja, számukban korlátozza és megszervezi, hogy ellenőrizhetők legyenek;
- az állam igyekszik ezeket a csoportokat egyfajta magán-szektor kormányzati (*private-sector-government*) formában a döntésekbe bevonni;
- maguk a csoportok is elfogadják, sőt üdvözlik ezt a típusú bevonásukat, mivel ezzel lehetőséget látnak hogy előnyökhöz jussanak és megőrizték autonómiájukat és önellátásukat.⁵⁷³

Ez a fejlődésmenet rávilágít, hogy az európai társadalmak a 20. század politikai, gazdasági, szociális kihívásai közepette az osztályharc és a teljes társadalmi válság elkerülését tűzték zászlajukra. A két világháború közötti szubszidiaritás és szolidaritás gondolatából 1945 után Nyugat-Európában kifejlődött a szervezett gazdasági-társadalmi érdekkiegyenlítés modellje: a (neo)korporatív társadalom- és gazdaságpolitika a fentiek tekintetében állami hatóságok és magángazdasági alanyok, illetve szervezeteik között létrejött két- vagy többoldalú megállapodásokkal fémjelzett irányítási-érdekegyeztetési rendszer. A hagyományos neokorporatizmus elméletek szerint a „szervezeti előfeltételek” megléte nélkülözhetetlen a korporatív rendszer működéséhez. Ezek között találjuk az érdekek központosítását (centralizáció), az érdekcsoportok vezetőségének bázistól való függetlenség, az adott csoport képviseleti monopóliumát, a nagy érdekszervezetek privilegizált kapcsolatát az állammal. Ugyanakkor ezek nem olyan tulajdonságok, melyek a közös politikaformálás stabilizálása céljából jöttek létre, hanem sokkal inkább egy történelmi fejlődés eredmé-

⁵⁷² WIARDA, 1997. 15.

⁵⁷³ WIARDA, 1997. 9.

nyei, melyek különösen a fordizmus és keynesianizmus periódusában volt rendkívül alkalmasak a társadalmi-gazdasági kérdések kezeléséhez.⁵⁷⁴ Ezáltal ugyanis a csoportérdekeket megfogalmazó szövetségeket formálisan önkéntesen, ugyanakkor egyenjogú módon, paritásos alapon, nemcsak a politikai döntések megfogalmazásába, de azok végrehajtásába is bevonják. Ennek során a szerződő felek megállapodnak bizonyos viselkedési normákról, általában lemondanak arról, hogy kihasználják a tárgyalási paramétereik által kínált autonómia lehetőségeit. Ennek feltétele, hogy minden résztvevő a bi- vagy tripartit megállapodásokból – az autonómiája bizonyos fokú elvesztésének kiegyenlítéseként – előnyökhöz juthasson. Ezek szerint nincs szó nulla-értékű játszmaról, hanem a felek haszna a megállapodás által nő. Az állami adminisztráció közvetlenül jobb információkhoz jut hozzá és segítséget kap a társadalmi érdekek megfelelő csatornázására, melyek pedig saját érdekeiket hatékonyabban tudják kifejezni.⁵⁷⁵ Azonban ez a szervezeteken belül komoly feszültségeket generál: a belső érdekkiegyenlítés áldozatokat követel, a végső megállapodás pedig gyakran az alsóbb szinteken frusztrációt eredményez. A kompromisszumnak nagy ára van, sokszor maradnak kielégítetlen kívánalmak. A rendszer stabilitása ezeknek a kezelésétől függ. Ez a fajta megoldás különösen azokban az országokban vált markánsná, ahol a történelmi hagyományok a konkordancia, a szubszidiaritás irányába hatottak, ahol ennek történelmi gyökerei (komoly keresztényszociális és nem marxista szociáldemokrata befolyás) adottak voltak.

Amennyiben az egyes országokat vizsgáljuk, egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy „par excellence” korporatizmus nem létezik, azonban az egyes államok eltérő mértékben és eltérő jelleggel építettek be működési elveik közé korporatív elemeket. Éppen ezért a korporatizmust egyfajta dinamikus fejlődési modellnek is tekinthetjük, mely elsődlegesen a szakszervezetek és a tőkés egyesülések, valamint további csúcsegyesületek

⁵⁷⁴ REGINI,, 1997. 312.

⁵⁷⁵ Vö.: ALEMANN – HEINZE, 1981. 47. valamint lásd BOTOS K. 2003. 257-271.

bevonására törekszik a szak- és szociálpolitika egyes területein. A tripartizmus interakciós rendszerében mindössze kevés aktor jelenik meg: az állam, a tőke és a munka kép-viselői. Ezáltal a neokorporatív diskurzus központi kérdésévé a szövetségek adminisztratív-egyeztető rendszerbe történő bevonása válik.

A neokorporatív elméletek 1945 óta komoly átalakuláson mentek keresztül. Sikerült levetközniük a két világháború közötti időszakban meglévő totalitárius-autoriter elemeiket, ezt követően pedig teoretikus alapját adniuk számos, valóban demokratikus alapon álló érdekegyeztető rendszernek. Leginkább talán államfelfogásuk változott, hiszen a korporatív rendszer mindenható urának tekintett állam fogalmától eljutottak az egyes társadalmi, gazdasági és szociális érdekcsoportok intézményes egyeztető-stratégiaalkotó mechanizmusában hangsúlyos, de nem mindent eldöntő szerepet játszó állam eszményiség. Ideológiai töltetük is csökkent, így sokkal inkább elfogadhatóvá váltak bármely politikai oldal számára. Az egyén és közösség, állam és társadalom viszonyáról alkotott képükből eltűnt az állami szempontok (melyeket a két világháború között gyakran a nemzeti-összközösségi érdekekkel azonosítottak) mindenek felett állásának tétele, ehelyett az elérhető célnak tekintett win-win szituáció elérését szolgáló valós érdekegyeztetés intézményi és stratégiai feltételeit igyekeztek meghatározni. Az egyeztetés a jövedelem-, foglalkoztatás-, gazdaság- és monetáris politikára, de különösen a szociális politikára vonatkozott. Az érdekpolitika, mely makro-gazdasági és politikaterületeken átvélő irányt mutatott, pozitív hatással volt a gazdaság összteljesítményére: hosszú távon magasabb gazdasági növekedés volt kimutatható, alacsony maradt a munkanélküliségi ráta, alacsony az infláció, miközben a GDP gyorsabb növekedése volt elérhető. Mindez jobb védelmet jelentett a társadalmi konfliktusokkal és a külső sokkhatásokkal szemben⁵⁷⁶, ami egyben a bizonytalanság csökkentését is jelentette.

⁵⁷⁶ Vö.: KOUDELA Pál (2014b): Konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jól-lét kontextusában: Migránsok mozgalmi, szabadság- és

A neokorporatizmus egyes elemei azonban nemcsak a nemzeti politika-formálás színterén jelentkeztek. Mint ahogy a későbbiekben bemutatjuk, immár az európai integráció előrehaladtával a Közösség szintjén is kimutathatók az érdekkiegyenlítési modell elemei.⁵⁷⁷ Az európai Szociális Dialógus ugyanis fontos szerepet tölt be a közösségi szinten mutatkozó demokratikus deficit leépítésében, vagyis a polgári döntéselőkészítés érdekében komoly szerep hárul a szociális partnerekkel történő egyeztetésre. Sőt, az európai szintű ernyőszerkezeti együttműködés, az európai ágazatközi szociális partnerek párbeszéde nyomán lehetővé válik, hogy megállapodásaik – változatlan formában – az Európai Bizottság és Tanács közreműködésével közösségi joganyaggá váljanak. Ezáltal az uniós döntéshozatali eszközök képesek kiegészíteni a tagországi szociálpolitikai intézkedéseket.

Így a következőkben egyfelől az 1945 utáni legeredményesebben működő és leghatékonyabbnak tekintett neokorporatív rendszert, az osztrák szociális és gazdasági partnerség intézményi struktúráit és a kamarák ebben játszott szerepét, majd ezt követően a szupranacionális szinten jelentkező uniós neokorporatizmust igyekszünk megvizsgálni.

békemenetek. In: HERVAINE SZABÓ Gyöngyvér - FOLMEG Márta (szerk.): *Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 105-127.

⁵⁷⁷ LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2015b): Az Európai Unió és tagállamai: A többszintű kormányzás analitikus kereteinek változásai a szabályzási folyamatok dinamikájában. In: HERVAINE SZABÓ Gyöngyvér (szerk.): *A 21. század eleji államiság kérdőjelei*. Székesfehérvár, KJF. 231-260.

AZ OSZTRÁK SZOCIÁLIS ÉS GAZDASÁGI PARTNERSÉG

Mint arra a korábbi fejezetekben is folyamatosan utaltunk, a második világháború után meginduló új fejlődési tendenciák komoly szellemi-intézményi gyökerekkel rendelkeztek a két világháború közötti Nyugat-Európában. Különösen igaz ez az osztrák rendszerben tökélyre fejlesztett neokorporatív együttműködési minta, a szociális és gazdasági partnerség esetében.⁵⁷⁸ Az 1945 után Ausztriában kialakuló rendszer számos ponton kapcsolódik a korábbi korszak kamarai és érdekképviseleti fejlődésmenetéhez. Éppen ezért – ahogy arról a későbbiekben még szót ejtünk – az osztrák modell előfeltételei között mindenképpen ki kell hangsúlyoznunk a szintetizált történelmi tanulságokat, továbbá az első osztrák köztársaság, és – mint azt kötetünkben szemléltettük – a *Ständestaat* időszakában kialakuló intézményi kapcsolódási pontokat, valamint nem utolsósorban a gazdaságpolitika „szakmaiságának” és a politikai keretfeltételek meglétének kérdéseit. Minderre pedig hatott az állam szerepének és funkciójának újraértelmezése a

⁵⁷⁸ A kifejezés használatára a „politikai korrektség” jegyében törekszünk. Ugyanis a korábban is elterjedt mindössze a „szociális” jelzőt hangsúlyozó koncepciót számos osztrák szerző a jobboldali politikai gondolat megjelenésének tekinti. Ezzel szemben – a társadalmi és politikai szempontok figyelembevételével – a szociáldemokrata politikusok egy jelentős köre előszeretettel beszélt 1976 után (Thomas Lachs azonos című könyve óta) „gazdasági” és nem szociális partnerségről, mivel véleményük szerint az érintett szervezetek nem csak a szociális politika terén működnek közre, hanem azon messze túlmutatóan a gazdaság egészére kiterjednek. Ennek nyomán semleges szemlélők előálltak a még kiterjedtebb „szociális és gazdasági partnerség” kifejezéssel. Lásd erről: CHALOUPEK, Günther (1995): *Entwicklung und Zukunft der österreichischen Sozialpartnerschaft*. AK, Wien. 14-15.

keresztény tábor politikafelfogásában is.⁵⁷⁹ Ezek mellett az előfeltételek mellett azonban szintén roppant jelentős tényezőnek bizonyult a törvényes érdekképviselet megjelenése („kamarai állam”), a paritásos alapon szerveződő testületek fellépése, valamint az érdekartikuláció terén végbemenő centralizáció.

A második világháború után Ausztriában gyorsan sikerre vitt szociális és gazdasági partnerség intézménye alapvetően hozzájárult ahhoz, hogy az európai közvélemény előtt a modernkori osztrák államiság legfőbb jellemzői között tarthassák számon a szociális békét és a politikai stabilitást. Ebben ismét csak a korábban megtapasztalt, gyakran erőszakos úton is jelentkező társadalmi ellentétek kiküszöbölése játszott fő szerepet. Az 1945 utáni osztrák fejlődésre, minden szakértő és elemző véleménye szerint, a rendkívül erőteljes koalíciós- és arányos képviselő-hajlandóság a jellemző, mely nélkül a meghatározó társadalmi csoportok közötti érdekkiegyenlítés sem lehetséges.

A szociális és gazdasági partnerség olyan érdekközvetítési és érdekpolitikai minta, melyet egyfelől a nagy érdekképviseleti ernyőszervezetek privilegizált helyzete jellemez a politika-formálási folyamatokban (*policy-making, concertation*), valamint a politikai döntések kivitelezése és megvalósítása során. Másfelől pedig jellemzőként kell kiemelnünk a nevezett érdekképviseleti szervezetek közötti érdekegyeztetési folyamatokat (*Akkordierung*), melyek eredményei a szakpolitikai területeken átívelő módon – elsősorban a jövedelmi, gazdasági, szociális és munkapiaci politikában – jelentkeznek.⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ Vö: BOTOS Máté (2001): Az állam szerepei és értelmezése a keresztény-szociális ideológiában, avagy: egy konzervatív politikai gazdaságtan kezdetei. In: ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.): *Ezredforduló, századforduló, hetvenedik évforduló: tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére*. Osiris, Piliscsaba - Budapest. 268-281.

⁵⁸⁰ TÁLOS, Emmerich - FINK, Marcel (2003): Sozialpartnerschaft in Österreich. Das korporatistische Modell am Ende? In: *Konzertierung, Verhandlungsdemokratie und Reformpolitik im Wohlfahrtsstaat*.

A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS PARTNERSÉG LÉTREJÖTTÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

A szociális partnerség fogalma hallatán „alapvetően Ausztriára asszociálunk és az országban pedig mint érzelmi viszonyulás tárgya alapvető részét képezi az affektív módon nyilvánított nemzettudatnak”.⁵⁸¹ A szociális és gazdasági párbeszéd intézményesült, immár közel hetven éves működése is nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy Ausztria esetében a neokorporatív érdekegyeztetés mintapéldájáról beszélhessünk. Az intézményt éppen ezért igen sokan a (neo)korporatizmussal azonosított tripartit párbeszéd legfejlettebb formájának tekintik, mely során a gazdaság három kulcsszereplője, a kötetünkben is részletesen tárgyalt állami, munkáltatói és munkavállalói szervezetek között – a konkurencia-elem háttérbe szorításával – szoros összefonódás jön létre a gazdasági és szociális politika minden terén. Ezt Ausztria esetében a modern kori köztársaság politikai berendezkedésének sajátossága segítette elő: a közéletet meghatározó két nagy politikai párt és világnézeti tábor, a szociáldemokrata és a keresztény-konzervatív felek a második világháború előtti időszak (gyakran fegyveres) szembenállásán felülemelkedve hajlandónak mutatkoztak a hosszú távú együttműködésre a „megegyezéses demokrácia” („*Konkordanzdemokratie*”) működtetése érdekében. A történelmi folyamatok tanulsága volt, hogy sem az individualizmust kitermelő szabad-versenyos kapitalizmus, sem az osztályharcot hirdető szocializmus, sem pedig a tiszavirág-életű (hivatás)rendi kísérlet nem volt képes a társadalmi és gazdasági problémák megfelelő kezelésére.⁵⁸² Ugyanakkor szinte mindegyik irányzat meghatározó képviselői 1938 után a nemzetiszocialista diktatúra elnyomórendszerével

Szerk.: JOCHEM, Swen – SIEGEL, Nico A. Verlag Leske und Budrich, Opladen. 194.

⁵⁸¹ PELINKA, 1996. 11.

⁵⁸² KLOSE, Alfred (1970): *Ein Weg zur Sozialpartnerschaft. Das österreichische Modell.* Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 30.

szemben foglaltak állást és előfordult, hogy politikai fogolyként a náci koncentrációs táborokban találkoztak egymással. Így a háború borzalmai után mindkét politikai oldal számára a szociális partnerség volt a harmadik út a kapitalizmus és a marxizmus-leninizmus közötti mezsgyén. A társadalmi feszültségek felszámolása érdekében „a szociális partnerség válik az osztályharc ellenpólusává.”⁵⁸³

Ebben a rendszerben az osztályharcral szemben a szociális és gazdasági partnerség a fennálló társadalmi rend elfogadásából indul ki. Valójában nem más, mint „egy fejlődéspárti-konzervatív kísérlet, hogy a munkapiacon eltérő helyzetük szerint szerveződő társadalmi csoportokat, a szociális partnereket, együttműködésre bírja és ezáltal lehetőség szerint mindenkit kielégítő megoldásokat hozzon a gazdasági és társadalmi problémákra”.⁵⁸⁴ Az ellentétes érdekek és nézetek természetesen megmaradnak, azonban megnyílik az együttműködés, az ellentétek szintézisben való feloldásának lehetősége. Amennyiben pedig sikerül közös álláspontot elfoglalni, további távlatok nyílnak meg. Ahogy arról a korábbi fejezetben – elméleti szinten – szóltunk: „a tripartizmus lehetőséget teremtett a szervezett gazdasági érdekek számára, hogy befolyást gyakoroljanak az államra az államon belül – az állammal egy szinten. Ugyanakkor maga az állam pedig, a vele összefonódó szervezetek révén, kiterjedt a (hagyományos nézetek szerint) nem állami társadalmi szektorba.”⁵⁸⁵

A neokorporatív struktúrák megjelenéséhez minden bizonnyal hozzájárult a második világháború utáni rossz gazdasági helyzet és az ezt követő gyors növekedés is. A korábban élesen szembenálló felek: a munkaadókat tömörítő bécsi kereskedelmi és iparkamara valamint a bécsi munkavállalói

⁵⁸³ KOREN, Johannes – EBNER, Manfred (1974): *Österreich auf einem Weg. Handwerkskammern und Sozialpartnerschaft im Wandel der Zeiten*. Leopold Stocker Verlag, Graz – Stuttgart. 228.

⁵⁸⁴ KORINEK, Karl (1986): *Sozialpartnerschaft und Parlament*. In: *Österreichs Parlamentarismus. Werden und System*. Szerk.: SCHAMBECK, Herbert. Duncker und Humblot, Berlin. 616.

⁵⁸⁵ PELINKA, 1996. 12-13.

kamara (ezáltal a szakszervezeti mozgalom) a háború végén a sürgető szociális kérdések megoldása érdekében képesnek bizonyult az együttműködésre. Az ideológiai konfliktus hátterbe szorult az 1929-es világgazdasági válság által kiváltott tömeges munkanélküliség, az ezt követő autoriter kormányzati struktúrák és végül a nemzetiszocializmus rémálmai mögött. A termelési kapacitás és az infrastruktúra jelentős része a háborúnak esett áldozatul, ugyanakkor egyre fontosabbá vált az osztrák gazdaság önálló lábra állítása és leválasztása a német rendszerekről. Az ehhez szükséges önálló szerkezet létrehozásához, a lakosság létfenntartásához szükséges közellátás megszervezéséhez viszont a felek együttműködésére volt szükség.⁵⁸⁶

Ebben a helyzetben minden bizonnyal elősegítette az új keretek létrehozását, hogy az osztrák politikai rendszer a különböző tanácsadó testületek és bizottságok hosszú történelmi múltjára tekinthetett vissza. Már a 19. század második felében mintegy 50 olyan testületről vannak információink, melyek a gazdasági és szociális közigazgatás terén segítették a központi kormányzat munkáját. Másfelől pedig a különböző ipari és gazdasági szervezetek is igyekeztek érdekeiket érvényre juttatni a kormányzattal szemben – különösen a munkaidő vagy a munkásbiztosítás terén.⁵⁸⁷

Ugyancsak segítette a megegyezést az a kamarai rendszer, melyet a korábbi fejezetekben részletes elemzés tárgyává tettünk és mely köztestületi jelleggel ruházta fel mind a kereskedelmi és ipar-, mind a munkavállalói kamarát és törvényileg szabályozta kötelező tagságukat. A két világháború közötti osztrák berendezkedés nyilvánvalóvá tette, hogy a

⁵⁸⁶ GABRIEL, Manfred (1997): *Sozialpartnerschaft – historische Wurzeln, ökonomische Auswirkungen und zukünftige Rolle*. Johannes Kepler Universität Linz. Disszertáció, kézirat. 77-78.

⁵⁸⁷ Lásd erről részletesen TÁLOS, Emmerich (1986): *Voraussetzungen und Traditionen kooperativer Politik in Österreich*. In: *Historische Wurzeln der Sozialpartnerschaft*. Szerk.: STOURZH, Gerlad – GRANDNER, Margarete. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 12/13) Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 245-246.

munkaadók és munkavállalók egységes (közös) testületekben nem tudják sikeresen kidolgozni saját céljaikat, nem tudják megfelelően artikulálni érdekeiket. Ezért is erősödhetett meg a munkaadók kamarai szervezete és került felállításra a munkavállalói kamarák rendszere is. Azonban a sokszínű és eltérő jellegű érdekképviselések sem vezettek megfelelő eredményre az első osztrák köztársasági időszakában, így a második világháború után a nagyobb szervezeti egységek létrehozása, centralizált érdekképviselések kialakítása – a rendi állam pozitív tapasztalataként – előnyös volt a partneri párbeszéd létrehozása szempontjából.⁵⁸⁸ A munkaadói és munkavállalói kamarai szervezet mellett megjelent – a *Ständestaat* egyszakszervezetének bizonyos elemeit is mintául véve – a szakszervezeteket tömörítő új szövetség, mely szintén centralizált módon, az egyes iparágaknak megfelelően épült fel, valamint egy újabb munkaadói tömörülés, az 1946-tól új keretek között működő mezőgazdasági kamarák elnöki konferenciája. A későbbiek megértése szempontjából fontos kihangsúlyoznunk, hogy 1945 után a munkavállalói kamara (*Arbeiterkammer*) és a szakszervezeti mozgalom között komoly átfedések és személyi azonosságok voltak megfigyelhetők. Azonban míg a szakszervezeti ernyőszervezet feladata minden bizonnyal a napi ügyek nyomon követése, a napi politikai kihívásokra a tagság érdekében megfogalmazott válaszadás volt, addig a munkavállalói kamara elsősorban tanácsadó testületként, törvények véleményezőjeként és tudományos munkák kidolgozójaként jelentkezett. Ettől függetlenül a szakszervezeti tömörülés dominanciája nem volt kétségbe vonható, hiszen a munkavállalói kamara önként mondott le a kollektív szerződések megkötésének jogáról, valamint a munkavállalók jogi kép-

⁵⁸⁸ KLOSE, Alfred (1986): Geistige Grundlagen der Sozialpartnerschaft im katholischen Sozialdenken. In: *Historische Wurzeln der Sozialpartnerschaft*. Szerk.: STOURZH, Gerlad – GRANDNER, Margarete. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 12/13) Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 60.

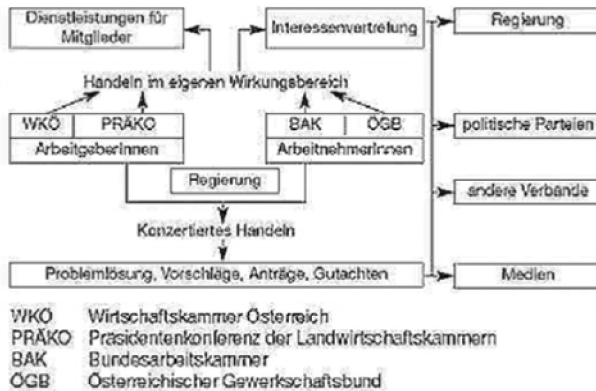
viseletének jogáról is.⁵⁸⁹ Ennek ellenére, „a szociális partnerség 1945 utáni fejlődése szempontjából a kamarai rendszer mind szervezeti kérdések tekintetében, mind az ezzel a rendszerrel összefüggő együttműködés és egymással ellentétes érdekek összeegyeztetése tekintetében fontos kiindulópontot jelentett”.⁵⁹⁰ Ausztriában ezzel kirajzolódott az a szervezeti, intézményi háttér, amely elengedhetetlenül szükséges volt az állami érdekiegyenlítéshez, a fő kérdést képező bér- és árproblémák rendezéséhez.

A rendszer alapját – mind a mai napig – az intézményesült formális és informális kapcsolatok széles skálája alkotja. A szociális és gazdasági partnerség nem más, mint a párbeszédre alapozott partnerségi kapcsolat, melyben az állam, a munkavállalói és munkaadói szövetségek, vagyis az Osztrák Gazdasági Kamara (*Wirtschaftskammer Österreich*), a Szövetségi Munkavállalói Kamara (*Bundesarbeiterkammer*), az Osztrák Szakszervezeti Szövetség (*Österreichischer Gewerkschaftsbund*), az Osztrák Mezőgazdasági Kamarák Elnöki Konferenciája (*Präsidentenkonferenz der österreichischen Landwirtschaftskammern*), valamint maga a kormányzat vesznek részt. Mindez a gazdaság talpra állítása és a megszállás eltürése közepette jelentős kapcsolódási pontot is jelentett az újjáformálódó politikai elit és a társadalmat leképező, civilnek mondható, és paritásos alapon szerveződő érdekképviseletek között.

⁵⁸⁹ MULLEY, Klaus-Dieter (1992): Der Österreichische Gewerkschaftsbund 1945-1959. In: *Auf dem Weg zur Macht. Integration in den Staat, Sozialpartnerschaft und Regierungspartei*. Szerk.: MADERTHANER, Wolfgang. (Sozialistische Bibliothek. Abteilung I. Die Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. Band 1.) Löcker Verlag, Wien. 77.

⁵⁹⁰ TÁLOS, 1986. 248.

WIRTSCHAFTS- UND SOZIALPARTNERSCHAFT

A gazdasági és szociális partnerség működési elve⁵⁹¹

Fontos ugyanakkor felismernünk, hogy nem csak a reálpolitika és a történelmi tanulságok vezették a feleket a szociális és gazdasági partnerség megteremtése irányába. Ebben komoly szerepet játszott az osztrák társadalomban hagyományosan erős elemként jelen lévő egyházi (katolikus) társadalmtanítás is. Ezen belül pedig különösen fontosnak tekinthető a szolidaritás elve, melynek jelentőségét – mint arra kötetünk korábbi fejezetében részletesen kitértünk – már a 19. századi gondolkodók is szinte minden esetben kihangsúlyozták. A szolidaritás révén válik meghaladhatóvá az osztályellentéték feloldhatatlannak tűnő sora. Az egyházi szociális tanítás (már a *Rerum novarum* enciklika óta) rendszeresen az eltérő társadalmi

⁵⁹¹ A kép forrása: Die Arbeiterkammer. Online: http://ooe.arbeiterkammer.at/ueberuns/dasleistetdiarbeiterkammer/Die_Arbeiterkammer.html

érdekek kiegyenlítésére hívta fel a figyelmet. Ezáltal a történelmi hagyományokban kitapintható volt a társadalmi harmóniára, a konszenzusra, a különleges csoportérdekek és az általános „közjó” közötti kiegyenlítésre, valamint a szembenálló társadalmi érdekek együttműködésére való törekvés.⁵⁹²

A szociális partnerek részéről az érdekellentétek feloldása érdekében az elképzelések egyeztetésére van szükség; ez a feltétele annak, hogy a mindkét felet érintő problémák leg többjét saját hatáskörön belül, önmaguk (autonóm módon) oldják meg, illetve az állam számára előterjesztett közös javaslatokkal rendezzék, melyek a széles támogatói bázisból fakadóan nem hagyhatók figyelmen kívül.⁵⁹³ Ez az érdekkiegyenlítés csak akkor lehet sikeres, ha minden különböző felfogás ellenére is mutatkoznak bizonyos közös, mindkét fél számára fontos és meghatározó érdekek. A konfliktusokat nem felszámolni kell, hanem a közös érdek irányába ható kompromisszumokkal feloldani. Erre a „közös érdekre” hívta fel a figyelmet már a két világháború közötti szakirodalomban Johannes Messner és erre tapintott rá a *Quadragesimo anno* kezdetű pápai enciklika is.⁵⁹⁴ A szociális és gazdasági part-

⁵⁹² TÁLOS, 1986. 259.

⁵⁹³ A szociális partneri tevékenység éppen e két kérdéskör kapcsán fogható meg a legjobban: egyfelől a szociális partnerek – az eltérő pozícióik alapján – egymással szemben állnak, azonban egyezmények megkötésével – az állam közbejötté nélkül – képesek bizonyos szociális kérdésekben (különösen a munkaviszony kérdéseit illetően) rendet teremteni. Másfelől pedig együttesen, mintegy egyetértésben tudnak bizonyos kérdése kapcsán a politika szférájával szemben fellépni – legtöbbször az állam szerveivel folytatott párbeszéd formájában és ezáltal közös érdekeiket keresztülvinni.

⁵⁹⁴ KORINEK, 1986. 617. és 619. Korinek idézi (617.) Johannes Messner szavait is, miszerint: „Tény, hogy az alapvetően munkamegosztáson alapuló nemzetgazdaságra jellemzőek az érdekellentétek. Ugyancsak tény, hogy az érdekellentétek a legfontosabb hajtóerői a gazdasági és társadalmi haladásnak (mivel az egyik oldalon elért előnyök a másik oldalt is megnövekedett teljesítményre sarkallják, amivel ki tudja egyenlíteni hátrányukat). Szintén tény, hogy az

nerség éppen ezt tekinti alapjának: a felek között nem csak nézeteltérések és eltérő érdekek uralkodnak, hanem léteznek közös érdekek is, melyek adott esetben állampolitikai és gazdasági szempontból fontosabbak. A szociális partnerség létjogosultságát és értelmét éppen azáltal nyeri el, hogy a partnerek meg vannak győződve: közös erőfeszítéseik révén az egyes társadalmi csoportok gazdasági és szociális céljait gyorsabban és hatékonyabban érik el.

A keresztyény gyökerek jól kitapinthatóak mind a munkaadói, mind a munkavállalói oldalon a szociális partnerség alapjainak lefektetésekor. Érdeemes szintén kihangsúlyoznunk, hogy az ebben érintett kamarai, szakszervezeti vezetők személyében is kimutatható jelentős kontinuitás a két világháború közötti osztrák szervezetekhez. A kereskedelmi és iparkamarai vezetés már 1950-ben egyértelműen megfogalmazta, hogy elutasítja az „osztályharcon alapuló gazdaságfelfogást”, túlhaladottnak tekinti a régi osztályharccal jellemezhető történelmi periódusokat. Az előrelépést sokkal inkább a munkavállalók és munkaadók együttműködése jelentheti, mely „képes hozzájárulni a feldolgozóipar megerősítéséhez és stabilizálásához”.⁵⁹⁵ Ezeket az egyházi tanítással korreláló gondolatokat csak erősítette, hogy Johannes Messner⁵⁹⁶ iskolájának több tanítványa is helyet kapott a kamarai vezetésben, így többek között a későbbi osztrák pénzügyminiszter, Wolfgang Schmitz is. Szintén az együttműködés előmozdítása és a paritásos párbeszéd létrehozása irányába mutatott, hogy a munkáskamara (*Arbeiterkammer*) vezetésében ekkor meghatározó szerepe volt jogtanácsosként a (hivatás)rendi berendezkedés idején is itt dolgozó Karl Kummer jogásznak. A szociális reformerként

érdekellentétek a mindkét fél számára legnagyobb előnyt eredményező kiegyenlítésüket csak akkor érhetik el, ha a felek rádöbbennek közös érdekeikre, mivel úgy tűnik, hogy az együttműködésük eredményének nagyságától függ mindkét szociális partner részesedése [az előnyökből – Z.P.K.]”

⁵⁹⁵ Julius Raab kamara-elnök szavait idézi: KLOSE, 1986. 61.

⁵⁹⁶ Johannes Messner szerepéről és gondolatairól lásd részletesen: ZACHAR, 2014. 128-135.

fellépő Kummer, aki Karl von Vogelsang köréből⁵⁹⁷ merítette gondolatait, idejekorán felkarolta a szociális partnerek együttműködésének ötletét és már 1949-ben a „harmadik út” megvalósításáról jelentett meg kötetet, mely nem enged teret a marxista kollektívizmusnak és tompítja az individualista kapitalizmus hatásait. Mindez persze még nem vezetett volna eredményre, ha a szakszervezetek élén egy, a marxista ideológia iránt elkötelezett, az osztályharcot előtérbe állító vezető állt volna. Azonban a szakszervezeteket koordináló és az egységes szakszervezeti szövetséget létrehozó Johann Böhm elutasította az osztályharcos ideológiát, egy demokratikus körülmények között működő munkásmozgalmat vizionált és nyitott volt a keresztény társadalomtanítás alapértékei iránt is.⁵⁹⁸ A változások elősegítésébe „hidegvérrel és tiszta fejvel”, valamint „készségesen” ment bele, felismerve, hogy csak „ezzel hárítható el a katasztrófa, mely az egész osztrák népet, de különösen a bérből és fizetésből élőket még súlyosabb nyomorba dönthette volna”.⁵⁹⁹ Fontos kihangsúlyoznunk ugyanakkor, hogy a keresztényszociális gondolat megléte minden bizonnyal azért vált elfogadhatóvá a politikai jobboldalon túl is, mert már nem párosult az egyház erőteljes befolyásával, sőt a tanításokat egyre inkább szekularizált köntösben igyekeztek az egyházzal szimpatizáló politikusok is megvalósítani.⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Karl von Vogelsang a 19. század utolsó harmadának egyik legjelentősebb szociális gondolkodója, a keresztény-konzervatív tábor meghatározó vezetője volt; a korai rendi gondolat egyik legkidolgozottabb rendszerét és szociálpolitikai programját hagyományozta a huszadik századi követőkre. Erről bővebben lásd: ZACHAR, 2014. 82-85. valamint WEINZIERL Erika: Vogelsang. In: *Katholisches Soziallexikon*. Szerk.: KLOSE, Alfred – MANTL, Wolfgang – ZSIFKOVITS, Valentin. Innsbruck- Graz, 1980. 3266-3267.

⁵⁹⁸ KLOSE, 1986. 61.

⁵⁹⁹ Böhm szavait idézi: MULLEY, 1992. 73.

⁶⁰⁰ E tekintetben meghatározó volt az osztrák katolikus egyház eltávolodása a politikától és annak hangsúlyozása, hogy pártokon felülállónak látja saját szerepét. Ugyancsak fontos lépés volt a „Mariazelli Nyilatkozat” kiadása, melyben ugyan a keresztény

Megtalálták az ordoliberalis német gazdasági iskola (Wilhelm Röpke, Walter Eucken és Alfred Müller-Armack gondolatainak) összekapcsolásának lehetőségét a keresztény szolidaritás tanításával.⁶⁰¹

Ami a keresztény gyökerek mellett egyedivé teszi az osztrák rendszert, minden bizonnyal az a nézet, mely szerint Ausztriában más országokkal való összehasonlítás során sokkal erősebbnek mutatkozott az osztályerők és társadalmi csoportérdekek egyensúlya: a tőkestruktúrákat ugyanis az osztrák államban a kisvállalatok jellemezték, melyek azonban viszonylag csekély politikai befolyásra tudtak szert tenni, főleg mivel számos nagyvállalat hagyományosan állami kézben összpontosult, míg a munkásság – a szociáldemokrácia hagyományainak következtében – erős és jól szervezett volt.⁶⁰² Ebben a helyzetben a viszonylag gyenge magántőke együttműködési hajlandósága a szakszervezetekkel és a kormányzattal elsősorban a versenyképesség fenntartása érdekében volt elengedhetetlen. Kézenfekvőnek mutatkozott egyfajta partnerség létrehozása, mely a gazdasági és szociális politika területén lehetővé tette az érdekképviseletek közötti cserefolyamatokat és az állami politikával szemben támasztott követelmények megvalósítását.

Ugyancsak a szociális és gazdasági együttműködés irányába hatott a korábbi történelmi korszakban kidolgozott „tárgyilagosság politikája”, azaz az érdekek egyeztetése. Az 1930-as években a „tárgyilagosság” alatt a politikai és

értékek mentén megvalósuló politikát tartja kívánatosnak az egyház, azonban elutasítja a keresztény alapértékek és elképzelések „államszervezési és államjogi alapokon” való erőszakos megvalósítását. Ezzel a „keresztény rendi állam” koncepciójával fordult szembe az osztrák klérus. Lásd erről részletesen: GSCHIEDLINGER, Fridolin (1996): *Die historische Entwicklung der Sozialpartnerschaft in Österreich bis in die Anfänge der Zweiten Republik unter besonderer Berücksichtigung der Position der katholischen Kirche*. Johannes Kepler Universität, Linz. Disszertáció, kézirat.114-118.

⁶⁰¹ Bővebben lásd: ZACHAR, 2014. 259-268.

⁶⁰² GERLICH, 1996. 120.

társadalmi zavaró tényezők kiiktatását értették, vagyis a tárgyilagos megfontolások, a gazdasági elvárások és az össz-gazdasági prioritások előtérbe helyezését a partikuláris pártpolitikai vagy szervezett osztály-érdekekkel szemben. Ez az 1945 utáni diskurzusban az adott szakmai kérdések átpolitizáltsága elleni állásfoglalásként fogható fel, amit a gazdasági érdekképviseltek közös érdekartikulációjával és döntéshozatalával lehet elérni.⁶⁰³

Fontos kihangsúlyoznunk, hogy a szociális partnerség létrejötte ezáltal a gazdasági érdekképviseltek megnövekedett befolyását tükrözi az állami (szak)politika bizonyos területeinek tartalmi meghatározásakor és megvalósításakor. Mint azt számos kutatás is igazolja, ez azonban nem egyedi osztrák jelenség, hanem 1945 után markánsan kimutatható többek között Svédország, Norvégia, Hollandia hasonló állam és érdekképviseltek közötti kapcsolataiban is.⁶⁰⁴ „A második köztársaság gazdasági és társadalmi helyzetének realista felismerése, valamint az adott fejlődési lehetőségek tárgyilagos megítélése az olyan személyiségeket, mint Raab, Kamitz és Schmitz mindenképpen óvatos és kompromisszumokra hajló politikához vezették; e politika számára a szociális partnerségi rendszer megfelelő biztosítékot nyújtott az ötvenes és korai hatvanas évek jelentős gazdasági növekedési folyamatának áramlataival szemben. Emellett alapvető törekvés volt, hogy széles jóléti bázist sikerüljön létrehozni, mely számára a szociális partnerségi koncepció szintén meghatározó.”⁶⁰⁵

Az ily módon kirajzolódó „kooperatív, közös politikaformáló politika”⁶⁰⁶ jellemzői közé tudjuk sorolni a gazdasági érdekképviseltek egymással és az állammal való együttmű-

⁶⁰³ TÁLOS, 1986. 260. és 263.

⁶⁰⁴ TÁLOS, 1986. 243-244.

⁶⁰⁵ KLOSE, 1986. 62-63.

⁶⁰⁶ A „*kooperativo-konzertierte Politik*” Emmercih Tálos egyedi politika-fogalma, melyet a korábbi fejezetben általunk is használt, G. Lehmbuch által kidolgozott „*concertation*” („*Konzertierung*” – közös politikaformálás) kifejezésére támaszkodva kreált. Lásd: TÁLOS, 1986. 244.

ködését, az „összgazdasági célok” szem előtt tartását mind az egyedi, partikuláris érdekek megfogalmazásakor, mind a gazdasági/társadalmi problémák szabályozásánál. Tálos, illetve Lehmbruch megfogalmazása szerint ehhez alapvetően szükség volt az érdekszervezetek új ön-felfogására is, vagyis, hogy a közös, összekapcsoló elemeket állítsák a középpontba az egymástól elválasztó alkotóelemek helyett, valamint hogy össz-gazdasági érdekeket tartsanak szem előtt.⁶⁰⁷

A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS PARTNERSÉG INTÉZMÉNYI ALAPJAI

A gazdasági és szociális partnerség felé tartó úton rendkívül jelentősnek tekinthetjük a második világháború után a gazdaság stabilizálása érdekében létrehozott bér- és árkérdésekkel foglalkozó szervezeteket. A munkavállalói kamara, a kereskedelmi és iparkamara, valamint a mezőgazdasági kamara mellett az Osztrák Szakszervezeti Szövetség hozott létre már 1947-ben egy állandó, közös gazdasági bizottságot, mely a gazdaság helyzetét figyelemmel kísérve a kormány számára készített előterjesztéseket. Ennek kiváltó oka az 1947 áprilisa és júniusa között bekövetkezett drasztikus (több mint 80%-os) élelmiszer-áremelkedés volt, amit a bérek és fizetések nem tudtak követni (mindösszesen csupán 20%-kal emelkedtek). Így a reálbérek csökkenése országos méretű sztrájkokhoz vezetett. Ezért volt szükség a valuta-reform azonnali megvalósítására is. A négy érdekképviselőt ezzel kapcsolatban közös célként ismerte fel a gazdasági folyamatok rendszeres figyelemmel kísérését és ez alapján közös ajánlások megfogalmazását a kormányzat felé. Ezek közül a leglényegesebb pont

⁶⁰⁷ TÁLOS, Emmerich (1993): Entwicklung, Kontinuität und Wandel der Sozialpartnerschaft. In: *Sozialpartnerschaft. Kontinuität und Wandel eines Modells*. Szerk.: TÁLOS, Emmerich. (Österreichische Texte zur Gesellschaftskritik. Band 58.) Verlag für Gesellschaftskritik, Wien. 18.

az első ár- és bérmegállapodások kidolgozása volt.⁶⁰⁸ Az ár- és bérkérdések szabályozására az érdekképviseletek által létrehozott megállapodásokat a gazdasági minisztertanács hagyta jóvá és rendeleti úton a belügyekért felelős szövetségi miniszter adta közre, aki egyben az árak szabályozásáért felelős hatóság elnöke is volt. A tripartit minták már ekkor is érvényesültek: a megállapodások létrejötte során a kormányzat képviselői mindvégig jelen voltak.⁶⁰⁹

A későbbiek során összesen öt ár- és bérmegállapodás jött létre a felek között, melyek fő szempontja a háború utáni osztrák gazdaság szanálása volt. Ezek a megállapodások alapvetően járultak hozzá a gazdaság fellendüléséhez, a valuta értékének stabilizálásához és a munkaerő-piaci helyzet javulásához.⁶¹⁰ A korabeli és a későbbi elemzők közül többen is „tervgazdálkodási” elemekkel vádolták meg az öt ár- és béregyezményt, azonban minden bizonnyal kijelenthető, hogy e nélkül a megállapodás-sorozat nélkül nem sikerülhetett volna a háború utáni infláció gyors meggátolása és az osztrák gazdaság növekedési pályára állítása. A nézet, hogy az érdekképviseletek segítségével az állam feladata szabályozóként beavatkozni a „szervezett kapitalizmus” működésébe, minden bizonnyal az első világháború utáni rövid nagykoalíciós időszak szociális politikájának sikeréből is fakadt. A „gazdasági demokrácia” iránti igény elsősorban a szakszervezetek részéről jelentkezett, akik – az osztályharc ideológiáját meghaladva – a kapitalizmus működtetésében felelősséget kívántak vállalni és együtt kívántak működni.⁶¹¹ Ennek nyomán érdemes kihangsúlyoznunk, hogy már az utolsó, 1951-ben kidolgozott megállapodás során is felfedezhetők azok a karakterjegyek, melyek a későbbi neokorporatív osztrák berendezkedés sajátjai lesznek:

⁶⁰⁸ Lásd ezzel kapcsolatban: SCHUTTI, Gerhild (2005): *Wirtschaftspolitik der zweiten Republik im Überblick - Die Rolle der Sozialpartnerschaft*. WKÖ, Wien. Különösen az I. fejezet, *Die Rolle der Sozialpartner in der unmittelbaren Nachkriegszeit*.

⁶⁰⁹ TÁLOS – FINK, 2003. 195-196.

⁶¹⁰ GSCHIEDLINGER, 1996. 111.

⁶¹¹ MULLEY, 1992. 81.

az együttműködés, a közös politikaformálás (*concertation*) és az érdekegyeztetés (*Akkordierung*) már ekkor is egy tripartit aktor-csoport körében ment végbe, és mindennek során a politikaterületeken átívelő koordinációt és a kompromisszumra való törekvés stratégiáját figyelhetjük meg.⁶¹²

1951 tavaszán a kormányzat kísérletet tett az együttműködés kiszélesítésére: az érdekképviseletek és a központi államigazgatás együttműködésének jogi kereteket kívántak adni, így létrehozták a korábbi gazdasági bizottság helyén az ún. Gazdasági Direktóriumot (*Wirtschaftsdirektorium*). Ebben a fent nevezett négy szervezeten kívül elnökként a kancellár, tagként pedig az alkancellár, a közlekedési- illetve a külügyminiszter, valamint az Osztrák Nemzeti Bank elnöke is részt vett. Fő célja az együttműködésnek nem volt más, mint hogy törvényes keretekkel formalizálja az érdekképviseletek befolyását az állami akaratképzési és döntéshozatali folyamatokra.⁶¹³ A direktórium feladata volt a szükséges irányítási feladatok meghatározása, a nyersanyag-irányítás alapelveinek meghatározása, a külkereskedelem, a deviza-kereskedelem és az investíciós politika összeegyeztetése a mindenkori nyersanyag-helyzettel és az árpolitikával.⁶¹⁴ A legjelentősebb döntésnek minden bizonnyal azt a törvényi rendelkezést tekinthetjük, mely szerint a kereskedelmi miniszter számos a külkereskedelmet érintő kérdésben csak a Külkereskedelmi Tanács véleménye, illetve a Gazdasági Direktórium határozatai alapján járhatott el. Ugyanakkor éppen e pont képezte az egyik legvitatottabbat is. Ezek alapján ugyanis – a kritikusok véleménye szerint – megkérdőjeleződött az egyik miniszter felelősségének alapelve.⁶¹⁵ Mindennek nyomán, a vorarlbergi tartományi kormányzat beadványa alapján az osztrák Alkotmánybíróság már 1952-ben alkotmányellenesnek mondta ki a direktórium felállítását és működését⁶¹⁶, így az ár- és bértár-

⁶¹² TÁLOS – FINK, 2003. 196.

⁶¹³ GSCHIEDLINGER, 1996. 111.

⁶¹⁴ MULLEY, 1992. 98.

⁶¹⁵ GSCHIEDLINGER, 1996. 112-113.

⁶¹⁶ CHALOUPEK, 1995. 1-2.

gyalások szervezeti keretei ideiglenesen megszűntek.⁶¹⁷ Sőt az események következménye volt, hogy a szociális partnerek továbbra is informális keretek között igyekeztek érdekeiket artikulálni és így a párbeszéd intézményesülése törvényi keretek nélkül zajlott tovább.⁶¹⁸

Az ötvenes évek közepén a szakszervezeti szövetség – a növekvő infláció és a munkanélküliség újólagos jelentkezésének hatására – javaslatot tett a kamarák és az ÖGB részvételével felállítandó közös intézmény létrehozására. Ennek feladata – tartományi és állami szinten – a köztestületek számára gazdasági kérdésekben történő tanácsadás lett volna. Azonban a kísérlet első körben nem hozott eredményt.⁶¹⁹

Így végül a szociális és gazdasági partnerség kialakításához az ún. paritásos bizottság létrehozása volt a döntő lépés, mely a fent már megismert politikus-személyiségek együttműködésének volt köszönhető. A Paritásos Bizottság („*Paritätische Kommission für Lohn- und Preisfragen*”) a korábbi Szövetségi Kereskedelmi és Iparkamara (az Osztrák Gazdasági Kamara elődje) elnökének, akkori szövetségi kancellárnak, Julius Raabnak, valamint a szakszervezeti ernyőszervezet rendkívül erőskezű vezetőjének, Johann Böhmnek a megállapodásából alakult ki. (Böhm nem csak a szakszervezeteket képviselte, de szociáldemokrata politikusként az osztrák Nemzetgyűlés második alelnöke is volt.) A rendszerre rányomta bélyegét Reinhard Kamitz pénzügyminiszternek (1952-1960), az Osztrák Nemzeti Bank későbbi elnökének (1960-1968) személyisége is, aki a keynesi gazdaságpolitika egyik alkotóelemeként tekintett a kialakuló szervezetre. A Kamitz nevével fémjelzett, ún. „austrokeynesianizmus”⁶²⁰ gazdasági fellendülési szaka-

⁶¹⁷ Ez a gazdaságban is azonnal érezte hatását, ugyanis ezekben az években megnöttek az árak, ugyancsak nőtt a munkanélküliek aránya és a munkaadók is profitmaximalizálásra törekedtek.

⁶¹⁸ PELINKA, 1986. 15.

⁶¹⁹ TÁLOS – FINK, 2003. 196.

⁶²⁰ A kimondottan Ausztriára érvényes gazdaságirányítási forma számos publikációban egy későbbi korszakhoz, Hannes Androsch pénzügyministerségéhez (1971-1980) és az olajválságok utáni

szában a paritásos bizottság elsődleges feladata az áremelkedéseket megelőzően azok szükségességének tisztázása, valamint az újabb bérkövetelések időszerűségének és nagyságának vizsgálata volt. E fórum döntött arról, hogy a kollektív szerződésekben résztvevő felek kezdjenek-e tárgyalásokat.

A bizottság összeállítása a legszigorúbb paritásos alapon történt, melyet nemcsak a kormányzat és a szociális partnerek, de a két meghatározó párt, az Osztrák Néppárt (ÖVP) és az Osztrák Szociáldemokrata Párt (SPÖ) grémiumba delegált képviselőinek összetétele tekintetében is érvényesítettek. A Paritásos Bizottság működtetésében a kancellár, a belügyminiszter, a gazdaságügyi miniszter, a szociális ügyek minisztere, valamint a négy érdekképviseleti ernyőszervezet két-két delegáltja vett/vesz részt.

Egyedüli szabad érdekképviseletként az Osztrák Gyáriparosok Szövetsége (*Vereinigung Österreichischer Industrieller*) vesz részt a szociális partnerség intézményeiben. Igaz ez indirekt módon valósul meg: a szövetség képviselői az egyes testületekben a gazdasági kamara megfelelő szekciójának tagjaként jelennek meg és az egyesület is csak a kamara meghívására vehet részt a munkában, viszont nem rendelkezik szavazati joggal.⁶²¹

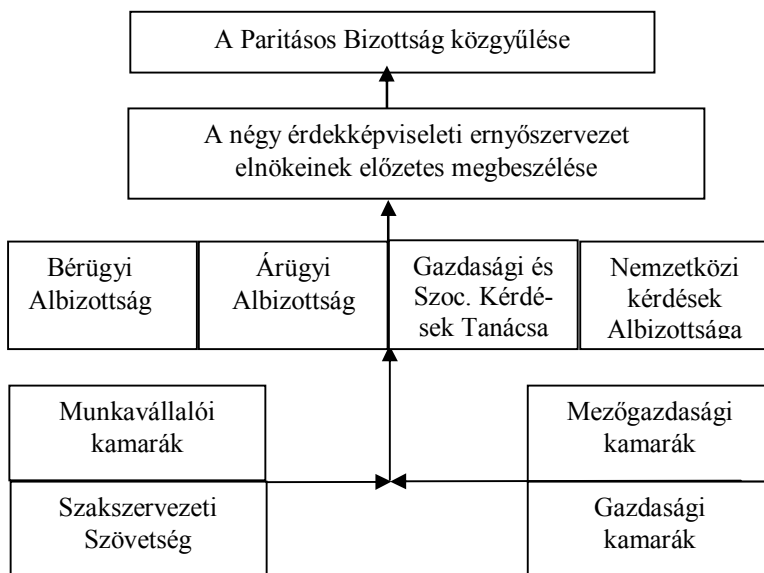
Mára a bizottság elsődlegesen a szociális partnerek és a kormányzat intézményesült vitafórumává vált, a stratégiák és lépések tényleges kidolgozására a bizottság struktúrájába beékelte négy albizottság keretében kerül sor.⁶²²

újrakezdéshez kötődik, véleményünk szerint azonban ennek első időszaka egybeesik a második világháború után megszilárduló és rohamos fejlődésnek induló osztrák gazdasággal. Lásd erre részletesen a *Christliche Demokratie. Vierteljahresschrift für Zeitgeschichte, Sozial-, Kultur- und Wirtschaftsgeschichte* folyóirat 1983/4. teljes számát „Der Raab-Kamitz-Kurs” cím alatt.

⁶²¹ GABRIEL, 1997. 88-89.

⁶²² Fontos kiemelnünk, hogy maga a szociális partnerség ugyanakkor nem szorítkozik a kollektív szerződések létrehozásának mozzanatára. Kijelenthető, hogy a kollektív szerződések leginkább a munkaadói oldal részéről a gazdasági kamara adott szakmai egyesülése, míg

A Paritások Bizottság működése⁶²³

Az ár- és bérkérdések paritások bizottsága (közgyűlés) a központi megbeszélések helyszíne a kormányzat és a szociális partnerek között. Itt vitáznak a gazdaságpolitikai stratégiákról és intézkedésekről, valamint a közös ajánlások megvalósításáról, továbbá az esetleges konfliktusokról. Az elnök maga a kancellár, mellette a négy szociális partner-szövetség vezetői és az adott szakminiszterek vannak jelen. A teljes gyűlésen tehát alapvető a paritás az érintett csoportok között, de a

munkavállalói oldalról az ÖGB által kerülnek kidolgozásra. A VOI a párbeszédben való részvételért cserébe lemondott a kollektív szerződés-kötési jogáról, amit így a kamara gyakorol. Az osztrák magángazdaság munkavállalóinak közel 90-95%-a esik a kollektív szerződések hatálya alá. Lásd erről: http://www.sozialpartner.at/sozialpartner/Sozialpartnerschaft_mission_de.pdf A kérdéskört szintén érinti kötetünk későbbi szakszervezeti fejezete.

⁶²³ Az ábra alapja: PELINKA, 1986. 21.

döntések az előkészítő albizottságokban és az elnöki előmegbeszélésen (*Präsidentenvorbesprechung*) körvonalazásnak, a teljes közgyűlésnek csak formális szerepe van. Emellett rendszertelen időközönként sor kerül a „gazdaságpolitikai megbeszélésekre” (*wirtschaftspolitische Aussprache*), ahol a Gazdaságkutató Intézet, a Pénzügyminisztérium és a Nemzeti Bank jelentéseit tárgyalják meg.

Az árügyi albizottság alapvetően két eljárásban működik: az árszabályozó eljárás a piacra újonnan érkező termékek árait érinti, míg az ármódosító eljárás az árnövelési törekvéseket kanalizálja. Jelentősége azonban rohamosan csökken, sőt az uniós csatlakozás után szinte megszűnt.⁶²⁴

A bérügyi albizottság: 1962 óta működik, mivel a gazdasági növekedés megtorpanása és az ár- és költségnövekedés megkerülhetetlenné tette a bérek szabályozását is. A bértarifátárgyalásokra így csak azt követően kerülhet sor, hogy azt az albizottság engedélyezte, majd ezt követően a tárgyalások eredményeit is a bizottság hagyta jóvá.

Gazdasági és szociális kérdések tanácsadó testületét 1963-ban állították fel, fő feladata a gazdasági fejlődés elemzése és hosszabb távú javaslatok előterjesztése a kormánynak. Így ez a bizottság jelzi a szociális partnerek igényét, hogy szerepet vállaljanak a szociálpolitikai és általános gazdaságpolitikai döntéshozatalban, ennek munkájában a kormány képviselői nem vesznek részt. Már a bizottság szakvéleménye is az érdekkiegyenlítés termékének tekinthető. Ezeket az elnökök terjesztik a paritásos bizottságban a kormány elé.⁶²⁵

A nemzetközi kérdések albizottsága a nemzetközi fejlemények kiértékelését végzi a szociális partner-szövetségek négy-négy tagja révén, hogy sikeresebben tudjanak nemzetközi szervezetekben részt venni.

⁶²⁴ Lásd részletesen: TÁLOS, Emmerich (2006): Sozialpartnerschaft. Austro-Korporatismus am Ende? In: *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Szerk.: DACHS - GERLICH - GOTTWEIS - KRAMER - LAUBER - MÜLLER - TÁLOS. Manz, Wien. 438.

⁶²⁵ Lásd részletesen: KLOSE, 1970. 55.s.kk.

Az elnöki megbeszélés számos elemző szerint a szociális partnerség központi eleme; erre mindig a teljes közgyűlés előtt kerül sor. Ha az albizottságokban egyes kérdéseket nem döntöttek volna el, akkor azokról itt hoznak végleges döntést, így a közgyűlés már csak formális. 1966-ban a bérügyi albizottságban a kormányzat lemond a döntéshozatalban való részvételéről. Ennek oka, hogy felmondásra kerül a nagykoalíció és az ÖVP nem akarta azt a látszatot kelteni, hogy a munkaadói oldal számára kedvezne.⁶²⁶

A korai időszakban a szociális és gazdasági partnerség az alkotmányjogilag megengedett és ellenőrzött, de amúgy szabad társadalom keretein belül jött létre. Ugyan a modernkori osztrák parlamentarizmus az állam és társadalom szétválasztásából indult ki, de a két aktor egymásra gyakorolt hatását nem zárta ki: a társadalom erői legitim módon gyakorolhatnak – bizonyos keretekig – befolyást az államra. Ily módon az osztrák jogállam a befolyásgyakorlás útjait jelölte ki, melyek hasznosítása azonban a társadalmi erők, egyes érdekképviselési fórumok aktivitásától függ. A társadalom kezdeményezőkéssége jelentkezik érdekképviselési csúcsszervei révén, melyeknek azonban tiszteletben kell tartaniuk az állami szervek döntési jogosítványait. Így nem az állam helyett cselekszenek, de befolyásolják az állam döntéseit.⁶²⁷

Ez jelent meg az ár- és bérérdések megtárgyalására létrehozott paritásos bizottságban is, melyet nem törvényi rendelkezésekkel, hanem egy minisztertanácsi határozattal állították fel. Anton Pelinka véleménye szerint már ebben idejekorán megmutatkozott két nagyon fontos jellemvonása a szociális partnerek együttműködésének: a flexibilitás és az intimitás igénye. A flexibilitás alapvetően szükséges volt, hogy jogi kérdések ne akasszák meg a szociális partnerek érdekeit, míg az intimitásra azért volt szükség, hogy a szociális partnerek döntéseiket a nyilvánosság nyomása nélkül tudják meghozni.⁶²⁸

⁶²⁶ GABRIEL, 1997. 95-96.

⁶²⁷ KORINEK, 1986. 621.

⁶²⁸ Lásd erről: PELINKA, 1986. 16.

Mivel ezt a makro- és mikroszinten megjelenő korporatizmust semmiféle törvényi szabályozás nem írta elő, a partnerek ténylegesen szabad akaratukból vettek részt a párbeszéd kialakításában és a közös döntésekben. A felek pedig a viták lezárásaként soha sem a többségi szavazás elvével, hanem egyhangúsággal hozzák meg döntéseiket, ezzel alapvetően az intézmény antitézist képez a modern parlamentarizmus-felfogással szemben. Ezt a látszólagos ellentétet azonban feloldja, hogy a szociális párbeszéd során kvázi a teljes társadalom lefedésre kerül; emellett az együttműködés működőképességének alapfeltétele éppen nem a demokratikus parlamentarizmusban megszokott konkurencia, versengés, hanem sokkal inkább a megegyezés, a konkordancia. Emellett szintén meghatározó, hogy egyfelől a parlament teremti meg azt a közeget és azokat az intézményeket, melyben és melyek segítségével a szociális partnerség létrejön, másfelől a szociális partnerek tevékenységükkel igyekeznek a parlament működését befolyásolni.⁶²⁹

A rendszer működésének fontos eleme, hogy nem egy szankciós (büntető) mechanizmus (rezsím) kényszeríti a partnereket a megegyezésre, hanem maga a kompromisszum kényszere, mivel a döntéseket egyhangúan kell meghozni. Ezáltal nincs sem többség, sem kisebbség, a tárgyalási mechanizmusok kompromisszumot eredményeznek.⁶³⁰ „A szociális partnerség érdekközvetítő tevékenységének egyik alapvető okát abban a körülményben láthatjuk, hogy nemcsak minden résztvevő számára pozitív hozadékkal járt, de ezen túlmenően kialakult a politikai rendszer stabilitásának és kiszámíthatóságának légköre...”⁶³¹

Az 1980-as évekig a rendszert a folyamatos finomodás, a folyamatosság és stabilitás jellemezte. Arra nem volt hatással sem a nagykoalíció felbomlása, sem az ÖVP (1966-1970), majd az SPÖ (1970-1983) egypárti kormányzása; ugyancsak szinte hatás nélkül maradtak a gazdasági válságok következ-

⁶²⁹ KORINEK, 1986. 623.

⁶³⁰ GABRIEL, 1997. 99-100.

⁶³¹ GERLICH, 1996. 124.

tében erőteljesebben jelentkező gazdasági és szociális problémák is. Ugyan egyes területen megfigyelhető volt változás, így például a gazdaságpolitikai megbeszélések háttérbe szorítása, vagy egyes fontos törvények terén a megegyezések elmaradása (pl. munkások végkielégítése 1979, iparüzési törvény 1981, stb.) de lényegi módosulás nem volt megfigyelhető. Az 1987-től hatalomra kerülő nagykoalíció pedig ismételten jó terepet engedett az érdekegyeztetési folyamatok és a közös politikaformálás számára.⁶³²

AZ OSZTRÁK NEOKORPORATÍV PÁRBESZÉD JELENTŐSÉGE A VÁLTOZÓ KÖRÜLMÉNYEK KÖZEPETTE

A szociális partnerek jelentőségüknél fogva a szűkre szabott paritásos bizottsági kereteken túl is jelentős befolyást gyakorolnak az osztrák közpolitikára. Noha további intézményesített befolyásuk a törvényhozásra nincs és nem is létezik a törvényhozásban sem egy korábbi korszakot idéző „rendi kamara”, mégis jól kimutatható a felek politikában való részvétele. A szociális partnerek cselekvési területe gyakran messze túllép a munka- és szociális ügy terepén, így jelen vannak az oktatáspolitikában, vagy a versenypolitikában. Ez a széles akciókör csak úgy lehetséges, hogy a fő cél az általános érdekkiegyenlítés munkavállalók és munkaadók között. Ez a (neo)korporatív cselekvésmód csak akkor valósulhat meg, ha minden résztvevő csoport felismeri, hogy a csoport általános érdekei csak addig valósíthatók meg, amíg fennáll az együttműködési lehetőség a többi csoport érdekével. Ugyanakkor a konszenzus-elv annál könnyebben fenntartható, minél több

⁶³² Az osztrák szociális partnerség történelmi kérdéseivel, főbb szakaszaival kapcsolatban lásd részletesen: STRAUSZ – ZACHAR, 2008. 230-239. Ugyancsak lásd még a fenti évtizedekről: TÁLOS, 2006. 427-429.

területre terjed ki a felek befolyása, hiszen az egyik téren adott engedményeket viszonzni lehet egy másikon.⁶³³

Az egyik meghatározó momentum az együttműködésekhez minden bizonnyal a szociális partnerek törvényjavaslat-véleményezési joga. A kamarák véleményét minden olyan kérdéskör esetében – a törvényjavaslat beterjesztése előtt – ki kell kérni, amely működési területüket érinti. Ugyanakkor sem a kormányt, sem az előterjesztőt nem köti a kamara véleménye, itt az érdekérvényesítés az adott szervezet erejének függvénye. Ez különösen az informális befolyásgyakorlás tendenciáit erősíti. Az osztrák rendszerre hosszú ideig jellemző volt, hogy a társadalmi-gazdasági kérdésekért felelős miniszterek egy-egy törvényjavaslat kapcsán igyekeztek előzetesen a szociális partnerek konszenzusos hozzájárulását megnyerni. Emellett még parlamenti szinten is volt lehetőségük a részvételre, ugyanis az osztrák Nemzetgyűlés egyes bizottságainak tagjai között is voltak a szövetségeknek képviselői és az albizottságokba szintén bevonhatták a szövetségek szakértőit is.⁶³⁴

Ennek révén született meg a modernkori osztrák állami-ságnak két alapvető védjegye: egyfelől létrejött a teljes körű „*power sharing*”, vagyis a szociális és gazdasági partnerség nem volt más, mint a politikai nagykoalíció továbbgondolása egy újabb szinten, amely megfelelő stabilitást vitt a gazdasági rendszerbe.⁶³⁵ „A kormánypártok belátták, hogy a gazdasági problémák előzetes tisztázása az érdekképviselők révén az adott körülmények között feleslegessé teszi a kormány számára bizonyos gazdaságpolitikai eszközök utólagos bevetését.”⁶³⁶ (Egyes kritikai hangok nem véletlenül jegyezték meg, hogy a Marshall-segély igénybevitelével rendbetett osztrák gazdaság valójában nem is a hagyományos értelemben vett piaccgazdaság volt, hanem „egyeztetési gazdaság” /*Verhand-*

⁶³³ GABRIEL, 1997. 110-112.

⁶³⁴ Lásd erről: TÁLOS, 2006. 433-434.

⁶³⁵ Lásd erről: PELINKA, 2006. 108.

⁶³⁶ MULLEY, 1992. 105.

*lungswirtschaft*⁶³⁷.) Emellett pedig második elemként megjelent a politikai pártok és érdekképviselői szervezetek vezetői és tagjai közötti átfedés („*overlapping membership*”) és az azokat megosztó ideológia („*crosscutting cleavages*”).⁶³⁸

Ugyanakkor ellentmondana a realitásnak, ha a szociális és gazdasági partnerség kapcsán a nagy ernyőszervezetek mindenre kiterjedő kompetenciájáról beszélnének. Emmerich Tólos elemzése szerint kimondottan csak a szociális politika terén domináns a korporatív hálózatosodás a törvényalkotási folyamatban. A gazdaságpolitika terén már jóval kevésbé működik ez a modell, míg más politikaterületeken kiterjedtebb a hálózat és több szereplő bevonására kerül sor, ugyanakkor meghatározóbb a kormány szerepe. A neokorporatív közös politikaformalás („*corporatist concertation*”) leginkább tipikus példái Tólos szerint éppen a munkajog, a munkaerő-piaci és szakmai képzési politika; ezekre jellemző a nagy ernyőszervezetek és a kormányzat közötti közös döntéshozatal („*Konzertierung und Akkordierung*”) egy iparágakon átívelő cserefolyamat keretében.⁶³⁹

A 80-as évek közepétől azonban megváltoztak azok a körülmények, melyek a neokorporatív stratégia addigi sikerét garantálták. Ezáltal egyre nehezebbé tették az addigi együttműködés folytatását. Politikai síkon csökkent a szociális partnerséget hordozó pártok jelentősége, új politikai erők jelentek meg (Zöldek, Liberális Fórum, FPÖ). Ezek összefonódása a kamarákkal és az ÖGB szerveivel jóval alacsonyabb volt, mint a két nagy világnézeti párt esetében. Az FPÖ pedig kimondottan a neokorporatív intézményrendszer felszámolására törekvő erőként jelentkezett.⁶⁴⁰

⁶³⁷ SEIDEL, Hans (2006): Die Sozialpartnerschaft im Rückblick. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt. Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft.* 120.

⁶³⁸ PELINKA, 2006. 108.

⁶³⁹ TÁLOS, 2006. 433-434.

⁶⁴⁰ E kérdésekről lásd részletesen: STRAUSZ, 2007. 92-116.

A kihívások azonban összekovácsolták a feleket és célul tűzték ki a bipartit együttműködés kereteinek további erősítését. A politikai változások és a különböző kihívások ellenére a szociális partnerek egymás közötti egyeztetési mechanizmusai az elmúlt évtizedekben sem csökkentek. Ennek magyarázatát már 1992-ben, az akkor kiadott együttműködési nyilatkozatban megtaláljuk: „Az önkéntesség alapelvein nyugvó eddigi együttműködést a szociális partnerek között annak tudata hatotta át, hogy az észszerű együttműködés révén lehet leginkább szolgálni a gyors növekedést és a nemzeti jövedelem emelkedését.”⁶⁴¹ Eppen ezért az új körülmények (elsősorban a verseny globalizációja, a szolgáltatások liberalizációja, az erősödő regionális integrációk, a környezetvédelmi és fenntarthatósági elvárások, valamint a kül- és belpolitikai változások, stb.) nyomán a felek még inkább szorosabbra fűzték az együttműködést; hiszen mindezek a tényezők „komoly kihívás elé állítják az osztrák gazdaság- és szociális politikát. Ezek a kihívások ésszerűvé teszik a szociális partnerek céljainak és eszközeinek újólagos meghatározását.”⁶⁴² Ennek értelmében a felek olyan lényegi kérdéseket állítottak együttműködésük középpontjába, mint:

- az osztrák gazdaság nemzetközi versenyképességének biztosítása;
- törekvés a teljes foglalkoztatás céljának közös megvalósítására;
- az összgazdasági stabilitás biztosítása a jövedelem-, verseny- és monetáris politika révén;
- a jólét és a szociális standardok további emelése a minőségi gazdasági növekedés révén;
- széleskörű részvétel az európai és a nemzetközi integrációban, az osztrák célok képviselője ezeken a fórumokon;
- a tehetség-fejlesztés és gondozás előmozdítása, szakképzés és továbbképzés;

⁶⁴¹ Idézi CHALOUPEK, 1995. 33.

⁶⁴² Idézi CHALOUPEK, 1995. 33.

- az emberbarát munkavilág fenntartása és további javítása kiegyensúlyozott szociális struktúrák révén Ausztriában.⁶⁴³

Erre azért is szükség volt, mivel míg korábban az össz-gazdasági szempontok szem előtt tartása volt a meghatározó, az 1990-es évek közepétől egyre több volt a disszonáns hang a kormányzat, a munkaadói és munkavállalói érdekszervezetek között. Már-már alig, csak roppan nehézségek árán lehetett kompromisszumokra jutni olyan kérdésekben, mint a költségvetés konszolidálása, az egykori állami vállalatok privatizálása, a megszorító-csomagok vagy a munkanélküli és nyugdíjbiztosítás kérdése. A kormányzat döntési köre az EU-csatlakozással megnőtt és a párbeszéd is nehéz helyzetbe került, mert természetes módon a munkaadói oldal közelebb állt a kormányzati elképzelésekhez. Így a kormányzat szabta meg a feltételeket és az együttműködési kereteket, alapvetően az érdekképviselések mozgásterét szűkült.⁶⁴⁴ Ausztria 1995-ös uniós belépését követően számos politikaterületen a nemzeti kompetencia átkerült közösségi szintre. Mind a külkereskedelem-politika, mind a gazdaságfejlesztés tekintetében komoly veszteséget könyvelhettek el a szociális partnerek. Szintén komoly módosulás érte a mezőgazdasági politikát, ahol korábban számos kérdést a szociális partnerek majdhogynem autonóm módon döntöttek el.⁶⁴⁵ A transznacionális politikaszíntereken már nem lehet a hagyományos eszköztárral operálni: nincs önálló (fiskális) pénzügypolitika a közös valuta mellett, nincs ár- és mennyiség-meghatározási lehetőség, a piacsabályozás kikerült a nemzetállami keretek közül. Míg számos törekvése a szociális partnereknek a verseny korlátozására irányult, addig megjelent az európai piaci verseny és egy szupranacionális ellenőrző hatóság.⁶⁴⁶ A lehetőségek

⁶⁴³ Lásd ezeket részletesen: CHALOUPEK, 1995. 33-34.

⁶⁴⁴ TÁLOS, 2006. 438.

⁶⁴⁵ GABRIEL, 1997. 228-236.

⁶⁴⁶ PRISCHING, Manfred (2002): Die Sozialpartnerschaft auf dem Weg zum Neo-Neo-Korporatismus. In: *Österreichisches Jahrbuch für Poli-*

elvesztéséért cserébe a szociális partnerek viszont immár közösségi, európai érdekképviseltek szintjén is megjeleníthetik politikájukat. Ebben a lobbi-tevékenységben nagy hasznot jelenthet az a 40 éves együttműködési tapasztalat, melyet az osztrák neokorporatív párbeszéd halmozott fel. Hiszen a felek céljaikat akkor tudják ténylegesen elérni, ha közösen tudnak fellépni és elvárásokat megfogalmazni.

Az EU-tagság mellett a 2000-es évek eleje, az akkori kormánykoalíció, jelentett komoly kihívást a szociális partnerek számára. A változó körülmények közepette (ismételten csökkenő gazdasági teljesítőképesség, növekvő munkanélküliségi mutatók, költségvetési hiánycélok túllépése, stb.) egyre hangsúlyosabbá vált a fennálló szociális-gazdasági együttműködési modell kritikája. Ismételten megjelent a törekvés, hogy a gazdaságot megszabadítsák a szabályozott körülmények, az állam „intervenciós béklyóinak” és a szakszervezetek ellenhatalmának nyomásától.⁶⁴⁷ Az ÖVP-FPÖ kormányzat már a koalíciós szerződés preambulumban utalt arra, hogy meg kívánja változtatni az osztrák neokorporatív tripartizmus bizonyos megjelenési formáit. Miközben elismerték a szociális partnerség hozzájárulását az osztrák szociális békéhez, azonnal követelték a szociális partnerek „reformhajlandóságát”.⁶⁴⁸

tik 2001. Szerk.: KHOL, Andreas – OFNER, Günther. Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 306.

⁶⁴⁷ Lásd erről: CHALOUPEK, Günther (2005): Für eine Renaissance der Sozialpartnerschaft in Österreich. In: *Sisyphus als Optimist. Versuche zur zeitgenössischen politischen Ökonomie.* Szerk.: CHALOUPEK, Günther – HEISE, Arne – MATZNER-HOLZER, Gabriele – ROTH, Wolfgang. VSA Verlag, Hamburg. 118. s.kk. Ebben különösen jelentős szerepe volt a populista, szélsőjobboldallal kacérkodó FPÖ-nek, mely alapvetően neoliberais gazdaságpolitikát kívánt folytatni, továbbá a Gyáripárosok Szövetségének is, mely a nagyobbik kormánypárt, az ÖVP gazdaságpolitikai nézeteit igyekezett befolyásolni a szakszervezetekkel szembeni állásfoglalás irányába.

⁶⁴⁸ Lásd bővebben: KARLHOFER, Ferdinand (2002): Work in progress? Anmerkungen zum Umbau der Sozialpartnerschaft. In: *Österrei-*

A kormányzati körök esetleges negatív hozzáállása ellenére sem volt vitatható, hogy az osztrák versenyképesség továbbra is megkövetelte az egyetértésen (konszenzuson) alapuló gazdasági és szociális politika megtartását. A társadalmi béke a modern osztrák államiság egyik legfontosabb értékének és ezzel komparatív előnyének bizonyult. Az új gazdasági orientáció azonban a kooperáció helyett ismét a korábbi korszakokban ismert antagonisztikus kapcsolatok irányába mozdította el a rendszert.⁶⁴⁹ Ennek külön lökést adott a kormányzat mozgásterének bővülése ezekben az években. Korábban az „erős kormányzat” magyarázata a szociális partnerek, vagyis a nagy érdekcsoportok és ezzel a társadalom általi támogatás volt. E tekintetben átértékelésre került sor: valójában a kormányzat eme összefonódások révén gyengének bizonyult, hiszen kiszolgáltatott volt a „nem-antagonisztikus módon cselekvő” partnerek (állami költségvetés terhére történő) meg egyezéseinek. A növekvő nemzetköziesedés, az osztrák állam bekapcsolása a globális folyamatokba olyan hivatkozási alapot szolgáltatott a kormányzat számára, mellyel döntései

chisches Jahrbuch für Politik 2001. Szerk.: KHOL, Andreas – OFNER, Günther. Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 324.

⁶⁴⁹ Az adott körülmények közepette reálpolitikai hatalmi eltolódás volt megfigyelhető. A munkaadói szervezetek alapvetően megőrizték befolyásukat, mivel érdekeik közel álltak a kormányzat elképzeléseihez is (költségvetési konszolidáció, előnyösebb gazdasági környezet kialakítása, stb.). A kormányzat gazdasági programja is elsősorban az ÖVP gazdasági szárnyának kívánalmait és ezzel a munkaadói szervezetek bizonyos követelésit tükrözte. Lásd: KARLHOFER, 2002. 327. Azonban a vállalkozók költségminimalizáló stratégiája a szociális piacgazdaságban működő újraelosztási konszenzus felmondását jelentette, mely eddig a közép- és hosszú távú stratégiákat részesítette előnyben és minden társadalmi csoport számára az összgazdasági növekményből való részesedést garantálta. E lépéssel a politikai energiák jelentős részét az elosztás körüli vitákra fordították volna, ami háttérbe szorította volna a szociális partnerek pozitív hozzájárulását a szakpolitikai területekhez. Lásd: CHALOUPEK, 2005. 122. s.kk.

kikezdetlenné váltak. A nemzetközi egyezményekre, gazdasági tendenciákra, kötelezettségekre és elvárásokra való utalással a kormányzat függetlenítette magát a szociális partnerekkel való megegyezés kényszere alól.⁶⁵⁰

Mindennek nyomán komoly kihívást jelentett, hogy szociális partnerség intézményi keretei felbomlásban voltak: a paritásos bizottság tekintetében, amely hosszú évtizedekig a szociális és gazdasági párbeszéd központi szervének számított, komoly változások figyelhetők meg. Funkciója mára alapvetően speciális gazdaságpolitikai témák megvitatására szorult vissza. A közgyűlés már hosszabb ideje nem ülésezett, az ár-bizottság mindössze a fűtőolaj árával foglalkozik rendszeresen, a nemzetközi ügyek albizottsága igen csekély szerepet vállal, a Gazdasági és Szociális Ügyek Tanácsa 2001-ben a digitális gazdaságról, 2005-ben a lisszaboni stratégiáról készített tanulmányt. Egyedül a bérügyi albizottság szerepe jelentősebb, amikor hozzájárul a kollektív szerződésekről folytatott tárgyalások megkezdéséhez. Mindehhez – mint arra a fentiekben utaltunk – szintén hozzájárul kihívásként, hogy a kormányzat nem támaszkodik az ernyőszervezetek „know-how”-jára és „független” szakértők véleményét kéri be, illetve az egyes parlamenti bizottságokban is a szövetségek által küldött szakértők helyett az ezektől független véleményekre ad. Emellett a kormányzat igyekezett korlátozni a korábbi informális utakon befolyásos szövetségeket: a képviselői indítványokból születő törvénytervezetekkel a munkavállalói oldal képviselőit kizárták az érdekartikulációból, a kormányzati előírásokkal pedig igencsak leszűkítették a tárgyalási lehetőségeket, igen kevés volt a kompromisszumkészség is. A tárgyalásos demokrácia hagyományos mintájának helyébe a többségi döntéshozatal, az informális, nem nyilvános megbeszélések helyére a csúcstalálkozók és kerekasztal-tárgyalások rendszere lépett.⁶⁵¹ Elmondható, hogy ezzel megváltozott az érdekképviseleték stílusa is: a szociális partnerség alapel-

⁶⁵⁰ PRISCHING, 2002. 308-309.

⁶⁵¹ TÁLOS, 2006. 439-440.

veinek megtartása mellett – azt mintegy kiegészítve – egyre hangsúlyosabbá vált az érdekek érvényesítésének új formája, a kampányok és lobbitevékenység révén.⁶⁵²

Rövid ideig úgy tűnhetett az elemzők számára, hogy „a hagyományos szociális partnerség kifutó modellé vált”.⁶⁵³ Ezen törekvésekkel szemben a szociális és gazdasági partnerség jelentőségét az utóbbi időben ismét nagymértékben megnövelte, hogy 2003-ban megkezdte munkáját az „Ausztria-konvent” (*Österreich-Konvent*), mely az alkotmányról folytatott vitájában az érdekképviselői ernyőszervezetek, azaz a funkcionális önkormányzatok kérdéskörére is kitért. Sőt a Konvent munkája során legfőbb célkitűzésként jelentkezett a funkcionális önkormányzatok alkotmányjogi megalapozása, valamint a szociális partnerek részéről magának a szociális és gazdasági partnerség intézményének mint „államcélnek”, a közjó megteremtése érdekében folytatott mechanizmusnak az alkotmányos rögzítése.⁶⁵⁴

Az érdekképviselői ernyőszervezetek törekvése könnyen megérthető, ha figyelembe vesszük, hogy a korábbi évtized komoly kihívások elé állította őket és mindemellett a tagság körében is jelentős hangulatváltozások voltak megfigyelhetők. A kamarai rendszer és a szociális dialógus alkotmányos rögzítése a rendszert immúnissá tehetné volna a parlamenti erőviszonyok mindenkorai változásával szemben, meggátolható lett volna a kamarák rendszerének egyszerű parlamenti többséggel való felszámolása, míg a szakszervezetek számára a csökkenő taglétszámokból adódó hitel- és pozícióvesztést lehetett volna ellensúlyozni.⁶⁵⁵

A 2003-ban megkezdett munka azonban elhúzódott és csak egy újabb, 2006-ban összehívott szakértői csoport munkája nyomán bontakozott ki a szociális partnerek beemelése az

⁶⁵² KARLHOFER, 2005. 32.

⁶⁵³ TÁLOS, 2006. 441.

⁶⁵⁴ KARLHOFER, 2005. 29.

⁶⁵⁵ Lásd bővebben: KARLHOFER, 2005. 29-30.

osztrák alkotmány keretei közé.⁶⁵⁶ A 2007. decemberében megvalósított módosítás legjelentősebb pontja minden bizonytalanságot elhárítva, hogy a köztársaság (vagyis a szövetségi állam és az egyes tartományok mint a törvényhozásra jogosultak) elismeri a szociális partnerek szerepét, tiszteli autonómiájukat és elősegíti a szociális partnerség dialógusának kibontakozását a funkcionális önkormányzatok létrehozásával. Az új alkotmány-paragrafus a történelmileg kialakult status quo-t rögzítette, hiszen mind államjogi, mind társadalomtudományi tekintetben a szociális partnerek korábbi működése ismert és elfogadott volt.⁶⁵⁷

Ezzel az alkotmányos változtatással az osztrák modell egy újabb fejezetéhez érkezett. Ausztriában a konfliktusok nyílt megvívása (sztrájkok) és a látható tárgyalások rendszerének helyébe – immár alkotmányi garanciákkal – más magas szintű együttműködési formák rendszere lépett: az autonóm érdekszervezetek és az állami döntéshozatal izolálta az ipari konfliktusokat és összekapcsolta a vita minden szintjét, egészen a törvényhozásig. Ez a konkordancia-mechanizmus a nagy társadalmi csoportokat meghatározó elitek között működik, ezáltal a tőke és munka közötti érdekellentéteket nem számolják fel, de meghaladják azokat, mivel lehetségessé válik a komp-

⁶⁵⁶ Lásd részletesen: ZELLENBERG, Ulrich E. (2009): Die verfassungsrechtliche Fundierung der funktionalen Selbstverwaltung in Österreich. In: *Aktuelle Entwicklungen des Kammerwesens und der Interessenvertretung in Ungarn und Europa*. Hrsg.: DOBÁK, Miklós – GERGELY, Jenő – KLUTH, Winfried. L'Harmattan, Bp. – Halle/Saale. 16-18.

⁶⁵⁷ Az osztrák alkotmány új, 120a. § második bekezdésének értelmezéséről lásd részletesen: ZELLENBERG, 2009. 40-43. A három új alkotmány-paragrafus nem jelent forradalmi változást, azonban felértékeli a funkcionális önkormányzatiság intézményét. Zellenberg szerint – miközben a *status quo ante* tekintetében nem kerül sor jelentős újításokra – a szociális partnerség melletti állásfoglalás és ezáltal ennek intézményi kereteinek, a kamarák és a szak szervezeti szövetség elismerésének a ténye önmagában is fontos mérföldköve az osztrák politikának. ZELLENBERG, 2009. 43.

romisszumkötés.⁶⁵⁸ Karl Korinek ennek nyomán állította össze a Szociális Partnerség újkori jelentőségét meghatározó tényezőket: egyfelől az együttműködés révén a partnerek befolyást gyakorolnak a vállalkozói tevékenységre, különösen az árképzés kérdéseire (mikro-hatás); másfelől a partnerek lényeges szerephez jutnak az általános bérpolitika kapcsán (makro-hatás); továbbá a felek folyamatos párbeszéde hatást gyakorol a tárgyalási kultúrára („bargaining”-hatás) és emellett a közös utak felvázolása a gazdasági és szociális partnerséget a szabályok lefektetésének alapvető folyamatává avanszálja (szabályozó hatás).⁶⁵⁹ A döntéshozatali forma tekintetében a felek a konkordancia talaján állnak: nincs szó többségi döntéshozatalról, a divergáló partikuláris törekvések közepette a közös érdekek kompromisszumát kell elérni. Ennek a koncepciónak alapját pedig – az osztályharc ideológiájával szemben – a tőke és munka egyenértékűsége alkotja, melynek gondolata a paritás, a szolidaritás és a szubszidiaritás elvében jut kifejezésre. E tekintetben a szociális és gazdasági partnerség a *Rerum novarum* enciklika alapjáig és ezzel a modern rendi gondolat alaptéziséig nyúl vissza.⁶⁶⁰ Fontos annak felismerése, hogy a felek együttesen többet képesek elérni, mint egymással szemben. Ez pedig egy megfelelő kormányzati felismeréssel párosulva (anélkül, hogy a kormánypolitikát minden tekintetben befolyása alá vonná) hasznosítható a társadalom-gazdaságpolitika terén „szociális tőkeként”.⁶⁶¹

A paritásos szervek működésük révén a „közjó” megvalósítására törekedtek, ehhez azonban hasonló megoldásokat kellett alkalmazniuk, mint amelyet korábbi történelmi korszakban a hivatásrendi szervezetektől várt el a hatalom. A törvényes érdekképviseltek együttműködése – az újkori demokratikus körülmények közepette is – hasonló hatást ért el, mint a rendi

⁶⁵⁸ GABRIEL, 1997. 96-98.

⁶⁵⁹ KORINEK, 1986. 620.

⁶⁶⁰ Ezt hangsúlyozta 1945 után napvilágot látott munkáiban az elvonultságban dolgozó Johannes Messner is. V.ö.: KORINEK, 1986. 622.

⁶⁶¹ KARLHOFER, 2002. 332.

struktúrák szabta „kikényszerített” szociális partnerség.⁶⁶² Ezzel rajzolódott ki a modernkori osztrák érdekképviselet egyik legjelentősebb karakterjegyének tekintett kompromisszum-keresés stratégiája és az érdekek kiegyenlítése. Azonban a közös politikaformálás (*concertation*) és az érdekegyeztetés (*Akkordierung*) nem maradt az egyetlen módszere és stratégiája az érdekképviseleteknek.

A modern osztrák gazdasági és szociális partnerség legjelentősebb megkülönböztető jegye a korábbi, rendi keretek között szervezett modellhez képest abban látható, hogy az érdekképviseletek együttműködése és közös érdekartikulációja mindössze másodlagos a fennálló szövetségi berendezkedés mellett. Tehát a szociális partnerség keretei között a gazdasági és társadalmi élet szervezetei kísérletet tehetnek az együttélés metódusainak megegyezéssel kialakítására (közös formált és egyeztetett érdekképviseleti politika [*konzertiert-akkordierte Interessenpolitik*]). Kísérletet tehetnek közös vélemények és javaslatok megfogalmazására. Amennyiben azonban ezt a kísérletet nem koronázná siker, úgy az egyes érdekképviseletek számára nyitva kell állnia annak a lehetőségnek, hogy saját céljaikat egyéni eszközeikkel törekedjenek megvalósítani. Ez a rendi keretek között nem állt fenn.⁶⁶³

Az osztrák neokorporatív rendszer sokak által vizionált felbomlására nem került sor, azonban mind aktivitási körét, mind a politikai döntések során az érdekegyeztetés értékét tekintve változásokra került sor. Különösen a politikai körülmények változása és az osztrák EU-tagság jelentett kihívásokat, melyek nyomán a klasszikusan egyedi osztrák modell egyre inkább az európai jellegű neokorporatív rendszerekhez közeledett és „mérésékelt” formát öltött.⁶⁶⁴ Mind a mai napig a szövetségek feladata, hogy az általuk képviselt felek közös érdekeit jelenítsék meg, mely során nem csak a szakértelem mozgósítása érdekes az állam számára, hanem önmagában az

⁶⁶² Lásd erről: KORINEK, 1986. 620-621.

⁶⁶³ KORINEK, 1986. 622-623.

⁶⁶⁴ TÁLOS, 1993. 30.

érdekekről való tájékoztatás is. Ennek leglényegesebb eleme az autonóm, bipartit párbeszéd, melyet megelőz a közös érdekek megtalálása érdekében az érdekszövetségeken belüli belső érdekiegyenlítés. A párbeszéd, vagyis a felek közötti érdek-aggregálás során, a paritásos helyzetből fakadóan, olyan kompromisszumok születhetnek, melyek sok esetben megközelítik a közjót. Ez a szociális és gazdasági partnerség leglényegesebb hozzájárulása a stabil, kiszámítható állami viszonyokhoz. Fontos azonban kiemelnünk, hogy ez nem helyettesítheti az állami szervek közjó iránti felelősségét. A szociális partnerek közös tevékenysége és az érdekképviselők fellépése csak tisztázó, tanácsadó, befolyásoló, vagyis mindig csak előkészítő jellegű lehet, de nem sajátíthatja ki a politikai döntéshozatalt.

Összességében elmondható, hogy a neokorporatizmus (vagy más szóval az intézményesített érdekegyeztetés) osztrák válfaja több tényező hatására alakult mai formájára. Ebben szerepet játszott mind az ország kis mérete, mind nagy kül-gazdasági függősége, mind az állami tulajdon magas aránya. Ezek mellett nem hagyható figyelmen kívül, hogy Ausztriában kialakult egy olyan történelmi-politikai háttér is, mely a korábbi negatív tapasztalatok nyomán különleges jelentőséget tulajdonított a széles értelemben felfogott gazdasági és szociális politikaterület stabilitásának, valamint az ehhez szükséges egyeztetésnek és egyetértésnek. Így tehát ennek a rendszernek a működtetése többszörös megállapodás-rendszeren keresztül valósul meg: mind a nagy érdekképviselési szervezeteken belül, mind közöttük, mind pedig az érdekképviselők egyeztetett közös nézete és a kormányzat között szükséges az egyetértés megteremtése. Ez Ausztriában elsődlegesen a parlamenti rendszer hagyományai nyomán, különösen a nagykoalíciós kormányzatok működésével válik gyakorlatilag megvalósíthatóvá. Ezáltal a rendszer alapeleme a konfliktusok helyett a konkordancia, a sokszereplős megegyezés.

A szociális partnerséggel Ausztriában a kormányzati politika mellett egy újabb egyeztetési tényezőt hoztak létre, mely révén a politikai hosszú távú perspektíva vált irányadóvá.

Az egyeztetés a jövedelem-, foglalkoztatás-, gazdaság- és monetáris politikára, de különösen a szociális politikára vonatkozott. Az érdekpolitika, mely makrogazdasági és politikaterületeken átívelő irányt mutatott, pozitív hatással volt az osztrák gazdaság összteljesítményére: hosszú távon magasabb gazdasági növekedés volt kimutatható, alacsony maradt a munkanélküliségi ráta, alacsony az infláció, miközben a GDP magasabb növekedése volt elérhető. Mindez jobb védelmet jelentett a társadalmi konfliktusokkal és a külső sokkhatásokkal szemben, ami egyben a bizonytalanság csökkentését is jelentette. Ausztria gazdasági és társadalmi sikertörténetét a Második Köztársaság idején alapvetően a szociális és gazdasági partnerség határozta meg és alakította.

AZ UNIÓS (NEO)KORPORATÍV GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI ÉRDEKKIEGYENLÍTÉS SZERVEZETEI – TÖRTÉNELMI TANULSÁGOK, JÖVŐBENI PERSPEKTÍVÁK

Az elmúlt két évtized komoly változásokat hozott a nemzetközi (gazdasági-társadalmi) kapcsolatok terén: a rendszer-váltás, valamint különösen az összeurópai szintű struktúrák megjelenése új folyamatokat indítottak el az érdekkartikuláció tekintetében is. A második világháború utáni bipoláris világrend felbomlása és az európai egységesülés előrehaladása lehetővé tette, hogy új országok is merítsenek a két világháború közötti Európa társadalmi-gazdasági érdekkiegyenlítési kísérleteinek mintáiból.⁶⁶⁵ A nyugat-európai társadalmak eredményes változásai után Közép-Európa is lehetőséget kapott, hogy az „osztály nélküli társadalom” és a tervezdalkodás megteremtése helyett a társadalmi-gazdasági békét elősegítő valós mozzanatokat adaptálja saját rendszereiben.⁶⁶⁶ Mint arra a korábbi fejezetekben is igyekeztünk rávilágítani: a liberális-pluralista elképzeléseket leginkább követő országok fejlődésükben gyakran elmaradtak azok mögött, amelyek teret engedtek a különböző társadalmi érdekcsoportok kollektív (megszervezett, korporatív) fellépésének. A korporatív mintá-

⁶⁶⁵ A két világháború közötti gazdasági és társadalmi reformkonceptiókról lásd: STRAUSZ Péter (2010): Korporáció vagy hivatásrend? Az érdekképviseleti rendszer átalakításának kérdése Európában és Magyarországon. *Múltunk. Politikatörténeti folyóirat*. 2010/1. sz. 83-122.

⁶⁶⁶ Vö.: LÓRINCZNÉ BENCZE Edit (2007): A közép-európai térség történelmi, politikai változásai. In: *Közép-és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe*. Tanulmánykötet. Szerk.: BESZTERI Béla – VIZI László Tamás. KJF, Székesfehérvár. 36-47.

kat megújító államok elősegítették egy jelentős, aktív mezőszféra kialakulását, sőt azt gyakran köztestületi jelleggel is felruházták; ennek révén pedig gazdasági-politikai folyamatokba, a szociális és gazdasági kérdések megvitatásába és alakításába is aktív aktorként vonták be annak intézményeit, az érdekképviselőket és érdekvédelmi szervezeteket.⁶⁶⁷ Ennek nyomán a korporatizmust egyfajta dinamikus fejlődési modellnek tekinthetjük, mely elsődlegesen a szakszervezetek és a tőkés egyesülések, valamint további csúcseyesületek bevonására törekszik a szak- és szociálpolitika egyes területein. Mindez – különösen az elmúlt két évtizedben – komoly eredményeket mutat immár az Európai Unió keretei közepette is.

LÉTEZIK-E EURÓPAI NEOKORPORATIZMUS?

A Maastrichti Szerződés utáni Európai Unióban a szociális partnerség nemcsak megjelent a közösségi döntéshozatali mechanizmusokban, de a politikaformálásban is komoly szerephez is jutott. Különösen igaz az az egyre inkább előtérbe kerülő többszintű kormányzás elemeit figyelembe véve. A Közösség folyamatos intézményi reformkényszerben találta magát (egyfelől a válságok, másfelől a bővítések nyomán), így az Európai Unió szinte folyamatosan kénytelen saját szervezeti és működési feltételeivel is foglalkozni, azokat az adott körülmények közepette megváltozó körülményekhez igazítani.⁶⁶⁸ A következőkben azt kívánjuk feltárni, hogy az uniós szintű neokorporatív elemek milyen hatások nyomán erősödtek meg, milyen fejlődésmenetnek köszönhetik komoly szerepüket a

⁶⁶⁷ A neokorporatizmus fejlődéséről lásd többek között: ZACHAR Péter Krisztián (2011b): A „klasszikus neokorporatizmus” elméleti háttere. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós. L’Harmattan, Budapest. 221-240.

⁶⁶⁸ LŐRINCZNÉ, 2015b. 231-240.

szociális politika terén – miközben a tagállamok tekintetében sok helyütt a nemzeti neokorporatív együttműködési formák krízisét és a neoliborális gazdaságpolitika fellendülését tapasztalhatjuk.

A Maastrichti Szerződés révén a munkaadói szövetségek és a szakszervezetek európai szinten formálisan is a közösségi szociálpolitika társ-jogalkotóivá váltak és különleges kompetenciákat nyertek el az EU-irányelvek megfogalmazásánál és implementálásánál. Az Európai Bizottság számos nyilatkozatában hangsúlyozta a Szociális Dialógus jelentőségét, sőt maga az Európai Alkotmányterv is kiemelte a szociális partnerek szerepét és garantálta autonómiájukat.⁶⁶⁹

A következőkben a Szociális Dialógus fogalma alatt mind az Európai Unió szupranacionális szintjén megjelenő szociális partnerek bilaterális párbeszéd-folyamatait, mind pedig a három felet feltételező tripartit közös politikaformálást, vagyis az európai szociális partnerek és a közösségi intézmények (különösen a Bizottság) közötti dialógust értjük.⁶⁷⁰

Maga a Szociális Dialógus intézménye több szempontból is meghatározó módon hozzájárul az európai gazdasági környezet erősítéséhez. Egyfelől – amint azt a nemzetállami tapasztalatok mutatják – a szociális partnerek együttműködésük keretében hajlandóak az egész gazdaságot érintő felelősségvállalásra és lemondanak rövid távú partikuláris érdekeik minden

⁶⁶⁹ Lásd erről: LEIBER, Simone (2009): Europäisierung sozialpolitischer Interessenvermittlung: Erosion oder Aufwertung korporatistischer Strukturen in den Mitgliedstaaten? In: *Interessenvermittlung in Politikfeldern. Vergleichende Befunde der Policy- und Verbändeforschung*. Szerk.: REHDER, Britta – WINTER, Thomas von – WILLEMS, Ulrich. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 248.

⁶⁷⁰ Ennek jelentősége azért merül fel mivel maguk az európai szociális partnerek mindössze a bipartit kapcsolatrendszerre értelmezik a Szociális Dialógus fogalmát, míg ettől megkülönböztetik a tripartit közös politikaformálást. Lásd erről: THEISS, Ursula (2005): *Die Durchführung europäischer Sozialpartnervereinbarungen auf nationaler Ebene*. LIT Verlag, Münster. 6-7.

áron történő érvényesítéséről. A bipartit párbeszéd keretében kialakított kompromisszumot és konszenzust a partnerek külső felek felé közösen képviselik és saját körükben pedig megvalósítják. Annak érdekében, hogy stabilizáló funkciója legyen a gazdaság egésze szempontjából, a dialógusnak nem szabad a szociálpolitika szűk terebélyére szorítkoznia, azt átfogó módon kell a gazdaságirányításban értelmezni. Végül, de nem utolsósorban pedig a fenti ismérveket felvonultató társadalmi párbeszéd csak szakmailag kompetens felek között valósulhat meg. Ily módon az EU demokratikus kormányzásában döntő és egyedülálló szerepe van, hiszen hajtóereje az uniós gazdaság korszerűsítésének és az európai szociális modellnek, valamint biztosítja, hogy a jólét megvalósítása mindvégig a szolidaritás megőrzésével közösen történjen.⁶⁷¹

Eme elvárások ellenére hiába keresünk a nemzeti tripartizmussal megegyező „euro-korporatizmust” a közösség szintjén. A szupranacionális szinten – Karlhofer és Tólos kutatásai szerint – alig jelentkezik az erős neokorporatív államokat a hetvenes és nyolcvanas években jellemző karaktervonás. Ezek szerint nem jöttek létre centralizált ernyőszervezetek, melyek képviselői monopóliummal rendelkeznének és a megfelelő szervezeti struktúra birtokában képesek lennének a tagság érdekének egységesítésére. Ezen túlmenően az európai érdekképviseleti szervezetek nem egyedüli félként vannak jelen Brüsszelben, nincs privilegizált kapcsolatuk az EU intézményeivel, számos lobbicsoporttal konkurálnak. A szerzők véleménye szerint szintén hiányzik a hagyományosan tripartit, az érdekek általánosításán alapuló szociális partneri eszköztár

⁶⁷¹ Az európai szociális párbeszéd helyénvaló válaszokkal szolgál azokra a nehéz kihívásokra, amelyekkel jelenleg szembesülünk, úgymint az egész életen át tartó tanulás, a mobilitás javítása, az aktív öregkor, illetve az egyenlő esélyek és a sokszínűség előmozdítása, mivel azok a rugalmasság és a biztonság új formáit vezetik be. Lásd ezzel kapcsolatban részletesen: *The European Social Dialogue, a force for innovation and change; Proposal for a Council decision*. 2002. 6.

és mechanizmus.⁶⁷² Nem véletlen, hogy a korabeli elemzések során többen is arra a következtetésre jutottak, hogy a szupranacionális szinten megjelenő érdekképviselő sokkal inkább „pluralista” volt, mintsem „korporatív”. A vélemények egyértelműek: az uniós szintű érdekképviselő a nemzetállami neokorporatív struktúrákhoz képest jóval fragmentáltabb, kevésbé hierarchikusan integrált, belső szerkezetét tekintve kompetitív és kevésbé képes tagszervezeteit, illetve az ezeken belüli tagságot ellenőrizni.⁶⁷³

Annak okát, hogy mindmáig nem jelent meg markánsan a neokorporatív párbeszéd a Közösség szintjén többek között minden bizonnyal magában az európai integráció fejlődésében és történeti alakulásában érhetjük tetten. A közösséggé válás kezdeti lépései során – noha az éppen a gazdasági integráció oldaláról vette kezdetét – a fő hangsúlyt a nemzeti kormány-szervek és a brüsszeli szupranacionális, illetve kormányközi intézmények kapták, abból kimaradtak a társadalmi csoportok önszerveződései és érdekképviselői szövetségei (civil szektor), illetve a szakszervezetek és a köztestületek is.

Mindösszesen a közösségi intézmények mellett tanácsadó jelleggel létrehozott szervek körében kaptak mandátumot: az 1957-ben felállított Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (Economic and Social Committee, ECOSOC/ESC vagy EGSZB) a tagállamok szociális partnerei számára kínált véleményalkotási fórumot, azonban nem vált a közösségi szintű szoci-

⁶⁷² Lásd erről bővebben: KARLHOFER, Ferdinand – TALOS, Emmerich (1996): *Sozialpartnerschaft und EU. Integrationsdynamik und Handlungsrahmen der österreichischen Sozialpartnerschaft*. Signum Verlag, Wien. 110.

⁶⁷³ Wolfgang Streeck és Philippe C. Schmitter elemzését („From National Corporatism to Transnational Pluralism”) idézi FALKNER, Gerda (1999): *Korporatismus auf österreichischer und europäischer Ebene: Verflechtung ohne Osmose?* In: *Zukunft der Sozialpartnerschaft. Veränderungsdynamik und Reformbedarf*. Szerk.: KARLHOFER, Ferdinand – TALOS, Emmerich. (Schriftenreihe des Zentrums für Angewandte Politikforschung, Band 19). Signum Verlag, Wien. 216.

ális dialógus fórumává.⁶⁷⁴ Összességében az EGSZB sokkal inkább a széleskörű társadalmi (civil) érdekérvényesítés fórumának tekinthető, a döntéshozatalra csak minimális, míg a döntés-előkészítésre ennél karakteresebb és markánsabb befolyást tud gyakorolni. Ezt fogalmazta meg a szervezet küldetésnyilatkozata is, amikor kimondta, hogy az EGSZB „a szervezett civil társadalom képviselőjének és tájékoztatásának, véleménye kifejezésének és a vele folytatott párbeszédnek intézményi fórumaként segíti a nagyobb részvételen alapuló és polgárközelibb Európai Unió fejlődését”.⁶⁷⁵

Ennek ellenére elmondható, hogy mára – különböző történelmi folyamatok hatására és saját lobbijerejüknek is köszönhetően – létrejöttek a hivatalosan elismert szociális partnerszervezetek az EU szintjén és megindult a közösségi érdekkiegyenlítés.

Döntéshozatal az EU-ban (általános séma)

⁶⁷⁴ Az EGSZB kérdéséről lásd többek között: KÉGLER, Ádám (2009): Az Európai Unió döntéshozatali háromszöge. In: *Kormányzati, gazdasági és civil érdekérvényesítés az Európai Unióban*. Szerk.: BAYER József - KÉGLER Ádám. MTA PTI, Budapest. 95-96.

⁶⁷⁵ Az EGSZB küldetési nyilatkozata. http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/A_F_CES8261-2010_WEB_hu.doc (2011. február 10.)

AZ EURÓPAI SZOCIÁLIS DIALÓGUS TÖRTÉNELMI TAPASZTALATAI

Bár helyvel-közzel az integráció korai időszakában is léteztek kapcsolatok a létrejövő nemzetek feletti érdekképviseleti szövetségek és a közösségi döntéshozók között, ennek intézményesítésére, a tényleges közösségi szintű érdekképviseleti munkára 1971-től kerülhetett csak sor, amikor a recessziós hullám következtében sor került egy Állandó Foglalkoztatásügyi Bizottság felállítására. Ennek munkájában a tagállamok munkaügyi és szociális miniszterein túl az Európai Bizottság, a szakszervezetek, valamint a munkaadói szövetségek vettek részt. Ettől az időponttól datálható az a politika, hogy a brüsszeli döntések szélesebb társadalmi elfogadottságának biztosítása érdekében a tagállamok érdekképviseleti szövetségeit is bevonják a döntés-előkészítésbe.⁶⁷⁶

Az első alapvető lépések a szociális kérdések uniós szintű intézményesített tárgyalására, majd egy szociális dialógus rendszeresítésére az ismert bizottsági elnök, Jacques Delors kezdeményezésére történtek. A nyolcvanas évek közepén tapasztalható gazdasági fellendülés, az euro-szkepticizmus időszakának áthidalása, az „unió” megvalósításának lehetőségei, az integráció fellendülése a belső piaci program kidolgozásával, valamint a szociális partnerek ideológiai és politikai szembenállásának csökkentése mind hozzájárult, hogy a Delors által kezdeményezett Val Duchesse-i találkozó sikeresen záruljon. A tanácskozáson az Európai Bizottság elnöke, aki korábban mint a francia szakszervezeti mozgalom jelentős személyisége, illetve a neokorporatív struktúrák híve volt

⁶⁷⁶ Lásd részletesebben többek között legutóbb ARATÓ Krisztina (2010): Szociális párbeszéd és demokratikus deficit az Európai Unióban. In: *Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest. 270-272.

ismert⁶⁷⁷, kezdeményezte, hogy a Közösség szociális dimenzióinak erősítése érdekében három uniós érdekképviseleti ernyőszervezet állandósítson informális, ugyanakkor szektorokon átnyúló önkéntes tárgyalásokat. Ebbe az Európai Szakszervezeti Szövetséget (ETUC/ESZSZ), az Európai Gyáripárosok és Munkáltatók Szervezetének Szövetségét (akkoriban UNICE, ma: BUSINESSEUROPE), valamint az Állami Vállalatok Európai Központját (CEEP) kívánta bevonni. Az 1986-ban elfogadott Egységes Európai Okmány közösségi jogi alapot teremtett a szociális párbeszéd intézményesítéséhez.⁶⁷⁸ Ennek ellenére a kezdeti időszakban a közösségi döntéshozatalt leginkább a korporatív döntések hiánya jellemezte: a felek inkább csak nyilatkozatok révén álltak egymással kapcsolatban és csak áttételesen ismerték egymás álláspontját.

A Val Duchesse-i folyamat alapvető változásokat generált az összeurópai érdekképviseletek tevékenységében, jelentősen megnövelte érdekérvényesítő és lobbierőjüket. Elmondható, hogy ezt követően a szociális partnerek már nem csupán az Európai Bizottság vagy a Tanács felvetéseire, esetleges előterjesztéseire kívántak reagálni, hanem önálló szerepvállalással – autonóm, vagy helyesebben bipartit párbeszédükkel – megvitatják a számukra fontos kérdéseket és közös álláspontot alakítanak ki.

A Maastrichti Szerződés tárgyalásai során állapodott meg egymással az ESZSZ, az UNICE és a CEEP (1991. október 31-én) a közösségi szociális politikában való közös részvételükéről⁶⁷⁹, sőt a szerződéshez csatolt Szociálpolitikai Megál-

⁶⁷⁷ FALKNER, 1999. 222-223.

⁶⁷⁸ Lásd ezzel kapcsolatban: LADÓ Mária (2000): Európai Szociális Párbeszéd. In: *Az Európai Unió szociális dimenziója*. Szerk. GYULAVÁRI Tamás. Budapest. 346.

⁶⁷⁹ Lásd ezzel kapcsolatban: „Közös nyilatkozat a Szociális Párbeszéd jövőjéről”. Forrás: <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/agreementonsocialpolicy.htm>

lapodás (Római Szerződések 138. és 139. cikk) végül a szociális partnereket kvázi-jogalkotói szintre emelte.

Részvételüket a döntéshozatali folyamatokban az Európai Bizottság 1993-as nyilatkozata tette egyértelművé. Ugyanis ebben felsorolásra kerültek azok az ismérvek, melyekkel a szociális partnereknek rendelkezniük kell. Ezek szerint

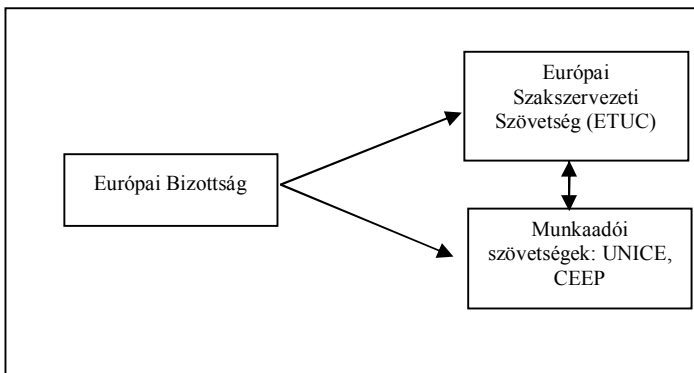
- szakmákat átfogó (ágazatközi), szektorális (ágazati) vagy szakma-specifikus (foglalkozási), de európai szinten szerveződő szövetségeknek kell lenniük,
- tagságuk olyan szervezetekre terjed ki, melyek saját országukban elismert és integráns részei a munkaügyi kapcsolatok rendszerének (szociális partnerek); ezáltal képesek megállapodásokat megtárgyalni és lehetőség szerint minden tagországot képviseljük,
- megfelelő szervezettel és infrastruktúrával rendelkeznek, hogy a meghallgatási folyamatban hatékonyan vehessenek részt.

A Bizottság nyilatkozatának melléklete tartalmazta mindazokat a szervezeteket, melyek e kritériumoknak megfelelnek, azonban a főszövegben kifejezetten csak a fenti három érdekképviselői szövetség került említésre, így ők alkotják az európai szintű szociális partnereket.⁶⁸⁰

Ennek értelmében az európai szociális partnerek már nem csupán passzív, vagy reaktív módon véleményezhetik az Európai Bizottság kezdeményezéseit és benyújtott jogszabályjavaslatait, hanem – a saját fent említett törekvésüknek

⁶⁸⁰ „Egyidejűleg azonban a Bizottság korlátlanul elismeri, hogy rendkívül nagy tapasztalatok halmozódtak fel a az UNICE, a CEEP és az ESZSZ között kialakított szociális dialógusban.” Communication concerning the application of the Agreement on social policy. COMM(93)600. 25. pont. Online: http://ec.europa.eu/employment_social/social_dialogue/docs/com_1996_448_en.pdf

megfelelően – már maguk is kezdeményezhetnek közösségi szintű szabályozást.⁶⁸¹

Az európai szintű szociális dialógus a Val-Duchesse folyamat kiteljesedett szakaszában (1992-2003)

A létrejött rendszer alapvetően új és mindeddig ismeretlen volt a szupranacionális szinten: a munkaadó- és munkavállaló-érdekképviseltek részvétele a döntéshozatalban, a nemzetállami neokorporatív minták szerint, egy tripartit párbeszéd felállításához vezetett. A szociális területet érintő javaslatok tárgyalása előtt a Bizottság meghallgatta a szociális partnereket, akik saját körükbe vonhatták a kérdések vizsgálatát és ezzel akár kilenc hónapig is felfüggeszthették a Bizottság eljárását. Amennyiben a kérdésről a munkaadói és munkavállalói szervezetek megegyeztek, úgy döntésüket a Bizottság javaslatára az Európai Tanács határozatként emelheti kötelező jogi normává.⁶⁸² Ezzel valójában a korábbi

⁶⁸¹ A dialógus fejlődéséről: LADÓ, 2000. 346-348.

⁶⁸² FALKNER, Gerda (2003): *Nationale Sozialpartnerschaft und Soziales Europa. Eine ländervergleichende Studie zur Umsetzung arbeitsrechtlicher EU-Richtlinien in Dänemark, Schweden, Finnland, Österreich,*

fejezetekben részletesen bemutatott és Schmitter nevéhez kapcsolható klasszikus (neo)korporatizmus-definíciónak megfelelő döntéshozatal került rögzítésre.

Az Amszterdami Szerződés az uniós joganyagba integrálta a foglalkoztatáspolitikával kapcsolatos közösségi kezdeményezést. Ezzel jelentősen felértékelődött a szociális partnerek döntéshozatalban betöltött szerepe, ugyanis megkapták azt a jogot, hogy önállóan szociálpolitikai jogszabályalkotást kezdeményezzenek. Ugyanakkor a szociális párbeszéd intézményesülése nem járt együtt a tagállamokban legalapvetőbb egyik szociális partneri feladatkör, a kollektív szerződések kidolgozásának átvételével, emiatt sem a szociális partnerség kifejezés került alkalmazásra, hanem a szociális dialógus fogalom került a közösségi jogba. A kötetlen hangzású elnevezés egyben az együttműködés kezdeti szakaszára is utal, mely során a felek mindössze „fórum-szerű” megbeszéléseket folytattak.⁶⁸³

Ugyancsak 1997-től kerültek be az uniós intézmények nap-táraiba az Európai Tanács üléseit megelőző Szociális Csúcsok. Ennek keretében az elnökségi trojka találkozott a szociális partnerekkel az adott ülés napirendjén szereplő kérdések előzetes megvitatására. Ennek a csúcstalálkozó rendszernek a legfőbb eszköze a konzultáció. Így a partnerek (tripartit keretek között) megismerik egymás véleményét, bizonyos kérdésekben elfoglalt álláspontját.⁶⁸⁴

Az ezredforduló után – az újabb csatlakozási hullám közeledtével⁶⁸⁵ – ismételt továbblépés volt megfigyelhető a közösségi szintű szociális dialógusban. 2002 decemberében az európai

Luxemburg und Italien. Universität Heidelberg, Disszertáció. Kézirat. 5.

⁶⁸³ THEISS, 2005. 6.

⁶⁸⁴ Lásd részletesebben: LADÓ, 2000. 325-345.

⁶⁸⁵ Magyarország csatlakozásának történelmi aspektusairól: VIZI László Tamás: Történelmi örökségünk és az uniós tagság. In.: *Európai Unió csatlakozásunk kulturális hatásai. Tanulmánykötet.* Szerk.: BESZTERI Béla – VIZI László Tamás. KJF, Székesfehérvár, 2004. 101-104.

szociális partnerek közös nyilatkozatot bocsátottak ki a Laeken-i EU-csúcshoz. Ebben önkéntes elkötelezettséget vállaltak, hogy közös hároméves munkaprogramokat dolgoznak ki, sőt az általuk közösen azonosított problémák megoldása érdekében önálló keret-megállapodásokat fogadnak el. Ezeket saját hatáskörükben, nemzeti szinten, maguk a szociális partnerek hajtják végre. Ugyancsak ekkor került sor – a korábbi tapasztalatok alapján – a háromoldalú (tripartit) szociális csúcstalálkozó intézményesítésére, melynek szerepe a növekedés és foglalkoztatás terén a megfelelő párbeszéd kialakítása.⁶⁸⁶

Ebben az új keretek között működő egyeztetési folyamatban a szociális partnerek mellett megjelent az Európai Bizottság, valamint az Európai Tanács (a soros elnök illetve a következő két elnök) is. A szociális partnerek esetében csak az került meghatározásra, hogy 10-10 képviselőt küldhetnek a munkaadói és munkavállalói szervezetek, így azok betöltéséről a koordinálásra kijelölt összeurópai szervezetek hivatottak dönteni, vagyis az ESZSZ és az UNICE/BUSINESSEUROPE. Így a szakszervezetek részéről megjelenik a tárgyaláson az EUROCADRES (Európai Középvezetők és Menedzserek Szövetsége) vagy a CEC-European Managers (Európai Vezető Alkalmazottak Szövetsége) képviselője is, míg a munkaadói oldalon bevonják a tárgyalásokba az UEAPME delegáltját. Az

⁶⁸⁶ „A csúcstalálkozó feladata – a Szerződésnek megfelelően, illetve kellő tekintettel a közösségi intézmények és szervek hatásköreire – , hogy a Tanács, a Bizottság és a szociális partnerek közötti folyamatos egyeztetést biztosítsa. A csúcstalálkozó a szociális partnereknek európai szinten lehetőséget biztosít arra, hogy a szociális párbeszéd keretében hozzájáruljanak a lisszaboni Európai Tanács által 2000 márciusában életre hívott, majd a göteborgi Európai Tanács által 2001 júniusában kiegészített integrált gazdasági és szociális stratégia különféle részterületei – beleértve a fenntartható fejlődés dimenzióját – megvalósításához.” A Tanács határozata (2003. március 6.) a Növekedési és Foglalkoztatási Háromoldalú Szociális Csúcstalálkozó létrehozásáról. (2003/174/EK). 2. cikk. *Hivatalos Lap* L 70. 2003. 03. 14.

Európai Kereskedelmi és Iparkamarák Egyesülete (EURO-CHAMBRES) szintén kísérletet tett arra, hogy bekapcsolódjon ebbe a tripartit csúcstalálkozói folyamatba, azonban egyfelől belső zavarok, másfelől az UNICE ellenkezése miatt mind-egyeddig nem került sor megfelelő egyezmény kidolgozására.

A létrejött csúcstalálkozók rendszerével ugyanakkor új irányt vett a szociális partnerek rendelkezésére álló eszköztár. A korábbi konzultációs mechanizmusok mellett hangsúlyosan jelent meg a közös politika-formálás és megvalósítás eszköze („concertation”). Ennek során a szociális partnerek és az EU intézményei együttesen jelölik ki a célokat; közösen választják meg az eszközöket, módszereket és együttes felelősséget vállalnak a végrehajtásért, a megvalósításért. Tehát nem arról van szó, hogy kész irányelv-, vagy rendelet-tervezeteket véleményeznének a szociális partnerek, hiszen abban az esetben mindösszesen „csak” konzultációról lenne szó. Itt a kezdetektől megvalósuló közös politika-alakításon van a hangsúly. Mindennek során a szociális partnerek olyan „új generációs” szövegeket fogadnak el, melyekben nemcsak kötelezettségeket vállalnak, de egyben a közösségi tagállami tagjaik számára ajánlásokat is megfogalmaznak és arra törekednek, hogy ezek megvalósítására aktív lépések történjenek a nemzetállamok szintjén. Ezek során érdemes megkülönböztetnünk azokat a bipartit párbeszédéből fakadó megállapodásokat, melyek végrehajtására a szociális partnerek nemzeti gyakorlatának megfelelően kerül sor, valamint az ajánlásokat tartalmazó program-szövegeket (magatartási kódexek, iránymutatások, stb.).⁶⁸⁷ Ebben a folyamatban maga az Európai Bizottság sem szorítkozik csupán az egyeztetési keretek kialakítására: a Bizottság a tripartit párbeszéd során igyekszik egyensúlyozni a partnerek között, a legkisebb közös többszörös irányába elmozdulva katalizátor szerepet vállalni. Sőt a hagyományos jogszabályi út mellett ezzel megjelent a bipartit megállapodások közösségi joggá lényegülésének folyamata is.⁶⁸⁸

⁶⁸⁷ THEISS, 2005. 16-17.

⁶⁸⁸ ARATÓ, 2010. 278.

A MAGYAR RÉSZTVEVŐK AZ UNIÓS ÉRDEK- KIEGYENLÍTŐ CSÚCSSZERVEKNÉL

Az Európai Unió fő szervei által elismert összeurópai szociális partnerek szervezetében minden esetben megtaláljuk a magyar tagszervezeteket is.⁶⁸⁹ Elmondható, hogy a magyar delegátusok ezáltal fontos szerepet játszanak az európai érdekkiegyenlítési folyamatokban, ugyanakkor egyik szervezet életében sem töltenek be meghatározó szerepet. Amennyiben a munkaadói oldalt vizsgáljuk, úgy elsődlegesen a BUSINESS-EUROPE, illetve a CEEP részvételét kell áttekintenünk az érdekartikuláció szempontjából.

A Római Szerződések 1958-ban történt hatályba lépésével párhuzamosan került létrehozásra az azt aláíró hat tagország iparszövetségeinek európai szintű ernyőszervezete, az UNICE.⁶⁹⁰ Ma már azonban nem csak az Európai Unió tagállamainak köréből kerül ki a szervezet általa képviselt ipari kör, sőt az túlmutat a szimpla tagjelölt státusszal rendelkező országokon is. Ez az ernyőszervezet valójában a nemzeti csúcsszervezetek nemzetközi fórumának tekinthető, melynek felvételi kritériumai között fontos szempont, hogy a nemzeti szervezetnek önkéntes tagsággal kell rendelkeznie. Ezáltal a kontinentális, kötelező tagsággal és köztestületi státusszal rendelkező kamarai modellt követő európai országokból nem a kereskedelmi és iparkamarák képviselik a munkaadókat a szervezetben, hanem egyéb országos szintű érdekképviseletek artikulálják a munka-

⁶⁸⁹ Az EU szintjén szerepet játszó szociális partnerekről lásd részletesen: STRAUZ – ZACHAR, 2008. 261-270.

⁶⁹⁰ Az Union of Industrial and Employer's Confederations in Europe (Union des Industries de la Communauté européenne) alapító tagjai a hat alapító tagállam nyolc ipari és munkaadói szövetsége voltak: BDI és BDA (NSZK), CNPF (a jelenlegi Medef elődje, Franciaország), Confindustria (Olaszország), FEDIL (Luxemburg), FIB (a jelenlegi FEB elődje, Belgium), VNO és FKPCWV (a jelenlegi VNO-NWC elődei, Hollandia).

adói érdekeket. Magyarországról ezáltal – az osztrák vagy a német mintához hasonlóan – a legnagyobb szabad egyesülés, az MGYOSZ – Business Hungary (Munkaadók és Gyáriparosok Országos Szövetsége) vesz részt az ernyőszervezet munkájában a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara helyett.⁶⁹¹

Hasonlóan egy nemzeti ernyőszervezet a tagja a munkaadói oldal másik jelentős tömörülésének, az Állami Vállalatok Európai Központjának (CEEP). Ez az európai közszolgáltató, munkaadói szervezetek európai szövetsége, mely 1961-ban jött létre, és kimondottan a (részben) állami tulajdonban lévő illetve közszolgáltatásokat nyújtó gazdasági vállalatok nemzeti szervezeteit tömöríti. A szervezeti struktúrát jellemzi, hogy teljes jogú tagsággal csak az Európai Unió tagállamából származó szervezet rendelkezhet, ám az uniós tagjelöltek, illetve egyéb országok vállalatai és érdekképviselői társult tagként részt vehetnek a CEEP munkájában. Mindmáig meghatározó az ernyőszervezet azokban a gazdasági ágazatokban, melyek jelentős mértékben nemzeti vállalatok, vagy helyi/regionális közintézmények dominanciájával működnek. Ilyen a liberalizáció megkezdése ellenére az energia, a közlekedési és kommunikációs szektor, illetve a feldolgozóipar néhány ágazata (pl. hajógyártás, vas-, acél- és vegyipar), valamint az utóbbi időben megfigyelhető közhatóságok (helyi önkormányzatok és önkormányzati szövetségek) megjelenése is.⁶⁹² A CEEP munkájában Magyarországról a STRATOSZ (Stratégiai és Közszolgáltató Társaságok Országos Szövetsége) vesz részt, melynek tagjai többek között az egyes Volán-társaságok, a MÁV, a BKV vagy az MNV.

Ezzel a jól strukturált munkaadói oldallal szemben áll a munkavállalók igen széles köre. Itt Magyarország nagyon jelentős taglétszámmal rendelkezik az Európai Szakszervezeti Szövetségét (ETUC) szervezetében. Ezt 1973-ban a gazdasági

⁶⁹¹ Izgalmas kérdést jelent ugyanakkor a magyar gazdasági kamarák kötelező tagságának megszűntetése után azok részvételének lehetősége a szervezet munkájában.

⁶⁹² LADÓ, 2000. 322.

válság okozta szociális feszültségek enyhítése érdekében hozták létre. Alapvetően három ideológiai-politikai alapon szerveződő szakszervezeti szövetség egyesülésével jött létre: a szociáldemokrata irányzatú Szabad Szakszervezetek Európai Konföderációja (ECFTU), a kereszténydemokrata alapokon szerveződő Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének (1969-től a Munka Világszövetségének) európai tagozata (EO-WCL) és a kommunista Szakszervezeti Világszövetség Európai Állandó Bizottsága alkotta meg mai formáját.⁶⁹³ Az ETUC alapításakor a szervezet tagjainak egyeztetési fórumaként működött. A külső környezet változására, elsősorban az Európai Közösség szociális dimenziójának a megerősödésére és az intézményi keretek változására volt ahhoz szükség, hogy a szakszervezetek kihagyhatatlanok legyenek a gazdasági és szociális döntéshozatalból. Azonban ennek keretében a magyar érdekek igen csak fragmentáltan jelenhetnek, ugyanis más európai országok jól szervezett, centralizált érdekképviseleti rendszerével szemben hazánkban nincs egységes munkavállalói csúciszervezet. Így az ETUC keretében külön képviselteti magát az Autonóm Szakszervezetek Szövetsége, a LIGA Szakszervezetek, a Munkástanácsok Országos Szövetsége, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége, a Szakszervezetek Együttműködési Fóruma, az Értelmiségi Szakszervezeti Tömörülés. Ennél több szervezet egyetlen országot sem képvisel! Ezzel szemben pl. Németország vagy Ausztria, Írország vagy Szlovénia csak egy-egy nemzeti ernyőszervezettel jelenik meg az európai föderáció munkájában és ezáltal érdekképviseletük is hatékonyabbnak tekinthető.

⁶⁹³ A szakszervezeti ernyőszervek történetével kapcsolatban lásd többek között: GERGELY Jenő (2010): A keresztény szindikalizmus. Történeti áttekintés. In: *Társadalmi és gazdasági érdekképviselet a XX. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós - KARDOS József - STRAUSZ Péter - ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest. 138-151.

A SZOCIÁLIS DIALÓGUS EREDMÉNYEI

A hagyományos makro-korporatizmus, az európai csúcs-szervezetek szociális párbeszédének lényegi elemei az elmúlt években a szélesebb nyilvánosság számára is hozzáférhetőek. Az érintett érdekképviseltek több esetben is közös erővel és látványosan megállították az Európai Bizottság számos jogszabály-kezdeményezését és ezek helyébe saját önkéntes (autonóm) megállapodásukon nyugvó, decentralizált módon létrehozott és a mindennapi élethez közel álló szervezetek révén kidolgozott megállapodásaikat állították. A tárgyalt témák között találhatjuk a lisszaboni stratégiához szorosan kapcsolódó életen át tartó tanulás, a nemek közti egyenlőség, az ifjúságpolitika, az öregedő munkavállalók, a foglalkoztatás, és szociálpolitika kérdésköreit, vagy a 2004-es bővítés utáni közösségi szociális párbeszéd helyzetének feltérképezését. Ez egyértelműen bizonyította, hogy a bipartit párbeszéd nyomán a konzultáció mellett a „concertation” eszköztárának is minél szélesebb körben történő alkalmazása valósulhat meg az Európai Unióban. Az évek során egyértelműen kirajzolódott, hogy a nemzetállami neokorporatív együttműködésekhez hasonlóan az európai szintű szociális dialógus is a felelőség, szolidaritás és részvétel elveire épül, és közösségi szinten egészíti ki új tartalmi elemekkel az egyes államok korporatív együttműködéseit.⁶⁹⁴

Mivel ezáltal a Szociális Dialógus látókörébe a teljes Lisszabon-folyamat bekerült, már nem csak a hagyományos, klasszikus munkaadói-munkavállalói témakörökre szorítkozik a felek együttműködése. Ennek nyomán a közös kezdeményezés középpontjában a makroökonómia és munkaerő-piaci szakpolitika, a foglalkoztatás, a mobilitás és migráció, az élethosszig tartó tanulás, a versenyképesség és innováció, a

⁶⁹⁴ STOCK, Markus – KUTZBACH-BERGER, Nora (2006): *Der Europäische Soziale Dialog - Hintergrund und jüngste Entwicklungen*. WKÖ, Wien. 8.

hátrányos helyzetű társadalmi csoportok integrációja, valamint a rugalmasság és biztonság közötti egyensúly („flexicurity”) témakörei állnak.

Ugyanakkor a hagyományos korporatív minták mellett megjelent az ún. „mikro-szint” is. Elnevezése ellenére ebben a legnagyobb, legerősebb európai vállalatok jelenlétéről beszélünk, melyek közvetlen tárgyalásokba bocsátkoznak a közösségi intézményekkel és így kiegészítik a különböző ernyő-szervezetek központosított törekvéseit vagy adott esetben azokról teljesen lemondanak.⁶⁹⁵ Ezzel párhuzamosan szintén megfigyelhető, hogy a különböző gazdasági szektorok teljesen eltérő eszközrendszert hasznosítanak, ami megnehezíti az általános véleményalkotást. Miközben nő azon területek száma, melyek az európai szociális partnerek révén kommunikálják elvárásait, egyértelműen kitapinthatóak olyan gazdasági szektorok is, melyek erről lemondva önálló lobbitevékenységbe kezdenek. Ez a folyamat – várhatóan – az unió további bővüléseivel sem vált változik.⁶⁹⁶

Az elmúlt években – különösen a gazdasági válság hatására – megfigyelhető, hogy egyfajta „kettős önkéntesség” (double voluntarism) mutatkozik a felek együttműködésében: egyre inkább előtérbe helyezik a szociális partnerek önkéntes megállapodásait (voluntary agreements), valamint ezek megvalósításának figyelemmel kísérését és az ezekkel kapcsolatos információcserét. Ezáltal a kötelező uniós jog helyett a „soft law” területe nyer jelentőséget a munkavállalók és munkaadók kapcsolatrendszerében.⁶⁹⁷

⁶⁹⁵ KARLHOFFER – TÁLOS, 1996. 110.

⁶⁹⁶ A további bővülésekhez lásd: LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2009): Az Európai Unió bővítései az integrációs elméletek tükrében. *Európai Tükör*. XIV. évf. 7-8. sz. (2009. július-augusztus). 69-90. és LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2010): Az Európai Unió további bővülése: a jugoszláv utódállamok. *Közép-Európai Közlemények. Történeiszek, geográfusok és regionalisták folyóirata*. III. évf. 3. sz. 2010/3. No. 10. 152-160.

⁶⁹⁷ SCHÄFER, Armin - LEIBER, Simone (2009): The double voluntarism in EU social dialogue and employment policy. In: *What we have*

Összességében az Európai Unió vezetése számára is megkerülhetetlen mára a Szociális Dialógus mind erőteljesebb figyelembe vétele. Amennyiben a Római Szerződésektől kezdve tekintjük át a közösségi szintű, európai szociális politika alakulását, elmondható, hogy szinte mindegyik jelentős szerződés-módosítás egyben a szociális dimenzió felértékelését hozta magával. Ennek során azonban a közösségi jogalkotás folyamatától más irányba fordult az Európai Unió. Egyfelől ugyanis „éppen a szociális partnerek erős intézményes befolyása jelenti a közösségi szinten a demokratikus deficit csökkentését, a közösség átláthatóbb működését”.⁶⁹⁸ Az egyes tagállamok szintjén ugyan az erőteljes szociális párbeszéd és neokorporatív minták megléte elősegíti a jogalkotási folyamatokat, azonban a szociális partnerek konzultációs joga nem csorbíthatja a parlamentek törvényhozó hatalmát. Ezzel szemben a Közösség szintjén – különösen a legutóbbi időszak fejleményeit figyelembe véve – eme hagyományosnál is erősebb a szociális partnereknek befolyása a közösségi döntéshozatalra. Az európai szintű ernyőszerkezeti együttműködés, az európai ágazatközi szociális partnerek párbeszéde nyomán lehetővé válik, hogy megállapodásaik – változatlan formában – az Európai Bizottság és Tanács közreműködésével közösségi joganyaggá váljanak.⁶⁹⁹ Ezzel az államelméleti szempontok alapján az együttműködés neokorporatív mintái révén a közösségi államirányítás (governance) újabb lehetősége nyílt meg. Ugyanakkor a kutatások rávilágítanak, hogy a Bizottság törekvése, mellyel a gyenge európai államiságot erős szociális partnerekkel kívánta kompenzálni csak korlátozott mértékben járt sikerrel.⁷⁰⁰

learnnt: Advances, pitfalls and remaining questions in OMC research.
Szerk.: KRÖGER, Sandra. European Integration online Papers (EIoP), Special Issue 1. Vol. 13. Art. 9. <http://www.mpifg.de/people/as/downloads/eiop.pdf>

⁶⁹⁸ ARATÓ, 2010. 279.

⁶⁹⁹ THEISS, 2005. 16-21.

⁷⁰⁰ Ezzel kapcsolatban lásd részletesen: SCHÄFER – LEIBER, 2009. Art. 9.

Emellett szintén a Szociális Dialógus erősödését jelenti, hogy amennyiben nem kerülne sor a szociális partnerek együttműködésére, úgy a nagy érdekképviseletek esetleges ellenállása könnyűszerrel veszélyeztethetné az integrált, közösségi gazdaságpolitika célkitűzéseit, továbbá megkérdőjelezné az integráció társadalmi legitimitását is.⁷⁰¹ Ezáltal azonban közösségi szinten a „szociális Európa” nem jelent olyan egységes modellt, mely a tagállamokban van jelen és évtizedek hatására fejlődött ki. Sokkal inkább, mint azt a fentiekben is láthattuk, szociálpolitikai irányelvek és különböző döntéshozatali eszközök fragmentált együttesével találkozunk, melyek – az európai szintű szociális partnerek részvételével – alapvetően kiegészítik a tagországi szociálpolitikai intézkedéseket és leginkább a nemzeti rendszerek modernizálása irányába hatnak.

⁷⁰¹ FALKNER, 1999. 236. s.k.

ÖSSZEGZŐ KITEKINTÉS

A vizsgálódásunk tárgyát jelentő gazdasági kamarai mozgalom fejlődése és beágyazódása az európai érdekképviselési, érdekartikulációs rendszerekbe a magyar tudományos kutatás új terepnumát jelenti. A rendszerváltoztatás elméleti megalapozása során a korporatív államminták magyarországi megjelenítése nem került a komoly támogatással rendelkező opciók közé, noha kötetünkben igyekeztünk rávilágítani annak nyugat-európai jelenlétére és jelentőségére. Nyugat-Európában 1945 nem úgy és nem akkora mértékben volt cezúra, mint Magyarország és Közép-Kelet-Európa tekintetében. Emiatt a szociális, gazdasági és társadalmi problémák megoldási stratégiáival kapcsolatban is sokkal lineárisabb változást figyelhetünk meg nyugaton, mint a vasfüggöny keleti oldalán rekedt országok esetében. Ennek egyik oka, hogy az ezen a téren évtizedek alatt korábban felgyülemlett tapasztalat nem pusztult el, hanem a megváltozott körülmények adta szempontok szerint hasznosítva beépült a nyugati demokráciák régi-új gazdasági és szociális rendszereibe. Magyarországon azonban a történelmi folytonosság e tekintetben is megszakadr. Számos olyan elméleti és gyakorlati tudás, számos olyan megoldási javaslat is feledésbe merült, amely korábban evidenciának számított. A rendszerváltoztatás óta eltelt két évtized alatt nem került sor a szociális kérdés, valamint a gazdasági-társadalmi párbeszéd múltbeli tapasztalatokon alapuló valódi újragondlására, sőt még e kérdés történeti elemzésére sem. A marxista történetírás négy évtizeden át hivatalos kánonnak számító megállapításai máig uralják a tudományos közbeszédet, így többek között a kötetünkben is bemutatott korporatizmusnak csak negatív jellemzői vannak, a hivatásrendiséget még mindig azonosnak tekintik a korporatizmussal és ezáltal az általa javasolt megoldások diszkreditálандók. Ezáltal pedig az 1945 utáni neokorporatív érdekegyeztető modellek sem szalonképesek: elméleti hátterük tudományos jellegét tagadni kell, gyakorlati eredményeiket pedig figyelmen kívül lehet hagyni.

Ezáltal igen torz kép alakult ki nemcsak e történeti kérdésekről, hanem a jelenkor gazdasági és társadalmi alternatíváiról is. Először a kommunizmus-szocializmus, majd 1990 után újra az individualista, szabadversenyos kapitalizmus lett az egyedül létező, legitim és követendő mintává predestinálva.

Kötetünkben igyekeztünk kimutatni, miként fejlődtek ki az európai klasszikus, liberális kapitalista gazdaság érdekképviseleti és érdekvédelmi rendszerei. E téren mind a munkaadók, mind a munkavállalók igyekeztek saját módon megszervezni érdekeiket, és ezáltal egymással, valamint az éjjeliőr állammal szemben is kifejezésre juttatni törekvéseiket. Az 1800-as évektől kezdve felállított kamarák funkciója hármas volt: egyrészt a kormányzatot segítették az adott gazdasági-szakmai kör jobb megismerésében, problémáinak megoldásában, az állami szakigazgatás helyzetének bizonyos feladatok átvételével történő megkönnyítésében, másrészt pedig a tagság érdekeit nemcsak joguk, de egyenesen kötelességük is volt képviselni a kormányzat előtt. Ez utóbbi feladatuk ellátása során legfontosabb eszközük a vonatkozó törvényjavaslatok előkészítésében való véleményező részvételi jog volt, az idők folyamán azonban számos más olyan fórum is kialakult, ahol a kamaráknak módjuk nyílt saját érdekeiket artikulálni. A két fenti feladatkört azonban nem tudták volna e szervezetek ellátni, ha elhanyagolták volna harmadik kiemelt kötelességüket: a kamarát alkotó csoportok közötti belső érdekkiegyenlítést. A kamarák mind felépítésüket, mind autonóm mozgásterüket, mind pedig feladataikat tekintve félúton helyezkedtek el az állami intézmények és a – mai szóhasználattal élve – „civil szféra” között. Ezt a „középutasságot” – az első világháborúig mindenképp – e szervezetek egyik legfőbb ismérvének tekinthetjük: fő jellemzőjük a megegyezést komoly értéknek tartó attitűd és feladatuk az állandóan tisztes kompromisszumot kereső egyeztető tevékenység volt.

Az első világháborút követően az infláció, a pénztartalékok kiürülése, a munkanélküliség és a szegénység olyan társadalmi feszültségeket generáltak, melyek egyre nyilván-

valóbbá tették a szabadversenyen alapuló liberális kapitalizmus árnyoldalait. Ebben a helyzetben egyre inkább új megoldások és elméletek kerültek előtérbe. A kamarai mozgalmak bevonásával és megfelelő érdekképviselői pozícióba emelésével igyekeztek a hivatásrendi eszme képviselői az új rendiség keretei között a konfliktusok feloldását elérni. A személyek egymásra és társadalomra való utaltságát, valamint a társadalom kötődését az egyénhez, az egymásért való kiállást, a szolidaritás, szubszidiaritás és a tulajdonból fakadó szociális kötelezettség új rendszerét tekintették a jövő államszervezete alapjának.

Mindezek az elméletek számos nyugat-európai országban elősegítették egy jelentős, aktív mezoszféra kialakulását; az ilyen típusú államokban mind a mai napig megfigyelhető azoknak a gondolkodóknak a hatása, akik a két világháború közötti társadalmi-gazdasági megújulás (hivatásrendi) elméletei mögött álltak. Összességében elmondható: a társadalmi béke, a gazdasági stabilitás Európa nyugati részében a második világháború után szorosan összekapcsolódott a szervezett érdekek megjelenésével, a piac jogszabályok közé szorításával, az intézményesített érdekegyeztetési folyamatokkal. Ezek a pillanatnyi csoport- és pártérdekektől függetlenül a konkordanciát, a partikuláris osztályérdekek helyett a közjót helyezték előtérbe. Emellett megjelent a szubszidiaritás, mely révén az egyes társadalmi csoportok önkormányzatiságát teremtették meg, illetve, mely a szabad versenyt egy erkölcsi normarendszer keretein belül tartotta megvalósítandónak. Ezek nélkül az alapértékek nélkül elképzelhetetlen a modern Európa működése és feldolgozhatatlan a szociális piacgazdaság modelljének megjelenése a nyugat-európai országokban. A kötetünkben részletesen ismereteket osztrákpélda esetében is kimutatható a politikai elit tagjai között több a hivatásrendi modellben komoly szerepet betöltő értelmiségi, akik az érdekképviselők együttműködésével kívántak új lendületet adni az 1955-ben újjászülető független államnak.

Az állami döntéshozók felismerése, hogy a politikai és gazdasági stabilitás a nagy érdekképviselők (gazdaság)politikai döntési folyamatokba történő bevonásával és a felelőség legalább egy részének rájuk történő áthelyezésével érhető el, ahhoz vezetett, hogy az állami fórumok és a reprezentatív, kisszámú szövetségi képviselők között egy részben intézményesült, részben spontán kapcsolati háló alakult ki, mely lehetővé tette, hogy egy növekvő munkamegosztás jöjjön létre e két csoport között. A tudományos elméletek egy fontos része így nem látott ellentétet pluralizmus és korporatizmus között. A korporatív politika nem a pluralizmus ellenpólusa, hanem annak egyik továbbfejlesztett megjelenési formája. Ennek meghatározó elemei a funkcionális érdekképviselő és a politikai liberalizmus is, ami által az érdekközpontú új variánsa jött létre. A közös politikaformálás (concertation), mely a gazdaságpolitikai érdekiegyenlítést öleli fel és a társadalom, valamint az állam divergáló érdekeit hivatott összhangba hozni, továbbá a megegyezés (konkordancia) is a rendszer jellemzőivé váltak. Így az érdekszervezetek, különösen a munkavállalói szervezetek, meghatározó szerepet játszanak a gazdasági tevékenység megszervezésében és az ország gazdasági teljesítőképességének szempontjából, miáltal a politikai rendszer összességében nagyobb problémamegoldó képességre tesz szert. Az érdekközvetítés szempontja nem válik el a politika-megfogalmazás szempontjától, ezért a korporatív viselkedés jelentős elemeként tekint a kormány, a parlament, a pártok és a közigazgatás szoros összefonódására. E szempontból döntő egyfajta formális vagy informális tripartizmus megléte (állam – tőke – munka), mely adott esetben korlátozódhat csak gazdasági kérdésekre. E rendszerben minden résztvevő számára racionális megoldást jelenthet az együttműködés (szemben a marxi állásponttal és a laissez-faire liberalizmussal, melyek egyike sem látott történelmileg lehetséges kapcsolódási pontokat és egyetértésből fakadó megoldásokat). E tekintetben rendkívül sokatmondónak tartjuk az új társadalmi-gazdasági rendszer egyik, ha nem legjelentősebb „atyjának”, Wilhelm

Röpkének sokszor és sok helyütt idézett gondolatait: „E keretekhez nem kevésbé hozzátartozik a jog, az állam, az erkölcs, a szilárd normák és az értékmeggyőződés, mint az a gazdaság-, szociál- és pénzügypolitika, amely a piacon kívül egyeztetni az érdekeket, védi a gyengéket, a gátlástalanokat kordában tartja, lenyesi a kinövéseket, korlátozza a hatalmat, meghatározza a játékszabályokat és betartásukat ellenőrzi. [...] A piacgazdaság szükséges, de nem elégséges feltétele a szabad, boldog, gazdaság, igazságos és rendezett társadalomnak. [...] A piacgazdaság sorsa végső soron [...] a keresleten és kínálaton túl dől el.” Ez a megközelítés nagymértékben elősegítette a modern társadalmi-gazdasági érdekképviselő és érdekérvényesítés elfogadottá tételét és a tudományos diskurzus deskriptív elemzéseit hozzájárultak a neokorporatív minták Európán belüli terjedéséhez is.

Az új koncepció kereteiben egy „megszelídített” piacgazdaság létrehozásában gondolkodtak, ahol egyfelől az ember személyes szabadsága és felelősségvállalása, továbbá a kis- és középtulajdonosok széles köre biztosítja az erős középosztályt és a politikai részvétel lehetőségét a polgári demokrácia intézményi keretei között. Ez a felfogás – mely elsősorban a kereszténydemokrata politikai elit köreiből fogalmazódott meg – egyszerre fordult szembe a korábbi kapitalizmusban jellemző, nagyvállalati magánszféra egyoldalú dominanciájával és a marxista, államkapitalista koncepciókból kinövő túlzott államosítás szocialista programjával. Ahogy azt a keresztény gondolkodók mindig is hirdették, 1945 után egyértelműen rögzítésre kerül: az állam nem csupán jogállam és nem csak a törvényes rend őre, hanem kötelessége a köz- és magánjólét elősegítése is. Ez viszont nem valósulhat meg az érdekeltek önszegélyezése nélkül, amiben központi szerepet kell kapniuk az alulról építkező érdekképviselőeknek. „A kialakult keresztény társadalomfilozófia és gazdaságetika a personalista társadalom kívánalmát tartalmazza. Múlhatatlanul szükséges a gazdaság visszavétele a társadalomba, ennek társadalmi ellenőrzése erkölcsi és jogi keretekben. Kívánatos a sok kis- és

középtulajdonos, kisegzisztencia (a középosztály) megteremtése, amely a személy méltóságának és függetlenségének biztosítója. Ekkor a személy nem függ sem a magántulajdonos munkaadótól, sem az államtól, hanem fizikai, politikai és erkölcsi önállóságra tesz szert.” Mindebben érhetjük tetten leginkább a két világháború közötti korszak egyházi tanításának hagyományát és lényegi örökségét 1945 után.

Mindezek a minták Magyarországon nem épülhettek be legújabbkori történelmünkre. A hazai érdekképviseleti politika egyik oldala egyértelműen hiányzott a kommunista hatalomátvétel után: a munkaadók szervezett érdekei, a kamarai mozgalom parkoló pályára került. És a rendszerváltoztatással párhuzamos újjáéledése sem hozta meg a sokak által remélt eredményeket. Míg a polgári korszak fejlődése a nyugat-európai trendekhez igazodva az európai élmezőnybe emelte a hazai gazdasági kamarák rendszerét, addig a rendszerváltoztatás óta a magyar gazdasági kamarákkal kapcsolatos törvényalkotás nem illeszkedik semmilyen egységes gazdasági stratégia és hosszú távú koncepció kereteibe. A sokszori változások nyomán a mai gazdasági kamarák mint önszerveződések Magyarországon ténylegesen a közigazgatás és a szakmai önszerveződés között félúton, az államhatalom és az állampolgár viszonyrendszerében a mezoszinten helyezkednek el. Szintén érdekes, köztes mezsgyén mozognak a nemzetközi kamarai rendszerek összehasonlításában is, hiszen egyfelől a törvény ereje hozza létre őket és minden gazdálkodó érdekeit (a közgazdasági közjót) szolgálva köztestületként működnek, de tagságuk önkéntes. Ily módon sem az angolszász, sem a hagyományos kontinentális rendszerbe nem illeszthetők teljes mértékben.

A kamarák nem tekinthetők ugyan egyértelműen a civil szféra részének, hiszen általában sok szállal kötődnek az őket létrehozó államhoz és annak közigazgatási struktúrájához. Mivel azonban megszületésüktől fogva nemcsak joguk, de kötelességük is a mindenkor hatalomtól lehetőség szerint függetlenül, autonóm módon működni, perspektívájuk és állás-

pontjuk számos esetben egybeesik a különböző társadalmi és civil szervezetekével. Mindez pedig kiterjedt struktúrájuk és gyakran évszázados működési tapasztalatuk mellett valósággal predesztinálja őket arra, hogy az állami és közösségi intézményrendszer valamint az állampolgárokhoz közelebb álló (civil) szféra között közvetítő szerepet vállaljanak. Az elmúlt időszakban - mint arra kötetünkben igyekeztünk rámutatni - számos olyan kezdeményezés (határmenti hálózatépítés, gazdasági diplomácia, új európai érdekképviselő, regionális együttműködés) elindítói voltak a magyar kamarák is és próbálják ezáltal saját aktuális pozíciójukat az adott társadalmi-gazdasági keretek között megtalálni.

Ez új alternatív perspektívát jelenthet mind a politikai hatalom, mind pedig a társadalom különböző képviselői számára. Az egyes külföldi példák ugyanis azt mutatják, hogy lehetséges a valós párbeszéd a politika és az állampolgári szféra között, ez pedig nemcsak a társadalomnak, de minden közéleti aktornak is érdeke.

Az elmúlt évszázad történelmi eseményei is arról győzhetnek meg bennünket, hogy az európai fejlődés ott léphetett túl könnyebben és gyorsabban a válságperiódusokon, ahol a társadalmi-gazdasági érdekegyeztetési folyamatokba magukat az érintett feleket is szervezett formában bevonták. E folyamatoknak számos európai államban alapvető részesei voltak a gazdasági kamarák, így bizhatunk benne, hogy ennek felismerése újabb perspektívát nyithat Magyarországon is.

Felhasznált források és szakirodalmak jegyzéke

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Gazdasági Levéltár, Z 192: Ülésjegyzőkönyvek és bizottsági iratok
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Gazdasági Levéltár, Z 193: BKIK, Kamarai szervek 1930-1944
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Gazdasági Levéltár, Z 195: A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Általános Iratai.
- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL), Gazdasági Levéltár, Z 201: Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, A jogügyi osztály iratai.
- Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun megyei Levéltára, Kecskemét (MNL BKmL) IX. 234. A Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara közgyűlési jegyzőkönyvek 1922-1944.
- Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun megyei Levéltára, Kecskemét (MNL BKmL) IX. 235a. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara iratai.
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged (MNL CsML) IX. 201. A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara iratai
- Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Szeged (MNL CsML) IX. 203. A Szegedi Ügyvédi Kamara iratai
- Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Levéltára, Győr (MNL GyMSMGyL) IX. 201. A Győri Kereskedelmi és Iparkamara iratai
- Országos Széchenyi Könyvtár (OSZK) – Mikrofilm tár, FM3/775 - Pester Lloyd.

Nyomtatásban megjelent források

- A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara díszülése ötvenéves fennállásának és ezzel kapcsolatosan újonnan épített székháza felavatásának megünneplése alkalmából 1900. évi november hó 11-én.* Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1900.

- A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara működése a világháború első évében.* BKIK, Budapest. 1915.
- A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara működése a világháború harmadik évében. 1917. január – 1917. december.* BKIK, Bp. 1918.
- A kereskedelmi és iparkamarák alapításának, kerületi beosztásának, személyzete létszámának, vagyoni és egyéb viszonyainak ismertetése.* Különlenyomat a Közgazdasági Értesítő 1884. évi 6. számából, kiadta a Földművelés-, Ipar és Kereskedelemügyi M. Kir. Ministerium, Budapest 1884.
- A kereskedelmi és iparkamarákról szóló 1868-ik évi VI. törvényczikk; a kamarák működését szabályozó egyéb törvényes intézkedések és ministeri rendeletek; a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara ügyrendje.* Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1904.
- Az ausztriai birodalmat illető közönséges birodalmi törvény- és kormánylap.* 1850-dik évfolyam, első rész I-XXXV. darabok. Bécs, a cs.k. udvari és állami nyomdából 1850. XXXIV-dik darab. Kiadatott és szétküldetett a német magánkiadásban 1850-iki Márczius 30-kán, a jelen kettős kiadásban 1850-iki Junius 8-kán. 122. sz. A kereskedelmi ministeriumnak 1850-diki Márczius 26-kán kelt rendelete kiható a birodalom egész terjedelmére, melly által, a kereskedelmi s iparkamarák felállítása tárgyában, Ő Felsége által az 1850-diki Márczius 18-kán kelt legfelsőbb határozvánnyal szentesített ideiglenes törvény tétetik közhírré.
- Erlaß des Ministeriums für Handel, Gewerbe und öffentliche Bauten, enthaltend die auf Grundlage des Beschlusses des hohen Ministerrathes vom 3. Oktober 1848 erlassenen provisorischen Bestimmungen in Betreff der Errichtung von Handelskammern.* Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich. Jahrgang 1849. Ergänzungsband Dezember 1848 - Oktober 1849. A magyar fordítást közli: ZACHAR Péter Krisztián: Az osztrák gazdasági kamarák hivatal- és autonómiatörténete. *KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa.* 2006. 2-3. sz.
- Gesetz vom 25. Februar 1920 über Kammern für Handel, Gewerbe und Industrie. (Nr. 98.).* Staatsgesetzblatt für die Republik Oesterreich. Jahrgang 1920. Wien, 1920. 160-167.

- Gesetz vom 29. Juni 1868, betreffend die Organisierung der Handels- und Gewerbekammern.* Reichs-Gesetzblatt für das Kaiserthum Österreich. Jahrgang 1868. XXXIV. Stück. Nr. 85.
- XI. Pius pápa *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Szerk.: TOMLA Miklós – GOJÁK János. Szent István Társulat. Budapest, 1993. 57–103.
- XIII. Leó pápa *Rerum novarum* kezdetű enciklikája. In: *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok.* Szerk.: TOMKA Miklós – GOJÁK János. Szent István Társulat. Budapest, 1993.

Felhasznált szakirodalmak

- ÁGOSTON László – KOHUT Tibor (szerk.) (1989): *Fejezetek a Magyar Gazdasági Kamara történetéből.* BKIK, Budapest.
- AIGNER, Barbara (1999): *Aufbau und Bedeutung der Kammern in Österreich.* Wirtschaftsuniversität Wien, kézirat.
- ALEMANN, Ulrich von – HEINZE, Rolf G. (1981): *Kooperativer Staat und Korporatismus.* In: *Neokorporatismus.* Szerk.: ALEMANN, Ulrich von. Campus Verlag, Frankfurt am Main.
- ANTAL Zsuzsa – BAKSA Máté (2013): *A közgazdasági képzés története, a vezetés- és szervezéstudomány fejlődése a kezdetektől 1948-ig.* In: *Tanulmányok a magyar menedzsmenttudomány 20. századi történetéről.* Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Budapest.
- ARATÓ Krisztina (2010): *Szociális párbeszéd és demokratikus deficit az Európai Unióban.* In: *Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században.* Szerk.: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest. 266-278.
- Autonómiák Magyarországon 1848-2000.* I-III. kötet. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest, 2005.
- BELL Miklós (1933): *Mi a mostani nyomorúság oka? Az aranyfedezetű pénzrendszer haldoklása.* Első Debreceni Irodalmi Társulat, Debrecen.
- BEREND T. Iván – RÁNKI György (1966): *Magyarország gazdasága az első világháború után 1919–1929.* Akadémiai, Budapest.
- BEREND T. Iván – RÁNKI György (1976): *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

- BEUTELMAYER, Werner (2001): Bilanz nach dem ersten Jahr WK-Reform. *Wirtschaftspolitische Blätter* 2001/6. (48. évf.) Wien.
- BEYME, Klaus (1974): *Interessengruppen in der Demokratie*. R. Piper Verlag, München.
- BEYME, Klaus von (1984): Der Neokorporatismus – Neuer Wein in alte Schläuche? In: *Kapitalismus, Korporatismus, Keynesianismus. Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. Jg. 10. Nr. 1984/2. 211-233.
- BKIK 1900 = *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara dizkülése ötvenéves fennállásának és ezzel kapcsolatosan újonnan épített székháza felavatásának megünneplése alkalmából 1900. évi november hó 11-én*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1900.
- BKIK 1915 = *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara működése a világháború első évében*. BKIK, Budapest. 1915.
- BKIK 1917 = *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara működése a világháború harmadik évében. 1917. január – 1917. december*. BKIK, Bp. 1918.
- BOGNÁR Nándor (1997): *Fejezetek a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara életéből*. Kamarapressz, Budapest.
- BOTOS Katalin (2003): Gazdaság és etika. A katolikus társadalmi tanítás gazdaságetikája történeti perspektívában. In: BEKKER Zsuzsa (szerk): *Tantörténet és közgazdaságtudomány. Ünnepi dolgozatok Mátyás Antal professzor születése 80. és tanári pályájának 50. évfordulója alkalmából*. Aula, Budapest. 257-271.
- BOTOS Katalin (2004): Katolikus gazdaságetika néhány kérdése. In: BETHLENFALVY Gábor (szerk): *Kapitalizmus és kereszténység*. IGEN Kiadó, Budapest.
- BOTOS Máté (2001): Az állam szerepei és értelmezése a keresztényszociális ideológiában, avagy: egy konzervatív politikai gazdaságtan kezdetei. In: ÚJVÁRY Zsuzsanna (szerk.): *Ezredforduló, századforduló, hetvenedik évforduló: tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére*. Osiris, Piliscsaba – Budapest. 268-281.
- BRUSZT László (1994): Az Antall-kormány és a gazdasági érdekképviseletek. In: *Kormány a mérlegen 1990-1994. Szerk.: GOMBÁR Csaba – HANKISS Elemér – LENGYEL László – VÁRNAI Györgyi*. Korridor Politikai Kutatások Központja. Budapest.
- CHALOUPEK, Günther (1995): *Entwicklung und Zukunft der österreichischen Sozialpartnerschaft*. AK, Wien.

- CHALOUPEK, Günther (2005): Für eine Renaissance der Sozialpartnerschaft in Österreich. In: *Sisyphus als Optimist. Versuche zur zeitgenössischen politischen Ökonomie*. Szerk.: CHALOUPEK, Günther – HEISE, Arne – MATZNER-HOLZER, Gabriele – ROTH, Wolfgang. VSA Verlag, Hamburg. 118-128.
- Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000-1895 Millenniumi Emlékiadás; 1836-1868. évi törvények*. Szerk. MÁRKUS Dezső. Franklin Társulat, Budapest, 1896.
- CZADA, Roland (1994): Konjunkturen des Korporatismus: Zur Geschichte eines Paradigmenwechsels in der Verbändeforschung. In: *Staat und Verbände. Sonderheft – Politische Vierteljahresschrift. (PVS) Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*. Szerk.: STREECK, Wolfgang. 1994/25. 37-63.
- DAHRENDORF, Ralf (1961): *Gesellschaft und Freiheit. Zur soziologischen Analyse der Gegenwart*. R. Piper Verlag, München.
- DAHRENDORF, Ralph (1994): *A modern társadalmi konfliktus*. Gondolat, Budapest.
- DASSEL, Reinald (1929): *Gegen Parteienstaat für Ständestaat*. Wien – Graz – Klagenfurt.
- DAVID, Georg (2000): *Wirtschaftskammer Österreich. Entwicklung, Organisation und Wandel in den neunziger Jahren unter besonderer Berücksichtigung der EU-Mitgliedschaft*. Johannes Kepler Universität, Linz, kézirat.
- DICZIG Alajos – RADÓ Dezső (1938): *A kereskedelmi és iparkamara-k hazánkban és külföldön*. Debrecen.
- DIÓSZEGI István (1974): *Két világháború árnyékában. A nemzetközi kapcsolatok története 1919-1939*. Gondolat, Budapest.
- DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián (szerk.) (2010): *Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században*. L'Harmattan, Budapest.
- DOBÁK Miklós (2009): A magyar vezetés- és szervezéstudomány fejlődésének főbb állomásai a XX. században. In: BERDE Cs. - VERESNÉ SOMOSI M. (szerk.): *Vezetési ismeretek III. Tanulmányok a társtanszékek munkatársaitól: Jubileumi kiadvány a Miskolci Egyetem Gazdálkodástudományi Kar Vezetéstudományi Intézet alapításának 50. évfordulójára*. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc. 38-46.

- DOBÁK Miklós (2010a): *Vezetés és szervezés: szervezetek kialakítása és működtetése*. Aula, Budapest.
- DOBÁK Miklós (2010b): Corporate governance in Central and Eastern Europe. In: BODZÁSI Balázs (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Balásházy Mária tiszteletére*. BCE, Budapest. 114-125.
- DOBÁK Miklós (2011) (szerk.): *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest.
- DOBROSSY István (2004): Az ipar és kereskedelem állapota, újjászerveződése a Kamara Borsod megyei területén (járásaiban) és a megyeszékhelyen 1944-1946 között. In: DOBROSSY István (szerk.): *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve. a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a BAZ megyei Kereskedelmi és Iparkamara közös kiadványa*, Miskolc. 97-170.
- DUNAI Péter (2007): A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara nemzetközi kapcsolatai, európai jelenléte. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő. Szerk.: STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE, Budapest.
- EBNER, Alexander (2006): Normative Grundlagen der Sozialpolitik. Solidarismus, Historische Schule und die politische Ökonomie des Wohlfahrtsstaates. *Zeitschrift für Wirtschafts- und Unternehmensethik – ZFWU*. Vol. 7. Nr. 2. (2006) 240-262.
- ENYEDI György (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Budapest.
- FALKNER, Gerda (1999): Korporatismus auf österreichischer und europäischer Ebene: Verflechtung ohne Osmose? In: *Zukunft der Sozialpartnerschaft. Veränderungsdynamik und Reformbedarf*. Szerk.: KARLHOFER, Ferdinand – TÁLOS, Emmerich. (Schriftenreihe des Zentrums für Angewandte Politikforschung, Band 19). Signum Verlag, Wien. 215-240.
- FALKNER, Gerda (2003): *Nationale Sozialpartnerschaft und Soziales Europa. Eine ländervergleichende Studie zur Umsetzung arbeitsrechtlicher EU-Richtlinien in Dänemark, Schweden, Finnland, Österreich, Luxemburg und Italien*. Universität Heidelberg, Disszertáció. Kézirat.
- FARKAS György (1997): *Kamarák és vállalati érdekképviselők szerepe a magyar EU-integrációban*. (Európai Tükör, műhelytanulmányok.) Budapest.

- FARKAS György (2000): *Kamarák és vállalati érdekképviseletek az integrációs felkészülésben*. Osiris, Budapest.
- FEKETE Balázs (2011): *A kamarák nemzetközi szerepvállalása. A Duna Menti Kereskedelmi Kamarák Szövetsége*. Kodolányi János Főiskola, kézirat.
- FINK, Christof (1996): *Zur ökonomischen Effizienz der Pflichtmitgliedschaft in den Kammern*. Disszertáció. Kézirat. Innsbruck.
- FINK, Marcel (2006): *Unternehmerverbände*. In: *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Hrsg: DACHS, Herbert – GERLICH, Peter – GOTTWEIS, Herbert – KRAMER, Helmut – LAUBER, Volkmar – MÜLLER, Wolfgang C. – TÁLOS, Emmerich. Verlag MANZ, Wien.
- FISCHER, Klaus H. (1990): *Die Wissenschaft der Gesellschaft. Gesellschaftsanalyse und Geschichtsphilosophie des Lorenz von Stein unter besonderer Berücksichtigung seines gesellschaftlichen Entwurfs*. Haag & Herrchen, Frankfurt/M.
- FISCHER, Peter G. (1978): *Freie und genossenschaftliche Interessenvertretungen der gewerblichen Wirtschaft in Österreich vom Vormärz bis zum ‚Ständestaat‘*. In: *Zur Geschichte der Handelskammerorganisation. Spitzenkörperschaften der gewerblichen Wirtschaft vor ihrer Eingliederung in die Handelskammerorganisation*. Schriftenreihe der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Heft 37. Wien.
- FRENYÓ Zoltán (2008): *A keresztény gazdaságetika érvénye*. In: FRENYÓ Zoltán: *Filozófiai kultúra*. Tinta Kiadó, Budapest. 316-328.
- FRITZ Péter (1896): *A magyar kereskedelmi és iparkamarák keletkezésének, fejlődésének és működésének története 1850-1896*. BKIK, Budapest.
- G. FODOR Gábor (2009): *Az érdek mint a politika mozgatórugója*. In: *Kormányzati, gazdasági és civil érdekérvényesítés az Európai Unióban*. Szerk.: BAYER József – KÉGLER Ádám, MTA PTI, Budapest.
- G. JAKÓ Mariann (2004): *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara működése és szervezeti felépítése megalakulásától 1948-ig*. In: DOBROSSY István (szerk.): *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve. a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár és a BAZ megyei Kereskedelmi és Iparkamara közös kiadványa*, Miskolc. 9-24.

- GABRIEL, Manfred (1997): *Sozialpartnerschaft – historische Wurzeln, ökonomische Auswirkungen und zukünftige Rolle*. Johannes Kepler Universität Linz. Disszertáció, kézirat.
- GEIBLER, Franz (1977): *Österreichs Handelskammerorganisation in der Zwischenkriegszeit. Eine Idee auf dem Prüfstand*. Österreichischer Wirtschaftsverlag, Wien.
- GERGELY Jenő – PRITZ Pál (1998): *A trianoni Magyarország 1918-1945*. Vince Kiadó, Budapest.
- GERGELY Jenő (2005): Az autonómiáról általában. In: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan - ELTE, Budapest. I. k.
- GERGELY Jenő (2010): A keresztény szindikalizmus. Történeti áttekintés. In: *Társadalmi és gazdasági érdekvégyesítés a XX. században*. Szerk.: DOBÁK Miklós – KARDOS József – STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest. 138-151.
- GERGELY Jenő (szerk.) (2004): *Autonómiák Magyarországon 1848-1998. Tanulmányok*. ELTE, Budapest.
- GERLICH, Peter (1996): Korporatizmus oder Lobbyismus. Interessensysteme im Vergleich. In: PELINKA, Anton – SMEKAL, Christian: *Kammern auf dem Prüfstand. Vergleichende Analysen institutioneller Funktionsbedingungen*. (Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung. Band 10.) Wien.
- GOLDBERG, Jonah (2012): *Liberálfasizmus. A baloldal rejtett története Mussolinitól napjainkig*. XX. Századi Intézet, Budapest.
- GÖHRING, Walter – PELLAR, Brigitte (2001): *Anpassung und Widerstand. Arbeiterkammern und Gewerkschaften im Österreichischen Ständestaat*. ÖGB Verlag, Wien.
- GRANDE, Edgar – MÜLLER, Wolfgang C. (1986): (Neo-)Korporatizmus Verlauf und Ertrag einer politikwissenschaftlichen Diskussion. *Zeitgeschichte*. Jg. 13. Heft 2. (Oktober 1985 – September 1986). 66-78.
- GSCHIEDLINGER, Fridolin (1996): *Die historische Entwicklung der Sozialpartnerschaft in Österreich bis in die Anfänge der Zweiten Republik unter besonderer Berücksichtigung der Position der katholischen Kirche*. Johannes Kepler Universität, Linz. Disszertáció, kézirat.
- GULYÁS Judit (2000): *A vállalkozás szabadsága. A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara 150 éve*. Debrecen.
- GULYÁS László (2009): Az első világháború és Trianon következményei a magyar gazdaságra. In: GULYÁS László (szerk.): *A*

- modern magyar gazdaság története. Széchenyitől a Széchenyi-tervig.* JATE Press-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged.
- GULYÁS László (2012): *A Horthy-korszak külpolitikája I. Az első évek 1919-1924.* Attraktor, Máriabesnyő.
- GYÁRFÁSNÉ FEKETE Judit (szerk.) (1984): *Magyar Kereskedelmi Kamara. Kézikönyv.* Budapest.
- HARKÁCSI Péter (2006): *Az osztrák hivatásrendi alkotmány (1934).* Disszertáció. Kézirat, Debrecen.
- HITES Imre (1941): Rendi állam és katolikus társadalomszemlélet. *Magyar Szemle.* 1941. XLI. köt. 4. szám. (170) 240-244.
- HOLLÓS László – PAPP Sándor (1995): *A Debreceni Ügyvédi Kamara története 1875-1987.* Debrecen.
- HORVÁTH Pál (1997): A katolikus társadalmi tanítás és a magyar püspökök körlevele. *Távlatok.* 1997/34. szám.
- HORVÁTH Sándor Domonkos – TUBA László (2000): *A Győri Ügyvédi Kamara története.* Győr.
- IZSÁK Lajos (1998): *Rendszerváltástól rendszerváltásig (1944-1990).* Vince, Budapest.
- KAPALYAG Imre – KORNIDESZ Mihály – STEIGERVALD József (1996): A Budapesti Nemzetközi Vásárok története: 100. BNV. Hungexpo Vásár és Reklám Rt., [Budapest]
- KAPOSI Zoltán (2002): *Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000.* Dialóg Campus, Budapest – Pécs.
- KARLHOFER, Ferdinand – TÁLOS, Emmerich (1996): *Sozialpartnerschaft und EU. Integrationsdynamik und Handlungsrahmen der österreichischen Sozialpartnerschaft.* Signum Verlag, Wien.
- KARLHOFER, Ferdinand (2002): Work in progress? Anmerkungen zum Umbau der Sozialpartnerschaft. In: *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2001.* Szerk.: KHOL, Andreas – OFNER, Günther. Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 321-333.
- KÁRPÁT Csaba – PÁL József – ZAHORÁN Tamás (2008) (szerk.): *A Komárom-Esztergom megyei Kereskedelmi és Iparkamara a vállalkozások szolgálatában. 2005-2008.* KEMKIK, Tatabánya.
- KÁRPÁT Csaba – ZAHORÁN Tamás (2004) (szerk.): *Évkönyv. A Komárom-Esztergom megyei Kereskedelmi és Iparkamara a vállalkozások szolgálatában. 2000-2004.* KEMKIK, Tatabánya.
- KATONA Béla (1915): Magyarország közgazdasága. In: *Pénzügyi és közgazdasági évkönyv az 1915. évről.* Budapest.
- KATONA Béla (1916): Magyarország közgazdasága. In: *Pénzügyi és közgazdasági évkönyv az 1916. évről.* Budapest.

- KATONA Béla (1917): Magyarország közgazdasága. In: *Pénzügyi és közgazdasági évkönyv az 1917. évről*. Budapest.
- KÉGLER, Ádám (2009): Az Európai Unió döntéshozatali háromszöge. In: *Kormányzati, gazdasági és civil érdekérvényesítés az Európai Unióban*. Szerk.: BAYER József – KÉGLER Ádám. MTA PTI, Budapest. 31-114.
- KÉK Emerencia (2013): A hivatásrendiség előzményei a katolikus egyház szociális tanításában a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* enciklikák alapján. In: *Gazdaság, társadalom, hivatásrendiség a 20. századi Európában*. Szerk.: ZACHAR Péter Krisztián. L'Harmattan, Budapest. 37-45.
- KEUNE, Maarten – NEMES NAGY József (szerk.) (2001): *Helyi fejlődés, intézmények és konfliktusok a magyarországi átmenetben*. Regionális Tudományi Tanulmányok 5. Budapest.
- KEYNES, John Maynard (2000): *A békeszerződés gazdasági következményei*. Európa, Budapest.
- KISS Ervin: A Duna-stratégia a Duna Menti Kamarák Szövetsége szemszögéből. *Európai Tükör*. 2011/1. sz.
- KLOSE, Alfred (1970): *Ein Weg zur Sozialpartnerschaft. Das österreichische Modell*. Verlag für Geschichte und Politik, Wien.
- KLOSE, Alfred (1986): Geistige Grundlagen der Sozialpartnerschaft im katholischen Sozialdenken. In: *Historische Wurzeln der Sozialpartnerschaft*. Szerk.: STOURZH, Gerlad – GRANDNER, Margarete. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 12/13) Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 53-68.
- KLUTH Winfried (Hrsg) (2005): *Handbuch des Kammerrechts*. Nomos, Baden-Baden.
- KLUTH, Winfried – RIEGER, Frank (2010): *Grundbegriffe des Rechts der Industrie- und Handelskammern*. PJV, Halle an der Saale. (2. Auflage)
- KLUTH, Winfried (1997): *Funktionale Selbstverwaltung. Verfassungsrechtlicher Status - verfassungsrechtlicher Schutz*. Mohr-Siebeck, Tübingen.
- KOREN, Johannes – EBNER, Manfred (1974): *Österreich auf einem Weg. Handelskammern und Sozialpartnerschaft im Wandel der Zeiten*. Leopold Stocker Verlag, Graz – Stuttgart.
- KORINEK, Karl (1986): Sozialpartnerschaft und Parlament. In: *Österreichs Parlamentarismus. Werden und System*. Szerk.: SCHAMBECK, Herbert. Duncker und Humblot, Berlin. 613-650.

- KORNIDESZ Mihály (1998): A Budapesti Kamara története. In: KARDOS József (szerk.): *Budapest gazdaságának 125 éve*. BKIK, Budapest.
- KOUDELA Pál (2014a): A kivándorlás és a jólét összefüggése hazánkban az első világháború előtt és után. *Közép-Európai Közlemények*. VII. évf. 2010/3-4. No. 26/27. 79-89.
- KOUDELA Pál (2014b): Konfliktusok és társadalmi mozgalmak a jólét kontextusában: Migránsok mozgalmai, szabadság- és béke-menetek. In: HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér - FOLMEG Márta (szerk.): *Társadalmi válságok, konfliktusok a jólét kontextusában*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 105-127.
- KOUDELA Pál (2015a): Nemzeti és etnikai konfliktuskezelési módszerek és eszközök a 19-20 században a Kárpát-medencében. In: BORDÁS Sándor – GLAVANOVICS Andrea (szerk.): *Történelmi traumáink kezelési lehetőségei lélektani megközelítésben*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 9-77.
- KOUDELA Pál (2015b): Regionális fejlettségi különbségek összefüggése a kivándorlás lehetséges gazdasági hatásaival. In: *Közép-Európai Közlemények*. VIII. évf. 2. sz. 2015/2. No. 29. 40-49.
- KOVÁCS M. Mária (2001): *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus – A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon, Budapest.
- KOVRIG Béla (2011): *Magyar társadalompolitika 1920-1945*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- KOWNACKI, Robert P. (1991): Catholic Social Thought – From Rerum Novarum to Centesimus Annus. *The Ecumenical Review*. Vol. 43, Issue 4 (October 1991) 430–434.
- KÖVÉR György (2007): Az Osztrák-Magyar Monarchia gazdasági teljesítménye: Lépték és tempó. In: GERŐ András (szerk.): *A Monarchia kora – ma*. (Habsburg történeti monográfiák; 1.) Új Mandátum, Budapest.
- KREIMER, Franz (2001): Die Novelle zum Wirtschaftskammergesetz 1998 – WKG. *Wirtschaftspolitische Blätter* 2001/6.
- KRENN, Ingrid (Hrsg.) (2005): *Die Wirtschaftskammern. Die Interessenvertretung der Unternehmer*. Wien, é. n.
- LADÓ Mária (2000): Európai Szociális Párbeszéd. In: *Az Európai Unió szociális dimenziója*. Szerk. GYULAVÁRI Tamás. Budapest. 317-362.

- LAMM, Werner (1996): Die Geschichte der Wirtschaftskammer Niederösterreich kann man nur in Zusammenhang mit der Geschichte unseres Landes sehen. In: *Festschrift der niederösterreichischen Wirtschaftskammer. 50 Jahre Wirtschaftskammer Niederösterreich. 1946 - 1996 - 2046. Rückblick & Ausblick.* Wien.
- LEHMBRUCH, Gerhard (1979): Wandlungen der Interessensepolitik im liberalen Korporatismus. In: *Verbände und Staat. Vom Pluralismus zum Korporatismus. Analysen, Positionen, Dokumente.* Szerk.: ALEMANN, Ulrich von – HEINZE, Rolf G. Opladen.
- LEIBER, Simone (2009): Europäisierung sozialpolitischer Interessenvermittlung: Erosion oder Aufwertung korporatistischer Strukturen in den Mitgliedstaaten? In: *Interessenvermittlung in Politikfeldern. Vergleichende Befunde der Policy- und Verbändeforschung.* Szerk.: REHDER, Britta – WINTER, Thomas von – WILLEMS, Ulrich. Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden. 248-266.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2007): A közép-európai térség történelmi, politikai változásai. In: *Közép-és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe.* Tanulmánykötet. Szerk.: BESZTERI Béla – VIZI László Tamás. KJF, Székesfehérvár, 2007. 36-47.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2009): Az Európai Unió bővítései az integrációs elméletek tükrében. *Európai Tükör.* XIV. évf. 7-8. sz. (2009. július-augusztus). 69-90.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2010): Az Európai Unió további bővülése: a jugoszláv utódállamok. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata.* III. évf. 3. sz. 2010/3. No. 10. 152-160.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2013): Decentralizáció és regionalitás a horvát uniós csatlakozás árnyékában. In: *Közép-Európai Közlemények. Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata.* VI. évf. 3. sz. 2013/3. No. 22. 109-119.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2015a): *Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig.* Aposztróf Kiadó, Budapest.
- LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (2015b): Az Európai Unió és tagállamai: A többszintű kormányzás analitikus kereteinek változásai a szabályzási folyamatok dinamikájában. In: HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér (szerk.): *A 21. század eleji államiság kérdőjelei.* Székesfehérvár, KJF. 231-260.

- MAYER-TASCH, Peter Cornelius (1971): *Korporativismus und Autoritarismus. Eine Studie zu Theorie und Praxis der berufsständischen Rechts- und Staatsidee*. Athenäum Verlag, Frankfurt am Main.
- MULLEY, Klaus-Dieter (1992): Der Österreichische Gewerkschaftsbund 1945-1959. In: *Auf dem Weg zur Macht. Integration in den Staat, Sozialpartnerschaft und Regierungspartei*. Szerk.: MADERTHANER, Wolfgang. (Sozialistische Bibliothek. Abteilung I. Die Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. Band 1.) Löcker Verlag, Wien. 73-105.
- MUZSLAY István (1992): *Gazdaság és erkölcs*. Távlatok. 1992/7. szám.
- MUZSLAY István (1997): Az egyház szociális tanításának alapelvei. *Távlatok*. 1997/34. szám.
- NEMEC, Norbert (2004): *Wirtschaftskammer und Arbeiterkammer – Eine kurze Gegenüberstellung der beiden Institutionen*. Wien.
- OPPENHEIMER, Franz (1912): *Az állam*. Révai, Budapest.
- PELINKA, Anton – SMEKAL, Christian (1996): *Kammern auf dem Prüfstand. Vergleichende Analysen institutioneller Funktionsbedingungen*. Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung. Band 10. Wien.
- PELINKA, Anton (1996): Kammern und Sozialpartnerschaft in Österreich. In: PELINKA, Anton – SMEKAL, Christian: *Kammern auf dem Prüfstand. Vergleichende Analysen institutioneller Funktionsbedingungen*. (Schriftenreihe des Zentrums für angewandte Politikforschung. Band 10.) Wien.
- PELINKA, Anton (2006): Sozialpartnerschaft jenseits des Nationalstaates. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt*. Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft.
- PERNTHALER, Peter (1996): Kammern im Bundesstaat. Verfassungsrechtliche und verfassungspolitische Gesichtspunkte einer stärkeren Föderalisierung der Kammern in Österreich. (Schriftenreihe des Instituts für Föderalismusforschung Bd. 68.) Wien.
- PESCH, Heinrich (1922): *Christlicher Solidarismus und soziales Arbeitssystem*. Flugschriften des Generalsekretariates der Studentischen Ortsgruppen der Deutschen Zentrumspartei. Heft 1. Berlin.
- PÓLA Péter (2006): Gazdasági kamarák a globalizációban. *Tér és társadalom* 2006/3. 19-30.

- PÓLA Péter (2010): Problémák és dilemmák a magyarországi gazdasági kamarai rendszerben. In: DOBÁK Miklós - KARDOS József – STRAUZSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián (szerk.): *Társadalmi és gazdasági érdekérvényesítés a XX. században*. L'Harmattan, Budapest.
- PRISCHING, Manfred (2002): Die Sozialpartnerschaft auf dem Weg zum Neo-Neo-Korporatismus. In: *Österreichisches Jahrbuch für Politik 2001*. Szerk.: KHOL, Andreas – OFNER, Günther. Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 299-320.
- PUHLE, Hans Jürgen (1984): Historische Konzepte des entwickelten Industriekapitalismus. „Organisierter Kapitalismus” und „Korporatismus”. In: *Kapitalismus, Korporatismus, Keynesianismus. Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. 1984/2. sz.
- REGINI, Mario (1997): Still engaging in corporatism? Einige Lehren aus jüngsten italienischen Erfahrungen mit der Konzertierung. *Politische Vierteljahresschrift. (PVS) Zeitschrift der Deutschen Vereinigung für Politische Wissenschaft*. Jg. 38. 1997/2. 298-317.
- RETTNER, Kurt (1997): *Die Wirtschaftskammer-Organisation*. Verlag Österreich, Wien.
- RÉVÉSZ Péter – SZAKÁL Róbert (1994): *Kézikönyv a gazdasági kamarákról*. Novorg, Budapest.
- RIEGER, Frank (2004): Das Kammerwesen in Österreich. In: KLUTH, Winfried (Hrsg): *Jahrbuch des Kammerrechts 2003*. Nomos, Baden-Baden.
- RIGÓ Balázs (2010): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara részvétele az első világháborús hadigazdaságban. In: LÉNÁR Andor – LŐRINCZNÉ BENCZE Edit (szerk.): *Politika, egyház, mindennapok. Modern Minerva Könyvek 2*. Heraldika Kiadó, Budapest.
- RIGÓ Balázs (2013): A szociális igazságosság Varga László S.J. munkásságában. In: *Történelem és politika – Régen és ma*. Szerk.: STRAUZSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. Modern Minerva Könyvek 6. Heraldika Kiadó, Budapest, 2013. 20-57.
- RIGÓ Balázs (2014): Egyén és közösség az Egyház társadalmi tanításában. In: *Műhelytitkok (Tanulmányok a politikai filozófia, a politika és a szociológia tudományterületeiről)*. Szerk.: DITZENDY Orsolya. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 47-61.

- ROMÁN Zoltán (1993): *Érdekképviseltek, kamarák, kisvállalatok. a szerző kiadása*, Budapest.
- SACK, Detlef (2011): Gemischte Motive, personale Netzwerke und europäische Unübersichtlichkeit. Die Beziehungen zwischen Wirtschaftskammern und Wirtschaftsverbänden im Wandel. In: KLUTH Winfried (Hrsg): *Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts 2010*. Peter Junkermann Verlag, Halle an der Saale. 63–83.
- SACK, Detlef (2014a): Kammern als Akteure der Sozialpartnerschaft. In: KLUTH Winfried (Hrsg): *Jahrbuch des Kammer- und Berufsrechts 2013*. Peter Junkermann Verlag, Halle an der Saale. 145–152.
- SACK, Detlef (2014b): Industrie- und Handelskammern im europäischen und deutschen Vergleich. Strukturdaten und Rollensuche einer „doppelsinnigen“ Institution. In: *Kammern in einem sich wandelnden Umfeld*. Hrsg. EBERHARD, Harald – ZELLENBERG, Ulrich E. Jan Sramek Verlag KG. Wien. 231-248.
- SÁRKÖZI Zoltán (1967): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara hivataltörténete. *Levéltári Szemle* 1967/1. 55-107.
- SCHÄFER, Armin – LEIBER, Simone (2009): The double voluntarism in EU social dialogue and employment policy. In: *What we have learnt: Advances, pitfalls and remaining questions in OMC research*. Szerk.: KRÖGER, Sandra. European Integration online Papers (EIoP), Special Issue 1. Vol. 13. Art. 9. <http://www.mpifg.de/people/as/downloads/eiop.pdf>
- SCHMITTER, Philippe C. (1974): Still the century of corporatism? *The Review of Politics*. Vol. 36. No. 1. 1974. 85-131.
- SCHUTTI, Gerhild (2005): *Wirtschaftspolitik der zweiten Republik im Überblick - Die Rolle der Sozialpartnerschaft*. WKÖ, Wien.
- SEIDEL, Hans (2006): Die Sozialpartnerschaft im Rückblick. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt. Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft*.
- SENF, Gerhard (2014): In Alternativen denken: Franz Oppenheimer zum 150. Geburtstag. *Zeitschrift für Sozialökonomie. ZfSÖ*. Jg. 51. Folge 182/183. (Oktober 2014). 34-39.
- SIMÁNDI Irén (2009): *Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon 1848-1938*. Gondolat, Budapest.
- SIMÁNDI Irén (2012): *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1945-1948*. Gondolat, Budapest.

- SIMÁNDI Irén (2014a): *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1949-1952*. Gondolat, Budapest.
- SIMÁNDI Irén (2014b): Gazdasági világválság hatása és válságkezelés Magyarországon 1931-1933. In: HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér – FOLMEG Márta (szerk.): *Társadalmi válságok, konfliktusok a jó-lét kontextusában*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 203-228.
- SIMÁNDI Irén (2015): Száz évvel ezelőtt épült a csepeli adó. In: SZAKÁLY Sándor (szerk.): *Egy ezred év viharaiban meg nem rendült törhetetlen hűség. Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború*. L'Harmattan, Budapest. 123-138.
- SIMON János (2013a): *A politika értékválságban – A demokratikus politikai kultúra keresése*. L'Harmattan – CEPoliti, Budapest.
- SIMON János (2013b): Alávetett társadalom vagy polgári társadalom? - Miért gyengék a demokratikus politikai kultúra pillérei Magyarországon? *Polgári Szemle* 2013/1-2. 40-70.
- SONNBERGER, Hannes (1983): *Neo-Korporatismus statt Pluralismus im politischen System Österreichs, am Beispiel der Paritätischen Kommission für Preis- und Lohnfragen*. Universität Wien, Disszertáció, kézirat.
- STEIN, Lorenz von (1858): *Lehrbuch der Volkswirtschaft*. Manz, Wien;
- STEIN, Lorenz von (1887): *Lehrbuch der Nationalökonomie*. Manz, Wien.
- STIEFEL, Dieter (1978): Im Interesse des Handels – Gremien, Verbände und Vereine der österreichischen Kaufmannschaft in der Zwischenkriegszeit. In: *Zur Geschichte der Handelskammerorganisation. Spitzenkörperschaften der gewerblichen Wirtschaft vor ihrer Eingliederung in die Handelskammerorganisation*. Schriftenreihe der Bundeskammer der gewerblichen Wirtschaft, Heft 37. Wien.
- STOCK, Markus – KUTZBACH-BERGER, Nora (2006): *Der Europäische Soziale Dialog - Hintergrund und jüngste Entwicklungen*. WKÖ, Wien.
- STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián (2008): *Gazdasági és szakmai kamarák Magyarországon és az Európai Unióban*. L'Harmattan, Budapest.
- STRAUSZ Péter (2004a): A magyar mezőgazdasági kamarák vázlatos története 1920–1946. *KÚT – Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola kiadványa*. 2004/1. sz.

- STRAUSZ Péter (2004b): A magyar kamarák érdekérvényesítő képessége a két világháború között 1920–1938 (különös tekintettel a kereskedelmi és iparkamarákra illetve a mezőgazdasági kamarákra). In: *Autonómiák Magyarországon 1848-1998. Tanulmányok*. Főszerk.: GERGELY Jenő. ELTE, Budapest.
- STRAUSZ Péter (2005): A kamarai autonómiák szervezeti felépítése és mozgástere 1920-1944. In: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000*. I-III. kötet. Szerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest.
- STRAUSZ Péter (2006a): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szervezete és működése a két világháború között. In: GERGELY Jenő – HORVÁTH Ildikó – STRAUSZ Péter (szerk.): *A múlt feltárása – előítéletek nélkül*. ELTE TDI, Budapest. 157-175.
- STRAUSZ Péter (2006b): A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerepe a visszacsatolt területek gazdasági integrációjában (1938-1941). In: SZENTES Balázs (szerk.): *Tudás és versenyképesség pannon szemmel*. Pannon Egyetem, Veszprém. 261-267.
- STRAUSZ Péter (2007): Szakmai és közvita a kötelező kamarai tagságról Ausztriában. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő, Szerk.: STRAUSZ Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE, Budapest. 92-116.
- STRAUSZ Péter (2008): *Kamarák a két világháború között Magyarországon*. L'Harmattan, Budapest.
- STRAUSZ Péter (2010): Korporáció vagy hivatásrend? Az érdekképviseleti rendszer átalakításának kérdése Európában és Magyarországon. *Múltunk. Politikatörténeti folyóirat*. 2010/1. sz. 83-122.
- STRAUSZ Péter (2011a): A két világháború közötti olasz gazdaságirányítási és érdekegyeztetési kísérlet. In: DOBÁK Miklós (szerk.): *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest. 70-82.
- STRAUSZ Péter (2011b): A totalitárius német gazdaságirányítási és érdekegyeztetési modell. In: DOBÁK Miklós (szerk.) *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiai és szervezeti modelljei a 20. században*. L'Harmattan, Budapest. 83-87.
- SUGÁR Ignác (1905): *A kereskedelmi és iparkamara*. Forster-Klein-Ludvig Könyvnyomda, Miskolc.

- SUGÁR János – SZILÁGYINÉ BAÁN Anna (2004): A Kamara újjászerveződése. In: *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve*. Szerk.: DOBROSSY István. Miskolc. 171-185.
- SUGÁR János (1997): A Magyar Kereskedelmi Kamara, a Magyar Gazdasági Kamara és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi és Iparkamara története (1949-1997). In: *A Kereskedelmi és Iparkamara Miskolcon 1880-1997*. Szerk.: DOBROSSY István. Miskolc.
- SZABÓ Ferenc (1992): A politikai közösség Krisztus fényében. *Távlatok*. 1992/7. szám.
- SZATMÁRY Kristóf (2010): A Duna Stratégia. *Polgári Szemle* 2010. december (VI. évf. 6. sz.)
- SZÁVAY Gyula (1927): *A magyar kamarai intézmény és a budapesti kamara története 1850-1925*. BKIK, Budapest.
- SZÉKÁCS Antal (1903): *Kereskedelmi iskoláink és a gyakorlati élet*. Grill Nyomda, Budapest.
- SZILÁGYINÉ BAÁN Anna (2004): A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi és Iparkamara története 1994-2004. In: *A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 125 éve*. Szerk.: DOBROSSY István. Miskolc.
- SZUPPÁN Vilmos: *A Budapesti Kereskedelmi Akadémia emlékkönyve (1857-1907)*. Budapest 1907.
- TÁLOS, Emmerich – FINK, Marcel (2003): Sozialpartnerschaft in Österreich. Das korporatistische Modell am Ende? In: *Konzertierung, Verhandlungsdemokratie und Reformpolitik im Wohlfahrtsstaat*. Szerk.: JOCHEM, Swen – SIEGEL, Nico A. Verlag Leske und Budrich, Opladen.
- TÁLOS, Emmerich (1986): Voraussetzungen und Traditionen kooperativer Politik in Österreich. In: *Historische Wurzeln der Sozialpartnerschaft*. Szerk.: STOURZH, Gerlad – GRANDNER, Margarete. (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit. Band 12/13) Verlag für Geschichte und Politik, Wien. 243-264.
- TÁLOS, Emmerich (1993): Entwicklung, Kontinuität und Wandel der Sozialpartnerschaft. In: *Sozialpartnerschaft. Kontinuität und Wandel eines Modells*. Szerk.: TÁLOS, Emmerich. (Österreichische Texte zur Gesellschaftskritik. Band 58.) Verlag für Gesellschaftskritik, Wien. 11-33.
- TÁLOS, Emmerich (2006): Sozialpartnerschaft. Austro-Korporatismus am Ende? In: *Politik in Österreich. Das Handbuch*. Szerk.:

- DACHS – GERLICH – GOTTWEIS – KRAMER – LAUBER – MÜLLER – TÁLOS. Manz, Wien. 425-442.
- TEMESI Sándor (2010): *A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara 160 éve 1850-2010*. BKIK, Budapest.
- THEISS, Ursula (2005): *Die Durchführung europäischer Sozialpartnervereinbarungen auf nationaler Ebene*. LIT Verlag, Münster.
- TONELLI Sándor (1914): *A magyar közgazdasági érdekképviseletek*. Az Országos Iparegyesület kiadványa, Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése, Budapest.
- TÓTH Imre (2007): A kereskedelmi és iparkamarák változásai Magyarországon 1980 és 2000 között. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő, Szerk.: STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE. Budapest.
- TÖLGYESSY Péter (1988): *Gazdasági érdekképviseletek Magyarországon*. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete. Budapest.
- VARGA László S.J. (1933): *Új társadalmi rend felé*. Magyar Kultúra. Budapest.
- VIZI László Tamás (2004): Történelmi örökségünk és az uniós tagság. In: *Európai Unió csatlakozásunk kulturális hatásai. Tanulmánykötet*. Szerk.: BESZTERI Béla – VIZI László Tamás. KJF, Székesfehérvár, 2004. 101-104.
- VIZI László Tamás (2007): Birodalmak és nagyhatalmak hatása a 19-20. századi közép-európai egyensúlypolitikára. In: BESZTERI Béla – VIZI László Tamás (szerk.): *Közép- és Kelet-Európa integrálódása az egységes európai térségbe. Tanulmánykötet*. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 24-35.
- VIZI László Tamás (2010a): A trianoni diktátum aláírója: a politikus Benárd Ágoston. *Közép-Európai Közlemények*. III. évf. 3. szám. 2010/3. No. 10. 67-79.
- VIZI László Tamás (2010b): Ki legyen az aláíró? Vita a minisztertanácsban a trianoni békediktátum aláíróinak a személyéről. *Közép-Európai Közlemények*. III. évf. 4. szám. 2010/4. No. 11. 109-132.
- VIZI László Tamás (2011): Illíria a francia nagyhatalmi politikában a 19. század elején. *Közép-Európai Közlemények*. IV. évf. 2. szám. 2011/2. No. 13. 7-20.
- VIZI László Tamás (2012): Duna-völgyi együttműködési kísérletek az 1930-as évek első felében. Fejeztek a közép-európai integrációs törekvések történetéből. In: SIMON János (szerk.):

- Civil társadalom és érdekképviselet Közép-Európában: lengyel-magyar közös konferencia az elnökség évében.* L'Harmattan - CEPoliti, Budapest. 17-33.
- VIZI László Tamás (2013): Egy elfeledett magyar diplomata: Drasche-Lázár Alfréd. In: *A felfedező tudomány.* Főszerk.: BESZTERI Béla. MTA VEAB – SZIE.
- VIZI László Tamás (2014a): Ki írja alá a trianoni békét? *Rubicon Történelmi Magazin.* XXIV. évf. 260. szám. 2014/6. 70-76.
- VIZI László Tamás (2014b): A trianoni trauma kezelésének 21. századi magyar modellje: a határon átívelő nemzeti önépítés programja. In: HERVAINÉ SZABÓ Gyöngyvér – FOLMEG Márta (szerk.): *Társadalmi válságok, konfliktusok a jól-lét kontextusában.* Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár. 181-201.
- WEBER, Quirin (1989): *Korporatismus statt Sozialismus. Die Idee der berufsständischen Ordnung im schweizerischen Katholizismus während der Zwischenkriegszeit.* Universitätsverlag Freiburg Schweiz.
- WIARDA, Howard J. (1997): *Corporatism and Comparative Politics. The Other Great „Ism”.* London – New York.
- ZACHAR Péter Krisztián – STRAUZS Péter (2010): Die ungarische Kammerstrukturen als Spielball der Politik? In: SCHMIDT-TRENZ, Hans-Jörg – STOBER, Rolf (Hrsg.) *Jahrbuch Recht und Ökonomik des Dritten Sektors 2009/2010 (RÖDS).*: *Welche Aufsicht braucht der Dritte Sektor?* Nomos, Baden-Baden. 227-257.
- ZACHAR Péter Krisztián (2005): A szakmai önkormányzatok létrejötte és fejlődése 1850-1918. In: *Autonómiák Magyarországon 1848-2000.* Főszerk.: GERGELY Jenő. L'Harmattan, Budapest. I. k. 115-126.
- ZACHAR Péter Krisztián (2011a): Érdekképviseletek és érdekérvényesítés az osztrák „Ständestaats” keretei között. In: DOBÁK Miklós (szerk.) *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* L'Harmattan, Budapest. 112-145.
- ZACHAR Péter Krisztián (2011b): A „klasszikus neokorporatizmus” elméleti háttere. In: *A gazdasági és társadalmi érdekérvényesítés stratégiái és szervezeti modelljei a 20. században.* Szerk.: DOBÁK Miklós. L'Harmattan, Budapest. 221-240.
- ZACHAR Péter Krisztián (2012): Német-Ausztria keresztény-konzervatív gondolkodói és válaszaik a gazdasági-társadalmi vál-

- ságperiódusra. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, regionalisták és geográfusok folyóirata*. V. évf. 2. sz. (2012/2. No. 17.) 29-41.
- ZACHAR Péter Krisztián (2013a): Politik, Wirtschaft, Selbstverwaltung – Die Wirtschaftskammern in Ungarn in der Zwischenkriegszeit und der Versuch einer Neuorganisation nach der Wende. In: *Einhundertfünfzig Jahre Rückständigkeit? Wirtschaft und Wohlstand in Mitteleuropa von 1867 bis zur Gegenwart*. Hrsg.: WALSCH, Christopher. Gabriele Schäfer Verlag, Herne. 141-159.
- ZACHAR Péter Krisztián (2013b): A liberális gazdaság-szervezés alternatívái Közép-Európában a két világháború között. *Közép-Európai Közlemények. Történészek, regionalisták és geográfusok folyóirata*. VI. évf. 3. sz. (2013/3. No. 22.) 194-204.
- ZACHAR Péter Krisztián (2014): *Gazdasági válságok, társadalmi feszültségek, modern választkísérletek Európában a két világháború között*. L'Harmattan, Budapest.
- ZELLENBERG, Ulrich E. (2006): Die Stellung der Bundeskammer in der Wirtschaftskammerorganisation. In: *Festschrift – 60 Jahre Wirtschaftskammer Österreich. Die Zukunft der Selbstverwaltung in einer globalisierte Welt*. Wirtschaftspolitische Blätter 2006. Sonderheft.
- ZELLENBERG, Ulrich E. (2007): Die österreichische Wirtschaftskammerorganisation im Wandel. In: *A kamarai tevékenység Magyarországon és az Európai Unióban*. Főszerk.: GERGELY Jenő, Szerk.: STRAUZS Péter – ZACHAR Péter Krisztián. ELTE, Budapest.
- ZELLENBERG, Ulrich E. (2009): Die verfassungsrechtliche Fundierung der funktionalen Selbstverwaltung in Österreich. In: *Aktuelle Entwicklungen des Kammerwesens und der Interessenvertretung in Ungarn und Europa*. Hrsg.: DOBÁK, Miklós – GERGELY, Jenő – KLUTH, Winfried. L'Harmattan, Bp. – Halle/Saale. 13-44.
- ZELLENBERG, Ulrich E. (2014): Mitgliederrepräsentation und Wahlrecht. Grundsatzfragen der demokratischen Legitimation von Kammerorganen. In: *Kammern in einem sich wandelnden Umfeld*. Hrsg. EBERHARD, Harald – ZELLENBERG, Ulrich E. Jan Sramek Verlag KG. Wien. 65-102.

H-1113 Budapest, Takács Menyhért u. 5.
Tel./fax: (36-1) 209-6078; (36-20) 973-6120
Email: heraldika@heraldikakiado.hu;
www.heraldikakiado.hu

KÖNYVEI

A királyi könyvek (Illésy János: A királyi könyvek jegyzéke a bennük foglalt nemesség, cím, czímer és honosság adományozásoknak 1527-1867.°, Pettkó Béla: „A királyi könyvek az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1918-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címerek jegyzéke“ - *egy kötetben*)

A politológia és a nemzetközi kapcsolatok – a fiatal generáció szemével (Modern Minerva Könyvek 3.)

A történelem határán (Modern Minerva Könyvek 8.)

Antalóczy Zoltán: **Az ember vergődik e világban**

Antalóczy Zoltán: **Egy klinika élete a Rákosi korszakban**

Balla József: **Van-e még kasza egyenes?!** (versek)

Balogh Gyula-Szluha Márton: **Vas vármegye nemes családjai** (reprint kiegészítve)

Barna János - Sümeghy Dezső: **Nemes családok csanádvármegyében** (reprint) CD-n is!

Bene János - Szabó Péter: **A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938-1944**

Berényi Zsuzsanna Ágnes: **A szabadkőművesség kézikönyve**

Berényi Zsuzsanna Ágnes: **Látogatás Kossuthban**

Berényi Zsuzsanna Ágnes: **Szeged sűrke eminenciása**

Bernárh Zoltán: **Vádemelés** Az összeomlott békerendszer felett, a romok alól

Bernárh Zoltán: **Magyarország Európa mássága**

Bernárh Zoltán: **Holtomiglan** (versek)

Bíró József: **Erdélyi kastélyok**

Bokor Imre: **Kik, hogyan, és miért nyúvasztották ki Sztalint ?**

Bona Gábor: **Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban I-II-III.** (CD-n is!)

Bona Gábor: **Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban I-II.**

Bona Gábor: **Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban** (CD-n is!)

Csámpai Ottó: **Nemzet és társadalom**
 Csámpai Ottó: **Négy Esterházy egy hullása * A vezekényi csata – 1652**
 Csámpai Ottó, ifj.: **A Zobor-hegyi ezredéves emlékmű**
 Csépe Béla: **Ezredfordulón** (versek)
 Csikós György: **Tündöklés és feledés**
 Diószegi György: **A bölcsesség szeretete**
Diplomácia, emancipáció és egyházpolitika (Modern Minerva Könyvek 7.)
Egy magyar néptanító önélet leírása és élményei. Kárpáti János élete
Egyén és nemzet Európa történelmében. (Modern Minerva Könyvek 1.)
 Fazakas-Hegedűs-Hennel: **A Szent Korona őrzése. Koronaőrség, koronaőrök**
 Fejes Pál: **Mit írtak az ősmagyarokról 46 000 évvel ezelőtt?**
 Fejes Pál: **Mit írtak az ősmagyarokról 46 000 évvel ezelőtt?** (Javított és kiegészített változat.)
 Fejes Pál: **Az ősmagyar történelem epigráfiai gyöngyszemei**
 Fejes Pál: **A magyar őstörténelemről szóló leletek itthon és szerte a világban**
 Fejes Pál: „...és még mindig a homo sapiens sapiens őstörténelme”
 Ferencz Csaba: **Szent István király koronája**
 Gebei Sándor: **II. Rákóczi György külpolitikája**
 Gömbös Tamás: **Szerzetes és lovagrendek címerei, viseletei**
 Gömbös Tamás: **Akikről Budapesten utcát neveztek el**
 Gudenus János József: **A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája II-III-IV-V.:** (CD-n I-V. kötet)
 Gudenus János József: **A Rákóczi fejedelmek leszármazottai Európában**
 Herényi István: **A horkák kísérete** – Herények és más tanulmányok
 Herényi István: **A nyugati gyeplő erődítményei**
 Herényi István: **Helytörténeti lexikon 800-1400.** Nyugat-Magyarország, Árpádok és Anjouk kora
 Hermann Róbert: **Abrudbányai tragédia 1849**
 Hollai Hehs Ottó: **Nyitott kapu (Publicisztikai válogatás 2003-2013)**

Horánszky Lajos: **Tisza István és kora I-II.**
 Kedves Gyula: **Szabolcs a Hazáért (A 48. honvédszászlóalj története)**
 Kürenberg, Joachim von: **Schratt Katalin - A császárváros regénye - (Reprint)**
 Melicher Béla: **Lelki testamentum az utókor számára**
 Nagy Kálmán: **A honfoglalás korának hadtörténete**
 Pálmay József: **Udvarhely vármegye nemes családjai Politika – egyház – mindennapok (Modern Minerva Könyvek 2.)**
 Roykóné Bakos Ibolya: **Hunok nyomában Hollandiában és Németországban**
Sorsfordukók és mindennapok (Modern Minerva Könyvek 4.)
 Sütő András: **Vadpávamenyegző**
 Sütő Gábor: **Magyarabb jövőnkért**
 Sütő Gábor: **Élet és halál, véges és végtelen – politikus szemmel**
 Szádeczky-Kardoss Irma: **Jogéletünk őstörténete**
 Szentes József: **Litánia** (faximile - Zachar József tanulmányával)
 Szluha Márton: **Bács-Bodrog vármegye nemes családjai** CD-n is!
 Szluha Márton: **Liptó vármegye nemes családjai** CD-n is!
 Szluha Márton: **Nyitra vármegye nemes családjai I-II.** CD-n is!
 Szluha Márton: **Felvidéki nemes családok I.** (Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemes családjai)
 Szluha Márton: **Felvidéki nemes családok II.** (Szepes, Turóc vármegye nemes családjai)
 Szluha Márton: **Felvidéki nemes családok III.** (Abaúj-Torna - Gömör-Kishont vármegye nemes családjai)
 Szluha Márton: **Szepes vármegye nemes családjai**
 Szluha Márton: **Vas vármegye nemes családjai I-II.**
 Szuhay Balázs: **Az én rendszerváltásom/Megmondtam százszor...**
 Szűrös Mátyás: **Cselekvő politikával a magyarságért ***
 Politikusi portré (1988-1996)
 Szűrös Mátyás: **Köztársaság született harangszavú délben**
 Tomory Zsuzsanna: **A hét vezér nevének kapcsolatai * A Szem család Turul ága**
 Tomory Zsuzsanna: **Karácsony**
 Tomory Zsuzsanna: **Kis magyar nyelvtudomány**
 Tóth Zsigmond: **Divine Antiquities.** Az etruszk nyelv megfejtése és a nagy szentmiklósi aranyedények

Történelmi emlékezet és identitás (Modern Minerva Könyvek 5.)

Történelem és politika régen és ma (Modern Minerva Könyvek 6.)

Vásárhelyi - Szluha: **Magyar császári és királyi kamarások ősfái I., II., III.**

Várkonyi Tibor: **Családtörténet határok nélkül I-II.**

Zachar József: **A mi huszadik századunk * 1918, 1944, 1956**

Zachar József: **Áruló vagy áldozat?** Történész nyomozás a Redl ügyben a Nagy Háború kirobbantásának 90. évfordulóján

Zachar József: **Egy az Isten, egy a Nemzet * Írások Jézus-hitű magyar eleinkről**

Zachar József: **“Egy ezred évi szenvedés” Fejezetek a magyarság hadi-történelméből**

Zachar József: **Mátyás király és kora**

A kiadványok megvásárolhatók a Kiadóban, vagy postai szállítással.